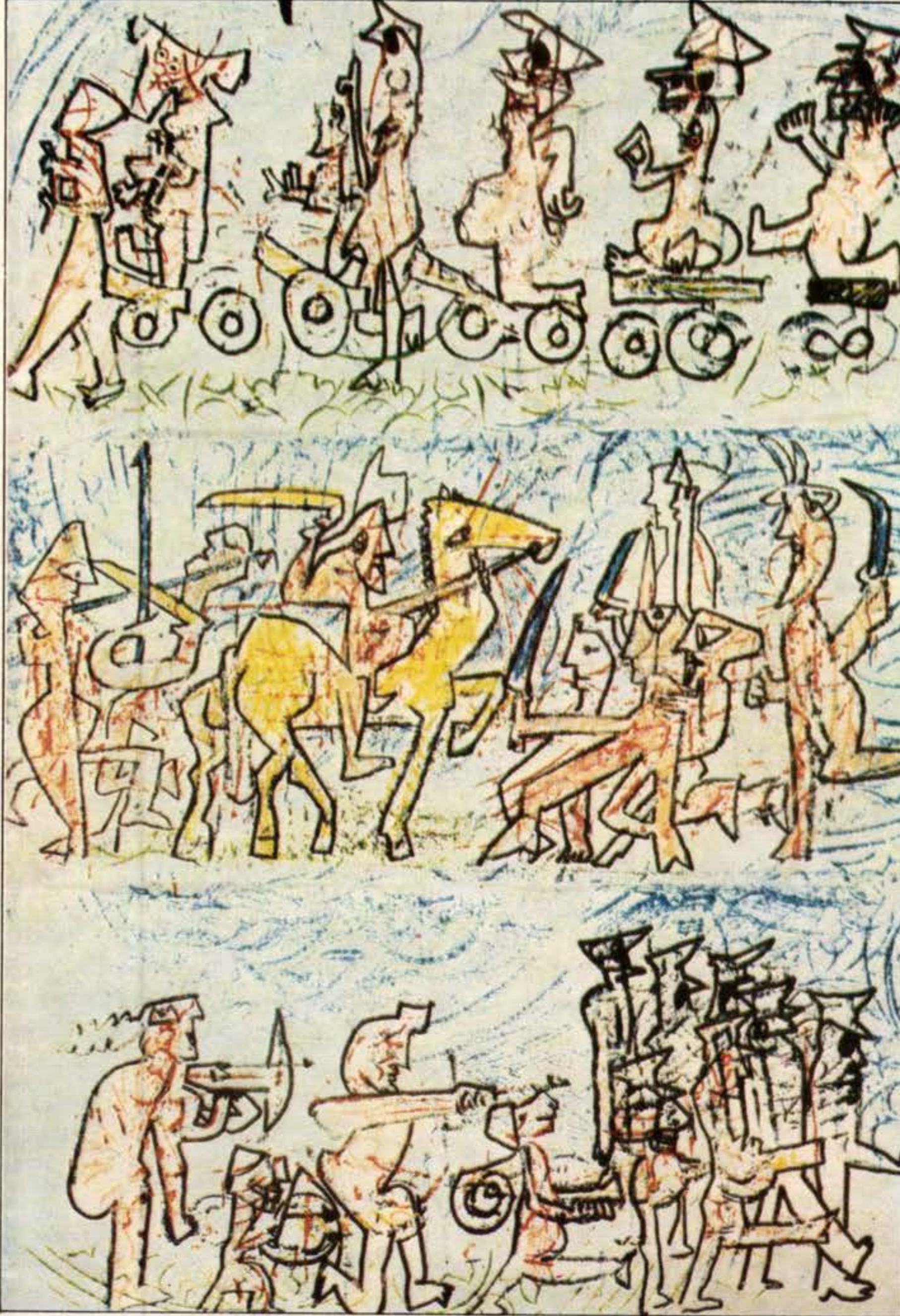
bizim belde

TOPLUM

DÜŞÜN

SANAT

EYLÜL'84/250 LİRA

SAVAŞ İNSANLIĞIN YAZGISI DEĞİLDİR...

De Yayınevi Masal Yarışması Koşulları

Seçici Kurul

Ülkü Tamer
Onat Kutlar
Nursel Duruel

1— Yarışma esas olarak telif masal yarışmasıdır. Sayfa sınırlaması yoktur. Ayrıca isteyen birden fazla sayıda masalla katılabilecektir. Katılan yapıtların daha önce hiç yayınlanmamış olması gerekmektedir.

2— Yarışmaya katılanların isimlerini gizli tutmayı Seçici Kurul'a güvenle bağdaşmaz bulduğumuzdan, açık isim, adres ve kısa özgeçmiş belirtilecektir.

3— Yarışma dışı olarak Seçici Kurul'un uygun göreceği üç çeviri masala da ayrıca 5.000.— lira ödül verilecektir.

4— Yapıtların daktilo edilmiş 4 nüsha olarak en geç 1 Kasım 1984 tarihine kadar De Yayınevi adresine postayla ya da elden iletilmesi mümkündür.

Sonuçlar, 1 Ocak 1985 günü duyurulacak ve ödülleri sahiplerine verilecektir.

Ödüller

Birinciye - 25.000.— TL.
İkinciye - 15.000.— TL.
Üçüncüye - 10.000.— TL.
Seçici Kurul uygun gördüğü takdirde ayrıca üç masala 5.000.— TL. mansiyon verilecektir.

DÜŞÜN
bizim belde
TOPLUM SANAT

Kapak Resmi
Roberto Matta
(UNESCO Courier Dergisi Kasım/82)

Kapak Düzeni
Ferit Erkman

Grafik Düzen
İsmail Cengiz

Ofset Hazırlık
Fotomat Ofset
Kros Matbaacılık
Ezgi Ajans

Basıldığı Yer
Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş./Halkalı

Dağıtım
Hürriyet Holding A.Ş.

Aylık Dergi
Eylül 84
250 LİRA

Bizim Belde Toplum Düşün Sanat/ Sayı: 6/**Sahibi ve Yazıişleri Müdürü:** Hüseyin Ekici/**Yönetim Yeri:** Kantarcılar, Kepenekçi Sabunhane Sok. Yeni Çarşılı İş Hanı 30-78, Eminönü-İstanbul

Yazışma Yeri:
Ankara Cad. Vilayet Han, Kat:2 No: 205 Cağaloğlu/İSTANBUL

İçindekiler

sunu

II. Dünya Savaşı'nın, altı yıl boyunca insanlığa tarihin en büyük acılarını yaşatan bu savaşın başlangıcının 45. yıldönümü dolayısıyla hazırladığımız bölüm, bu sayımızın ağırlıklı bölümü. Bu, yalnızca anma düzeyinde kalan bir değerlendirme değil. Bu savaş ve savaşı başlatan faşizm üzerine sözlerimiz, bugüne ve geleceğe sahip çıkışı vurguluyor.

Özel bölümümüzde yer alan *II. Dünya Savaşı ve III. Reich Milliyetçiliği* yazısı, savaşı ve Hitler faşizmini uzantıları ile irdeliyor. Uluğ Nutku'nun atom bombasının anlamı üzerinde durduğu *Hiroşima-Nagazaki 39* ile Einstein'ın *Almanya'nın Utancı* yazılarından sonra bu büyük bilim adamı üzerine bir değerlendirmeyi, Eski Nazilerle Mossad'ın "İmkansız İttifak"ı yazısı izliyor.

Özel bölümümüzün en ilginç yazılarından birinin *Barbie Dosyasından Sayfalar* olduğu düşüncesindeyiz. Stern, Le Monde, Newsweek ve Historia dergilerinden kapsamlı bir araştırmayla okurlarımıza iki kısım olarak sunacağımız bu yazıda, Gestapo kasabı Klaus Barbie'nin "Lyon Kasaplığı"ından uluslararası terör kundakçılığına erişen yolda kimlerin himayesinde, neye hizmet ettiği, olay ve belgelerle çarpıcı şekilde sergileniyor.

Aynı bölümde yer alan, İspanya iç savaşı ve Vaptsarov üzerine yazılarla, 1973'te Şili'de yaşananlar, kuşkusuz, II. Dünya Savaşı ve faşizmden söz edildiğinde anılmadan geçilemeyecek konulardı.

Bölümümüz kapsamında Mehmet Refik'in savaş tanrılarını işleyen mitoloji incelemesi ile Uğur Kökden'in *Kassandra'nın Çığlığı* denemesini okuyacaksınız. Yine, Aziz Çalışlar dünya savaşlarının felsefe akımı olarak *Varoluşçuluk* yazısında bir başka açıdan yaklaşıyor savaşın getirdiklerine. Bu bölümde yer alan 1939 tarihli bir diplomatik belge ile ABD'de yaygınlaşan "savaş oyunları" üzerine çeviriler de okurlarımızın ilgisini çekecektir kanısındayız.

Bu sayımızda, ayrıca:

★ Gencay Gürsoy, bilgisayar tekniğini ticari amaçlarla kullanma çabalarını ve eğitimde "bilgisayarca düşünmek" anlayışını eleştiriyor.

★ Onat Kutlar'ın dergimizdeki denemelerini bundan böyle *"Günlük Düşler"* başlığı altında okuyacaksınız.

★ Tiyatro adamı Oben Güney kitabı ve yeni tiyatro çalışmaları, amaçları üzerine sorularımızı yanıtladı.

★ *Kısa Ömürlü Bir İllüzyon* ve *Soğuk Savaşın Ekonomik Temeli* adlı yazıların bu sayıda son bölümleri yer alıyor.

★ Arslan Başer Kafaoğlu, *Olimpiyatlar ve Biz*'de sporda gitgide gerileyişimizi sergiliyor.

★ Demirtaş Ceyhun, "nostaljinin ideolojik boyutlar kazanmasını" eleştirerek, sorunu, çağının gerçekliğinden kaçışın bir biçimi olarak değerlendiriyor.

★ Afşar Timuçin'in folklor yöntemleri konusunda Gülay Aydın'la birlikte hazırladığı yazı ve Adnan Özyalçıner'in *Masalın Aslı* yazısı, ilgi göreceğini umduğumuz araştırma ve değerlendirmeler içeriyor.

★ *Krize Ödediğimiz Bedel Nedir?* yazımız, sosyo-ekonomik krize uyumlu bir yaşam düzeni yerleştirme çabalarını aşacak bir insan potansiyelinin her zaman var olacağını vurguluyor.

★ *Toplumsal Değişmeler ve Edebiyat Akımları* dizisinde, Erdoğan Alkan, Breton ve Freud'un yazılarından yola çıkarak gerçeküstücülüğün kuramsal çerçevesini özetliyor.

★ *Dinamo'nun Anıları* dizimizin yanı sıra, bu sayımızda, Mehmet Kemal'in, Cavit Yamaç'ı anlattığı *Gölgeler Çiftliği* anı-yazısı yer alıyor.

★ Bu sayımızdaki ürünler arasında ise Can Yücel, Turgut Uyar, Kemal Özer, Sennur Sezer, İsmail Uyaroğlu, Ahmet Ada, Adnan Satıcı'nın şiirlerini; Cevat Çapan'ın Seamus Heaney'den, Sennur Sezer'in Vaptsarov'dan, Ergin Koparan'ın savaş temasını işleyen şairlerden türkçeleştirdikleri şiirleri bulacaksınız. Tomris Uyar ve Hüseyin Akyüz'ün öyküleri de bu sayımızın ilginç ürünlerinden.

★ Dergimizi bu sayıda da *Satranç-Briç* köşesi ve kitap tanıtma yazılarıyla noktalıyoruz.

Düzeltme: Geçen sayımızın 48'nci sayfasında başlayan yazının birinci sütun 4'cü paragrafında "Örneğin"le başlayan cümlenin doğrusu şöyle: "Örneğin; de St Exupery'nin *Küçük Prens*'i, Harriet Stowe'un ünlü *Tom Amca'nın Kulübesi*, ya da Mark Twain'in *Huckelberry Finn*'i, *Tom Sawyer'i*, hatta Camus'nun *Yabancı*'sı gibi kitaplar yabancı dil öğrenen öğrencilere yardımcı olan edebiyat yapıtlarındandır."

Yine, Can Yücel'in şiirinin adı *Mevlâna'dan Zırvana'ya* olmak gerekirken dergimizde dizgi yanlışı ile yer almıştır.

Düzeltir, yazar ve okurlarımızdan özür dileriz.

Bilgisayarlılaşmanın Neresindeyiz?

Gencay Gürsoy

Bir kısa öykü

İşin hangi boyutlara vardığını ilk kez Şile'de fark ettim. 14 yaşındaki oğlumla kısa bir tatil yapmak üzere gitmiştik. Kasabanın çıkışındaki kayalık sahilden yüzerek mağaralara girmek istiyorduk. Anayoldan vadiye doğru dalgın dalgın inerken, uzaktaki gazinolardan yansıyan "arabesk" müziğin arasına, oğlumun uyarısı üzerine fark ettiğim garip sinyaller karışmaya başladı. Sesler yolun sahile bakan tarafında, henüz tamamlanmamış bir inşaatın, kapısı penceresi alelacele takılmış giriş katından geliyordu. Camda kocaman harflerle, "reklam" denen o büyük güç sayesinde artık sanırım herkesin haberdar olduğu ünlü isim yazılıydı: "ATARİ"

İçeri girdik. 4 köşeye iğreti bir şekilde oturtulmuş 4 televizyon ekranında yanıp sönen garip oyun simgeleri, uzay savaşları ve bambaşka bir dünyaya ait seslerle, dışarıdaki güneşli ve sessiz kasaba arasında olağanüstü bir tezat vardı. Her ekranın önünde, elleri aygıtın kumanda düğmeleri üzerinde hızla gidip gelen, gözleri ekrandaki savaş gemisini, güdümlü füzeyi yok etmek ya da topu hedefine sokmak üzere olanca dikkatiyle simgeleri izleyen, birer küçük insan oturuyordu. Arkalarında ise kümelenmiş seyirciler ve ellerinde paralarıyla sıra bekleyen çocuklar.

Ben etrafı şaşkın şaşkın seyrederken oğlum ekranlara şöyle bir göz attı ve bilgiç bir tavırla, oyunların çok "ilkel" olduğunu, kendi "Commodore 64"ünde, bunlardan en az 10 kat daha karmaşık sayısız oyun programladığını, hatta bilgisayar bayilerine yeni oyun programları satarak iki ayda 400 Kron kazandığını söyledi.

Sokağa çıktık. Dışardaki güzelim güneşi, denizi bırakıp bu "çağdaş oyun" salonunu doldurmuş çocukların televizyon ekranlarına dikili gözlerindeki garip parıltı bir türlü aklımdan çıkmıyordu.

Oğlum yol boyunca Commodore 64'ünün marifetlerini sayıp döktü. Bense yılda sadece birkaç haftasını birlikte geçirebildiğimiz zamanı, günlerdir kemirip duran bu alete içimden lanetler okudum.

Yokuşu tırmanıp deniz fenerinin oradaki sırtta oturduk. Aşağıdaki kayalık sahili, mağaraları, masmavi denizi gösterdim. Hafif bir heyecan belirtisi gelip geçti gözlerinden. Geçen yazki "büyülü deniz dibi oyunlarımızı" anımsatmak istedim. Uzaklarda bir noktaya dalmış "Sony" marka "Wolkman"ini dinliyor ve ayağıyla işitemediğim bir müziğin temposunu tutuyordu. Beni duymadı.

Kendi bilgini kendin say

Doğulu bir insan olarak kendi yaşamında, sevincin, coşkunun ve hele "hüznün" değerini hiçbir bilgisayarla değişmem ama teknoloji düşmanı, bir eski zaman duygusalı da değilim. Bilgisayarın, mesleğim olan nörolojideki en büyük devrimi gerçekleştirdiğini biliyor, böyle bir aletin uzmanı olarak hayatımı kazanıyor ve onu insan beyninin sonsuz yeteneklerine yaklaştıran her gelişmeyi, içten bir heyecanla karşılıyorum. Ama bu güzel aletin bir ticaret metaı olarak büyük bir hızla hayatımıza girişi karşısında ciddi bir endişe duyuyorum.

Bunda ne derece haklıyım, doğrusu bilmiyorum, ama nedense, Türkiye'de şu bilgisayar histerisinin dalga dalga kabardığını, resmi ve özel kuruluşların bir cins "gösteriş-reklam" motivasyonu ile gerçek gereksinmelerinin çok üstünde bilgisayar satın aldıklarını duydukça, Şile'de (ve daha kimbilir nerelerde), oyun çocuklarının güneşten, denizden, sokaktan kopup loş "Atari" salonlarına doluştuklarını gördükçe, aklıma hep çocuk mamalarının macerası geliyor:

Bildiğiniz gibi, ilk yapıldıkları zaman anne sütünden kat kat besleyici olduğu ileri sürülen bu nesneler, birkaç büyük tekelin reklam ve pazarlama çabalarıyla, kısa zamanda Afrika'nın en yoksul ülkeleri dahil, bütün dünyada çocuk beslenmesinde ana sütünün yerine geçti. Zaman içinde gerçek anlaşıldı. Tekellere rağmen, Batı kendi insanının geleceği için akılcı önlemler almasını becerdi.

Ama Afrikalı anayı "çocuğunun iyi gelişmesi için mamayı değil memeyi kullan" çizgisine getirmek hala mümkün olmadı.
Biraz abartılmış bir benzetme olduğunu biliyorum, fakat henüz doğru dürüst kullanmaya alışmadığımız beynimizi, bu aletlerin getirdiği kolaylıklar yüzünden daha da rehavete çekeceğimizden korkuyorum. Zaten "test-sınav-kurs" denilen o karmaşık tuzağa kaptırdığımız çocuklarımızın elinden, ana-baba-arkadaş-sokak arasında geçirdikleri bir-iki saatlik *insan ilişkisini* de koparıp alacağımızdan endişe ediyorum. Kuşkusuz ne ben bu endişeyi duyan tek insanım, ne de bu konuda yepyeni şeyler söyleme iddiasını taşıyorum. Batı dünyasında her gün "bilgisayar canavarının" türlü gaddarlıklarını dile getiren birçok yazı araştırma ve kitap çıkıyor. Fakat bunların sanırım önemli bir çoğunluğu, şu sırada vahşi bir piyasa kapma savaşı veren dev firmaların el altından finanse ettiği ve bir yandan "bilgisayar dehşetini" dile getirirken, öte yandan bu dehşetin çekiciliğini ustalıkla kullanan yazılar ve yayınlar. Endüstriden ticarete, bankacılığa, tıbba, mimariye, eğitime ve sanata kadar yaşamın her alanını olağanüstü bir hızla istila eden bu aletin, eleştirel planda, sanırım en az üzerinde durulan yönlerinden biri, çağdaş insanın bence en ürkütücü kaderi olan *yalnızlığa* doğru biraz daha itilmesine yol açmasıdır. Walkman'ın işitsel alanda, video'nun görsel alanda yaptığını, bilgisayar da acaba zihinsel alanda mı gerçekleştiriyor? Kuşkusuz, burada sözünü ettiğim genel olarak "ev bilgisayarı" diye bilinen ve insanoğlunun özel yaşamına giren bilgisayar. Her üç aracın da sağladığı kolaylıkları görmezlikten gelmiyorum. İnsanın, avaz avaz "minibüs müziği" çalınan bir yolcu otobüsünde, tek başına Beethoven'i, Theodorakis'i, Ruhi Su'yu, Livaneli'yi ya da canı kimi isterse onu dinleyebilmesi, erenlerin sansüründen geçmediğinden ya da gelir getirmediği için, sinemalarda görme fırsatını bulamadığı bir filmi, evinde içkisini yudumlayarak seyretmesi, ya da sıkıntıdan patlayacağına bilgisayarının karşısına geçip satranç oynayabilmesi büyük nimet. Çoğu ana baba için, çocuğunu sokağa salıp başına neler gelecek diye korkuyla bekleyeceğine, bir "Atari" alıp evde kendi kendine hem oyun oynamasını hemde bilgisayar sistemine erken yaşta alışmasını sağlamak çok rahatlatıcı bir yol olabilir.

Peki ama bu gidişle insan insanla nerede, neyi birlikte yapacak? Neyi paylaşabilecek? Hiç kuşkunuz olmasın ki, günün birinde, cinsel ilişkiyi de, bütün görsel, işitsel, tensel temas duygularıyla tek başına yaşayabileceği sistemler geliştirilebilecektir. Bunlar daha şimdiden bilim-kurgu filmlerine konu olmaya başlamıştır.

Eğitimde bilgisayar

Bilgisayar konusundaki eleştirel yaklaşımlar arasında üzerinde önemle durulan bir taraf da, eğitim alanında taşıdığı potansiyel tehlikelerdir. Hele bizim gibi, test sınavlarının yarış atı haline getirdiği çocuklarını, denetimsiz kazanç kaynağı olan özel hazırlık kursları ve okullarının insafına terk etmiş ülkelerde, bence bu tehlike büyük boyutlara ulaşabilir. Geçenlerde, bilgisayarlarla donatılmış test hazırlık okullarının şimdiden yaygınlaşmaya başladığını öğrenince, geçmiş örneklere de bakarak, bu endişeyi taşımakta haklı olduğuma biraz daha inandım.

Bilgisayarın eğitime getirdiği büyük kolaylığın elbet bilincindeyim. Klasik eğitimin gereksiz zihinsel hamallıklarından kurtulmayı sağlaması, değişik algılama yollarını bir arada kullanma ve kendini denetleme olanaklarını getirmesi gibi sayısız yararları görmezlikten gelmiyorum. Üstelik bunun bir oranda kaçınılmazlığını da kabul ediyorum. Tıpkı *yelkenli gemiler* gibi, bildiğimiz kâğıda basılmış, biçimi, rengi, hatta kokusu bulunan, satırlarının altını çizebileceğimiz, sayfa kenarlarına notlar düşebileceğimiz kitapların da günün birinde yok olacağını düşünüyor ve içimi hüzün kaplasa da, bilgi bankalarının pratik yararına kuşkusuz inanıyorum. Ama "bilgisayarca düşünmek, bilgisayarca konuşmak" acaba insanoğlunun geleceği adına bizlerde hiçbir endişe yaratmamalı mı?

Yukarıda tırnak içine aldığım "bilgisayarca düşünmek, bilgisayarca konuşmak" sözcüklerini, NOKTA dergisinin 8,5 sayfasını bilgisayarla ilgili firma ilânlarının, 12 sayfasını ise bu konuyu işleyen çeşitli yazıların kapladığı 12-19 Ağustos tarihli sayısındaki "*Elektronik Kontrol Aletleri Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi Genel Müdürü*" ile yapılan "*Bilgisayar ve Eğitim*" başlıklı, sorucevap yazısından aktarıyorum. Sayın genel müdür "*konu derhal Milli Eğitim Programı'na alınmalı ve bilgisayarca düşünmek, bilgisayarca konuşmak, eğitimin ilk sınıflarından itibaren öğretilmeye başlanmalıdır...*

Yurdumuzda da evlere girmeye başlayan ev bilgisayarları, doğrudan kullanma imkânı verdikleri için, 100'lerce sayfalık kitaplardan, saatlerce öğretmen dinlemekten daha etkindir" diyor.

Doğrusu önce NOKTA dergisinin böylesine önemli bir konudaki söyleşi için bilgisayar ticaretiyle uğraşan bir şirket genel müdürünü (ve sadece onu) seçmesindeki kriterleri, sonra da Sayın Genel Müdürden, bu kestirme yargılara nasıl vardığını öğrenmek isterdim. Ben kendi hesabıma, öğrenme, algılama, muhakeme v.b. konularla biraz uğraşmış bir meslek ten gelmiş olmama karşın, Sayın Genel Müdürün bana biraz fazla kestirme gelen fikirlerinin büsbütün yanlış olduğunu iddia edemiyorum. Çünkü (ve çok şükür ki) "100'lerce sayfa kitap" okuyup, "saatlerce" öğretmen dinleyeceğime, bir ev bilgisayarından eğitim görmedim ve "bilgisayarca düşünmek, bilgisayarca konuşmak" yeteneğine küçük yaşta sahip olamadım. Peki ne yapmalı? Bilgisayarlara kapıları kapamalı mı?

Kuşkusuz, hayır. Bildiğim tek şey, sağlık ve eğitim gibi bazı alanların "yaşasın piyasa" anlayışına terk edilemeyeceği. "Bu denetimi kim yapacak? Kimin adına yapacak? Devletin denetlediği kurumlar daha mı yüz güldürücü?" türünden soruları elbet ben de kendime soruyorum.

Hani, nihai amacı insanın bilinçli bir çaba ile gelişmesini, dönüşmesini sağlamak ve yabancılaşmasını engellemek olan *bir dünya görüşü* vardı. Şimdilerde pek adını anamadığımız. Bu soruların doğru yanıtlarını ben hâlâ orada bulabileceğimiz inancındayım.

Tartışmanın bu noktadan ötesini ilerdeki (şimdilik belirsiz) bir tarihte sürdürebileceğimiz umuduyla...

CAN YÜCEL

KAFAÎYE

O ne nâmert hafiyedir kâfiye
Curnal düzen izlediği dizeye.
O yüzden harcandı veznen ve mânen
(Oh olsun!) kimbilir kaç Safiye...

Sümbül koğuşunda süblimeyinen
Bir ranza derhal hanımefendiye!

SHAKESPEARE'DEN(*)

Türkiye'nin Manimarkası'nda bişeyler kokuyor
Kimine göre tuz, kimine göre et,
Hamlet!
Hamleeeeet!

(*) *Bu şiir, bir başka dergide dizgi yanlışlarıyla yer almıştı. (C. Y.)*

FİTİLLİ

İçerimde bir bokluk var
Yıkıyorum, yıkıyorum, yıkılmıyor

Yüzümde bir maske var
Çekiyorum, çekiyorum, çıkmıyor

Böğrümde bir ölü çocuk
Ölüyorum, ölüyorum, ölmüyor

Gözümde bir çakmak var
Çakıyorum, çakıyorum, çakıyor

Suratınıza!

DYLAN THOMAS'tan

Pes etme, ne olur, hayırlı geceye
Gurup vakti, dellenmeli kocamışlık.
İsyan et, isyan, nisyanla sönmeceye!

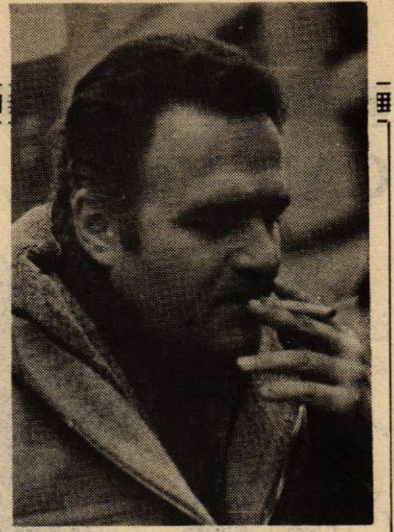
Bilgeler ki, gerçeğe "ışk" diye diye,
Bakmışlar sonunda, haklıymış karanlık,
Pes mi eder onlar hayırlı geceye?

Veliler ki, katlanıp her işkenceye,
Sevapları yeşil bir körfezde batık,
Eyvallah etmez nisyanla sönmeceye.

Mecnûn ki, güneşe düzerken medhiye,
Neden sonra fark eder, kararmış ufuk,
Mecnûn da pes etmez hayırlı geceye.

Vakûrlar ki, ecel gelmiş görücüye,
Gözyaşları, göktaşları, aşk ve ışık,
İsyan der, isyan, nisyanla sönmeceye.

Sen ağam, durmuşun bir garip tümceye,
Lânet mi, rahmet mi, ne okursan artık,
Evet deme, n'olur, hayırlı geceye,
İsyan et, isyan, İsâ'ya dönmeceye!

HÂLÂ AMATÖR KALABİLMİŞ BİR TİYATRO SEVGİSİNİ İLETEBİLMEK...

İnsanda Tiyatro Tiyatroda İnsan

Oben Güney, İnsanda Tiyatro/Tiyatroda İnsan **kitabı ve çalışmalarıyla ilgili sorularımızı yanıtladı.**

■ Tiyatro üzerine kapsamlı bir kitap hazırladınız ve ilk cildini yayınladınız. Sizi böyle geniş bir çalışmaya yönelten nedenleri ve kitapta uyguladığınız yöntemi kısaca açıklar mısınız?

□ Yirmi sekiz yıllık tiyatro yaşamımda çeşitli dillerde yazılmış tiyatro tarihleri okuma fırsatı buldum. Bunun sayısı belki otuzu geçer. Yani birbirinin aynı otuz kitap. Ama her okuduğum kitapta bir kuruluk, bir eksiklik görüyordum. Sözgelimi, tiyatro, sanki toplum ve düşünce gelişiminden ayrı bir olaymış gibi ele alınıp; tüm yan değerlerden ve bilimlerden soyutlanıyordu. Giderek tiyatro tarihi, kupkuru bir bilgi aktarımından —çoğunlukla eksik ya da yanlış— saptamalardan öteye geçemiyordu. Oysa tiyatro, artık bütün bilimlerden yararlanan; bunlarla yeni ve çağdaş bir biçim - yorum - anlatım bütünlüğüne ulaşan başlıbaşına bir bilim haline gelmişti. Bu kaygı ünlü Allardyce Nicoll dahil hiçbir tiyatro tarihçisinde görülmüyordu. Belki bir George Thomson vardı. Ne var ki o da, belli kişilerin, belli bir toplum kesimindeki konumunu işliyordu (Aischylos ve Atina).

Batı'yı kendisine (dokunulmazlığı kesin) bir örnek gibi alan Türkiye'de durum, hiç de değişik değildi. Öyleyse, bir şeyler yapmak gerekiyordu. İşte beni bu kitabı yazmaya iten, böylesi bir zorunluluktu diyebilirim. Henüz örneği bulunmayan bir çalışmaya girişerek; birçok soruyu tiyatro yaşamı ve gelişimi içinde çözümlemeyi —tiyatronun çağdaş işlevi ve görevi açısından— kaçınılmaz bir ön koşul olarak gördüm. Böylece, hem kendi dünya görüşümü ve sanat anlayışımı aktarabilecek, hem de yanıtlanması gereken —diğer tarih kitaplarında ayrıntılarıyla bulamadığım— bazı soruları, bilimsel bir kaygı doğrultusunda yanıtlamaya çalışacaktım. Dolayısıyla, araştırma ve incelemelerimi bu anlayışın biçimlendirdiği yöntemle geliştirdim. Tiyatronun kaynağına el atarak, ritüel öncesi olayları çağdaş bir yoruma oturtmayı denedim. Doğallıkla böylesi bir çalışma, içeriğinde insanbilimi, fizyolojiyi, semiolojiyi getirdi. Sosyolojinin bilgi dağarcığına yöneltti beni. Zamanla bu ilişkiler, tiyatro biliminin kendi yapısı içinde işlerlik kazandı.

Kısacası, tiyatro olayı utopik bir bilgi çizgisinden koparılarak, bilimsel kavramlarla anlatılmaya çalışıldı.

■ Kitabınız, tiyatroyu öğrenmek isteyenler için son derece ilginç. Bu açıdan da kitabınızı tanıtır mısınız?

□ Bir düşünelim: Bugün ülkemizde ve daha başka yerlerde "tiyatro öğrencisi" denen kişi; hangi duygu ve düşüncelerle bu uğraşı seçmiştir?

Avrupa'da (Amerika diyemiyorum), belki temelde (aile ve toplumun kültürel yapısında) bulunan bilgi birikimiyle "tiyatro öğrencisi"; Rönesans ve çağı biçimleyen düşünce evrimlerini somut ürünleriyle benimsemiştir genelde. Bu yüzden, daha işe başlarken, birtakım değerlere yabancı olmayan bir "insan" durumundadır. Düşünce ve duygularını biçimlemekte büyük bir dirençle karşılaşmamaktadır. Ona göre "yenilik" doğal gelişimin sonucudur. Bu konuda, toplumun önemli bir yüzdesiyle bağnazlığı aşmıştır. Dolayısıyla özgürdür.

Oysa bizde durum oldukça farklıdır. Osmanlı'dan, içinde yaşadığımız bu yıla kadar; "aktarma"nın kolaylığını, yaratmanın zorluğuna yeğleyen bir "insan"ı var etmişiz. Öyle ki "aktarma"nın en başarılısını "hüner" ya da "yetenek" saymışız. YARATICILIK'ı, bazı yanlış ve yetersiz bilgilerle "gericilik" sayacak kadar bağnazlaşmışız. Sonuçta, kolaya ve kopyaya dayanan bir kültür politikasını genelleştirerek insanımızı kalıplaştırmışız. Bu kalıpların savunusunu, birey ve toplum yapısını oluşturmanın ana ilkesi saymışız. Özellikle tiyatromuz bunun en belirgin örneğidir.

Biz, önce bu sakat anlayışı ortadan kaldırmak zorundayız. Hap gibi verilen bilgilerin (üniversiteler dahil) bir kültürel doping olabileceği düşüncesini yıkmalıyız. Ancak bundan sonra "gerçek öğrenci" kişiliğine kavuşturabiliriz adaylarımızı.

Bugün, bir öğrencinin tiyatro tarihi okuması, serüven romanı okuma alışkanlığından daha değişik bir anlam taşımamaktadır. Oysa tarih, bir roman değil, kişisel, kültürel ve toplumsal var oluşun belgesidir. Bu belge her zaman yeni araştırmalara iter insanı, değişik yorumlara götürür. Yoksa, ad ve yapıtların başlıklarını ezberlemekle hiçbir değerlendirmeye ulaşılamaz. (Bizim eğitim politikamızda olduğu gibi).

Bence İNSANDA TİYATRO - TİYATRODA İNSAN yukarda sayabildiğimiz tüm olguların gerçekten var olduğunu anımsatması açısından bir yarar sağlayabilir. Bir tiyatro öğrencisinin, tiyatro olayını artık hangi düzeyde düşünmesi gerektiğini vurgulayabilir. Bir başka açıdan bakacak olursak; öyle sanıyorum bu kitap, —karınca kararınca— tiyatro uğraşını gerçek temelleri üstüne oturtmak isteyen kişileri, bir araştırmaya da itebilecektir.

Öte yandan, Devlet ve Şehir konservatuarlarının çürümüş ders düzenine, fabrikasyon (yani tek tip) oyuncu (?) yetiştirme anlayışına karşı çıkabilecek güçte bir avuç gençliğin kendilerini çoğaltmasına bir dürtü olabilir mi acaba diye de düşünmekten kendimi alamıyorum. Belki fazla iyi niyet gösterisi bu. Ama böylesi bir iyi niyetin hamurunda ters ve çağ-

dışı olana akılcı bir başkaldırma da sezinlenebilir umudundayım.

■ **Felsefe ile tiyatro ilişkisine önem veren bir yaklaşımımız var. Buna niçin gerek duydunuz?**

□ Felsefe, bir düşünme bilimidir. Düşünceyi, yaratıcılığa sürükleyen eylemin biçimidir. Bütün bilimlerin ana kaygısı İNSAN olduğuna göre, TİYATRO - İNSAN bireşimine ulaşmak, bir bakıma düşünceyi insan değerlerine yönlendirmek ve anlamı zenginleştirmektir.

Öte yandan, tiyatro, genelde en yakın ilişkiyi felsefeyle kurmuştur. Felsefe yapmayan bir toplumun giderek insan değerlerinden kopuşunu örnekleriyle saptayabiliyoruz inceleme ve araştırma kitaplarında.

Bizim, felsefeyle genelde olan ilişkimiz inanılmayacak sığlıkta ve güdümlülükte kalmıştır ne yazıkki. Çağdaş kültür politikasından yoksunluğumuz, biraz da düşünme yoksulluğumuzdan gelmiyor mu?

Felsefe'yle ilişkiyi en içli dışlı biçime getirmek, aslında bir zorunluluk haline gelmiştir kanımca. Hele tiyatronun yapısına böylesine kaynamış bir oluşumu tiyatrodan soyutlamak, bizi yeniye ve yaratıcılığa götürecek yolları düşüncesizce kapamak olur.

■ **Cevat Çapan, kitabınıza yazdığı Önsöz'de, bu eseri hazırlarken birer kitap boyutunda ayrıca iki yan ürün ortaya koyduğumuzu belirtiyor. Bundan söz eder misiniz?**

□ Birinci kitabımı iki amaçla hazırlamıştım. Birincisi, tiyatronun kaynağını irdeleyebilecek bir temel bilgi dağarcığı sağlamak; ikincisi ise, tiyatronun başlangıcını ayrıntılarıyla bir bütün olarak okuyucuya iletebilmek.

Hemen hemen tüm tiyatro tarihlerinde Ortaçağ'a kadar olan gelişim süreci 70-170 sayfa arasına sıkıştırılmıştır. Bu 170 sayfada neler verilebilirdi? Bana sorarsanız sadece sıradan, kronolojik bilgiler. Oysa Ortaçağ'a kadar olan bölümde İNSAN'ın ve TİYATRO'nun kaynağı ve başlangıcı söz konusudur. Böylesi bir oluşum kolayca geçiştirilebilir mi? "Geçiştirilemez" yanıtını verdiğim için araştırma ve incelemeyi oldukça geniş kapsamlı tutmak zorunda kaldım. (800 sayfayı aşkın.) Kitabı açanın kafasında belirecek yüz sorudan en az doksan sekizini yanıtlayabilmeliydi yazılanlar. Çünkü, —kanımca— ancak o zaman "tiyatro olayı" anlatılabilirdi.

Bu düşünceden yola çıkınca, ister istemez yan ürünler de kendiliğinden biçimleniveriyordu. Sözgelimi, Eski Uygarlıklar ve Tiyatro Sözlüğü, Eski Yunan oyunlarının konusunu içerdiği mitolojik bilgiler, o zamanın düşünce ve duygu çizelgesini gösterebilecek bir güldeste. (Hepsi II. ciltte çıkacak).

Kitabı yazarken, bir yandan da bu bilgiler birikiyordu aldığım notlarda. Ağır ağır kitabın bütünlüğü sağlanıyordu doğallıkla. On yıl sonra, ortaya kendi yapıları içinde bağımsız üç kitap çıktı böylece.

Bu kitapların basımı, ticari bir kaygı taşımıyordu benim için hiçbir zaman. Tiyatro araştırmalarına ve sanatına yaşamının büyük bir bölümünü vermiş, namuslu olmaya özen göstermiş herhangi bir sanatçı gibi, sanatıma borcumu ödüyordum yalnız. Hepsi bu kadar. Onun için, her bölümü ayrı bir kitap olabilecek çalışmaları toptan vermenin yararı, maddi olanakların çekiciliğinden daha önemliydi. Kitabımı basan Ersin ve Erdin Günçe'nin de düşünceleri aynı doğrultudaydı. Biz, hâlâ amatör kalabilmiş bir tiyatro sevgisinin, saygısının somut örneğini iletmek istiyorduk genç kuşağa.

■ **Geçtiğimiz aylarda uluslararası İstanbul Festivali'ne katılan Jozef SZAJNA'ya gösterilerde çevirmenlik ettiniz. Szajna'yı tanıyor olmalısınız. Sizce hangi yönlerden ilginç bir sanatçı?**

□ Jozef SZAJNA (Yuzef ŞAYNA) Polonya'da yetişmiş, çalışma ve düşünme özgürlüğüne kesinlikle karışılmamış, çağdaş tiyatro adamlarından bir tanesi. Kafasında biçimleyip, sahneye aktarmak istediği her şeyi, devletin verdiği parayı kullanarak gerçekleştirme olanağına sahip olduğu için, yıllar süren (35 yıl) çalışmalar sonucu, kendisine özgü bir tiyatro anlayışını önce çevresine, sonra ülkesine, sonra da diğer ülkelere kabul ettirebilmiştir. Bence sanatçının en büyük şansı, ülkesindeki kültür politikasının sağlıklı uygulanmasıdır. Grotowski, Kantor, Jerzy Kula, Swinarski Wajda v.b. bu saygılı ortamın yarattığı kişilerdir hep. Bunu öncelikle ve önemle vurgulamak gerekiyor.

Szajna, önce bir ressamdır. Onun plastik anlayışı gene Polonyalı tiyatrocu - plastik - yöntemci Witkacy felsefesinden kaynaklanıyor. Yani "salt sanat"-doğalcılık çiftleşmesinden doğan bir gerçeküstücülük. Szajna, kendi tablolarına, figürlerine sahnede devinim kazandıran bir ressamyöneticidir. Herhangi bir durumu (elbette kendi dünyasına yakın olanı), değişik davranılarda çoğaltan, bu çokluğu tiyatro estetiği içinde birleştiren bir sanatçıdır. Onun "söz"ü yadsıması da sessiz resimlerinin anlatım olanaklarını çok yönlü kılma yeteneğinden kaynaklanmaktadır. İşte bu tavır da tiyatro sanatında İNSAN'ı anlatma yollarından biridir. Üstelik tiyatro yazınının dünya üstünde büyük bir bunalım geçirdiği bu yıllarda, belki de "yazma olanaklarına yeni anlatım yolları göstermede bir dürtüdür" diye de düşünebiliriz.

Szajna'nın —bu açıdan ele alırsak— yalnız benim değil, tüm tiyatro adamlarının düşünce doğrultusuna kendi örneğiyle koşutluk kurabilen bir sanatçı olduğunu söyleyebiliriz. Yalnız hemen ekleyeyim; Szajna'ya özenmek, onu öykünmek korkunç bir yanlışlığı başlatabilir ülkemizde. Szajna, olsa olsa tiyatronun kendi olanakları içinde özgün bir tiyatro adamıdır. kendine özgüdür. Öte yandan Avrupa'da değişik kaynaklardan yola çıkarak, aynı gösteri plastiğinde birleşen tiyatrolar da ortaya çıkmıştır 1970-80 arası.

Benim Szajna'yla aramdaki sanata ve düşünceye dönük ilişki yukarda belirtmeye çalıştığım sınırlar içinde kalmaktadır. Bugüne dek çalışmalarına katıldığım, izlediğim, dostluk kurduğum tüm ünlü tiyatro adamlarından bu anlayış çerçevesinde yararlandım zaten.

■ **Amatör tiyatrolarla sürekli ilgilendiniz. Şimdi "Bilsak-Tiyatro"yu yönetiyorsunuz. Amatör tiyatroların sorunları ve bu kuruluşta yapmayı düşündüklerinizi istesek.**

□ "Bilsak - Tiyatro" henüz oluşum evresinde olan bir kuruluştur. Ama diğer kuruluşlardan onu ayıran bence en önemli özellik, gençliği çağdaş bir tiyatro anlayışı ve kültürüne ulaştırma düşüncesidir. Bu nedenle 17-22 yaş arası bir dönemi özellikle seçtik. Bilsak-Tiyatro, önce istekli ve seçilmiş gençleri tiyatro sanatına yöneltecek, sonra da labaratuar çalışmalarıyla onlara "oyuncu-insan" olmanın olanaklarını hazırlayacaktır. Giderek bu gençler, kendi tiyatromuzda görev alabilecek bir düzeye ulaştırılacaktır. Adaylarımız önce amatör tiyatrocu olabilme koşullarını öğrenecekler, sonra da yavaş yavaş çağdaş profesyonel oyunculuğa yöneleceklerdir. Bugün, Bilsak Tiyatro'nun, "Atölye-Laboratuar-Üretim" çalışmalarında verilecek bilgiler ve yapılacak deneyler yeryüzünde ilk kez böylesine çok yönlü, çağdaş ve bilimsel bir içerikle

sunulmaktadır. (Doğallıkla çıkarlar ön plana geçip, olay yolundan saptırılmaz, görevliler yerinde kalırlarsa...)

Bence buradan çıkacak "insan-oyuncu"lar, amatör oyunculuğun niteliği konusunda kesin ve doğru birer örnek olacaktır.

Bizde amatör tiyatrolar (aynı Devlet ve Şehir Tiyatroları gibi — belki Şehir Tiyatroları bu yıl değişime uğrar) temcit plâvı haline getirilmiş bir oyun düzenini sürdürmektedir. Öne sürülen "bahane" de yeni oyunun olmayışıdır. Benim gerek Anadolu'da, gerekse İstanbul çevresinde birkaç amatör tiyatroyla ilişkim var. Onlara önerdiğim ilk çözüm çağdaş tiyatro konusunda araştırma yapmaları ve bugünün dünya tiyatroları hakkında bilgi sahibi olmalarıdır. İkinci önerim, her şeyiyle tiyatro üreticisi durumuna gelebilme savaşımı vermeleridir. Yani oyunu, dünya tiyatrosunun gelişimine uygun bir anlayış içinde kendilerinin yazması, yönetmesi ve oynamasıdır. Bir iki kentten (Denizli, Adapazarı, İzmit gibi) umutlandırıcı sonuçlar da alındı. Ama çalışmalar henüz yetersiz. Amatör tiyatrolara karşı - kendilerini büyük profesyonel sayan "zât-ı muhterem"lerin ilgisi sıfır. Üniversiteler, öğrenci tiyatrolarını köstekler durumda. Maddi olanaklar yok, devlet bu konuda hiçbir atılım düşünmüyor. Sonuç: Oldukça karamsar.

Yeryüzünün büyük bir bölümünde öğrenci tiyatroları biçime ve öze dönük denemelerin yapıldığı kuruluşlardır. Amatör tiyatrolar önce (avantgarde) tiyatronun birer simgesidir adeta. Sözgelimi STU, sözgelimi KALAMBUR, sözgelimi STUDENT... Sözgelimi CAFOSCARI II. v.b.

Kanımca, amatör tiyatroların en önemli sorunu yol göstericilerinin olmayışı ya da Devlet Tiyatroları oyuncularının yanlış ve çağdışı yol göstericiliğidir. (Turneler yoluyla). İkincisi genel tiyatro dünyası içinde gerekli ilginin gösterilmemesidir. Üçüncüsü, gazetelerin sanata karşı takındığı olumsuz tavırdır. Dördüncüsü yer ve maddi olanakların bulunmayışıdır.

Deneme sahnesi açtım demekle, denemeci oyunlar oynanabileceğini sanan gayrı-ciddi ve bilgisiz genel müdürlerin olduğu bir ortamda, amatör tiyatroların gerekliliği nasıl ispatlanabilir?

Ama karamsar değilim. Düzelecek her şey. Bizim ve bizden sonra gelen üç-dört kuşak bunu göremeseler bile.

TURGUT UYAR

DİLEKÇESİ(***)

Urdu'ca bir ıslık çalınıyordu duydum
yalnız ama kararlı bir ezgi
oğluma söyledim şaşkınlıkla
        -ıslığın dili yoktur, baba dedi
ama şu ıslık nece olursa olsun
Urdu'caydı kesinlikle
öbür dillerin hiçbiri değildi
derinden ve yalnızdı bilemem
        "gelin, tarihi yıkalım diyordu sanki
        ya da yıkayalım" belki
anlayamadım doğrusu
ama dediği mutlak şuydu
        "kaç unutulmaz günü vardır insanın
        kaç unutulmaz yaz ve kış günü ömründe
        kaç tane mutluluğu birer birer"
        -ama baba ıslığın dili yoktur dedi(**)
şimdi düşünelim
sevgilim filan değil
serin gölgeler değil
terli sevişmeler de değil
işte bütün olmazlardan sonra
kar altında kalan bir pabuç mu
insanın şurası
o ıslık var ya Urdu'ca değil doğru
sadece tarihleri yıkalım diyor ona(*) kalırsa
        "ama yıkayalım da olabilir"
peki yıkmayalım gücümüz yetmez zaten
yıkayalım olur peki
ama hangi görkemli suyla
denizden gelenle mi denize karışanla mı
ıslığı susturdum
çünkü ben çalıyordum, kestim
çünkü Urdu'cayı bilmiyordum
ama Urdu'ca beni biliyordu belki
apaydınlıktı ortalık
oğluma dedim ki samanlığı kapattım
kurtlara ve haydutlara
nasıl mı kapattım, gene Urdu'ca
yani becerebildiğim kadar, ıslıkla

(***) O da
(**) Galiba
(*) O üçüncü tekil kişi değildir

DUVAR

Onat Kutlar

Her yıl yeniden görününce ucu, güzün soluk kentinin, otururlar, iyice kurutulmuş çam tahtalarından günlerce rendeleyerek sağlam, geçmeleri sıkı bir tabut yaparlardı. Geçen mevsimlerin ölüsünü koymak için. Yanık çimenlerden, akşamın beklendiği saatlerden, ozanların kırık dizelerine bulaşan sıkıntılardan, kireç, kuru yaprak, tüy ve gözyaşından başka bir şey olmayan ölü gövdesini bütün bir yılın. Ağustosun son sıcaklarından etkilenmesin diye hemen gömerlerdi. Üstünde güz çayırları sararsın ve izi belli olmasın diye. Hiçbir zaman.

Nedense hep başka bir şey olacağını sanırdık. Çünkü yaz, önceden kestirilemeyen fırtınalar, ağır sıcakların öfkesini cızırtıyla söndüren zamansız yağmurlarla tedirgin, sinirli ve huzursuz geçerdi. Ama sonra biterdi hepsi. Bir içdeniz kadar sessiz ve durgun olurdu avlu, ülke ve yeryüzü. Bir süre öylece dururduk. Arkamızda uyuklayan bir göçer kabilesinin ya da deprem sonrasının karanlık çadırları. Önümüzde ufku bir mahkeme duvarı gibi kapatan "gelecek". Duvarın dibinde gittikçe kabaran kül yığınları görürdük. Esinti olmadığı için savrulmayan belli belirsiz bir tabaka. Zaman zaman geleceğin duvarına vurup yanan geçmiş kuşaklardan artakalan kül. Ve daha yenilerden.

Öylece dururduk, kaygılı, sabırsız. Yanmış çırakların yamalı gömleklerini giymiş korkuluklar, cansız kollarıyla bir krater gölünü gösterirlerdi. Orada, boğulmuş köy öğretmenleriyle dolu çırpıntısız, bulanık bir su olurdu. Kimsenin anlamadığı sözcükler duyardık. Kafesin açılmasını bekleyen çok yaşlı bir papağan sesiyle.

Böylece bir yıl daha geçerdi ve biraz daha egemen olurdu güz yasaları. Boyun eğmeyi biraz daha öğrenirdik. Öğrenirdi tenimiz günün renklerine uymayı. Ağzımızı kapadıkça kazandığımızı sezer gibi olurduk. Geleceğin yüksek duvarı önünden, arkasındakileri merak etmeksizin geçmeye alışırdık. Sabahı gazetelerin demir parmaklıklarla örülü garip ve dar pencerelerinden karşılamayı öğrenirdik. Günün tanrılarına ekmeğimiz ve ihracat payımız için şükretmeyi. Yaşamın kolayca değişmeyeceğine inanmaya başlardık. Büyüklere sorgulu ve sessiz gözlerle bakan çocukları, kadınları, yoksulları görmemeye çalışırdık.

Gelen her güzle önümüzdeki duvar biraz daha yükselirdi. Zaman zaman aramızdan birileri çıkardı. Ozan, soytarı, bilge ya da çılgın. Yüreklerindeki ölü ozanın sesini bastıramaz ve "bahar isyancıdır" diye bağırırlardı. "Güz yasalarına boyun eğmeyeceğiz. Aşacağız duvarlarını geleceğin. Biz çok eski ve çok genç bir halkız. Kimse durduramaz ırmağını zamanın." Üstümüzden uçuşan polen tozlarının ve kurşunların peşine takılır, güz yasalarını aşarlardı. Duvarı geçip geçemediklerini ise hiçbir zaman bilemezdik. Başucumuzda sadece suretleri kalırdı.

Keskin bakışlı gözcüler, kül yığınlarının gittikçe arttığını söylerlerdi.

Bir gün ülkemize garip bir yabancı geldi. Bir keşiş, bir gezgin ya da bir derviş. Yaşı belirsizdi. Ve üstünde bilinmeyen bir zamana ait giysiler. Kireç badanalı konuk evimizde, sırtını pencerenin güz ışığına yaslayarak oturdu ve su içti. Gözleri tuhaf bir ışıkla parlıyordu. İki zamanlı ölü dillerden biriyle konuşuyordu. -Ölü dillerin gelecek zamanı yoktur.- Güçlükle anladık. "Size bir sır vermeye geldim" dedi. Kulak kesildik. "Boşuna uğraştınız bunca zaman, duvarı aşabilmek için. Ben aşmadan gittim oraya. Eski yollardan ve çok uzun sürdü. Daracık geçitlerden, uçsuz bucaksız vadilerden, su yollarının karanlıklarından geçtim. Sonunda ulaştım duvarın arkasına. Gördüklerimi sizler de bilesiniz istedim..." Durdu. Bir yudum su daha içti. Ve sözcüklerin üstüne basa basa şunları söyledi: "Orada da bir halk var. Tıpkı sizin gibi. Ve hepsi dönmüş, sizin aşmaya çalıştığınız duvara bakıyorlar..."

Yabancının sözlerini bir yargıç kararını dinler gibi sessiz dinledik. Sanki yüreğimizde gittikçe uzaklaşan nal sesleri duyuyorduk ya da konuştuğumuz dilin can çekiştiğini. Geleceğimiz diye umutla baktığımız yerdeki insanların geleceği bizdik. Korkunç bir şeydi bu. Bilincimizin tarlalarına ölü kuş tüyleri döküldü, kadınlar gözyaşlarını tutamadılar. Uzun ve şaşkın bir sessizlik oldu.

Neden sonra aramızdan biri konuştu. Gösterişsiz, herhangi biri. "Bak yabancı" dedi, "şaşırttın bizi. Umutlarımız için ön yüzü sırlı bir ayna sundun. Geriye işleyen bir saat. Ters çevrilmiş bir eldiven, kaynağına akan bir ırmak. Oysa biz basit insanlarız. Ve ölümlü. Yaşamı ve baharı bu yüzden severiz. Doğan her şeye inanırız. Çocuklara, güneşe, bize düşler sunan ayışığına. Sevdiğimiz kadının boynunu okşamak isteriz ve çocuklarımızın. Günü, kızarmış bir ekmek gibi tazeyken bölüşürüz ve akşamın kızıl tüyleriyle gelip sabahın yumurtaları üstüne yumuşacık oturmasını severiz. Şarap, acılarla da mayalanmış olsa sarhoş eder bizi. Ve çocuklarımıza ekilmiş toprak kadar gerçek bir gelecek bırakmak isteriz. Senin dilinde bulunmayan o sınırsız düşü. Bizi şaşırttın. Ama sana inanmıyoruz."

O tuhaf gezgin bu sözler üstüne çekip gitmedi. Bir kuşku tohumu gibi kaldı aramızda. Kimse sevmiyor onu. Ama tıpkı güz yasaları gibi ağır ağır alıştık varlığına. Dağılan eski bir kitabın sayfaları gibi orda burda görülmesini yadırgamıyoruz. Kapıyı çaldığında belirsiz bir zamanda, bir bardak su verenler bile bulunuyor.

Ve işte yine eylül. Geleceğin duvarı önünde duruyorum, kaygılı, sabırsız. Üstümden küçük kuşku tohumları karışmış altın renkli polenler uçuşuyor. Bir türlü bastıramıyorum yüreğimdeki ozanın sesini. "Bahar isyancıdır..."

SOĞUK SAVAŞIN EKONOMİK TEMELİ-2

Nesnel Engeller ve Gerçek Potansiyel

Hasan Çetinkaya

2. Dünya Savaşı sonrasında uzunca bir dönem dünya politikasını derinden etkileyen soğuk savaşı ekonomik temelleri ve verileri ile ele alan incelemenin ilk bölümü geçen sayımızda yayınlanmıştı. İncelemenin bu bölümü, ara krizlere değgin tespitleri sürdürerek başlıyor ve soğuk savaş günlerinin altında yatan ekonomik çıkarlara ışık tutuyor.

- 1960/61 krizi daha kısa ve daha az şiddetli bir ara kriz olarak gelişti. Üretken sabit sermaye yatırımı 1960 yılının ilk üç ayından 1961'in ilk üç ayına kadar 17,2 milyar dolarlık bir düşme gösterdi ki, bu, % 45,4'lük bir azalmaya tekabül ediyordu. Kişisel tüketimdeki artış 1960'ın yarısından başlayarak 12 ay süreyle durdu. Göstergelerin çıkışı ve gelişim eğilimi bakımından 1958/59 krizinin de boyutlarını aşması olasılığı doğan bu ara kriz, hükümet alımlarında patlamaya varan bir yükselişle ancak bir önceki devri kriz, boyutuna ulaşamadan atlatılabildi.

- Net yatırımların, maksimum noktasına ulaştığı 1965 yılının dördüncü üç ayından itibaren düşmeye başlaması 1966/67 krizini haber verdi. Düşme, altı aylık sürede 17,8 milyar dolara, ya da % 34'e vardı. Özel sektörün önünde % 1,9 gibi küçümsenmeyecek bir talep açığı doğmuştu. Bu devri kriz de, eğer dünya değişmemiş olsaydı, çok daha şiddetli olacağına dair, göstergeleriyle çıkmıştı.

- ABD'nin Vietnam'a müdahalesi ve savaşı hızla tırmandırması 1966/67 krizinin başlamasıyla birlikte ortaya çıktı. Hükümet, alımlarını hızla yükseltti ve bu artış 1966'da milli hasılanın % 1,7'si (8,7 milyar dolar), 1967'de % 2,5'u (13,4 milyar dolar) olarak gerçekleşti. Hükümet alımlarının yükselişi Vietnam müdahalesi nedeniyle artmıştı ve bu artış kişisel talepteki düşmeden doğan talep açığını kapatıp aşıyordu. Kriz bu sayede kısa surdü ve beklenenden daha az şiddetle gerçekleşti.

- 1969/71 ara krizi hükümet alımlarındaki tedrici bir azalma ile birlikte 1969 yılının üçüncü 3 aylık döneminde başladı. Alımlardaki kısıntı ilk yıl 2,1 milyar dolar, 1970'te ise 6,2 milyar dolar oldu. Bu düşme, kriz üzerinde etkili oldu, fakat asıl kriter yine net sermaye yatırımlarındaki azalmaydı. 1969 yılının yarısından itibaren 1970'in son üç aylık dönemine kadar üretken sermaye yatırımlarındaki düşme % 27 oranına ve miktar olarak da 13,9 milyar dolara ulaştı. Buna kişisel tüketim artışının durması eşlik etti.

Sürekli Kriz Fakat Sürekli Büyüme de...

Savaş sonrası devri krizleri bakımından ABD ekonomisinin savaş öncesindeki krizler gibi belli bir düzenlilik gösterdiği izlenebilir. Yani kapitalist ekonomilerin işleyişinden kaynaklanan ve her defasında üretken sermaye yatırımlarında az veya çok bir düşme temeli üzerinde gerçekleşen devri krizler, istikrarlı biçimde 8-10 yıllık periodlarla kaçınılmaz olarak gündeme gelirken, ABD ekonomisi için bundan başka, belli bir düzenliliği olmasa bile, sürekliliği olan "ara krizler" sözkonusudur. 2. Dünya Savaşı sonrasına tekabül eden kriz cetveli içinde ise "ara krizlerin" de düzenliliği vardır ve her devri kriz ortasında bu ara krizler artaya çıkmaktadır.

Böylece ABD ekonomisi, sıklaşan periyodlarla krize girmesi ve kriz göstergeleri arasındaki zaman dilimlerinin küçülmesi açısından bakıldığında, bir "sürekli kriz" içinde gibi görünmektedir. Ne var ki, kriz göstergeleri kadar, kriz dönemleri arasına ilişkin büyüme göstergelerine bakıldığında ABD ekonomisinin "istikrarlı" bir büyüme içinde olduğu izlenebilir. Hem devri ve hem de ara krizler öncesindeki maksimum milli hasıla yahut büyüme hızı noktaları, başka bir deyimle, krizler öncesindeki üretken sermaye yatırımlarının maksimum noktası ile kriz sonrası maksimum yatırım noktala-

TABLO III

MİLLİ HASILA		
Kriz arası dönemi	**toplam büyüme**	**yıllık büyüme**
1948-1953	**% 21.8**	**% 4.5**
1954-1957	**% 8.4**	**% 2.2**
1958-1960	**% 7.0**	**% 2.1**
1961-1966	**% 35.9**	**% 4.9**
1967-1969	**% 9.9**	**% 3.8**
DEVRİ KRİZLER ARASI		
1948-1957	**% 32.1**	**% 3.5**
1958-1966	**% 45.5**	**% 3.9**

rı irtibatlandırıldığında, "istikrarlı" krizlere eşlik eden "istikrarlı" bir büyüme çizgisini görmek mümkün olur. Aşağıdaki tablo Milli hasıla hesapları açından krizler arası dönemlerdeki ekonomik toplam büyüme ve ortalama yıllık büyüme hızı bakımından ABD ekonomisinin savaş sonrası gelişim sürecini göstermektedir.

3'cü tablodan da anlaşılacağı gibi, ABD ekonomisi, kriz dönemleri arasında, kriz öncesi büyüme noktasını aşan bir toplam büyüme içine girmektedir. Ancak, kriz dönemlerindeki talep açığının ancak hükümet alımları sayesinde aşılabildiği, hükümet alımlarının özellikle kriz dönemlerinde ve krizin aşılması amacına matuf olarak, milli hasılanın çok büyük bir bölümünü kapsadığı ve yine buradan, ekonomiye bütünüyle egemen tekellerle, bu tekellerin kaderinin hükümet alımları tarafından belirleniyor olması hadisesinin zorunlu bir tekel-devlet bütünleşmesinde vardırdığının görülebilmesi için 4'cü tabloyu da birlikte görmek gerekir.

dinamikleri ve kendisine ilişkin faktörlere bağlı kalarak da ortaya çıkar. ABD ekonomisi, içine düştüğü krizlerin dayatması sonucu sadece iç dengeler bakımından değil, kurduğu nesnel dış bağlantılar yönünden de depresyon geçirdiğinden, ülkenin iç krizi kısa sürede dış bağlantıları yoluyla ve herhangi bir politik dayatma olmaksızın da yayılmakta, -ve eğer söz yerindeyse- nesnel olarak ihraç edilmektedir.

2. Dünya Savaşını müteakip ABD'nin Avrupa ülkeleri ve Japonya'da başlattığı yeniden inşa girişimleri, ABD ekonomisi için yoğun bir talep kaynağı oluşturuyordu, ABD üretken sermayesinin büyüyen yatırım alanlarını açıyordu ve buradan da ABD'ye bir ekonomik bağımlılık, yine ABD'nin ürettiği soğuk savaş politikasına bir politik bağımlılık temeli oluşuyordu. Ve mesela 1950-55 döneminde ABD'nin ithalatındaki ortalama % 8'lik daralma, ihracaatı bu ülkeye dönük gelişen Avrupa ülkeleri ve Japon ekonomilerini de, krizi yüklenmeye veyahut paylaşmaya sürüklüyordu.

TABLO IV

Hükümet alımları (milyar dolar) ve net yatırım üzerindeki etkileri

Dönem	Milli gelir	Hükümet alımı	Alımdaki artış	Yat. artış
47/48	20.800	10.000	% 0.48	% 0.54
48/53	62.500	49.200	% 0.79	-% 0.09
53/57	29.400	-10.900	— % 0.37	% 0.04
57/66	145.400	32.500	% 0.22	% 0.10
66/69	54.400	18.600	% 0.34	-% 0.01

Özel üretken sermaye yatırımının ve doğal olarak ekonomik büyümenin hükümet alımlarına doğrudan bağlı olması ve krizlerin ancak bu yolla hafifletilebilmesi olgusu ile, ABD'nin dünya konjüktürünü belirleme çabaları ve bu yönde ürettiği politikalar arasındaki bağlantı hayati önem taşır. Bu bakımdan 2. Dünya Savaşını müteakip ABD tarafından temelleri atılıp genişletilen soğuk savaş siyasetinin özünde ABD'nin ekonomik gerçekliği yatmaktadır. ABD ekonomisinin diğer kapitalist ülkeler ekonomileriyle olan karmaşık bağlantıları ve bilhassa askeri bağımlılıkları, soğuk savaş siyasetinin geniş bir kapitalist ülkeler temeli bulmasında kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır.

Ancak ABD ile müttefiki ülkelerin ekonomileri arasındaki ilişki tekdüze bir seyir takip etmemektedir. Her ekonominin gelişim çizgisi, kendi iç

Ancak mesela 1960-61 krizi de buna yakın (% 7.7) bir ithalat daralmasını da beraberinde getirmesine rağmen, Batı Avrupa ülkeleri 2. Dünya Savaşının sonuçlarından sıyrılmış ve uluslararası ticarette rekabetçi konumlarını hayli pekiştirmiş bulunduklarından, ABD ekonomisinin daralması ve ithalatının azalmasından doğrudan etkilenmediler. Bu da ABD ile müttefikleri arasında, soğuk savaşın yaygınlaşmasının elverişli maddi zeminini oluşturan ekonomik ilişkilerin, bir süre sonunda ve başka faktörlerin devreye girmesiyle birlikte, soğuk savaş alternatiflerini güçlendiren bir ilişkiye dönüşmesi olarak alınabilir.

ABD ekonomik krizlerinin bu ülkenin müttefiklerinin ekonomileri üzerinde doğrudan ve geniş çaplı etkileri olurken, müttefik ülkeler ekonomik krizlerinin ABD ekonomisi üzerinde doğrudan ve belirgin bir etkisine rastlanmamaktadır. ABD dışındaki gelişkin kapitalist ülkelerin herhangi birinin ekonomik krizinin diğerleri üzerinde ve bilhassa İngiliz ekonomisi üzerinde doğrudan etkide bulundukları ise ayrıca kaydedilmelidir.

Kriz Bileşenleri Bakımından ABD Ekonomisi

Kapitalist ekonomik işleyiş içinde paranın dolaşım aracı olmaktan başka üstlendiği işlevlerin ve bilhassa bunlardan biri olan "kredi" durumunun kapitalist ekonominin devri krizlerine yol açan nesnel bir yasaya işlerlik kazandırdığı bilimsel olarak ispatlanmıştır. Üretim ve yeniden üretim sürecinin kesintisiz işlemesi ve üretim hacminin genişleyerek büyümesi doğrudan elinde "para" bulunan tüketicinin varlığına ve talebine bağlı iken, "kredi-para" olgusu ile üretim sürecinin genişleyerek gerçekleşmesi, tüketicinin talebine ve satınalma gücüne bağlı olmaktan çıkar ve bunun için "tüketicinin varlığı" yeterli hale gelir.

Ancak bu süreç belli periyodlarla ve tüketilemeyen stokların oluşması uğraklarından geçerek yürür. Kredi olanağıyla pompalanmış alımlar,

TABLO V

ABD'de Borsa-Kredi-Para Krizleri

Kriz yılı	Ekonomik	Kredi	Parasal	Borsa
1948/49	var	var	yok	var
1951/52	yok	yok	yok	yok
1953/54	var	var	yok	var
1957/58	var	var	var	var
1960/61	var	var	var	var
1962/63	yok	yok	var	yok
1966/67	var	var	var	var
1969/71	var	var	var	var

kredilerin ödenmesi safhasında yavaşlar ve bazan durur. Bu durma, salt, "insan tüketicinin tüketimden vazgeçmesi" anlamında değil, üretimdeki ve dolaşım sürecindeki hammadde, mamul ve yarı mamul girdisi olan bütün sektörlerin, başka bir deyimle "üretici olan tüketici" bütün üretim birimlerinde tüketim eğiliminin durması anlamında gerçekleşir. Bu nedenle, "kredi" olgusu krizlerin bir bileşeni olarak her zaman önem taşır. ABD ekonomisindeki krizlerde bu olgu açıkça görülür.

Para-kredi ya da mali krizler, ya doğrudan ekonomik krizin yansıması olarak ortaya çıkmaktadırlar yahut da bazan ekonomik krizden bağımsız olarak bu alanda doğan özgül nedenlerin sonucu olarak gelişmektedirler, ama her halükârda, eğer ortaya çıkmışsa, mali kriz, ekonomik krizin gelişmesini etkileyen tamamlayıcı bir işlev görür.

Nesnel Engeller ve Gerçek Potansiyel

Yukarıdan beri yorumlamaya çalıştığımız rakamsal göstergeler ABD ekonomisinin sürekli ve periyodik krizler altında gelişimini sürdürdüğünü gösteriyor. Kriz ve büyüme bu en gelişkin kapitalist üretim formasyonunun bünyesinde diyalektik bir etkileşim tarzında ve bir arada bulunuyor. Kriz kapitalist büyümenin ortaya koyduğu nesnel bir yasanın zorunlu sonucu olarak var olurken, büyüme, kapitalist formasyonun olmazsa olmaz bir karakteri olarak gerçekleşiyor.

Evet ama, bu bütünlüğün kendinden sakat bir yanı da var. Kapitalist mülkiyet ilişkilerinin hukuki yansımasının vardığı bu en olgun modelde üretimin insana dönük bir programla, gelişip genişlemesi mümkün kılınamıyor. Yani "güç"ler yavaş gelişiyor veya hiç gelişmiyor. Daha doğrusu, kısmi bir hayatiyet sağlayacak kadar gelişiyor.

Bu "modelde" irdelenmesi gereken bir başka olumsuz yön, üretim güçlerinin gelişiminin engelleniyor olmasının yanı sıra, mevcut potansiyeliyle bile "insanın" tarihi çabasının belli bir birikimi olan "üretim gücünün" kullanılamadan kalmasıdır. Doğruluğu tartışılsa bile ilginç bir tesbit olduğu inkâr edilemez bir görüşle, kimi bilim adamları bugünkü ABD ekonomisinin 6 milyar insanın vasat bir yaşam için gerekli ihtiyaçlarını karşılayacak potansiyele sahip bulunduğu savını ileri sürmektedirler. Bu demektir ki, kapitalist formasyon içinde en güçlü ve ileri düzeyine ulaşmış bir ekonomi *insana dönük bir sosyal temel üzerinde* örgütlenmediği için, hem gelişmesinin dinamiklerini yitirmekte ve hem de bizatihi emeğinin ve çok yönlü çabasının ürünü olduğu "insanı" bir kenara itmektedir.

Bu maddi olumsuzluğa, yani ABD ekonomisinin krize mahkûm ve insani ihtiyaçlara sağır yönüne önemle eklenmesi gereken, aynı ekonominin, bağımlılık zinciri aracılığıyla kendi krizini tüm kapitalist ekonomilerin sırtına dağıtma imkânına ve bu imkânı keyfince kullanmasının politik araçlarına sahip bulunmasıdır. İşte asıl bu sonuncusu, kendi refahını ve gelişmesinin güvencelerini ancak kendine bağımlı bütün bir kapitalist dünyayı kontrolü ve sürekli tehdidi altında tutarak sağlayabilmesi, ABD ekonomisini tanırken, bizi ister istemez bu temel üzerinde yükselen politik tutumları da görmeye itmektedir.

Soğuk savaş, ABD ekonomisinin maddi zorlamasının gerekli kıldığı *politik bir saldırı* olarak ortaya çıktı ve yaşandı. İnsanlık bu kâbus dönemini barışa ve yaşamaya adanmış iradesiyle aşmayı başardı. Dünya barışının geri döndürülemez bir temeli oluştu. Ancak güncel politik dünya iklimi, eskiye dönüş anlamında olmasa bile, ABD'nin geliştirdiği yeni politikalarla belirgin biçimde soğudu. Bunun da temeli ABD ekonomisinin güncel durumunda aranmalıdır.

Güncel Politik Gerginliğin ABD'ye İlişkin Yönü

Kronikleşmiş kriz grafiği açısından baktığımızda, dünyadaki güncel politik gerginliğin bir yönü ABD ekonomisine ilişkin bir yönü mutlaka bulunmalıdır. Günümüzdeki uluslararası siyasal gerginliği ekonomik saiklerden bağımsız ve bütünüyle

"rastlantısal" bir gelişme gibi görenler, bunu Carter'in yerine Reagan'ın ABD başkanlığına seçilmesine bağlayanlar yahut sorunu Pentagon'a "şahinler" veya "güvercinlerin" hakim olması gibi soyut politik ölçülere göre kavrayanlar oldukça fazladır. Gerçekte durum hiç de böyle değildir ve 1979 yılından bu yana; Reagan'ın seçilmesinden bağımsız olarak tırmanan siyasal gerginlik ve dünya barışına yönelik ABD kökenli tehditler, bir kriz beklentisi ile beraber başlamıştır ve ekonomik krizle birlikte gelişmiştir.

1979 yılındaki kriz beklentisi çok geçmeden kendini gösterdi ve ABD ekonomisindeki kriz göstergelerinden başlıcası olan milli hasılanın düşmesi biçiminde somutlandı. 1980 yılında % 2 gerileyen milli hasıla, 1981 yılında aynı kalırken 1982 yılında % 5 düştü. Bu ABD ekonomisi için yoğun bir kriz göstergesiydi. Krize aynı yıliarda % 7.5 ve 10.2 arasında değişen ve ABD ekonomisi için alışılmadık ölçüde büyük oranda bir enflasyon eşlik etti. 1980 yılında 7.5 milyon olan işsiz sayısı 1982 yılında 9.75 milyona ulaştı. (OECD verileri)

ABD ekonomisi bakımından yoğun bir kriz için yeterli kriterleri teşkil eden bu sonuçlar, başka dış faktörlerle de birleşince daha ağır sonuçlar ortaya koymaktadır. ABD, en yakın müttefiklerine karşı himayeci tedbirler almak ve faiz hadlerini yükselterek müttefiki ülkelerin ekonomileri üzerinde baskı kurmak gibi yolları da deneyerek bu krizden kurtulmaya çalışmaktadır.

Ancak, yapısı gereği ABD ekonomisini kriz sonrasına ulaştırmanın yolu her halükârda yeni talepler yaratmaktan ve bilhassa silah endüstrisine olan talebi yükseltmekten geçer. ABD yönetimi, gerektiğinde bunun için müttefikleri üzerinde her türlü baskıyı kurmaktan, NATO aracılığıyla silahlanma yarışını tırmandırmaktan, dünya barışı için alınmış mesafeleri ve kazanılmış mevzileri sabote etmekten ve en ciddisi de, salt bu amaçla fakat bütün insanlık için akıl almaz bir risk taşıyan nükleer savaş tehlikesini bir **"politik oyuncak" gibi kullanmaktan** çekinmemektedir. ABD yönetimi politik uyuşmazlıkların askeri uyuşmazlıklara tırmanmasında, sorunların çözümünde kuvvet kullanma yolunun açılmasında ve hatta bizzat kuvvet kullanmakta teşvik edici bir rol oynamaktadır ve bu tutumun ABD finans oligarşisinin ekonomik ihtiyaçlarından bağımsız bir yönü bulunmamaktadır.

Bu tür bir tırmanışa kaba bir ideolojik saldırganlığın eşlik etmesi ise kaçınılmaz olmaktadır. Dünya barış hareketinin ve genel olarak barış fikrinin insanlık içinde geniş taraftar bulması, incelmiş ideolojik safsataları, yöntemleri ABD politikalarına hizmet eder olmaktan çıkarmıştır ve ABD yönetimi, otuzbeş yıl önceki ilkel ve kaba politik ve kültürel saldırı metodlarından yarar umar duruma düşmüştür. Günümüzdeki uluslararası politik atmosferi ve gerginliği, başka bir temelde, ama kaba çizgileri bakımından benzer kılan ve eski soğuk savaş atmosferine benzer bir atmosfer yaratan gelişme,ABD'nin alternatifsizliğinden doğmaktadır.

ABD'nin ve genel olarak kapitalizmin kendisi için bir alternatifi olmayabilir. **Ama insanlığın soğuk savaşa karşı siyasal yumuşama,** sıcak savaşa karşı **barış** gibi alternatifleri bulunmaktadır ve bu nedenle ABD yönetimi kendi ekonomik krizini dünya çapında politik krizlere dönüştürme bakımından sahip olduğu sınırsız olanakları giderek yitirmekte, köşeye sıkışmakta ve barış-yumuşama alternatiflerinin önünü kapamaya çalışmaktadır.

İnsanlığa düşen ise, her ne pahasına olursa olsun, öncelikle bu dünya barışını kazanmak ve bunun içinse her şeyden önce nükleer savaş tehlikesini saf dışı etmektir.

SENNUR SEZER

İFADEMDİR

Evliyim
İki çocukluyum
Ozanım
Düzeltirim
Çocuklarımdır
Bütün çocukları dünyanın

Evet kaygılıyım
Çocuklarım için
Korkmasınlar isterim
Çalınışından kapının

Saygılıyım kurallara
Bu yüzden kurallar
Saygılı olsun isterim
İnsana

Evet ozanım
Çocuklarımdır
Bütün çocukları
Dünyanın
....
İnsanın insandan korkmasına karşıyım
İşte bunun içindir
Bütün yazıp
Altına imza attıklarım

25.5.1984

KISA ÖMÜRLÜ BİR İLLÜZYON:

İhracata Dönük Sanayileşme

özetleyerek çeviren: Mehmet Doğanay

1982 yılında ABD'de Gıda ve Kalkınma Politikası Enstitüsü tarafından yayımlanan **Development Debacle: The World Bank in the Philippines** *adlı kitaptan yapılan derlemenin Filipinler-Dünya Bankası ilişkilerini genel olarak ele alan ilk bölümü geçen sayımızda sunmuştuk. Bu sayımızda sunduğumuz ikinci bölüm ise, Filipinler'de ithal ikameci yapının çözülüşü ve ihracata yönelik sanayileşme modelinin bu ülkeye ne getirdiğini ayrıntılarıyla incelemektedir.*

Bölüm II

İTHAL İKAMESİ ve SANAYİLEŞME TARTIŞMALARI

1940'ların sonlarından 1960'lara kadar Filipinler ekonomisi ithal ikameci politikaların "altın çağını" yaşamıştır. 1960'lı yıllarda Filipinler ekonomisi bir durgunluk dönemine girmiş, büyüme hızının düşmesi ve imalat sektörünün yavaş yavaş sermaye-yoğun bir karaktere yönelmesi, istihdamın yerinde saymasına neden olmuştur. Bu durum Filipinlerin gelecekteki sanayileşme politikaları üzerinde yoğun tartışmaların açılmasına neden olmuştur. Bu tartışmaların sol ve sağ kanatları ithal ikameci sanayileşme modelinin bir bunalım içinde olduğu noktasından başka hiçbir konuda fikir birliğine varamamışlardır.

Tartışmalarda sol kanat ve ulusal ekonomi taraftarları şu noktaları savunmuşlardır:

1. İthal ikamesi ulusal bir girişimci elit yaratmıştır. Ama bu elit uzmanlık ve gelişmiş teknoloji eksikliğinden dolayı ABD firmalarıyla "royalty" anlaşmaları yaparak, basit montaj endüstrilerine yönelmişlerdir.

2. Genellikle Filipin firmaları ayakkabı, tekstil, gıda ve diğer bazı tüketim malları üretmektedirler. Ara mallar endüstrisi zayıftır ve ağır endüstri mevcut değildir. Tüketim malları endüstrilerine gerekli girdileri sağlayacak temel endüstrilerin başarısızlığının ana nedeni iç pazarın darlığıdır. İç pazarın dar olmasının nedeni de gelir dağılımındaki bozukluktur. 1970'te nüfusun % 5'i ulusal gelirin % 25'ini kontrol etmektedir ve bu durumuyla gelir dağılımı bakımından Filipinler, Güneydoğu Asya'nın en adaletsiz ülkesidir (25).

3. Ara mallar, sermaye malları ve sınai hammaddeler üreten endüstriyel sektörlerin geliştirilmesindeki başarısızlık, imalat sektörünü bu girdiler için, artan bir şekilde ithalata bağımlı kılmıştır. Böylece ithalat ve ihracat 1960'ta kabaca birbirini dengelerken, 1969'da 257 milyon dolarlık bir açık ortaya çıkmıştır. Açığı meydana getiren asıl unsurlar, 1960'tan 1969'a fiyatları % 100 artan, makine ve teçhizat ithalatıdır (26).

4. İthal ikamesine dayalı sanayileşme, Filipinler'de yatırım yapan Amerikan firmalarının da ithalat kontrolları ve gümrük duvarlarıyla korunmasına yol açmıştır. Bu olanakla hızla büyüyen bu firmalar ülkeye sermaye getirecekleri yerde, dışarıya sermaye götürmüşlerdir. Ülkedeki 108 Amerikan firmasının 1956-65 arasında yatırdığı sermayenin % 80'i iç kaynaklardan elde edilmiş, yalnızca % 16'sı ABD'den gelmiştir (27). Dahası, Filipinler'deki Amerikan şirketlerinin çoğu gerçek bir sanayileşmeye katkıda bulunur nitelikte değil, montaj sanayii şeklindedir.

Bu değerlendirmeyi yapan güçler, çözüm olarak millileştirmeler de dahil olmak üzere, sıkı yabancı sermaye kontrollarının uygulanmasını, Filipinlilerin sahibi olduğu sanayilerin güçlü bir şekilde desteklenmesini, ithal ikameci politikaların ara mallar ve sermaye malları üretimi alanlarına yaygınlaştırılmasını, toprak reformu ve diğer eşitlikçi yöntemlerle gelir dağılımında önemli düzeltmelerin yapılmasını ve böylece endüstriyel büyümeye temel olacak şekilde iç pazarın güçlendirilmesini savunuyorlardı.

Sağ kanadın görüşleri ise ithal ikameci politikaların "verimsizliği" teşvik ettiği ve Filipin tüketicilerinin daha ucuz ve kaliteli yabancı mallardan mahrum kalmalarına yol açtığı, daha önemlisi, sanayileşmenin "stratejik faktörü" olarak kabul ettikleri yabancı sermayenin bu politika yüzünden ülkeye gelmediği şeklinde dile getiriliyordu.

İthal ikameci politikalara karşı çıkanlara göre her şeyin çaresi "liberal ekonomi"nin uygulanmasında bulunuyordu. Liberal ekonomi, her şeyden önce ithalattaki tüm korumacı engellerin kaldırılması demekti.

İthal ikameci politikalardan yana olan sermaye kesimleri, bu politikayı savunan güçlerin radikal bir gelir dağılımı düzenlemesi hedeflerinden hoşlanmıyor ve kararsız kalıyorlardı. Ancak "liberal" ekonomi yolunda mesafe alındıkça bu kesimler gittikçe daha derin bir yıkımın içine giriyor ve sol muhalefetin önerilerine yaklaşıyorlardı.

İTHAL İKAMECİ YAPININ ÇÖZÜLMESİ: 1. DEVRE

Filipinliler liberalleştirme programının tadına, ilk defa 1962'de baktılar. Korumacı engellerden rahatsız olan ABD'li ihracatçıların ve yatırımcıların baskısıyla ABD hükümeti, o zamanki cumhurbaşkanı Diosdado

Macapagal'ı ithalat kısıtlamalarını kaldırmaya zorlamıştı.

Bu amaca ulaşmak için ABD, Dünya Bankası ve IMF'yi kullandı. IMF, peso'nun % 100 devalüe edilmesini istedi. Ancak bu yapılırsa, Filipinler'in tarım ürünleri ve hammaddeleri "ucuzlamış" olacak, ihracat hacmi ve döviz kazancı büyüyecekti.

Bu tavsiyelere uymanın sonuçları çok kötü oldu. 1962 ile 1964 arasında Filipinli işçiler gerçek ücretlerinin yüzde on oranında düştüğünü gördüler (28). Büyük ihracatçılar müthiş kârlar elde ederken, kullandığı girdilerin pahalanmasıyla ülkenin girişimci kesimi çok zor günler yaşadı. Bunlardan 1500'ü iflas etti (29). Yaşayabilenler yabancı sermaye ile ortaklıklar kurmaya zorlandılar. Kaçınılmaz ekonomik durgunluk sonucunda 1950-57 döneminde % 11-12 oranında bir büyüme hızına ulaşmış olan imalat sanayii, 1960'lı yıllarda sadece % 5'lik bir büyüme oranına ulaşabildi (30).

Ama, 1957'de uygulanmaya başlamış olan gümrük vergileri sistemi, bu "liberalleştirme" sırasında gözden geçirilmiş olmasına rağmen, bir dereceye kadar ithal ikameci sektörü korumaya devam ediyordu. Nitekim IMF raporlarında bundan duyulan memnuniyetsizlik göze çarpmaktadır.

İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME MODELİNİN BAŞLANGICI

1960'ların sonlarına doğru, Dünya Bankası'nın ve IMF'nin liberalleştirme doğrultusundaki baskıları yeniden tırmanmaya başlamıştır. Ama bu sefer, iç pazara yönelmiş sanayicilere "ihracata yönelik bir sanayileşme modeli" alternatifi sunularak yapılıyordu baskılar. Üçüncü Dünya için yeni bir model ilhamı, Brezilya ve Güney Kore'de Dünya Bankası doktrinlerinin uygulanmasından alınıyordu.

"Başarının" önşartı ucuz ve disiplinli bir işgücüydü. Örneğin Brezilya'da 1960-1970 arasında nüfusun % 95'inin milli gelirden aldığı pay % 73'ten, % 64'e düşürülmüştür (31).

Dünya Bankası plancılarının, ihracata yönelik sanayileşme modelinin tüm esprisi burada yatmaktadır: Üretim, gelişmiş sanayilere sahip ülkelerde pazarlanacağından, sınai büyüme iç pazarın genişletilmesinden koparılmıştır. Keynesçi teknokratların "düşük tüketim hayaleti" sahneden kovulmuştur. Bilakis, bu modelde iç talebin genişlemesi, —gerçek ücretlerdeki artışın bir yansıması olacağından ve bu da hem ülke ihraç mallarının dünya pazarlarındaki rekabet gücünü kaybetmesine yol açacağından, hem de yabancı yatırımcıları ürküteceğinden dolayı— olumsuz bir işarettir. Teknokratlar için, ücretlerin kısılmasını rasyonalize etmek hiç de zor değildir: Eninde sonunda birisinin endüstriyel kalkınmanın faturasını ödemesi gerekmektedir.

Bu politika üçüncü dünyanın birçok teknokratına da uygun gelmiştir. Çünkü geleneksel neo-klasik kalkınma teorisi, Üçüncü Dünya ülkelerini "mukayeseli avantaja" sahip bulundukları tarımsal alana hapsetmeye çalışıyor, onları "kasap ve manav" olmaya zorluyordu. Bu yeni politikayla Üçüncü Dünya ülkeleri için endüstriyel büyüme, artık mevcut uluslararası ekonomik yapıyla çelişmeyen, bilakis onu tamamlayan bir hale geliyordu! Ne de olsa ucuz fiyatlı hafif sanayi ürünlerinden ve Üçüncü Dünya'nın ucuz işgücünden asıl yararlanacak olan Batı'nın ve Japonya'nın çokuluslu şirketleriydi.

Üçüncü Dünya için tutucu ve pasif bir endüstrileşme perspektifi yerine, liberal ve aktif bir perspektife geçme, yani ihracata yönelik sanayileşme politikalarının ortaya sürülmesi Dünya Bankası tarafından ortaya atılmıştır. Bankanın başkanı McNamara 1970'lerin başında şunları söylemektedir: "... birçok ülkede, imalat kuruluşlarının, ithal ikameci bir politikayla nisbeten küçük iç pazarlara yönelmeleri yerine, ihracata yönelik çok daha büyük fırsatları değerlendirmeye yönelmeleri için özel bir gayret sarf edilmelidir." (32)

Marcos, 1966'da Cumhurbaşkanı olunca, Filipinler'de ihracata yönelik sanayileşme modelinin kurumsal çerçevesini kurdurmak amacıyla, özel sektörde çalışan, ABD'de eğitim görmüş teknokratlardan bir ekip oluşturdu. Yatırım Teşvikleri kanunu, İhracatı Teşvik Kanunu ve "Serbest Bölgeler" Kanunu art arda kabul edildi. Bu bölgelerde ucuz işgücü, gümrük vergisinden muaf hammadde ve ara malları ithali, çok düşük kurumlar vergisi gibi imkânlar, kiralanmaya ya da satın almaya hazır binalar bulunacak, sabit kıymetlerin hızlı amortismanı sağlanacaktı. Böylece ithal ettiği malları burada işleyerek yeniden ihraç edecek olan büyük bir yabancı sermayedar kesiminin ülkeye getirilmesi sağlanacaktı.

Marcos'un uzmanları sadece bunlarla yetinmediler. İhracata yönelik sanayileşmenin, liberalleşmenin ve yabancı sermayenin güçlü bir propagandasını da yaptılar. Örneğin bunlardan, Ulusal Ekonomik Konsey'in başına getirilmiş olan, Massachussets Teknoloji Enstitüsü mezunu Gerardo Sicat şunları söylüyordu: "Gelişmenin bu aşamasında, ülkemizin kaynaklarını ve ekonomisini kimin kontrol ettiği Filipinlileri ilgilendirmemektedir." (33). Sicat'ın hücumları daha çok ithal ikameci politikalardan yararlanan kesimlere yöneliyordu: "İç pazarı sömürmenin kendi hakları olduğunu düşünenler..." (34).

İTHAL İKAMECİ YAPININ ÇÖZÜLMESİ: 2. DEVRE

IMF ve Dünya Bankası, Ferdinand Marcos'un 1969'da ikinci defa seçilmek amacıyla ülkenin döviz rezervlerini tüketmesini fırsat bilerek 1970 başında liberalleşme doğrultusunda yeni tedbirlerin alınması için baskı yapmaya başladı. Ticaret açığını dengeleyemeyen ve dış borçlarını ödeyemez hale gelen Marcos mecburen

(25) World Bank, "*Priorities and Prospects...*" sosyal göstergelere ilişkin veriler.
(26) World Bank, "*Priorities and Prospects...*" istatistik eki, Tablo c.7
(27) Alejandro Lichauco *The Lichauco Paper*, New York, Monthly Review Press, 1973, s. 28
(28) John Power-Gerardo Sicat, *The Case of the Philippines*, World Bank Staff Working Paper no. 424, Washington DC, Ekim 1980.
(29) Alejandro Lichauco, *The lichauco Paper*, New York, Monthly Review Press, 1973, s.35
(30) *The Case of the Philippines...*, s. 5
(31) P.Evans, "Continuities and Contradictions in the Evolution of Brazilian Dependence", *Latin American Perspectives*, Vol.3, no.2, s.50
(32) Robert McNamara, *1975 Adress to Board of Governors*, Washington, D.C., World Bank, 1975, s.28-29
(33) William Pomeroy, *An American-Made Tragedy*, New York, International Publishers, 1974, s.143
(34) Gerardo Sicat, *Economic Policy and Philippine Development*, Manila, NEDA, 1972, s.10

IMF ve Dünya Bankası'nın kapısını çaldı. Bu kuruluşların ne isteyeceğini biliyordu: Devalüasyon. Oysa seçim kampanyası sırasında: "Peso'yu devalüe etmeye niyetimiz yok. Böyle yaparsak düşük gelir gruplarındaki insanlara, özellikle ücretli ve maaşlı kesime bir darbe indirmiş oluruz" demişti (35).

Kampanyada söylenenler orada kalmış, Marcos bir stand-by anlaşmasıyla IMF'den 37 milyon dolar borç almış, peso'yu % 60 oranında devalüe etmişti. Bunun sonucu olarak enflasyon oranı 1969'da % 1,3'lük seviyesinden 1970'te % 14,8'e fırlamış (36), ve daha sonra Dünya Bankası görevlilerinin kabul ettiği gibi bu politika "1960 ile 1975 arasındaki dönemde gerçek işçi ücretlerinin % 50 oranında azalmasına neden olmuştur." (37).

1962'de olduğu gibi, devalüasyonla birlikte, ithal ettikleri girdilerin pesc olarak fiyatlarının % 31,4 oranında, kısa dönem dış borçlarının % 50 oranında artması ile, Filipinli girişimciler tam anlamıyla perişan oldular (38). Buna karşılık Dünya Bankası Marcos'u "siyasi cesaretinden ötürü" tebrik etti.

Bu gelişme, ABD tarafından desteklenen teknokratlarla ulusal ekonomi yanlıları arasında ciddi sürtüşmelerin başlamasına neden oldu. 1970 yılında, toplanan Kurucu Meclis'te IMF ve Dünya Bankası ve uygulanan politikalara karşı olan seslerin çoğalması üzerine, yabancı iş çevreleri ve teknokratlar arasında alarm çanları çalınmaya başlandı. Georgetown Üniversitesi Stratejik ve Uluslararası Araştırma Merkezi'nin düzenlediği ve yüksek dereceli hükümet adamları ile işadamlarını bir araya getiren yuvarlak masa toplantısında "Kurucu Meclis tarafından onaylanan ulusalcı tedbirler, hemen tamamiyle Amerikalıların, firmalarının Filipinler'deki yasal varlıklarının kısıtlanmasını hedef almıştır" denildi (39).

Yabancı yatırımcılar sermayelerini ülkeden çekmeye başladılar. 1970'ten 1973'e kadar yabancı sermaye girişi eksi 55 milyon dolar olarak gerçekleşti (40).

Filipinler ve Dünya Bankası otoritelerinin değerlendirmelerine göre köylülerin, öğrenci ve işçilerin gösterileri tehlikeli bir hal aldı. Bu dönem, Dünya Bankası tarafından şöyle değerlendirildi: "Kanun ve nizamın çürüdüğü, karşıt siyasi eğilimler arasındaki kutuplaşmanın arttığı ve hükümet ile caddelerdeki kitlesel muhalefet arasında şiddetli çatışmaların ortaya çıktığı bir dönem." (41).

Bir yandan parlamentodaki ve bazı toprak kanunlarını çıkarmak için teşkil edilen kurucu meclisteki, öte yandan sokakları dolduran muhalefetten etkilenen, normal olarak tutucu nitelikteki Yüksek Mahkeme, 1946'dan beri Amerikalılar tarafından kullanılan arazilerin kanun dışı bir şekilde edinilmiş olduğunu, 1974'ten önce asıl sahiplerine satılması veya kamulaştırılması gerektiğini belirten bir karar aldı. Başka bir kararıyla da Filipinlilere tahsis edilmiş endüstrilerdeki yüksek yönetim mevkilerine yabancıların atanmasını yasakladı.

Bir tarafta sol güçlerin, diğer tarafta ABD ve Dünya Bankası destekli Marcos rejiminin yer aldığı bu şiddetli mücadele sonucunda 22 Eylül 1972'de sıkıyönetim ilan edildi.

İHRACAT PLATFORMUNUN OLUŞTURULMASI

Sıkıyönetimin ilanı, Filipinlilerin endüstriyel gelişme stratejisi olarak seçilen ihracata yönelik sanayileşme programının pekiştirilmesi için gerekli siyasi çerçeveyi sağladı. "Yabancı sermaye, emek-yoğun ihraç ürünlerinin üretilmesine katılmak konusunda net bir şekilde isteklidir, ama bu yatırımların cezbedilebilmesi için ülkenin sıkıyönetime ihtiyacı vardır." (42).

Dünya Bankası, "parlamentonun ilgası hükümete iktisadi gelişme alanında mutlak bir güç sağlamıştır" (43) diyerek siyasi gelişmeleri de onaylamaktadır.

İhracata yönelik sanayileşme modelinin pekiştirilmesi iki önemli tedbirin alınmasını da gerektirmekteydi. Bunlardan birincisi, ithal ikameci dönemden kalma yapının tamamiyle dağıtılmasıydı. Bu hedef Dünya Bankası'nın şu isteğiyle dile getiriliyordu: "Gelecekte, hükümetin politikası, ithalat üzerindeki nicel kısıtlamaların tedricen kaldırılması, gümrük tarifelerinin yeniden düzenlenmesi ve alçaltılması ile mali ve moneter politikalardan korumacı ögelerin ayıklanması olarak belirlenmelidir." (44). Stratejinin ihtiyaç duyduğu ikinci tedbir yabancı sermayeyi ve yerli sermayedarları ihracata yöneltecek teşviklerin yaratılmasıydı. On yıl sonra bir durum değerlendirmesi yapan Dünya Bankası, Marcos hükümetini, korumacılığın tamamen tasfiyesinde yetersiz, "ihracat platformunun" yaratılmasında oldukça başarılı diye nitelendirmiştir.

Teşvik Sistemi: Vergi sisteminde gerçekleştirilen teşvik edici tedbirlerin yanı sıra, en önemli imkanlar Serbest Bölgelerde yaratılmıştır. Bu bölgelerde şu olanaklar sağlanmıştı:

- % 100 oranında yabancı sermaye mülkiyetinde firma kurma hakkı,
- Manila'da geçerli asgari ücretin altında işçi çalıştırma hakkı,
- Vergi bağışıklıkları, yerli sermaye ekipmanı yatırımlarında vergi iadeleri, ithal edilen hammadde ve teçhizatta vergi muafiyeti, ihracat vergisi ve belediye vergisi ve rüsumlarından muafiyet,
- Merkez Bankası döviz tahsislerinde öncelik,
- Arazi için düşük kira,
- Altyapının ve fabrika binalarının yapımında hükümet finansmanı, bu binaların düşük fiyatlarla kiralanabilmesi ve satın alınabilmesi,
- Sabit kıymetlerin hızlı amortismanı,

1960' ta kabul edilen bir kanunla kurulan Bataan Serbest Bölgesinde işletme açma imtiyazı, üretimin % 70'ini ihraç eden firmalara verilmiştir. 1980 sonuna kadar bu serbest bölgede 57 firma yerleşmiş, 28 bin işçi çalıştırılmıştır. Serbest bölgeden en çok yabancı konfeksiyon firmaları istifade etmiştir. Bu firmaların birçoğu, işçi ücretlerinin artmaya başlamasıyla Güney kore, Singapur ve Tayvan'dan kaçan firmalardı. 1970'lerin sonlarına doğru kurulan iki serbest bölgeye ise elektronik alanındaki ünlü firmalardan Texas Instruments, Fairchild, Motorola gelip yerleşti. Bu bölgelerdeki arazinin metrekare kira bedeli sadece 26 sent (2 peso) idi. Serbest bölgelerin en başta gelen teşvik edici özelliği işçi ücretlerinin düşüklüğüydü. "Güçlü kaynaklarına ilave olarak, Filipinlerin mukayeseli avantajı kalifiye ve düşük ücretli işgücünün varlığındadır." (45).

İşçi ücretlerinin kısıtlanması Cumhurbaşkanlığının 823 numaralı kararnamesiyle "kilit endüstrilerde" grevin yasaklanmasıyla sağlanmıştır. Kilit endüstrilerden kasıt ise ihracat yapan firmalarla, kamu hizmetleri,ulaştırma ve haberleşme firmaları, hastaneler, okullar, gıda imalat ve dağıtım firmalarıyla bankalardı. Pratikte geriye başka bir şey kalmıyordu zaten.

Grev yasağı sendikal örgütlenmenin çok sıkı denetim altına alınmasıy-

la tamamlanmıştı. 1976'da hükümet her endüstri için tek sendika örgütlenmesi amacıyla Filipin Sendikalar Kongresi (FSK) adıyla bir kuruluş oluşturdu. Çalışma Bakanlığıyla FSK'nın ortak çabası sonucunda, mevcut 7000 sendikadan 5640'ı tasfiye edildi (46).

Tüm bunlara ilave olarak rejimin çıkardığı bir İş Kanunu ile "işverenin mal veya canına karşı ciddi bir tehdit oluşturacağından şüphe edilen işçiler" işten çıkarılabilecek ve kara listeye alınarak bir daha iş bulmaları önlenebilecekti. Bu yasaya dayanarak sadece 1977 yılında 6000 sendikacı kara listeye alındı. İşverenin bu konuda yapabileceği keyfiliklere karşı, işçinin Çalışma Bakanlığına başvuru hakkı saklı tutuluyordu. İstatistiklere göre itirazı kabul olunan işçilerin oranı binde onüç'tür.

Yasanın işçilere verdiği bir başka hak da, yeni işe alınan işçiye altı aylık deneme süresi boyunca asgari ücretin % 75'i tutarında bir ücret verilebilmesidir. Deneme süresi sonunda işveren işçiyi işten çıkarmakta, tekrar işe alıp yeni bir deneme süresine tabi tutmaktadır. (47) Filipinler İşverenler Konfederasyonunun da kabul ettiği gibi istihdam edilen personelin yalnızca % 30'una asgari ücret ödenmektedir. Çalışma Bakanlığı'nın belirttiğine göre gerçek oran sadece % 10'dur. Bir çalışmaya göre sermayedara giden "artı değer" ile işçi ücreti arasındaki oran 1971'den 1975'e kadar %180 oranında artmıştır (48). Dünya Bankası'nın gizli bir muhtırasına göre 1972-1978 arasında gerçek ücretler, kalifiye işçilerde % 25, düz işçilerde % 30 gerilemiştir (49).

Sanayi Bakanı Roberto Ongpin'in 1979 Aralık ayında belirttiğine göre: "Filipinler'de işçinin saat maliyeti 49 Amerikan sentidir. Bu maliyet Singapur'da 95 sent, Tayvan'da 85 sent ve Hong Kong'ta, Filipinler'dekinin hemen üç katı olarak 1.41 sent'-tir." (50).

İTHAL İKAMECİ YAPININ ÇÖZÜLMESİ: 3. DEVRE

Dünya Bankası Marcos'un ihracat teşvik sisteminden memnundu, ama ikameci politika ve yapıların tam olarak çözülmesi işinin tamamlanmamasından da şikâyetçiydi. 1970'lerin sonlarına doğru Banka, bu konuda hükümeti daha da zorlamaya karar verdi ve gümrük tarifelerinde reform yapılmasını istedi. Oysa Marcos, ülkede tüketim malları imal eden geniş ve etkili bir grup girişimciyi tamamen karşısına almak istemiyordu. Bazı teknokratlar da ara mallar ve sermaye malları alanında ithal ikameci politikaları teşvik etmekten yanaydılar. Bunlar bin zahmetle kazanılan dövizlerin büyük bölümünün ara mallar ve sermaye malları ithali için harcandığını söylüyorlardı.

Dünya Bankası'nın, gerekli ilave tedbirler alınmadığı takdirde borç programını gözden geçirmekle tehdit etmesi üzerine Marcos rejimi, istenen adımları atmaktan başka bir çare bulamadı. İthal ikamesine dayanan endüstrilerin dış rekabete açılması için gümrük duvarları % 100'den % 50'ye düşürüldü.

İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME STRATEJİSİNİN KRİZİ

1970'lerin sonuna doğru uygulanan modelin kriz içinde olduğu görünmeye başlamıştı. Bu krizin nedenleri şunlardı: Modelin kendi içindeki çelişkileri; işçilerin artan mukavemeti; ve bu model için gerekli dış koşulların —ihracat pazarlarının sürekli genişlemesi ve tüm dünyada korumacı olmayan politikaların ağır basması— ortadan kalkışı.

A- İhracata Yönelik Sanayileşme Modelinin Çelişkileri

a. Döviz kazancı

İhracata yönelik sanayileşme modelinin ülkeye çok büyük miktarlarda döviz kazandıracağı umuluyordu. Ama 1970'lerin sonlarına gelindiğinde modelin, başlangıçta vaad edildiğinden çok daha az döviz kazandırdığı anlaşıldı. 1970'te Filipinlerin hammadde, petrol hariç ara mallar ithalat faturası 432,1 milyon dolardı. 1979'da ise bu fatura 2,5 milyar dolara ve ülkenin tüm ithal faturasının % 40'ına yükseldi. Buna sermaye malları ithaline ödenen % 30,8 oranı eklenirse (bu ithalatın belirleyici kısmı ihracata yönelik endüstrilere gidiyordu) tüm Filipinler ithalatının % 70'ine ulaşılıyordu (51). İhracata yönelik sanayileşme modelinin, bu ithalata bağımlı niteliği, ortaya bir ikilem (paradoks) çıkarıyordu: Model, ihracat kazançlarını artırıyordu ama, ithalat giderlerini daha hızlı artırıyordu. Sonuçta da dış ticaret açığı sürekli olarak büyüyordu.

İhracat gelirlerinin önemli bir kısmı aslında "hayalîydi". Yakın zamanda yapılan bir araştırmaya göre konfeksiyon ihracatının % 56'sı ithal edilmiş hammaddelerden oluşuyor, Filipin konfeksiyon işçilerinin katma değeri % 44'te kalıyordu (52). Başka bir ifadeyle konfeksiyon ihracatından kazanılan her doların yarattığı net döviz kazancı sadece 44 sent'ti. Elek-

(35) Cherly Payer, *The Debt Trab*, New York, Monthly Review Press, 1974, s.71
(36) World Bank, *Priorities and Prospects...* s.2
(37) World Bank, *Poverty, Basic Needs, and Employment* Confidential first draft, Jan.1980, s.316
(38) Payer, s.71
(39) Center for Strategic and International Studies, s.128
(40) World Bank, *Priorities and Prospects...* İstatistik eki Tablo C.2
(41) World Bank, "Political and Administrative Bases for Economic Policy in the Philippines" Memorandum from William Ascher to Larry Hinkle, Washington, D.C., 6 Kasım 1980, s.3
(42) Vicente Paterno, "The BOI: Its Role in the Philippine Industrial Development", *Philippines Quarterly*, Haziran 1973, s.29
(43) World Bank, *Priorities and Prospects...* s.1
(44) a.g.e., s.6
(45) World Bank, *Transition Toward More Rapid and Labor Intensive Industrial Development: The Case of the Philippines*, s.5
(46) Enrico Paglaban, "Philippines: Workers in the Export Industry," *Pasific Research*, Vol.IX, No.3 ve 4, Mart-Haziran 1978, s.19
(47) "Testimony of a Worker", *Permanent Tribunal for the Rights of People*, s.86.
(48) Joel Rocamora, "US Imperialism and the Economic Crisis of the Marcos Dictatorship", in *Permanent Tribunal for the Rights of the People*, s.71
(49) World Bank, *The Philippines: Domestic and External Resources for Development*, Report No. 2674-PH, Washington, D.C., 12 Kasım 1979, s.112
(50) Roperto Ongpin, "Statement" in World Bank, *Consultative Group for the Philippines: Chairman's Report of the Proceedings...* Annex VI, s.6
(51) International Monetary Fund, *Philippines-Recent Economic Developments*, Washington, D.C., 29 Haziran 1980, Tablo ×
(52) World Bank, *Industrial Development Strategy and Policies in the Philippines*, Vol.I, s.32

tronik endüstrisinde durum daha da kötüydü ve bir dolarlık ihracatın net döviz kazancı 13 sent'ten ibaretti (53). Bankanın da kabul ettiği gibi "... yerli girdilerin düşük kalitesi ve yüksek maliyeti dolayısıyla, geleneksel olmayan ihracat malları büyük ölçüde ithalata dayalıdır... sonuç olarak katma değer, çıktı miktarının sadece % 25'idir." (54). Yani, Filipinler ihracatının sadece % 25'i reel döviz kazancı olarak elde edilebiliyordu. Dağıtılan kârlar (konfeksiyon endüstrisinde katma değerin % 30'u) bu küçük miktardan düşüldüğünde, ülkenin geleneksel olmayan ihraç mallarından net döviz kazancı komik bir seviyeye düşüyordu (55).

b. İstihdam Sorunu

İhracata yönelik sanayileşme modelinin, ucuz emekgücüne dayanan niteliği ülkedeki istihdam sorununu daha da büyütmüştür. Bunu Banka'nın raporu da kabul etmektedir: "... Son yıllarda, ailelerin gerçek gelirlerinin süratle düşmesi... fakirleşen ailelerin piyasaya daha fazla işgücü arz etmesine yol açmıştır... Başka şekilde ifade edersek, aile reisinin ailenin ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelişi yüzünden, ailenin diğer fertleri de iş aramaya başlamışlar ve böylece işsizlerin ve gizli işsizlerin sayısını artırmışlardır." (56).

Modelin yarattığı istihdam,uluslararası piyasanın iniş-çıkışlarına bağımlı olduğundan, geleneksel endüstrilerdekine kıyasla daha istikrarsızdır. Örneğin 1979'dan itibaren her yıl işten çıkarılan işçi sayısı şöyle gelişmiştir: 1979'da 340 bin, 1980'de 100 bin ve 1981'de 300 bin (57). Bunların çok önemli bir bölümü ihracata yönelik endüstrileşmenin belkemiği olan konfeksiyon ve elektronik endüstrilerinde çalışan işçilerdi (58).

c. Yabancı Sermaye Hayali

Dünya Bankası'na göre modelin en önemli "erdemlerinden" biri, ithal ikameci modele nazaran daha fazla yabancı sermaye cezbetmesinde yatmaktadır. 1973 ile 1980 arasında Filipinler'e 839 milyon dolar yabancı sermaye gelmiştir. Yabancı sermayenin yıllara göre dağılımı, 70'li yılların sonlarına doğru azalan bir eğilim göstermektedir; 1977'de 216 milyon dolar, 1978'de 171 milyon dolar ve 1979'da 99 milyon dolar. Ama net sermaye girişine baktığımız zaman işin rengi değişmektedir. 1973'ten, 1979'a kadar ülkeye giren toplam sermayeden, kâr olarak çıkarılan meblağı düştüğümüz zaman, bu süre içindeki net sermaye girişini bulmuş oluruz. Bu rakam 87 milyon dolardan ibarettir (59).

Ama bu durum yabancıların daha az yatırım yaptığı anlamına gelmemektedir. Banka'nın belirlemelerine göre 1980 yılında yapılan yatırım, 1970'li yılların yıllık ortalama yatırımından % 500 oranında daha fazladır. Ülkeye sermaye girişi olmadığı halde bu yatırım nasıl finanse edilmektedir? Ülke içinde elde edilen kârlardan ve iç kaynaklardan yapılan borçlanma ile. Yabancı sermayenin iç kaynaklardan yaptığı borçlanma kümülatif olarak 1973'e kadar 1.9 milyar dolar, 1977'ye kadar ise 3 milyar dolarlık bir seviyeye ulaşmıştır (60).

Diğer taraftan, ihracata yönelik endüstriler, emek-yoğun endüstrilerdir ve işçi başına ortalama yatırılan sermaye 2800 dolardan ibarettir. Oysa imalat sanayiinde bu rakam 10 bin doları bulmaktadır. Dolayısıyla, Banka'nın yaptığı projeksiyonlara göre geleneksel olmayan ihracat endüstrilerinin toplam yatırımı, 1977-1985 döneminde, toplam imalat sektörü yatırımlarının tutarı olan 12.5 milyar doların sadece % 10'unu teşkil edecektir (61).

Marcos diktatörlüğü altında Filipinler "seks turizmi"nin önde gelen merkezlerinden biri oldu. Filipinlerde 100 bin çocuk fahişe var. Fahişeliğe 8-9 yaşlarında başlıyorlar. 18'ine geldiklerinde tükenmiş oluyorlar. Yoksulluğun kasıp kavurduğu ülkede 13 Yaşında fahişe bir kız çocuğu şöyle diyor:"İşimizde kısa sürecek istekler yerine, tam geceyi tercih ediyoruz.Çünkü böylece uyuyacak bir yer bulmuş oluyoruz."

d. Modelin Mali Krizi

İhraç malları üretecekleri cezbetmek için hükümet enerji, ulaşım, haberleşme, su ve bina yapımı alanlarına milyarlarca dolar harcamak zorunda kalmıştır. Altyapı yatırımlarının bedelini birisinin ödemesi gerekmektedir. Ama kamu gelirleri sürekli azalmıştır. Uluslararası ticaretten alınan vergiler % 40'tan % 34'e düşürülmüştür. Kurumlar vergisi, yabancı yatırımcılara daha elverişli koşullar sağlamak amacıyla azaltılmıştır. Çeşitli teşvik unsurları yüzünden firmaların gayri safi gelirlerinin % 70'i vergi ve rüsumlardan muaf tutulmuştur.

Kamu gelirlerinin azalması hükümeti iki kaynağa başvurmaya zorlamıştır: dış borçlanma ve iç vergilendirme.

Böylece 1981'deki toplam 15.2 milyar dolarlık dış borcun önemli kısmı altyapı yatırımlarına harcanmıştır. Yapılan projeksiyonlara göre 1987'ye kadar altyapı yatırımlarına 27 milyar dolar daha harcanacaktır.

Ama dış kaynaklar tek başına yeterli olmamış, hükümet iç kaynaklara ağırlık vermek zorunda kalmıştır. Bu kaynakların en önemlilerini ise petrol ve petrol ürünlerine konulan özel vergiler, elektrik tüketimine konan vergi ve "katma değer" vergisi teşkil etmiştir. Tabiatıyla vergi yükü düşük gelirli gruplara aktarılmıştır.

Ama Dünya Bankası'nın kardeşi IMF vergi gelirlerinin seviyesinden memnun kalmamış, 1981'de hükümetin öngördüğü 4.3 milyar dolarlık vergi geliri, 3.8 milyar dolarda kalınca hükümete şu uyarıyı yapmıştır:

"Vergilendirmenin yapı ve yönetiminin geliştirilmesi gerekmektedir. ...Böylece, kamu tasarruflarının yükseltilmesi amacı, kısmen, artırılmış kamu gelirleriyle sağlanmış olacaktır." (62).

Özetle, ihracata yönelik sanayileşme modelinin —yani çokuluslu firmaların— ihtiyaç duyduğu pahalı altyapı harcamaları, Filipin halkının omuzlarına yüklenmiştir. Bu, sadece daha fazla vergi vererek değil, hükümetin aynı amaçla aldığı dış borç yükünün altına girmekle de oluşmuş olan bir yüktür.

B- Modele Karşı İşçi Mukavemeti

İhracata yönelik sanayileşme modelinin ucuz işgücüne dayandığı daha önce açıklanmıştı. Bunu sağlamak için alınan tedbirler 1975 yılına kadar açık bir muhalefetin ortaya çıkmasını engellemişti. Ancak 1975'te Manila'da La Tondena Arıtma tesislerinde 500 işçinin başlattığı başarılı grev, bir grev dalgasının ilk habercisi oldu. 1975'ten bu yana % 90'ı yasa dışı olmak üzere 400 grev yapıldı. Hükümetin en çok canını sıkan, bu grevlerin kendiliğinden değil, muhalefet tarafından örgütlenen grevler olmasıydı. Grevleri büyük gösteriler izlemeye başladı. 1 Mayıs 1980'de Ma-

nila'da onbin işçinin katıldığı bir gösteri yapıldı. Tutuklamaların işçileri yatıştırmaya yetmediği görülünce, hükümet, asgari ücretin tesbiti için işçi, işveren ve hükümet temsilcilerinden oluşan "üç taraflı" toplantılar yapmaya karar verdi. Diğer taraftan hükümetin oluşturduğu Filipinler Sendikalar Kongresi başkanı, hükümeti ve işverenleri "çalışan yığınlar içindeki rahatsızlık belirtilerinin mevcut siyasi sistemin çözülmesine yol açabileceği" konusunda uyardı (63).

Ama IMF, işçileri yatıştırmak için biraz daha fazla ücret verilmesine karşı çıkıyordu:

"... Ücretlerde yakın zaman önce yapılan düzenlemeler ekonomide maliyetleri yükseltici bir etki yapmaktadır... Yüksek enflasyon olayı bu maliyet artırıcı gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Bu da kârların azalmasına neden olmaktadır... Ekonomik canlılığın zayıflaması karşısında, bunun yolaçacağı istihdamla ilgili sonuçların, gelecekteki ücret tesbiti görüşmelerinde hükümet tarafından göz önüne alınacağına inanıyoruz." (64).

1979 başlarında işçi mukavemetinin daha da sertleştiği görüldü. Baatan Serbest Bölgesi'nde bile grevler yapıldı. Hükümet 400 işçiyi tutukladı. Bu toplu tutuklama, başka yerlerde yapılması hoş görülse bile, kutsal ihracatı aksatacak grevlere sert tavır takınılacağını gösteriyordu.

Gelişmeleri durdurmak için, muhalefet eden işçi kitlesini bölecek bir politika uygulandı. "Yurt içindeki" ithal ikameci endüstrilerde çalışan işçilere asgari ücret ve yaşama endekslerine göre ek olanaklar sağlanacak, ama "bazı, emek-yoğun, ihracata yönelik endüstrilerde" ve tabiatıyla yurt içi sayılmayan Serbest Bölgelerde işçi ücretleri değiştirilmeyecekti (65).

C- Dış Koşulların Tehdidi

İhracata yönelik sanayileşme modelinin iç şartı ucuz işgücüyse, dış şartı da dünyada dış ticaretin genişliyor olmasıdır. 1950'lerin sonlarında ve 60'ların başlarında birçok Üçüncü Dünya ülkesini ihracata yönelik sanayileşme modeline teşvik eden dış ekonomik koşullar değişmeye ve bozulmaya başladı. Stagflasyon (hem durgunluk, hem enflasyon) içine giren Batı Avrupa, ABD ve Japonya'nın dış ticaret hacimleri azalmaya başladı. Bu ülkeler zor durumdaki sanayilerini korumaya yönelik politikalara yöneldiler.

IMF'nin tesbitlerine göre uygulanan bu korumacı önlemlerden Filipinler ekonomisi olumsuz yönde etkilenmiştir. Sadece 1978-80 döneminde, Filipinler'in yapacağı ihracata karşı ABD, Avustralya, Kanada ve Ortak Pazar ülkelerinde 33 yeni engel dikilmiştir.

Pazarların daralması durumunda bir ülkenin ihracatı, ancak başka bir ülkenin ihracatı aleyhine genişleyebilir. Bu da ihracatçı ülkeler arasında rekabete yol açarak fiyatların düşmesine neden olurken, bir yandan da işçilik maliyetlerinin daha da düşürülmesi yolunda yeni baskılar yaratır.

Ama Dünya Bankası, uluslararası ticaretin daralmasına, önerdiği modeli daha önce uygulamış ülkelerin düştüğü açmazlara (örneğin Güney Kore'nin 1978 ihracatı 1979'da aynen tekrarlanmış, hiç yükselmemiş olmasına) aldırmadan yeni yeni ülkelere ihracata yönelik sanayileşme stratejilerini önermektedir. Bundan da, Banka'nın amacının söz konusu ülkelerin kalkınmasını sağlamak olmadığı, bunun yerine gelişmiş Batı ülkelerinin ucuz, hafif endüstri mamülleri tedarik edebilmesinden ve çok uluslu firmaların ucuz işgücünden istifade etmesinden başka bir şey düşünmediği anlaşılmaktadır.

(53) a.g.e., Vol.I, s.11

(54) World Bank, *Report and Recommendation on a Proposal Structural Adjustment Loan to the Philippines*, Report No. 2872-PH, Washington, 21 Ağustos 1980, s.15

(55) Joel Rocamora, "*U.S. Imperialism...*", s.72-77

(56) World Bank, *Poverty, Basic Needs...* s.378

(57) Rakamlar, ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesinin Asya-Pasifik alt komitesinin oturumunda Senyor Benigno Aquine tarafından verilmiştir. (18 Kasım 1981)

(58) Leo Gonzaga, "Jobs, Not Wages", *Far Eastern Economic Review*, 15 Ocak 1982, s.46

(59) World Bank, *The Philippines: Domestic and External Resources for Development*, istatistik eki, s.57

(60) Edberto Villegas, "The Philippines and the IMF-World Bank Conglomerate", Quezon City, *Third World Studies*, University of the Philippines, Ek II.

(61) World Bank, *Transition Toward More Rapid...*, s.9

(62) IMF, "Staff Report for the 1982 Article IV Consultation", Washington D.C., 24 Mart 1982

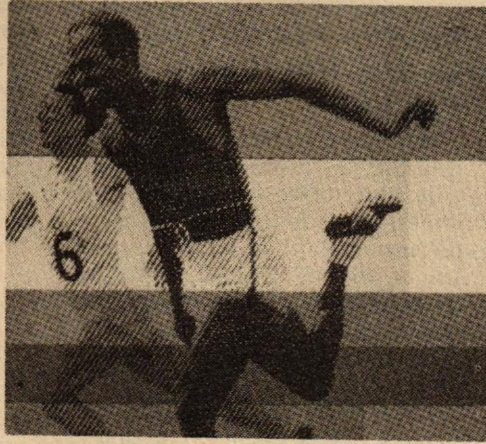
(63) Aurelio Intertas, "Wage-Price Squeeze, Philippine Style-A Marcos Drama", *Philippine Liberation Courier*, 25 Mart 1979, s.3

(64) IMF, "Staff Report..." s.8 ve 16

(65) IMF, *Recent Economic Developments...*, s.12

Ferruh Doğan

Olimpiyatlar ve Biz

Arslan Başer Kafaoğlu

— I —

Bir olaya 140 ülkeden binler, onbinlerce atlet, sporcu ve hakem katılıyorsa, olayı bütün dünya televizyonları veriyor ve milyarlarca kişi TV başından ayrılamıyorsa, bu olayı küçümsemeye kimsenin hakkı olmasa gerek. Küçük yaşta okuma zorunda kalmam, okula erken verilişim, bu nedenle sınıfın fizik olarak en zayıfı olmanın verdiği iç bunalım nedeniyle mi nedir, aktif spor yapmadım pek. Ama bu eksiğimi spor olaylarını basından, radyo ve TV'den iyi inceleyerek, izleyerek iyice kapattım sayılır. O kadar ki benimle konuşan profesyonel sporcular, spor yazarları bile bu konudaki bilgime şaşırmışlardır bazan.

1936'da savaştan önceki olimpiyatları, o zaman iyi bir radyo yayını yapılmadığından pek iyi izleyemedim. Ama 1948 yılında Londra'da yapılan olimpiyatları iyi izledim. Olimpiyatın ülke olarak yıldızı Amerikalılar idi. İkinci sırada, Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmış, sıkıntı çekmemiş bir ülke, İsveç vardı. İsveçliler güreşten atletizme, futboldan biniciliğe, jimnastikten boksa, her spor dalında sivrildiler. Biz, atletizmde bir bronz madalya; güreşte 6 altın, 2 gümüş ve 3 bronz madalya aldık. (O zaman güreş 10 değil, 8 ayrı sıklette yapılırdı. Yani güreşen 16 güreşçimizden 11 tanesi şeref kürsüsüne çıkma başarısını gösterdi.) Bu nedenle denebilir ki, Amerikan atletlerinden sonra en çok dikkati çeken Türk güreşçileri oldu. Olimpiyatta ilk kez savaş sonunun yıldızları parladı, özellikle atletizmde kısa koşularda Amerika'lı H.Dillard, Dixon; 400 ve 800 metrelerde Amerikalı Whitfield, Jamaicalı Mc Kenley ve Wint; uzun mesafelerde Çek Emile Zapotek ve Belçikalı G.Reiff... Ama kuşku yok ki olimpiyadın yıldızı Hollandalı uçan anne Blankers Koen idi. 3 altın madalya ve bir gümüş aldı.

1948'de atletizm ve güreş dışındaki branşlarda da öyle rezil olmadık. Futbolda bizi eleyen ve sonra ikinci olan Yugoslavya'ya kafa tuttuk sayılır. Ama bu olimpiyatlarda dünyada dereceler çok düşük idi. Örneğin bir Amerikalı 2.02 metre ile yüksek atlamada şampiyon oldu. Şimdi yüksek atlama kadınlar rekoru bile bunun 5 cm. üzerinde (★). Olimpiyadın o zaman şaşılan üç adım atlayıcısı Brezilya'lı Oliveira 16.35 atlamış ve dünya rekorunu kırmıştı. Şimdi o derece ile elemeler kazanılamaz. Ancak Amerikan atletlerinin 100-200 metre, 110 engelli dereceleri, Jamaica-Amerika rekabeti sonucu ortaya çıkan 400 metre derecesi oldukça iyiydi. Bir de tartışılmaz gülle atıcıları, disk atıcıları (Parry O'Brien ve Al Oerter) ile dekatloncu adı "geçilemez"e çıkmış Amerikalı Bob Mathias vardı.

1952'de anlaşıldı asıl sporda geri kalışımız. Sosyalist ülkeler (o zaman ağırlık Sovyetler Birliği'ndeydi) Amerika ile yarışa girince rekorlar, dereceler birden yükseldi. Amerika mı, Sovyetler mi birinci oldu pek anlaşılamadı. Ama dikkatleri Amerikan atletleri ile Sovyet güreşçi ve jimnastikçileri çekti. Bir de Sosyalist ülkelerin bayan atletleri madalyaların hepsini aldılar. Biz ise güreşte bir gerilemeye uğradık, gine de olimpiyat şampiyonu çıkardık, hem de iki tane. Ne var ki, Sovyetler, Bulgaristan, bu dala ağırlıklarını koymuşlardı. Birey olarak olimpiyadın yıldızı ise Çekoslovakyalı Emile Zatopek idi. Zatopek olimpiyatlarda hiçbir atletin yapamadığını yapıp, 5000 metre, 10.000 metre ve Maraton'da altın madalya almıştı. Üstelik eşi Zatopkova'da olimpiyat cirit şampiyonu olmuştu. Fakat asıl göze çarpan, atletizmde parça parça olan rekorlar idi. Mel Withfield, Remigino, Dillard (Amerika),

(★) Los Angeles'ta Ulrike Meyfart, kadınlar arası yüksek atlamayı 2.03 metre ile aldı.

Sovyet kadın atletleri, Zatopek ailesi birçok olimpiyat ve dünya rekorlarını yerle bir ettiler.

Futbolda Puşkaş'lı, Koçiş'li, Bozsik'li, Zackarias'lı Macar Milli takımı da önüne geleni süpürüyordu. Bize bu bir ders olmalı, gençlerimize, gençliğimize değer veren bir fiziksel eğitime girmeliydik...

1956'da Melbourne'da güreşte elde ettiğimiz başarılar (Mahmut Atalay, Mithat Bayrak, Mustafa Dağıstanlı, Bayram Şit ve İsmet Atlı'nın başarıları) bu gerçeği gözden kaçırdı. Atlet ve yüzücülerimizin zavallı performansları bizi uyaramadı. İlk kez Amerika bu olimpiyatta birinci plandan geride kaldı. Özellikle Avustralyalı yüzücülerin Amerikalıların altınlarını çalması ve Sovyetlerin atletizm, güreş, boks, jimnastik ve halterdeki üstün başarılarıyla topladıkları altın madalya sayısı Birleşik Amerika'yı çok geride bırakmıştı. Olimpiyatın yıldızı doğrusu Sovyet jimnastik ve grekoromen güreş takımlarıydı. Bireysel olarak ise Sovyetlerin uzun mesafe koşucusu Vladimir Kuts, pırıl pırıl ışıldıyordu. Ne var ki, Amerikalıların kısa mesafe koşularındaki üstünlüğüne ara verilmemişti.

1960'ta Roma olimpiyatı, bizim 1948'den sonra elde ettiğimiz en başarılı güreş sonuçlarıaldığımız olimpiyat oldu. Olimpiyatın yıldızı gine Sovyet sporcularıydı. Ama artık Avrupalı atletler Amerika'nın kısa mesafe üstünlüklerine meydan okuyorlardı. Bir Armin Hary, 100 metrede Dünya rekoru kırarak birinci oldu. Diğer kısa mesafelerde de Avrupalılar başarılı oldular.

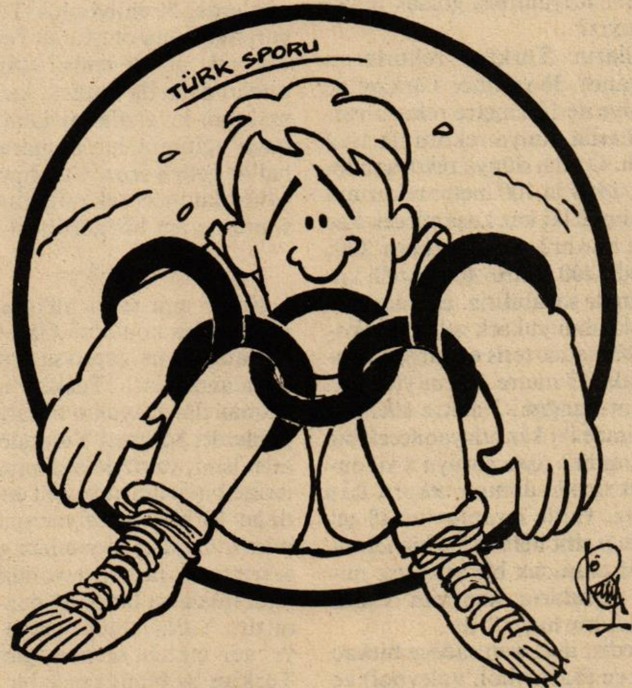
1964 Tokyo olimpiyatları bizim güreşte iyi sonuçlar aldığımız son olimpiyat oldu. Bu olimpiyatta Sovyetler Birliği'nin yanında diğer sosyalist ülkeler de boks, halter, güreş ve bayanlar yüzmede kendilerini göstermeye başladılar. 1968 Mexico olimpiyatı ise rekorlar olimpiyatı oldu. İlk olarak burada yüzmeler dikkati çekmeye başladı. Mexico olimpiyatları atletizmde de parlak derecelerin yer aldığı bir olimpiyattır. Mexico olimpiyatları atletizm dünyasının en uzun ömürlü rekorlarından biri olan Tek Adım rekorunu da doğurdu. Birleşik Amerika Devletlerinden Beamon. 8.90 metre ile dünyanın halâ kırılamayan rekorunu kırdı. Mexico olimpiyatlarının en dikkati çeken ekibi Amerikan yüzme ve atletizm ekipleriydi. Ancak Sovyetler Birliği, güreş, jimnastik, halter, boks, bisiklet, atıcılık ve eskrim gibi göz almayan dallarda parladı ve Birleşik Amerika'yı gine hem altın madalya ve hem de toplam madalyada geçti.

Bize göre en iyi organize edilen, ama acı olayın geçtiği 1972 olimpiyatı, dünyada en iyi izlenen olimpiyattır. Arap gerillalarının, İsrail Olimpiyat kafilesine giriştiği suikast her olayı gölgede bıraktı. Bunun dışında Münih olimpiyatının ikinci önemli yanı dünyaya en iyi yansıtılan olimpiyat olmasıdır. Bunun yanında, Demokratik Almanya'nın olimpiyatlara ağırlığını koyduğu olimpiyattır. Birleşik Amerikalı erkek ve kız yüzücülerin kazandıkları büyük başarıya karşın, atletlerde Amerika, yıllardır kazandığı dallarda geri plana düştü. 100 ve 200 metre koşularda Sovyet atlet Borzov, 400 m. engelli'de Uganda'lı Akii Bua, Amerikan atletlerine derece kaptırmadılar. Olimpiyatın yıldızı kuşkusuz Amerikan yüzme takımı idi. Bunun yanında Demokratik Alman kanocuları, Sovyet jimnastikçileri, Sovyet voleybol takımları (kadın ve erkek) dikkatleri çekti. Yıldız isim kuşkusuz Amerikalı Mark Spitz idi, 7 altın madalya aldı. Diğer yıldızlar Akii Bua, Borzov, Juantorena ile Sovyet jimnastikçisi Olga Korbut, Küba ağır sıklet boksörü Stevenson, Amerikan bayan yüzücü Melissa Belote ve Shirley Babashof idi. Meksika olimpiyatlarının da yıldızı olan Sovyet süper ağır halterci Alexeyef de ayrıca herkesi kendine hayran bıraktı.

1976 Montreal olimpiyatları da Sovyetler ve Demokratik Almanya çekişmesi içinde geçti. Ekip olarak yıldız, D.Almanya bayan atletizm takımı; bireysel olarak ise Romanyalı bayan jimnastikçi Nadya Comaneçi idi. Onun dışında D.Alman kız atletleri, Amerikalı yüzücü Naber, Polonyalı yüksek atlayıcı Wszola, Polonyalı bayan atlet Szewinka, Sovyet bayan jimnastikçi Nelli Kim parladılar. Amerika gine D. Almanya ve Sovyetler Birliği'nin gerisinde kaldı madalya yarışında.

—2—

1984 Olimpiyatlarına gelince, bu olimpiyat bir organizasyon curcunası halinde geçti. Dünyanın yetiştirdiği nadir atletlerden birisi olan Amerikan dekatloncusunun yaktığı meşale pek parlak yanmadı. Hakem kararlarında ev sahibi ya da komşu ülkeler (Kanada ve Meksika gibi) lehine taraf tutuş çok açıktı. Ayrıca yayınlarda büyük bir lâubalilik vardı. Ama doğrusu Amerikan sporcuları oyunlara güzel hazırlanmışlardı. Başta Carl Lewis ve Edvin Moses olmak üzere, atletler, yüzücüler, jimnastikçiler, bayan ve erkek bütün branşlarda çeşitli sporcular hayranlık uyandıran yarışlar çıkardı. Hele erkek ve kadın jimnastikçilerinin takım disiplini olağanüstüydü. Ne var ki, yarışmalar -özellikle "takım yarışmaları"- sırasında yarışma alarmı çok karışıktı. Bir de bir başka alette yarışan ya-

Raşit Yakalı

bancı jimnastikçiler düşünülmeden, seyircinin kendi sporcularına yaptıkları tezahürat yanlıştı. Montreal ve Münih'te jimnastik sporunun son derece dikkat isteyen niteliği nedeniyle, tezahüratın kısıtlanması için hoparlörden uyarılar yapılmıştı. Bu kez uyarılar yapılmadı. Çin takımı bu nedenle şampiyonluğu erkeklerde Birleşik Amerika'ya kaptırdı.

Ama asıl bizimkilere gelelim. Türk sporunun 1948'den 1984'e kadar geçirdiği gerileme 1948 Londra olimpiyatları ile, 1984 olimpiyatlarının karşılaştırılmasında ortaya çıkacaktır. 1948'de Ruhi Sarıalp bir atletizm dalında bronz madalya kazandığı gibi, Cahit Önel elemelerde tur atlamıştır. Güreşçilerimiz, 6'sı altın olmak üzere 11 madalya almışlardır... Güreş konusunu daha aşağıda ele alacağız. Ruhi Sarıalp'e dönelim. Sarıalp daha Londra'ya giderken madalya alacağı belli bir atlet idi .O yıla kadar yarışmalarda çekiştiği Güner Frik'in 14.90 metrelik üç adım Türkiye Rekorunu, olimpiyatlara yakın bir tarihte 15.075 metre ile kırmış ve bu derece dünya atletizm literatürüne yılın en iyi ikinci derecesi olarak geçmişti. Atletizm otoriteleri yılın ikinci en iyi derecesine sahip atletimizi, olimpiyatta bu dalda favori olarak gösteriyorlardı. Ama birinciliğe değil de, ikinci ya da üçüncülüğe. Çünkü birincilik için Brezilyalı Oliveira vardı. Şimdi bir atletimizin olimpiyat seçmelerinde tur atlaması, ya da bir dalda madalya için favori olması olanağı var mıdır? Rüyamızda görsek hayra yorar mıyız?

O yılların Türkiye rekorlarını anımsayalım. 36 yıl önce Türkiye'de 10.6 saniye ile 100 metre rekoru vardı. O yıllarda dünya rekoru da 10.2 saniye idi. O yılın dünya rekorunu bırakalım; 1948'in 100 metre rekorunu bir mevsimde iki kez koşabilecek kaç atletimiz vardır? Aynı soruları 200, 110 engelli, 400 metre, 400 engelli koşuları için de sorabiliriz. Bundan altı yıl önce kırılan yüksek atlama rekoru da 2.20 olarak tesis edilmiştir. Bugün, bırakın 2 metre 20 cm'yi, bundan 10 cm. aşağıyı, 2 metre 10cm'yi bir mevsimde iki kez atlayabilecek bir atlet var mıdır? Aynı soruyu 8 yıl önce kırılan sırıkla atlama rekoru için sorabiliriz. Halil Zıraman'ın 38 yıl önce yaptığı cirit derecesine bir sezonda iki kez ulaşacak bir atlet var mıdır? Bu soruların hepsinin yanıtı "kocaman bir hayır" dır.

36 senedir, ilerleyen sadece birkaç salon sporu (basketbol, voleybol) ve kapalı havuza bağlı yüzmedir. Kitle sporlarından atletizm, güreş, jimnastikte bir kıpırdama yoktur, bazısında büyük bir gerileme vardır. Artık bir İsmail Akçay, bir Ekrem Koçak, bir Cezmi Or, bir Melih Kotanca, bir Cahit Önel çıkmıyor. Bir Ekrem Özdamar da çıkmıyor. Yıllar yılı gençliğimizi ihmal ettik. Yıllarca önce 1949'da İstanbul'da bir tek spor salonu vardı. Onu da sergilerle yılın büyük kısmı spora kapalı tuttuk. 7 milyonluk bir kent ve metropolünde 5 tane doğru dürüst kapalı salon veya yüzme havuzu yoktur.

Yıllardır Türkiye'de ortaya atılan, bir kısıtlayıcı, emekçiye para verme konusu ortaya gelince onu durdurucu slogan vardır. "Efendim çok harcıyoruz!.." Hani çok harcadığımız? Çocuklarımıza kendi fizik yeteneklerini geliştirecek tesisleri bile açmıyoruz, açamıyoruz. Bu mu çok harcama?

Bir ülkeyi ileri götürecek en verimli yatırım, insana yapılan yatırımdır. İnsanımıza yatırım yapmıyoruz. Hadi kafadan, kafanın işlemesinden korkuyoruz, vücudun çalışmasından da mı korkuyoruz? Hadi kitaptan korkuyoruz, ya da korkanlar olmuş, spor malzemesinden, sağlıklı spor yapma olanağı veren spor malzemesi ve spor tesislerinden de mi korkuyoruz?

Ekonomide nasıl geriliyorsak, sporda da uluslararası yarışta öyle geriliyoruz. Fas'ın kızlar yarışmasında bir olimpiyat madalyası aldığı bu günlerde, 50 milyonluk Türkiye'nin yarı nüfusunu oluşturan "güzel cins"i bir tek atletle temsil ettiriyoruz ve ondan daha da kötüsü, kızların normal spor kıyafetlerini daha da kapatmayı eğitimin bir numaralı sorunu haline getiriyoruz. Cumhuriyetle ilan edilen kadın erkek eşitliğinden 60 yıl sonra ne acı bir görünüş!..

—3—

Pekiy anlı şanlı hükümetimiz ne yapıyor bu konuda? Özal hükümeti her alanda ne yaptıysa onu yapıyor bu alanda da... Türkiye'nin dünya standartlarına yakın bir atleti var bu günlerde: Mehmet Yurdadön. İşte bu atlet ismi, vaktiyle olimpiyat otoritelerine bildirilmediği için en şanslı olduğu 10 bin metre yarışına girememiştir. O güreşçilerimizin güreşlerini seyrettiniz mi televizyonda? O hani altın madalya beklediğimiz güreşlerimizi!.. Türkiye'nin "güçlü ülke" diye adı çıktığı serbest güreşlerde... Türkiye'de bu düzeyde bir spor varsa bunun sorumlusu kuşkusuz 7-8 aylık Özal hükümeti değildir. Ama Özal hükümeti yetkilileri, olimpiyatlara "şöyle iyi hazırlanacağız, böyle iyi hazırlanacağız" diye neler söylemişlerdi. İyi hazırlanma bir yana, organizasyonlarda aleme karşı neler yaptık? Beylerbeyi'nde bilardo oynayan adamı, yarışmaya mı sokmadık? "Güreşlerden çekiliriz" diye blöfler mi yapmadık? Hem de basit bir itirazın aleyhimize sonuçlanması üzerine... Ya Çin ve Romanya jimnastik takımlarının yerinde olsak neler yapmazdık acaba?

—4—

Ya o Allah'lık basınımız? Bir kez Eyüp Can'ı Amerikalı boksör bir temiz dövdü, groge hale getirdi, iki kez saydırdı. Ertesi gün gazetelere bakın! Meğer Eyüp Can Amerikalıyı kovalamış da yakalayamamış!. Meğer Eyüp Can, maç Türkiye'de yapılsaymış 5-0 galip gelirmiş! Etmeyin beyler, Amerikalı boksör ile Can arasında iki gömlek fark vardı. Birisi 1980'lerin boksunu yapıyordu, öteki (bizimki) 1960'ın boksunu...

50 milyonluk ülkeyiz. Nüfusu bizimkinin çok altındaki ülkelerin ne kadar madalyası var. Türkiye, Olimpiyatta şu dallarda katılmadı ya da katılamadı:

1- Binicilik, 2- Bisiklet, 3- Kürek, 4- Kano, 5- Eskrim, 6- Ritmik Jimnastik, 7- Jimnastik, 8- Futbol, 9- Voleybol, 10- Basketbol, 11- Hentbol, 12- Çim Hokeyi.

Milliyet, 16 Ağustos 1984

Los Angeles, tarihe, rekorların en az kırıldığı olimpiyatlar olarak geçti

Los Angeles Olimpiyatları tarihe, Helsinki 1952'den bu yana dünya ve olimpiyat rekorlarının en az kırıldığı oyunlar olarak geçti.

Helsinki'de 18 dünya ve 66 olimpiyat rekoru kırılmışken, Los Angcles'ta sadece 9 dünya ve 30 olimpiyat rekoru kırıldı. Dünya rekorlarının en fazla kırıldığı oyunlar Moskova ve Münih olimpiyatlarıydı. Bu oyunlarda 36'şar rekor kırılmıştı. Mexico 1968 ise, 84 olimpiyat rekoru ile tarihe, en çok rekorun kırıldığı oyunlar olarak geçmişti.

Helsinki 1952'den bu yana kırılan dünya ve olimpiyat rekorları şöyle:

	Dünya rekoru	Olimpiyat rekoru
1952 Helsinki	18	66
1956 Melbourne	22	77
1960 Roma	30	76
1964 Tokyo	32	81
1968 Mexico	27	84
1972 Münih	36	63
1976 Montreal	34	62
1980 Moskova	36	74
1984 Los Angeles	9	30

50 milyonluk ülke bu kadar spor dalına olimpiyatlarda katılamıyorsa, o ülkenin basını üç tane bronz madalya ile bu acı gerçeği unutamaz. Unutursa temel görevini yapmıyor demektir. Hele o ülkenin bazı dallardaki erkek sporcularının dereceleri bayanların derecelerinden de düşük ise.

Bu ülkede temel sorunlar hep böyle şövence çığırtkanlıkla unutturulmaya çalışılırsa, çökecek gök kubbenin doğurduğu kaos içinde basın belki de kendi sorumluluğunu bile düşünmeye vakit bulamayacaktır. Bu ekonomide de böyledir, sporda da böyledir, kültürde de böyledir. Basınımız, her kurumumuz gibi, insanlık değerlerine dönük olmalı, ulusumuzu, halkımızı yanlış değil, doğru düşünmeye çevirmelidir. Ulusumuzun sanat değerlerini, tarihsel güzelliklerini, halkımızın soylu niteliklerini köreltmeye değil, tam karşıtı daha da gözeçarpıcı hale getirmeye çalışmalıdır.

— 5 —

İnsanoğlunun, aklıyla her çıkmazı çözeceği kuşkusuzdur. En azından biz bunun inancı içindeyiz. Solculuk, her şeyden önce insana inanmak demektir. Doğruya yönelmiş insan aklının en iyi şekilde çözemeyeceği bir şey olamayacağına inanmak demektir.Halkımız ulu bir halktır. Bu halkla, doğruya yönelmiş bu halkla yapılamayacak şey yoktur. Geçen gün bir yakınımla konuşuyordum. "Herhalde" dedi, "kalkınmak için bazı şeyleri, istekleri kısmak gerek, bunu inkâr mı edeceksin?" Yanıtım şu oldu: "Evet, ama gine de neyi, nasıl kısmak ve herkese eşit özveri getirmek gerektiği ancak planla ortaya çıkacaktır. 1980'den beri talep kısma yolundayız. Ama yanlış -hadi fiyasko demeyelim- ekonomik politikalar yüzünden azalan jiklet değil, ham petrol üretimi oldu. Coca-cola azalmadı, üstelik videoya da bir şey olmadı, aksine sulu yerde ekilmiş kavaklar gibi boy attı burada talep. Ama et, tahıl, yumurta, gereği ölçüde artmadı... Plansız hiçbir şeye girmemeli". Tek başına "Plan yapılmalı" demek de hiçbir şey demek değildir. Planının hazırlanışı *son derece* demokratik, uygulanışı ise *disipliner* olmalı diyoruz. Genel Planlama düzeyinde, insana, doğal kaynaklarımıza dönük olmalı diyoruz. Dış sömürüye ekonomiyi kapamalı diyoruz. Böyle bir Genel Planlama içinde spor ve gençliğe dönük bir gelişim içine girileceği kuşkusuzdur. İnsana dönük bir planlama, doğal ki, insanın vücuduna ve iç dünyasına ait o güzelim zenginliklerin gelişmesine yeterli kaynak ve emeği ayırmış olacaktır. Sportif tesislerle, gezici ve yerleşik kitabevleri, kütüphaneler, halka açık ve onu çalışmaya, sanatsal yeteneklerini özendirmeye yöneltecek resim ve iş atelyeleri, okul ve işyerine dayalı sanatsal ve sportif yarışmalar daha ilk aylarda gönüllerdeki bağnazlığı, katı şövenliğin on yıllardır içimize ektiği çoraklığı umuda, ruhsal yeşermeye, filizlenmeye bırakmada etken olacaktır. Bu olumlu havada sanatsal ve sportif bir yönlendirmeye gidilirken tutulacak yön ne olmalıdır?

Biz bu satırların yazarı, gazetelerde çıkan her fikri inceleriz. Atlet olarak değerini kabul ettiğimiz, hatta hayran kaldığımız, gençliğinin en verimli yıllarını boşuna harcadığımıza inandığım Mehmet Yurdadön, bir gazetede bu konuda anahtar bir fikir atmıştır. Yurdadön'e göre her şeyden önce bölgesel olarak, yöre halkının yatkın olduğu spor dalı saptanmalı ve bölgelerin, bölgelerdeki halkın yeteneklerine uygun bir program uygulanmalıdır. Bu fikir bizce spor ve gençlik etkinlikleri planlamasında anahtar fikir olabilir. Yurdadön örnek olarak da Doğu Anadolu'da "Ağrı ve Kars bölgesinde" uzun mesafeli koşulara yönelmeyi öneriyor. Ne doğru ve uygun bir anahtar! Bu anahtara uygun olarak, örnek için, Yozgat ve Sivas bölgesi kayak ve kış sporları için düşünülebilir. Bu bölgelere yaz-kış bu spor dallarında çalışmayı sürdürebilecek, yeterli, ufak ufak tesisler kurulabilir. İstanbul, salon oyunları için ideal yerdir. Semt semt ve işyerlerinde yaz-kış çalışmayı ve işyerlerindeki, işyerleri dışındaki boş vakitleri değerlendirmeye dönük, zümrelere değil yığınlara dönük bir çalışma seferberliğine girilebilir. İzmir, Adana, Antalya gibi sıcak bölgeler ise su sporları için pilot bölge seçilebilir.

Bir yandan bu yapılırken öte yandan, spor hekimliği, spor cerrahlığı, diyetçi, spor sağlık personelinde yatay (yani yurda uzman dağıtma) ve düşey (yani bu konularda uzmanlık ve bilgiyi artırma) çalışmalarına girilmelidir. Bu, yani spor sağlığı, bizce "spor hocalığı" kadar önemlidir ve ikinci anahtar fikir bu olmalıdır. Spor Hocalığı, öğreticiliği konusunda da çok kötümser olmamalıyız. Bir kez televizyon ve video gibi iki cömert ve güçlü kaynak var elimizde. Bunlarla hem dışarının bazı başarılı örneklerini kendi sporcularımıza aktarabiliriz, hem de yaygın eğitime olanak bulabiliriz.

Bir diğer anahtar fikir şu olmalıdır: Atletizm, yüzme, jimnastik işte üç temel spor. Her şeyden önce, her daldaki sporcu bu dallarda sıkı bir eğitim görmelidir. Bu dallardan atletizm, zorunlu yüzme ile jimnastikten biri, seçmeli olabilir. Her futbolcu, basketbolcu, kayakçı bu yollardan geçmelidir. Güreşçiyi ele alalım. Burada ona jimnastik yanında ellerini, bileklerini güçlendirmek için "kürek", güç artırmak için halter yaptırılmalıdır. (Örneğin birçok sosyalist ülkede güreşçiler, güreşle birlikte halter, kürek ve basketbol ile olimpiyatlara hazırlanırlar.) Tek tek uluslararası yarışmalara hazırlanma yanında bu konu yığınsal eğitime de uygulanmalıdır. Yığınlar, bir değil ama birkaç sporu seçenek olarak karşısında hazır bulmalıdır. Gerek Kanada ve gerekse Sovyetler Birliği'nde karakış ortasında yığınlarla halka yüzme olanağı veren yüzme havuzları vardır. Kanadalı olimpiyat şampiyonu (hem de iki altın madalyalı) yüzücü Baumann bir rastlantı ile yetişmemiştir.

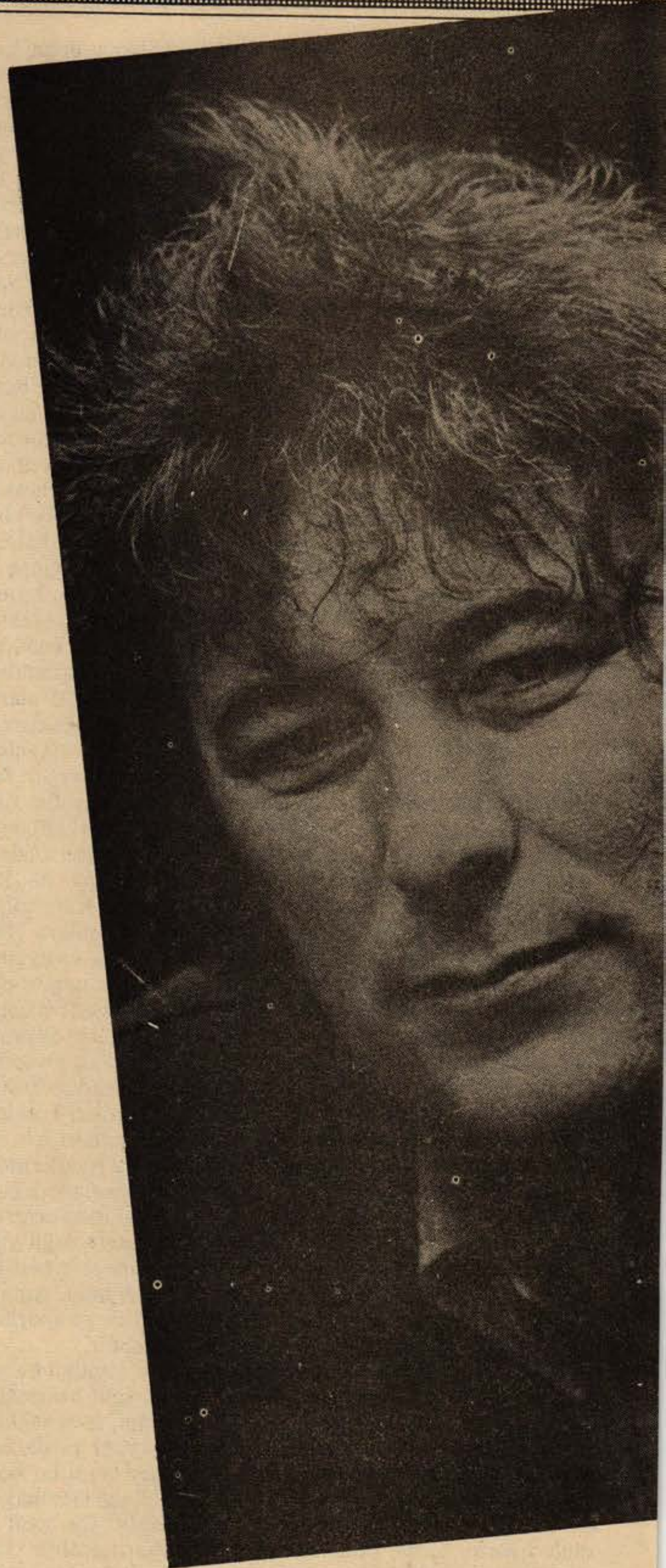
Mesleği spor dalı olmayan bir solcuyuz! Ama her alanda halkımızın mutluluğa, boş şovenlik yerine, ulusal gurur verici başarılara götürecek düşünceler, hem de tutarlı ve bütünün parçaları olarak var. Sporda sanatta da var, kültürel politikada var. İnsana inanılarak çalışma gibi eskilerin, örneğin Şevket Süreyya ustamızın "fikr-i müdir" dediği anahtar fikir var. Değil sadece genel ekonomide, üretimin her dalında var. Toplumun her sorununda var. Biz köklü, yaygın bir fikir akımını zahmetle temsil edenlerden biriyiz. *Zahmetle* diyoruz: Bir yandan her konuda sol alternatifi halkımıza değil, yakın arkadaşlarımız olan ve Özal gibi temel felsefesi olmayan birinin karşısında "Ne yapalım alternatif yok" diyerek gevşeyiveren arkadaşlarımıza karşı dilimizde tüy, kalemimizde mürekkep bitirerek. "İşte alternatif politikanın 1984 Los Angeles uygulaması" diyoruz. Bütün ne ise parçası odur. İkincisi basma kalıp konuşmamak, her konuda topluma umut vermek için *yeni yollar* arama zahmeti ile.

Teslimiyet bir şeyi çözümlemek için değil, kördüğüm yapmak içindir. Korkaklık nedeniyle bir fikri söyleyemeyebiliriz. Korku insancıl bir duygudur. Ama korkup da fikri değiştirme, olana teslimiyet içine girme... Asla...

SEAMUS HEANEY

Türkçesi: Cevat Çapar

Seamus Heaney Kuzey İrlandalı bir şair. 1939'da Derry'de bir çiftlikte doğmuş. Anahorish Okulu'nda ilk öğrenimini, St. Columb's Koleji'nde orta öğrenimini, Belfast'taki Queen's Üniversitesi'nde de yüksek öğrenimini tamamlamış. Şiire üniversiteden sonra, öğretmenlik yaptığı yıllarda başlayan Heaney'nin ilk kitabı The Death of a Naturalist *1966'da yayımlanmış. Kuzey İrlanda'da geçen çocukluğundan kaynaklanan bu başlangıç dönemi şiirlerinde Heaney'nin ününü 1950'lerde yaygınlaştıran İngiliz şairi Ted Hughes'dan etkilendiği görülüyor. Somerset Maugham ödülünü alan bu kitabını* Door into the Dark *(1969) ve* Wintering Out *(1972) adlı şiir kitapları izler. 1975'te yayımlanan dördüncü kitabı* North. *Heaney'nin kendi kuşağı içinde gerçekleştirdiği büyük bir aşamanın izlerini taşır. Belfast'taki şiddet olaylarının tehlikeli ortamından ayrılıp Dublin'e yerleşen Heaney bir katolik için gittikçe sertleşen gündelik hayatını büyük bir ustalık ve işlediği konularına uygun düşen tarihsel bir perspektifle dile getirir.* C.Ç.

ARDIL

Babam beygir koşulu bir pullukla sürerdi
 tarlayı,
Pulluğun sapıyla açtığı karık arasında gerilen
Bir yelken gibi kabarırdı omuzları.
Beygirler bayağı zorlanırdı diliyle çıkardığı
 sesten.

Tam işinin adamıydı. Pulluğun çelik kulağını
Öyle ustaca daldırırdı ki toprağa,
Toprak hiç dağılmadan bir yana devrilirdi.
Tarlanın ucuna gelince, dizginlere bir asılışta

Terleyen atlar dönüp yeniden arşınlarlardı
Tarlayı. Babam gözlerini kısar,
Haritasını çıkarır gibi eğilip
İyice bakardı açılan karığa.

Tökezleyip dururdum kabaralarının izinde,
Bazan düşerdim pulluğun yardığı toprağa;
Bazan da sırtına alırdı beni babam
Eğilip kalkarak sürerken tarlayı.

Bende büyüyüp toprağı sürmek isterdim,
Bir gözümü kapayıp kolumu sertleştirmek.
Elimden sadece babamı izlemek gelirdi oysa,
O geniş gölgesinde çiftliğin çevresinde.

Başının belasıydım, ayağım takılır düşerdim,
Zırlayıp dururdum hep. Ama tökezleyip
Ardımdan gelen babam şimdi. Hem de
Bir türlü uzaklaşmıyor yanımdan.

NALBANT

Tek bildiğim karanlığa açılan bir kapı.
Dışarda, eski dingiller, paslanan demir
çemberler;
İçerde, dövülen örsün kesik çınlayışları,
Şaşırtıcı yelpaze kuyruğu kıvılcımların
Ya da su verildikçe sertleşen nalın çıkardığı
ıslık.
Ortada bir yerde olmalı örs,
Bir ucu dört köşe, öbür ucu tek boynuzlu bir
hayvan,
Çakılı duruyor orda: önünde, nalbantın
Biçimi ve müziğiyle büyüdüğü bir sunak.
Bazan, deriden önlüğü, kıllı burnuyla
Kapının pervazına yaslanıp hızla akan trafikte
Toynakların çıkardığı sesleri hatırlıyor,
Sonra hırsla gerçek demiri dövmek
Ve ateşi körüklemek için içeri giriyor
homurdanarak.

YAPI İSKELESİ

Duvarcılar, bir yapıya başlarlarken,
İyice gözden geçirirler iskeleleri;

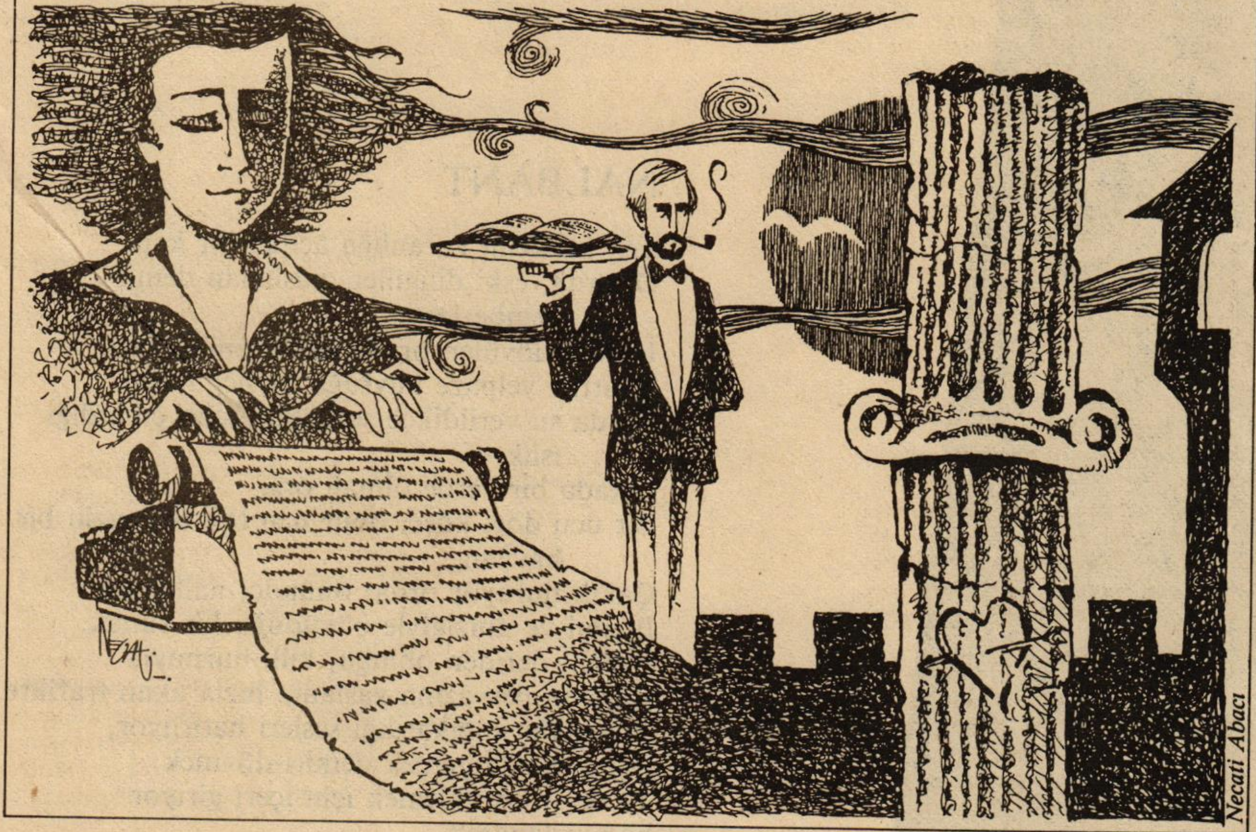
Fazla basılan yerlerdeki kalaslar kaymasın,
Merdivenler sağlam mı, çiviler iyi çakılmış mı?

Gene de hepsi sökülür bunların işleri bitince,
Sağlam, güven veren duvarlar çıkar ortaya.

İşte, sevgilim, bazan bizim aramızdaki
köprüler de
Yıkılıyormuş gibi görünseler de,

Hiç aldırma sen. Varsın yıkılsın iskeleler,
Biz duvarımızı ördüğümüze güveniyorsak eğer.

SON SANRI

Tomris Uyar

"Bir yapı çıldırabilir mi?"

Bu soruyu bir saat önce sormuştum. Yaz alacakaranlığı, Büyük Alan'dan yavaş yavaş çekiliyordu; çekilirken de sütunlarda, kemerlerde oyalanan son güneş kırıntılarını siliyor, kaygan taşlarda gittikçe genişleyen kara gölgeler bırakıyordu.

Alacakaranlığın, her şeyi olduğundan biraz daha değişik, abartılı, bazan da olağandışı gösterdiğini, zaman duygusunu sallantıda bıraktığını bilirim. Yine de sordum:

"Bir mimari çıldırabilir mi?"

Son aylarda -ya da yıllarda- sürekli bir bezginlik içindeydik. Hiçbir şey eskisi gibi olamayacakmış gibi , düzelmeyecekmiş gibi, önceleri katlandığımız, sonraları boyun eğdiğimiz şu bezginlik bile aynı kalmayacakmış gibi. Konuşmalarımız da umutsuzluk üstüneydi hep. Ara sıra bir çıkış yapıyorduk belki ama onun parlaklığı da kapkara gökte bir iz bırakmıyordu tabii. Sürüncemedeydik.

Ben de kendi adıma değişmiştim, seziyordum: bedenime ihtiyarlamış bir erkek yerleşmişti, pantolonum boşalmış kalçalarımdan sarkıyordu. Yazmak bile istemiyordum. (1) Eskikendime dönmek için bir dönüş yolculuğu gerekiyordu. Eski bir öykümde bıraktığım ayak izlerini sürüyerek bu kente geldim. Bu sabah.

Irmaklarının ağızları ve kaynakları başka başka ülkelerde yatan yüzyıllardır surlarla daha da daha da sıkıştırılmış, kendi içine kapanmış bu küçük ülkenin bu ihtiyar kentini boydan boya dolaştım sayılır. Sabahtan beri.

Toprak da sınır tanımadan öte ülkelere uzanıyordu. Bağrından fışkıran Flaman ressamların renkleri kadar sıcaktı, kanlı-canlıydı.

Bitişik ülkenin başladığı sınır köyünde ağaçlı bir yolda yürüdüm. Kolalı dantel perdelerin arasına özenle yerleştirilmiş saksıların sayısı, evde yaşayanların varsıllığı konusunda bilgi veriyordu yoldan geçenlere. Koyu, uysal bir yerelcilik geleneğiyle surlarda bir gedik bulur bulmaz başka kara parçalarına akan, oralarda egemenlik kuran saldırgan sömürgecilik geleneği iç içeydi burada. Aksayan, ters düşen hiçbir şey yoktu. İki dil, iki ayrı düşünce, iki ayrı tutum iç içeydi. Blucin

satan en ünlü mağazanın yöneticisi Türktü (2), yapma gölde su bisikleti kiralayan işletmeci de. Merhabalaştık.

Bir zaman yazdığım öykünün bilmediğim kenti, gerçek kente tıpatıp uyuyordu. Şöyle bir sonuca vardım: demek bütün ihtiyar kentlerde en az bir kere yaşayabiliyordunuz, düşte ya da gerçekten. Gerçeğe edebiyat önünde ikincilik yakıştırmamakta kararlıydım. Her şeyi alacakaranlığa bıraktım: alacakaranlığın tanıdığı yanılsama payından yararlanmak, Büyük Alan'ı o saatte görmek istedim.

Alacakaranlıkta alan, bir tiyatro sahnesini andırıyordu. Belki de kusursuz bir **mimari birim** oluşturmak için özenle düzenlendiğinden o yılın o Temmuz akşamüstüsünde bile kurulduğu çağda yaşıyordu.

Sıralanış düzeni asla şaşmayan yapay kaygan taşlarda yankılanan ayak seslerimden ürkerek, ezberini unutmuş bir oyuncu acemiliğiyle alana çıktım. Öteki oyuncular -yani turistler, turist rehberleri, gençler, kentin iyi giyimli, gevşek tavırlı sahipleri uluslararası iş adamlarından oluşan koro, sahnedeki yerini çoktan almıştı. Sezdiğim kadarıyla beklenen bir şey vardı ya da biri. Alanı bir bekleyişin tedirgin suskunluğu sarmıştı çünkü.

Şimdilik bir kahveye iliştim, daha doğrusu eski bir hana. Bir Brabant dükünün gelip geçene açık tuttuğu bir konaklama merkezine. Akdeniz'den, doğu ülkelerinden kehribar, bira buğday ya da kürk yüklü gemilerle limana yanaşan, Cenova kadifesi, Venedik brokarı, Tolfa şapıyla limandan ayrılan yorgun tayfalara belki.

Serin akşam rüzgârında, soluma düşen eski ekmek halinin çatısında dalgalanan renk renk geleneksel lonca bayraklarıyla irkildim. Dokuz meslek örgütü. Alınabilecek her hakkın yüz yıl süreyle ertelendiği bir ülkedeydim. Gerçi alan çiçek ve nem kokuyordu ama dinçliğin ve varsıllığın som duvarındaki çatlaklardan öykümdeki veba ve tecim kokusu duyulabiliyordu, sızabiliyordu. Ezilme, sindirilme kokusu.

O sırada gördüm Kule'yi:

"Bir mimari çıldırabilir mi?"

Onu gördüğüm anda da nicedir aradığımın, uğrunda kıvrandığımın, kaçtığımın bir yüz değil, bir imge ya da bir ses değil, eski bir metnin açıklanması değil, yeni bir özsu, dağlayıcı ve ondurucu, ılık ama harlı, vazgeçilmez bir özsu olduğunu anladım. Kule'nin gözlerinin içine bakabilmek, ona sırılsıklam aşık olabilmek için hanın üst katına çıktım. Aşkı çoktandır unutmuştum. Unutmuştuk.

Karanlık bastırmıştı. Yine de alanın ışıkları yanmamıştı.

- Tam zamanında geldiniz, dedi ihtiyar garson. Ne içerdiniz?

- Burada ne içilir? Ne içiliyordu yani?

- Geleneksel bir bira. Ama acı. Yabancılar sevmiyorlar, bizim gençler denemediler bile. İsterseniz...Tam zamanında demiştim, birazdan ses ve ışık gösterisi başlayacak da.

Toprak bir kupada getirdiği bira köpüksüz. Ahır kokuyor, tezek kokuyor. Demin merdivenlerden çıkarken doldurulmuş bir ata raslamıştım. Eyeri, süslemeleri üstündeydi. Bey'in atıymış.

Birdenbire, yumuşatılmış bir ortaçağ ışığı aydınlattı alanı. Kapanıklığı ve gururuyla ürküntü veren bir koro yükseldi.

Bitişik masalardaki gençler gülüşmeyi sürdürüyorlar. Alt kattaki iş adamları birer viski daha söylüyorlar. Birdenbire hepsi, bir kentle birlikte büyüyen, açılan, artık onu kendi bedeninden sayan, araştırmaya hiç kalkışmayan kentliler olmakta birleştiler. Bu, onların, Avrupa'nın ortak geçmişi. O yüzden de hiçbiri karşısında yükselen, aydınlanan, özel sesini kazanan bu metni çözümlemeye kalkışmıyor.

Işık, Kule'nin giriş katını yakaladı. Ortada olması gereken kapı azıcık yana çekilmiş. İki yanındaki pencere sayısı (oniki ya da onüç) birbirini tutmuyor. Yine de bezeklerde bir simetri gözetilmiş. Bir bütünün parçaları gibiler daha.

- Ne oldu bu çocuğa bir türlü anlıyamıyorum. Ailede namaz kılan da yok ki gördü öğrendi diyelim.

- Üstüne varmazsan geçer canım. Bu yaşlarda olur.

- Bari insan içine çıksa. Bütün gün sandık odasında. Kapanıyor. Dua ezberliyor. Şaşırdım. Azarladım olmadı, tatlılıkla anlattım...

- Önce hizmetçiyle sıkı fıkı olmasını önleyeceksin. Kırmadan.

Annesi ile okuldan arkadaşı Leyla hanımın konuşmalarını sandık odasından doğru dürüst duyamıyor. Zaten odanın loşluğunda da içlerinde ne olduğunu kestiremediği denkler, bohçalar, sandıklar var. Reçel, turşu kavanozları, küpler. Ayağı kırıldığı için gözden düşmüş bir koltuk, sırı dökülmüş bir konsol aynası, yaz günlerinin bahçe koltukları, Avrupa'dan getirtilme hiç kullanılmamış bir hamur kesme aleti, bir pasta kalıbı. Taş plaklar: Beethoven'in 5. Senfonisi, Hafız Burhan'ın Kuş Sesleri, *Nazım'ın* Salkım Söğüt*'ü. Annesiyle Leyla hanım Fransızca biliyorlar. Belvü'ye giderken özenerek giyiniyorlar. Biri, leylak rengi keten etek-ceket giyiyorsa, beyaz eldivenliyse, öteki beyaz keten etek-ceket giyiyor, leylak eldivenli.*

Uyum, umurunda değil çocuğun. Hiç olmayacak. Küçük yaşında, bu yerleşik kesmekeşi içine çekerek namaz kılıyor. Kule'sine ikisinin de bilmediği yabancı bir dilde seslenmek hoşuna gidiyor.

Günde beş kere, hiç sektirmeden Kule'siyle buluşuyor:

"Kıble aslında Kule midir?"

Kule, loş bir ışıkta bakanların seyrine katlanıyordu. Dimdik. Göz yaşartıcı görkemini gözler önüne sermekten utanmayacak kadar sabırlıydı. Ama geçit vermiyordu. Gizemli, acılı bir metin oluyordu yükseldikçe. Burcunda durup saldırı ya da savunma komutu verilebilecek bir hisar değildi. Yoksul, dindar halklara şaşırtmaca vermede kullanılan barok bir baskı aracı bir kilise de değildi. Kişiye hangi suçla suçlandığını bir türlü söylemeyen, ulaşılmaz bir şato da değildi. Bürolar barındıran bir gökdelen de. Kapkara bir gecenin ucunda görünen bir masal ışığıydı. Yükseltisi bir o kadar derinlikten serpiliyordu, çağlardır tortulanmış koyu bir acıdan besleniyordu. Korodaki mezosoprano ses, ağıtıyla besliyordu onu. Başka seslerle iç içe geçerek, kendi başına sarmallar çizerek doruğa ulaşıyordu.

Sesin ışığını duyuyordum. Karasevdalı bir bestecinin her sabah penceresinden baktığında gördüğü Kule'ydi o. Bir sigara yakar, bir konyak içer kara güne coşkuyla girer. Mozart.

- Bir bira daha lütfen.

- Kule'yi beğendiniz, diye gülümsüyor ihtiyar garson. Gözlerinizi ondan ayırmıyorsunuz.

Kavruk bir adam, elleri küçücük.

- Ne biliyorsunuz Kule hakkında?

- Söylentiler çeşitli. Gösteri birazdan bitiyor masanıza ilişir, bildikle-

rimi anlatırım.

- Hadi kalk, Fatma hanıma gidiyoruz.

Fatma hanım, birkaç gündür temizliğe gelmiyor. Annesi, soğuk, resmi bir ilgiyle hizmetçisini merak ediyor.

Feriköy pazarının cıvıltısı geride kaldı. Fatma hanımın gecekondusunun önüne terlikler, pabuçlar dizilmiş. Radyosunun üstünde işlemeli bir örtü, zengin evlerin armağan ettiği yırtık yüzlü koltuklarda da işlemeli örtüler var. Her şey bembeyaz. Lekesiz ölü bir beyazlıkta tutarlılığını bulmuş.

- Sen namazını kılıver, diyor Fatma hanım kaçamak bir gülümsemeyle. Ben çayı demleyeyim. Dur dur, şimdi getiriyorum seccadeyi.

Ama bu evde kaçacağı, yalnız kalabileceği, acı çekeceği bir sandık odası yok ki. Burada her yer sandık odası. (O günden sonra bir daha namaz kılmayacak.)

Geceleri, Şişli Camii'nin ışıl ışıl mahyalarını gözlüyor. Minare, Kule değil, çünkü buyurgan, görev sıralıyor, tapınılmayı istiyor.

Fatma hanım, annesinden aldığı parayı alnına sürerek, "iki cihanda aziz ol!" diyerek son belirsizlikleri de siliyor.

Kule, bir başkaldırıdır.

Kule, son bir çiy kırmızı ışıkla aydınlanıyor. Ses susuyor. Karanlık. Alan yavaş yavaş boşalıyor.

İhtiyar garson bir bira daha getirdi. Birazdan masaları toplayacak.

- Üç gün sonra geleneksel ortaçağ şenliği var, diyor. Bakın bakın, şövalyeler, leydiler, rahibeler, papazlar, gelmeye başladılar bile. Prova yapacaklar. Size bir sır vereceğim. Kulenin mimarı Jan van Ruybroeck'in intihar ettiğini hepimiz biliriz ama turistlere pek söylemeyiz. Koruyucusu olan Kral'ın Kule'yi beğenmediğini öğrenince tepeden atlamış. Dikkat etmişseniz, mimari son katlarda iyice çılgınlaşıyor. Bilmem ondan mı? Rehberler gotik tarzın bir örneği diyorlar. Kimilerine göre de ilk asimetrik barok mimari örneği. Hangisine inanacaksınız? Bana kalırsa, o kadar çok onarım gördü ki iyice sapıttı bu kule. Genç mimarlar çalıştı onarımında. Herkes kendinden bir şeyler ekledi. Gençliğimde de karmakarışıktı doğrusu ama şimdi içinden çıkılmaz hale geldi. Artık hiçbir pencere birbirini tutmuyor.

- Sizin asıl işiniz ne? Garsonluk dışında yani?

- Eskiden yazardım. İhtiyar bir adam olmadan önce. Oldukça ünlüydüm de. Sonra baktım, altmış sekiz küsur yılı yazı yazarak tüketmek olanaksız. Garsonluk yapıyorum işte. Geleneksel şenlikte palyaço kılığında olacağım. Kalın lütfen. Size de bir kılık ayarlarız. Bir ömre bir tek yaşamın az geldiğini bilirsiniz yazarsanız.

- İşin ilginç yanı sizi öykümden tanımam.

- Ne yapıyordum öykünüzde?

- Vakanüvislik ile remilcilik arası bir şey. Yine böyleydiniz.

Sizinle konuşurken gerçek acıyı hiç tatmadığımı düşündüm. Benim ülkemde acı, kemerlerle, kubbelerle örtülür, korunur, toplumsallaştırılır. Bireysel acı yok gibidir. Yeni yeni alışmaya çalışıyoruz. Öğreniyoruz. Acemilik sancısı.

Cevizlik'teki küçük kilisenin alçacık kulesi. Sıcak bir yazın son günleri. Moda iskelesine vapurlar daha seyrek uğruyor artık. Çarşı esnafı küçük lambalarını gittikçe daha erken saatlerde yakıyor. Akşam inerken sebzelere serpilen su, yıkanmış taşların buğusuna karışıyor. Her yer deniz. Yakında kış gelecek. Oysa yaz dendi mi hep o: Ada'da, keskin akasya kokusu, Boğaz'da, denizli ıhlamur kokusu, arnavut ciğeri, rakı, balık kokusu. Ev hiçbir şey kokmuyor. Ev, yalnızlık demek. Kış demek.

Kış gecelerinde Kule'sini bulmaya çalışıyor. Yol öyle uzak ki. Ama Cevizlik'teki kule her keresinde, çanlarıyla eğilip yanaklarından öpüyor onu.

Yanımızdan Marlboro sigaralı bir şövalye geçiyor.

İhtiyar garson bardakları topluyor bir yandan.

- Şenliğe geleceksiniz değil mi? İsterseniz size de bir garson önlüğü ayarlarım.

Pörsümüş, ihtiyar kadın kahkahalarıyla sarsılıyor.

- Buradan nereye gidebilirim? Bakın gece daha bitmedi.

- Bir tek yer var bence. Bütün gece açıktır. Bir bar. Az ötede. Kime sorsanız gösterir. *La Dernière Hallucination.*

---

(1) Yazarın cinsel kimliğinin öyküde pek önemli olmadığı anlaşılıyor.

(2) Ama yazar, nedense Türk olduğuyla tutturmuş.

(3) Öyküde sözü edilen *eski öykü "Gecegezen Kızlar"*ı anımsatıyor.

KEMAL ÖZER

DÜNYANIN RENGİ

Dünyanın rengi
değişiyor güneye indikçe --
yol boylarında ve bahçelerde zakkumlar.
Ne zaman eğilecek olsak
dünyanın yüzüne,
bir ışık gibi parlıyor
düşürdüğümüz gölge
zakkumların yapraklarında.

Kararmayacak, sevgilim,
ve soğumayacak hiçbir şey!
Köpükleniveren bu duygu
ayrılmıyor ardımızdan
dolaştığımız kıyılar boyunca --
bir üçüncü kişi sanki,
izleri ayak izlerimize karışan.

45 YIL ÖNCEYDİ...

II. Dünya Savaşı ve III. Reich Milliyetçiliği

Ömer B. Canatan

Bundan 45 yıl önce insanlık tarihinin geçirmiş olduğu en büyük savaş patlak vermişti. İnsanlık II. Dünya Savaşıyla birlikte sadece yeni bir emperyalist savaşla karşı karşıya kalmış değildi, aynı zamanda Mihver devletlerinde somutlanan faşizm, uluslararası bir güç olarak insanlığın karşısına çıkmış ve dünyayı kana, ateşe, acı ve gözyaşına boğmuştu. Savaşta 44 milyon insan öldü, sayılamayacak kadarı yaralandı, sakat kaldı. İnsanlığın ürünü olan üretim araçları büyük ölçeklerde tahrip edildi. İnsanlığın ürünü olan teknoloji, o güne değin görülmemiş boyutlarda insanın insanı öldürmesi, yok etmesi, ölmeyenlere ise acı çektirmesi için kullanıldı.

Bu savaşın dehşeti o denli korkunç oldu ki, aradan bunca yıl geçtiği halde, o yıllardan bu yana iki kuşak yetiştiği halde, savaşın etkileri ve izleri hâlâ da yok olmuş değil.Savaştan onlarca yıl sonra bile dünyanın dört bir yanında bu savaş üzerine sayısız kitaplar, makaleler yazılıyor, filmler yapılıyor, televizyonlarda belgeseller yeniden, yeniden ve yeniden yayınlanıyor.

Ve bu çalışmaların önemli bir bölümü sadece savaşı değil, savaşı başlatan faşizmi de işliyorlar.

Bu konuda yapılmış ve yapılmakta olan yazılı ya da görsel yayınlarda çoğunlukla gözlediğimiz iki önemli nokta var. Bunlardan birincisi Alman faşizmini ve İkinci Dünya Savaşını "bir çılgının önlenemeyen maceraperestliği" olarak gösteren çarpık ve idealist yorumlar. İkincisi ise, Alman faşizmini ve II. Dünya Savaşı olayını sadece Yahudilere uygulanan jenositten ibaret gösteren tanıtmalar.

Özellikle bu ikinci tür giderek artan dozda yaygınlığını sürdürüyor. Alman milliyetçiliğinin ve şovenizminin kurbanlarından olan Yahudiler savaştan sonra 2000 yıllık rüyalarını gerçekleştirip "kutsal topraklara" yerleşerek kısa zamanda bu kez Yahudi milliyetçiliğini ve şovenizmini Filistin halkı başta olmak üzere Araplara karşı uygularken, II. Dünya Savaşını da sadece Yahudi sorunuyla sınırlıyan yazılı ve görsel yayınlara özel bir önem veriyorlar.

Böylelikle, insanlık tarihinin en korkunç jenositlerinden olan Yahudi katliamı, ne yazık ki, bugün bir çeşit siyonist propagandaya dönüştürülmüş durumda.

Hiç kuşkusuz Hitler'in, onun Nazi'lerinin ve Alman şovenizminin Yahudilere yaptıkları, sadece Alman tarihinin değil, tüm insanlık tarihinin bir yüz karasıdır. Ne var ki, dün Alman şovenizminin (nasyonal sosyalizmin) Yahudilere reva gördüğünü, bugün Yahudi şovenizmi (siyonizm) Filistinlilere ve Araplara reva görmektedir. Bu nedenle Yahudiler dün Naziler karşısında ne denli mazlum ve mağdur idilerse, bugün Filistinliler karşısında o denli suçludurlar. Nasıl ki dün Yahudilere yapılanlardan sadece III. Reich suçlu değildiyse, Alman ulusunun Hitler hummasına kapılan genişçe bir kesimi de bu suça ortak olduysa, bugün de Filistinlilere yapılandan sadece İsrail devleti sorumlu değildir,o devleti ve onun yayılmacı, soykırımcı, emperyalist politikasını destekleyen İsrail içindeki ve dışındaki Yahudiler de siyonizmin suçuna ortaktırlar.

III. Reich'ınki de, İsrail devletininki de her ikisi de fanatik bir milliyetçiliktir, şovenizmdir. III. Reich'ın faşist bir devlet olması, İsrail devletinin faşist olmaması, İsrail'in Filistinlilere yaptıklarını asla bağışlatmaz.

Alman faşizmiyle ilgili bu gibi güdümlü tanıtmalar dikkate alınmazsa, bu siyasal olayı çeşitli yönleriyle incelemek gerekir. Alman finans kapitalinin pazar ihtiyacıyla yola çıkan ve siyasal alanda Hitler ve şürekası tarafından temsil edilen "en gerici, en şoven, en emperyalist unsurlar" ideolojik planda (siz bunu "demagojik" diye okuyunuz) Alman milliyetçiliğini ve ari ırkçılığını sancak edindiler. Bu yazımızda Alman faşizminin en belirgin özelliklerinden olan bu konuya değinmek istiyoruz.

Batı'da ve Mazlum Ülkelerde Milliyetçi Akımlar

Uluslar, milliyetçilik feodaliteden kapitalizme geçişte doğdular. Feodal bölünmeleri önlemek ve bütünsel iç pazar yaratmak isteyen devrimci burjuvazi her ülkede kendi ulusal çitlerini örerken, ideolojik planda feodaliteye ve onun dinsel ideolojisine karşı, milliyetçiliği ideolojik bir akım olarak getirdi. Dünyada feodaliteden kapitalizme ilk geçen ülkeler Avrupa ülkeleri olduğundan, tarihte ilk milliyetçi akımlar da milliyetten ulusa geçişte Batı'da doğdular. Bu doğuşa öncülük eden burjuvazi o aşamada ulusal bir sınıftı. Fakat zamanla kapitalizmin uluslararasılaşmasına bağlı olarak Batıda milliyetçilik akımları önemini yitirdi. Batı burjuvazisinin gericileşmesine bağlı olarak ya kof bir demagoji haline geldi, ya da herkesin istediği yöne çektiği ve istediği gibi yorumladığı spekülatif bir kavram oldu.

Batı'da burjuvazinin gayrımilli bir nitelik kazanmasına bağlı olarak milliyetçilik bu hâle girerken, sömürge

ülkelerde, ezilen ülkelerde, geri kalmış toplumlarda ise ulusal burjuvazinin öncülüğünde milliyetçilik emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı demokratik, ilerici ve devrimci bir kavram olarak yükseldi. Mazlum ulusların emperyalist boyunduruğa, emperyalist işgale karşı vermiş oldukları ve vermekte oldukları mücadelelerin önemli bir bölümünde mazlum ulus milliyetçiliği ulusal burjuvazinin, küçük mülkiyetli kır ve kent ara katmanlarını emperyalizme karşı birleştirebildi.

Batı burjuvazisi bu bağımsızlaşma ve özgürleşme uğraşlarına karşı kendi ulusunun milliyetçiliğini kendi ülkesinde kitlelere demagojik sloganlar olarak kullandı. Örneğin milli bağımsızlık için Güney Asyalılara, Afrikalılara karşı İngiliz ordusu İngiliz milliyetçiliği ile bu sömürge savaşlarını haklı gösterdi. Aynı şeyi Fransızlar, Belçikalılar, Hollandalılar ve diğer sömürgeciler de yaptılar. Hatta o kadar ki, İngilizlerle Fransızlar Birinci Dünya Savaşında sömürgelerden topladıkları mazlum ulus insanlarını asker olarak cepheye sürdüler.

Prusya Gelenekleri Üzerine Kurulan III. Reich

İrili ufaklı Batı devletleri sömürgeleri kıyasıya yağma ederlerken, Almanlar bu alanda bir hayli yaya kalmışlardı. Almanlar kapitalizm öncesinde pek yayılamadıkları gibi, kapitalizme de geç ve yavaş geçmişlerdi. Bu durum onları sömürgeleri kapışmakta büsbütün olanaksız kıldı. Sömürge ve pazar paylaşımı amacıyla yapılan Birinci Dünya Savaşında da Alyans devletleri (Müttefikler) ve onun başını çeken Almanya yenik çıkınca bir kez daha hüsrana uğramıştı.

İşte Alman faşizmi, Almanya'nın bu sömürge ve pazar ihtiyacını karşılamak amacıyla yola çıkarken, Birinci Dünya Savaşının yenilgisinin ulus fertlerinde bıraktığı ezikliği ve yenilmişlik duygusunu da -öç alma duygusuyla birlikte- kullanma kurnazlığını gösterdi. Bu nedenle moralsiz ve halsiz düşmüş Alman ulusuna - özellikle geniş orta katmanlara- Alman milliyetçiliği duygusunu şovenist, militarist ve ırkçı bir tarzda enjekte etmesini bildi.

Alman faşizminin yararlandığı diğer faktör, Prusya militarizmi idi. Almanya, diğer birçok Avrupa ülkesinden farklı olarak ulusal birliğini militarist yoldan sağlamış ya da pekiştirmişti. Bir başka deyişle, Hitler, Bismarck geleneğinin bir devamı olarak tarih sahnesine çıkmıştı.

Elbette, Alman faşizmine geçit veren sadece bu sosyal-psikolojik ve geleneksel-tarihsel motifler değildi. Birinci Dünya Savaşının yıkıntılarını yaşayan Almanya'da ekonomik sorunlar ve bunların sonucu olan toplumsal çalkantılar Alman finans kapitalinin çıkarlarını engellemekteydi. Ayrıca bu durum küçük mülkiyetli ara katmanları da rahatsız ediyordu. Toplumun çektiği sancıların doğuma gitmesini önlemek için Hitler ve haydutları faşist sokak terörünü başlattılar. Ara katmanlarda demokrasiye olan inancı yıktılar, otoriteye ihtiyacı doğurdular. Kendilerine boyun eğmeyenleri terör yoluyla sindirmeye yönelirken, küçük burjuvazideki güce tapma alışkanlığından da yararlanarak ve yukarıda andığımız şovenist demagojileri kullanarak, kendi siyasi eylemcilerine askeri üniformalar giydirerek, kendilerini yegane otorite gibi göstererek gövde gösterileri yaptılar, faşist çeteleri güvenlik kuvvetleri ve gerçek Alman ordusu gibi gösterdiler. Kendi bozdukları asayişi sağlamak iddialarıyla ortaya çıktılar. Solcuları vatan haini, sosyal demokratları ve liberalleri pısırık aciz ve basiretsiz gibi gösterdiler. Yahudileri Birinci Dünya Savaşında Almanları arkadan vuran ve Almanya'yı içten yıkan azınlıklar olarak tanıttılar.

Böylece, faşist sokak terörüyle yola çıkan Naziler, sonuçta bir yandan orta katmanların belli bir desteğiyle, öte yandan bir dizi entrika, komplo, şantaj ve dayatmayla, finans kapitalin en gerici unsurlarının adına ve onların bir parçası olarak iktidara geldiler. Kısa zamanda devleti ele geçirdiler, temel insan haklarını yok ettiler. Demokratik ve anayasal kurumları ve örgütleri birer ikişer yok ettiler ve iktidarlarını sağlamlaştırdılar.

Bütün bunları yaparken yoğun bir militarist kampanyayla ekonomiyi ve ülkeyi, devleti askerileştirdiler. Yani savaş hazırlıklarına başladılar.

Böylece, Prusya gericiliğinden kopup gelen Alman milliyetçiliği ve şovenizmi Nazizmin elinde hem iktidara gelmek için, hem iktidarını pekiştirmek için, hem de yeni bir emperyalist savaş başlatmak için sürekli olarak en önde gelen propaganda ve demagoji malzemesi oldu.

Bu demagojinin ikiz kardeşi ve Alman faşizminin en büyük siyasal bileşeni de "III. Reich tapıncı" idi. III. Reich tamamen Nazilerin elindeydi. Bu nedenle Alman ulusu eşittir Alman milliyetçiliği o da eşittir Üçüncü Reich ve hepsi birden eşittir Nazi partisiydi. Nazi partisi Almanya'da faşizmin siyasi kudretinin simgesiydi. Yurttaşlar III.Reich'ın katıksız birer bendesiydiler. III.Reich ulus için var değildi, ulus III.Reich için vardı.

Böylece "üstün insan-üstün ırk" teorilerinin vardığı nokta gerçekte III.Reich somutunda "üstün insanlardan" oluşan Nazi partisinde ve en üstün insan Führer'de düğümleniyordu. Faşizmin her türlü ırkçı, sapık görüşleri, sonuçta tek bir şefe, onun üstünlüğüne ve onun haydutları aracılığıyla sürdürdüğü mutlak diktatörlüğüne hazırlanan demagojik bir kılıftı. Ama bu demagojik kılıf III. Reich'a tapılması, Şef'in buyruklarına mutlak itaat edilmesi gibi pratik Nazi çıkarlarıyla sınırlı kalmayıp Alman ulusunun Nazilerle suç ortaklığına girmesi ve Alman ve Ari olmayanı insandan saymaması gibi bir çılgınlığa varıyordu. Hitler'i ayakta tutan da bu oldu.

Faşizm Kendini Nasıl Takdim Eder?

Faşizm, ideolojik planda tavizsiz bir milliyetçilik olarak görünmeye ve kendini böyle göstermeye büyük özen gösterir. Kavram olarak "milliyetçilik" esasen herkesin kendi istediği yöne çekmesine elverişli çok kaygan bir ideolojik zemin oluşturmaktadır ve faşizmin bu zemin üzerinde nerede durduğunu kavramak için, kavramın çeşitli kullanılış biçimlerini bir arada düşünmek ve faşizmin pratiğini bu açıdan sınamak gerekir. Milliyetçilik, faşist ideoloji içinde ırkçılıkla özdeşleşir, kudurgan bir şovenizme dönüşür.

Milliyetçiliğin faşist ideolojideki somutunu en dışa vurmuş biçimiyle Nazizmde görmek mümkündür. Hitler faşizmi kendini manyakça bir "üstün ulus-üstün ırk" anlayışıyla tanıtmış ve siyasal demagojisini bunun üzerine kurmuştur. Böyle bir ulusçuluğun inandırıcı olabilmesi için faşizm ister istemez gerekçeler aramak durumundadır. Kendi milletinin (ırkının) bütün insanlık ailesinden farklı üstün ve doğal tarihsel yeteneklerle donanmış olduğunun ileri sürülmesi ve ispatlanması, faşizmin en belirgin ideolojik yönelimi olur. Böyle bir im-

tiyazı kendi ulusu-eğer varsa-yakın yoksa uzak-tarihindeki her hangi bir savaş zaferinden alabilir. "Zafer" yoksa "yenilgi gibi gösterilmiş yenilgiler" (Hitler'de Versay) bile ulusun üstünlüğünü kanıtlamak için kullanılabilir. Her bir ferdi "dünyaya bedel" olan bir milletin tarihi, eğer herhangi bir zafer veya yenilgiyi içermiyorsa, bu takdirde faşizm "tanrı tarafından" ulusa şanlı bir tarih yaratsın diye gönderilmiş olacaktır.

Faşizm, kendi milletine ve ırkına yüklediği abartmalı meziyetleri "belirginleştirmek" için başka milliyetleri ve ulusları aşağılama fikrine yönelir. Kendi tarihini kendisi lehine tahrif ederken, başka ulusların tarihini de yine kendi lehine çarpıtması, faşizmin çok sık başvurduğu yöntemlerdendir.

Faşizm, milliyetçilik fikrinin isterik bir tarzda benimsenmesi için, politik gerçekliğine bakmadan, herhangi bir ulusun kendi ulusuna karşı "saldırgan emeller" beslemekte olduğu temasını, ortada "fol ve yumurta yokken" bile sık sık işlemekten çekinmez. Bunun yaygın bir korku ve peşin bir yargıya dönüşmesi, faşizmin asıl amaçlarına ulaşabilmesi bakımından büyük önem taşır.

Kendi milletinin peşinen asil, güçlü ve haklı olduğu fikrini, başka milletlerin böyle bir millet karşısında bağımsız ve özgür yaşamalarının bile başlı başına bir "tarihsel haksızlık" olduğu düşüncesi izler. Eğer faşizmin ulusu yakın geçmişte "kötü politikacılar" yüzünden daralmış ve bazı "vilayetleri" birliğin dışında kalmışsa (Almanya için Südet, Avusturya, Polonya vb.) bu kez milliyetçilik milli sınırlar dışında da "hak iddiasına" dönüşecek, "milli birlik" kavramı içine başka ve bağımsız ulusların girmesi kaçınılmaz olacaktır.

Nasyonal sosyalizm "güncel birliğin" sözcüsü olduğu kadar, milletin tarihi bütünlüğünün ve sürekliliğinin de temsilcisi geçinir. Esasen "milletin bütünlüğü ve tarihsel sürekliliği zaten ciddi bir tehdit altına girdiği, bu sürekliliğin "son halkası" da tehlikeye düştüğü için" faşizm gelmiştir. İdeolojik planda "milletin son şansı" olarak takdim edilen faşizmin, aynı zamanda "milletin politik birliği" anlamına da geleceği, dolayısıyla faşizmin böyle bir "siyasi tekel" kurma hakkına milletin selameti bakımından sahip bulunduğu kendiliğinden anlaşılır olacaktır.

Faşizm Kendi Milletini Sever mi?

Faşizmin takdim ettiği anlamda milliyetçilik fikrinin bağnaz bir "millet düşkünlüğü" olarak görünüşünden çıkılarak yani kendi milletini başka milletlerin karşısında "imtiyazlı bir konuma" yükselttiğine bakılarak, aynı zamanda onun, (ulusunun) çıkarlarıyla da yakından ilgilendiği ve bu çıkarlardan ödün vermediği sonucuna varılabilir mi? Başka bir deyimle, ideolojik çerçevede kullandığı motiflere ve siyasi sloganlarına bakarak, faşizmin de "yurtsever" olduğu ve milletini sevdiği söylenebilir mi? Daha başka bir deyişle, "yurtseverlik" gibi içeriği somut bir kavramla, faşizmin bağnaz milliyetçiliği arasında bir ilişki kurulabilir mi?

Aslında faşizmin histerik bir milliyetçilik görünümü altında sahip çıktığı, ulusun çıkarları olamaz. Çünkü, başka ulusların aşağılanmasını ve köleleştirilmesi fikrini esas alan bir yaklaşımla, herhangi bir ulusun çıkarlarını bağdaştırmaya imkan yoktur. Nitekim faşizm başka uluslara saldırmadan önce kendi ulusunun insanla-

LUCIA TRENT

Türkçesi: *Ergin Koparan*

DOĞURUN KADINLAR, DOĞURUN!

Doğurun küçük analar,
Yorgun sırtlarınızla, yorgun ellerinizle,
Doğurun fabrikatörler,
maden sahipleri için,
Tehlikenin kovaladığı insanlar ırkını doğurun,
Çalışan, terleyen, bedbaht insanlar ırkını.
Doğurun küçük analar,
Doğurun fabrikatörler için, doğurun
maden sahipleri için.
Doğurun, doğurun, doğurun!

Doğurun küçük analar,
Feri kaçmış gözlerinizle, sarkık dudaklarınızla,
Doğurun bankerler için, insanların
kurnaz ve korkunç efendileri için,
Makinalar ırkını doğurun,
Doğurun kansız, çökük omuzlu,
metrolar dolusu makinalar ırkını!

Doğurun küçük analar,
Sabırlı, sığır gibi aptal bir sadakatle
Doğurun savaş patronları için
İnanılmaz azap karşılığında sunun teninizi,
Çelimsiz gövdeniz savrulsun doğum sancısıyla
Oğullarınızı boğazlayan savaş patronları için!

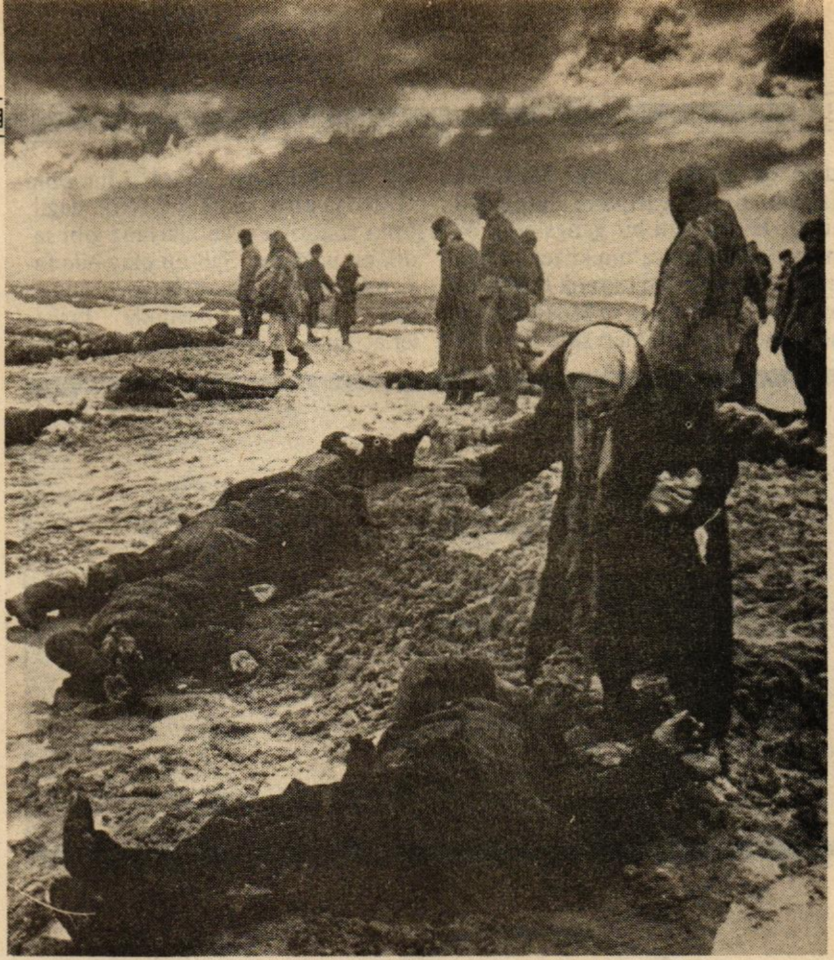
Doğurun küçük analar,
Doğurun fabrikatörler için, doğurun
maden sahipleri için,
Doğurun bankerler için, insanların
kurnaz ve korkunç efendileri için,
Doğurun savaş patronları için, silip süpüren
savaş patronları için,
Doğurun kadınlar, doğurun!

rını ezmekle işe başlar. Özgür bir ulus, başka ulusların köleleştirilmesi fikrini benimsemiyeceği gibi, başka bir ulusun köleliği üstüne oturan her hangi bir ulusun özgür olduğundan da sözetmek mümkün değildir. Bu ilişki her uluslararası ilişkide ve her dönemde geçerli olmuş pek çok kere kanıtlanmıştır ki, başka ulusların özgürlüğünü hiçe sayan faşizm, öncelikle kendi ulusuna özgürlüğü çok görmüştür. Hitler örneğini izleyerek bunu açıkça görmek imkanı vardır.

Hitler Versay anlaşmasının Alman ulusuna karşı işlenmiş bir haksızlık olduğunu ileri sürüp milliyetçilik eğilimlerini körüklerken, bunun yanısıra Almanya için asıl büyük tehlikenin içerde oluştuğunu ileri sürüyordu ve Hitler'in sözünü ettiği iç tehlike, kitlelerin en ileri kesimlerinin 1929 seçimlerine yansıttıkları 4 milyon bilinçli oydan başkası değildi. Dış düşmanla baş edebilmek için öncelikle iç düşmanın bertaraf edilip "milli birliğin" yeniden tesis edilmesi gerekiyordu. Bir "azınlık sorunu" kitleleri harekete geçirecek şoven gerekçeyi hazırlayabilirdi ve Almanya'da bu, Yahudiler olabilirdi.

Hitler'in toplama (temerküz) kamplarında ve ülke içinde estirdiği terör önünde 10 milyonu aşkın insan öldürüldü, bunların 6 milyonu Yahudi kökenli idi. Demek ki Hitler hayranlık duyduğu Alman ırkına mensup insanlardan da milyonlar halinde öldürmüş ve milletine karşı duyduğu "manyakça sevgiyi" bu yoldan kanıtlama imkanını bulmuş oluyordu.

Yükselmek için "ölesiye çalışmak" Hitler faşizminin sürekli işlediği bir başka tema idi, ancak bu yaklaşımın özünü faşist iktidarı destekliyen tekeller lehine Alman halkından özveri istenmesi fikri oluşturmaktaydı. Fabrikalar toplama kamplarının yakınına taşınıyor, bedava işgücü kullanılıyor, işgal altındaki bölgelerden 12 milyon esir ücretsiz çalıştırılmak üzere Almanya'ya nakalediliyor, kömür madenlerinde "angarya" 4 saate çıkarılıyordu. Alman "milleti" belki de tarihte başka hiç bir millete nasip olmayacak bir ahmaklıkla, milliyetçilikle bezenmiş bir siyasi soytarılığın peşinden giderek kendisine karşı da en büyük günahı işlemiş, şoven kışkırtmalarla ayağı yerden kesilmişken, Hitler iktidarıyla birlikte koyu bir sefaletin içine düşerek ayaklarını yere basabilmişti. Kendi milletinden başka millet tanımıyan faşizm daha ilk adımda kendi milletini ezip geçiyordu.

"Yükselmek için çok çalışmalıyız" çağrısını sadece yoksulluk ve sefillik izlese belki Alman ulusu buna razı olurdu. Çünkü ardından "çok çalışmayı engellediği" her faşist iktidar tarafından değişik usluplarla ileri sürülmüş olan sendikaların kapatılması gelmişti. Hitler'in faşist iktidarı tek başına Almanya'nın politik birliği demekti, o halde diğer siyasi partiler "lüzumsuz" kuruluşlardı, onlar da kapatıldı. Sadece Nazi partisi kaldı. (NSDAP = Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi).

Daha savaş başlamadan Alman halkının beli kırılmıştı. Hitler'in "yüce ulusu" önce Hitler karşısında köleleşmişti. Bu gerçek bir kölelikti ve açık konuşmak gerekirse, o günkü eğilimleri ile Alman ulusunun çoğunluğu Nazi çılgınlığına kendini kaptırmıştı! Artık başka ulusların köleleştirilmesi mümkün olabilirdi.

Bundan sonrası savaştır!..

"Ulusal Hain" Örneği Faşistler

II.Dünya Savaşı'nın hemen başlarında Hitler'in sağladığı askeri başarılar, işgal altındaki ülkelerde faşist siyasi hareketlere güç kazandırdı. Zaten,1920'lerden bu yana Avrupa'da faşist hareketin yükselişi sonucu bir çok ülkede faşist iktidarlar vardır. Almanya'nın "yükselişi", bunların yanı sıra daha bir dizi ülkede demokratik hükümetlerin yerini faşist hükümetlerin almasıyla sonuçlanır.

Sözgelimi, Hitler çok soyut, uç bir örnek, hatta bir deli, bütün insanlığın düşmanı olmak vb. özellikleri nedeniyle faşistlerin "ulusal hain" niteliği bakımından "tekil" kalabilir. Başka ve ülkeleri işgal altında olduğu için hainlikleri hiç bir illüzyonla gizlenemiyecek olan faşistlere bakalım. O kadar çok ki; hepsi faşist Alman ordularının kendi ülkelerini işgal etmelerine doğrudan yardımcı olmuş, kelimenin beylik anlamında *düşmanla işbirliği* yaparak milletinin boyunduruk altına girmesine katkıda bulunmuş, Nazi gangsterleriyle elbirliği halinde kendi ulusunun işgale karşı direnen güçlerini kılıçtan geçirmiş faşistler arasından bir kaçını anmak yeter: Norveç'te Quisling, Romanya'da Antenesco, Fransa'da Pétain ve Laval, Hırvatistan'da Paveliç, Bulgaristan'da Filov vb. Daha sonra kendi halkları tarafından çarmıha gerilecek olan bu faşist liderlerin Hitler'den daha az "milliyetçi" oldukları söylenemez. Onlar da kendi milletlerinin erdemlerinden dem vurarak, kendi uluslarına tapınarak iktidar olmuşlardı.

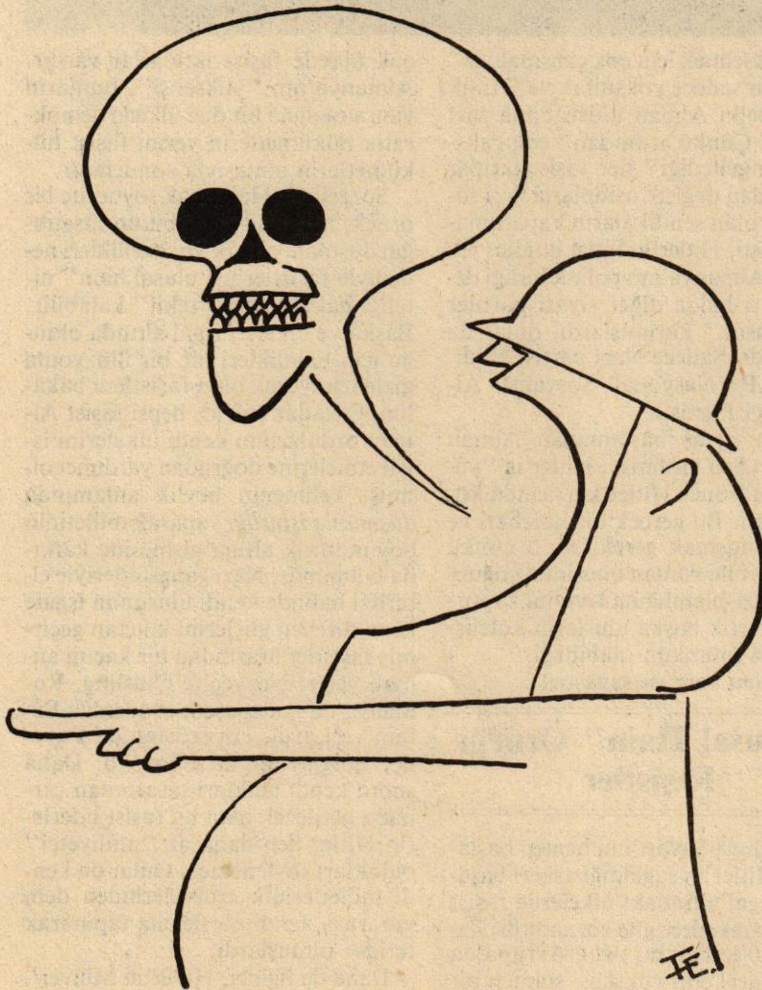
Daha da ilginci, Hitler'in Mihver'-

deki en sadık müttefiki Mussolini İtalyan ulusu tarafından alaşağı edilince, Hitler yeni bir gangsterlik örneği vererek İtalya'nın kuzeyini işgal eder, yurtsever demokratik hükümete karşı kendi emrinde ve Mussolini'nin şefliğinde faşist iktidarı sürdürmek ister. Bu noktadan sonra, Mussolini Hitler'in artık sadık müttefiği değil, tıpkı yukarıda saydıklarımız gibi sadık bir uşağıdır. Salt bu olay bile faşizmin tıynetini hem Naziler açısından hem de özellikle faşistler açısından kanıtlamaya yetecek kadar önemlidir.

BİRİCİK İSTEK

"Bu kinleri körüklemekte çıkarı olan bir azınlığın zehirlediği bir basının kışkırtmalarına karşın Fransalı, İngiltereli, Almanyalı kardeşler, kin duymuyoruz bizler birbirimize. Sizleri tanıyorum. Kendimizi biliyorum. Halklarımızın biricik isteği: Barış ve özgürlük!"

ROMAIN ROLLAND

Mussolini, iktidarını koruyabildiği sürece büyük Alman ulusunun ve üstün ari ırkının yanında milliyetçidir. Ama ne yazık ki kendi ulusu tarafından iktidardan devrilir, işte o zaman yeniden iktidarı gaspetmek için ülkesini Almanlara işgal ettirirken de milliyetçidir. Böylece milliyetçiliğin ne denli demagojik bir kavram olduğu bellidir.

Naziler açısından ise, İtalyan ulusu Führer'in emperyalist emellerine uygun bir politik tutum içinde olduğu sürece Alman ulusunun "dost ve müttefiki"dir. Ama ne zaman ki, İtalyan ulusu faşizm belasını defeder, işte o zaman İtalya işgal edilecek bir ülke haline gelir.

Aslına bakılırsa, faşist iktidarlar sözkonusu olduğunda, bir ulusu kendi faşist iktidarının ezmesi ile istilacı bir başka faşist devletin ezmesi açısından hiç bir fark yoktur. Faşizmin anatomisinde önemli olan *siyasal iktidar*'ın niteliğidir. Bu iktidar ister o ülkenin içinden çıkmış, ister dışarıdan gelen ordularla sağlanmış bir şey farketmez. Kölelik köleliktir. Faşist siyasi iktidarın da niteliği insanları hem toplu hem de tek tek köleleştirmektir.

İnsana Düşman Faşizm Milletini Sevemez

Şu veya bu, her hangi bir politik ilişki aramaya gerek yoktur faşizmin maskesini indirmek için. Bir tek örnek, Hitler örneği, faşist milliyetçiliğin "milletini sevmekle" her hangi bir ilişkisinin bulunmadığını tek başına göstermeye kafi gelir. Alman halkının çektiği sıkıntılar, sendikaların, partilerin kapatılması, demokratik ve siyasal özgürlüklerin yokedilmesi, insan hakları vb...bütün bunları atalım bir kenara, sadece insana reva görülenlere bakalım, bu yeter. Almanya'nın kesin yenilgisinden sonra girilen kamplarda görülen şey, tarihin hiç bir döneminde yaşanmamıştır. Misli görülmemiş bir hunharlıkla, insan yokedilmiştir. Alman halkının gözleri önünde on milyondan fazla İNSAN kül olmuştur. Havsalaya sığar gibi değildir, bebek, çocuk, yetişkin... tam 10 milyon insan!..

Faşizmin insan vicdanını isyan ettiren bu canavarlığı, onun bu maskesiz yüzü göstermektedir ki, insanlık düşmanı olan faşizmin kendi milletinin ve ulusunun çıkarlarıyla hiç bir

ilgisi olamaz. İnsana düşman olanın kendi milliyetini ve ulusunu sevmesi beklenemez.

Demek ki, hangi faşist iktidar ne denli ''milli' gözükürse gözüksün, faşizmin milletle ve milliyetle ilgisi yoktur. Faşizm şu ya da bu ulusun milli çıkarları için değil, şu ya da bu ulus içindeki küçük bir zümrenin, finans kapitalin en gerici ögelerinin, sınıfsal-zümresel çıkarları için iktidara gelir ve sürdürebildiği kadar iktidarını sürdürür.

Hele hele faşizm finans kapital çağına özgü bir olgu olduğundan, milli olmasına da esasen olanak yoktur. (Burada milliyetçilik'le ''milli çıkarlar''ın aynı şey olmadığı unutulmamalıdır. Yurtseverlik ise milliyetçilikten apayrı bir kavramdır.)

Faşizmin iktidarı verili bir ülkede iç ve dış güç dengelerinin belli koşullarında oluşur. Sözkonusu ülkenin ulusal kültüründeki belli geleneksel, tarihsel faktörler, militarist, şovenist eğilimler ya da o ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal, siyasal bunalımlar, kitle psikolojinin otorite boşluğuna göre biçimlenmesi gibi belli özgül durumlarla birlikte faşizm o verili ülkede -ya da ülkelerde- belli bir dönem belli destekler bulabilir. Bu desteklerde -yukarıda belirttiğimiz gibi- kimi milli geleneksel özelliklerin de payı bulunabilir. Ama bu demek değildir ki, faşizm şu veya bu milletin, milliyetin milli hasletidir, milli rejimidir.

Örneğin tarihin gördüğü en korkunç rejim olan nazizm, kuşkusuz ki Prusya militarizminden, Alman milliyetçiliğinden birşeyler almıştır, bir başka deyişle bu insanlık suçunda Alman ulusu da suç ortağıdır. Ama buna rağmen Alman faşizmi Alman ulusunun milli rejimi olarak anılamaz. Çünkü aynı Alman ulusunun faşizmden çok daha başka şeyler yaratabildiği de, çok değil, faşizmden hemen sonra görülmüştür.

Şu halde ister klasik faşizm diye tanımlayabileceğimiz Mihver faşizminde, ister daha sonraki faşist rejimlerde üzerinde vurgu yapılacak asıl nokta faşizmin milliyetlerle ve milletlerle açıklanmaması gerektiğidir. Faşizm tekelci kapitalizm çağına özgü bir durum olmakla birlikte tüm kapitalistleri, hatta tüm tekelci kapitalistleri faşist ya da faşizm yanlısı, faşizm isteklisi olarak görmek de yanılgıdır. Sorunun sınıfsallığı böylesine yanlışları dışarlamayı gerektirir.

Genel olarak insan açısından ise, faşizm sadece emekçilerin en azılı can düşmanı değildir, sayısız örneklerinde görülmüş olduğu gibi, faşizm bütün insanlığın düşmanıdır.

İnsana ve insanlığa ait güzel olan, iyi olan ne varsa faşizm ona düşmandır. İnsanın en büyük özelliği, onun serbestçe serpilip gelişmesini, yetkinleşmesini sağlayacak ön koşul olan özgürlüktür. O kadar ki, özgürlük insan ögesiyle özdeştir. Faşizm ise her türlü insan özgürlüğünün en amansız düşmanı olduğu içindir ki, insanın ve tüm insanlığın da çağımızdaki en saldırgan, en zalim düşmanıdır.

ALUN LEWIS

Türkçesi: *Ergin Koparan*

GÖZETLEME KULESİNDEN GÖRÜNEN ARAZİ

Çalılar sararmış, elinde kalıyor tutanın,
Yıkık dökük bomboş ağıllar,
Çatırdıyor kirişler sessizlikte,
Tarifsiz korkunun kol gezdiği.

Kavuruyor ekinleri karanlık
Alev alev sarı sıcakta,
Boşaltıyor şafak kutsal suyunu
Buğdayların üstüne.

Şeytani bir huzur suluyor
Avare, ayyaş temasını
Esmer, sıska keçi çobanının
Ve kara keçilerini düşündeki.

Sefaletten kara bir canavar
Mıhlamış çömelmiş köylüleri,
Parçalamış adak levhalarını,
Korkuyla doldurmuş çocukların
yüreklerini.

Akıp gidiyor tezekler,
Buruş buruş yaşlı kadınların
iki gözü iki çeşme,
Tir tir titriyor güvey,
Gelin kaskatı.

Her yerdeydi sevgi.
Peki nerede şimdi?
Gitti ayağını sürten öküzle.
Gitti kırık sabanla.
Ölüm yaşıyor burada şimdi.

BİR BELGE

Savaşın başlamasından altı ay öncesinin tarihini taşıyan bu ilginç belgede, görüldüğü gibi III. Reich'ın Dışişleri Bakanı Ribbentrop kendi devletinin ve rejiminin ne istediğini apaçık ortaya koyuyor.

İspanya iç savaşında Franco faşistlerine yardım ederek, Fransa'nın "sınırlarında devrimci bir odak yaratmayı" önlemekle Fransa'ya da yararlı olduklarını söyleyen Ribbentrop, sömürgeler konusunda kendi devletinin "bu haksızlığa" (Almanya'nın sömürgesizliğine) daha fazla tahammül edemeyeceğini de açıkça söylüyor: Kimi küçük devletlerin bile sömürgesi varken, koskoca III.Reich'ın sömürgesiz kalması düşünülemezdi. Ne var ki, sömürge paylaşımı konusunda diğer devletlerin bolşevik ve yahudi nüfuzundaki muhalefetin baskısı altında olduğunu söyleyen Ribbentrop, o ülkelerin bu bolşevik ve yahudi etkilerinden zamanla kurtulacağını, Almanya'nın ancak o zaman sömürgeler konusunu onlarla görüşeceğini belirtiyordu.

Reich'ın ve Führer'in sabrı taşmış olacak ki, bu tarihten altı ay sonra, adı geçen devletlerin hükümetlerini bolşevik ve yahudi baskısından kurtarmak ve sömürgeler sorununu onlarla rahatça konuşabilmek için II. Dünya Savaşı başlatıldı.

Ve Nazi işgaline hedef olan ülkelerden birisi de Fransa oldu. Yani Fransa'nın (Tıpkı İngiltere ve diğerleri gibi) Nazi Almanyasıyla "karşılıklı çıkarlara dayanan" sömürge pazarlığı temennisi ve "karşılıklı anlayış" zemininde "ilişkileri geliştirme" öngörüsü bir düş olarak kaldı. Naziler Fransa'yı da bolşeviklerin ve yahudilerin etkisinden kurtarmak için yardıma geldiler!

Berlin'deki Fransız Büyükelçisi M.COULONDRE'dan Fransa Dışişleri Bakanı M.GEORGES BONNET'ye

Berlin, 7 Şubat 1939.

Dün öğleden sonra, görüşme isteğimin kabulüyle Herr von Ribbentrop'la bir saatlik bir görüşme yaptım. Öz olarak konuşma, Reich'ın dış politika Bakanı'nın uzun bir muhasebesiydi, bu politikanın kendisinin değil, Führer'in politikası olduğunu, kendisinin ise yalnızca direktifleri izlediğini vurguladı.

Siz Ekselanslarının Fransız-Alman ilişkileri üzerine açıklamalarının, Temsilciler Meclisi'nde onaylandığını hatırlattığımda, Herr von Ribbentrop öz olarak aşağıdaki açıklamayı yaptı: "Size tüm samimiyetimle söyleyeceğim. Dışarıda sık sık görüldüğü gibi, bizim savaş amaçları peşinde olduğumuz kanaatı çok çirkindir. Ben kendim 1933 ve 1934'de Fransa ve Büyük Britanya'ya anlaşma önerdim. Tüm çabalarım sonuçsuz kaldı. Berlin-Roma mihveri öne çıktı. Bugün bu mihver bir olgudur ve Londra-Paris mihveri de öyle. Dahası Batılı Güçler bizim hayati çıkarlarımızın karşılanması gereğini anlamaktan aciz olduklarını göstermişlerdir; sorumsuz ve zararlı unsurlarla birlikte bu ülkelerin Basını,rolünü oynadı ve Çekoslovak krizi ortaya çıktı. Daha sonra Almanya iki mihver arasındaki farklılığı gidermek için elinden geleni yaptı; böylece İngiliz-Alman deklarasyonu ve sonra bizim çok önem verdiğimizi belirtmekte ısrar ettiğim Fransız-Alman deklarasyonu yapıldı. Bu savaş politikası mıdır, yoksa barış politikası mı? Ama Alman Basınının itidaline rağmen, Yahudi ve Bolşevik yanlısı unsurların baskısı altında çok sayıda İngiliz ve Amerikan gazetesi bize saldırmaya devam ediyor; buna bakarak biz de gazetelerimize cevap vermede tam bir özgürlük tanımaya karar verdik ve kısa sürede bunu nasıl yapacaklarını göreceksiniz.

Dış politikada amacımız ikilidir:

1- Elimizde ne varsa kullanarak Bolşevizmle savaşmak ve bunu özellikle anti-Komintern paktı işleterek yapmak,

2- Sömürgelerimizi yeniden kazanmak.

İlk amacımızda bana inanınız ki, başlattığımız mücadele acımasızdır. Sovyetlere karşı sarsılmaz sertlikte olacağız. Bolşevik Rusya ile hiçbir zaman anlaşmaya yanaşmayacağız. İspanya savaşı sırasında bazılarımız kendimizi tamamen uzak tutmamızı savunuyorlar ve böylelikle sınırlarında devrimci bir odak yaratarak Fransa'yı zayıflatmayı umuyorlardı. Führer'in politikası bu değildi ve değildir. Bunun içindir ki "gönüllülerimiz" Franco'nun yardımına gittiler.

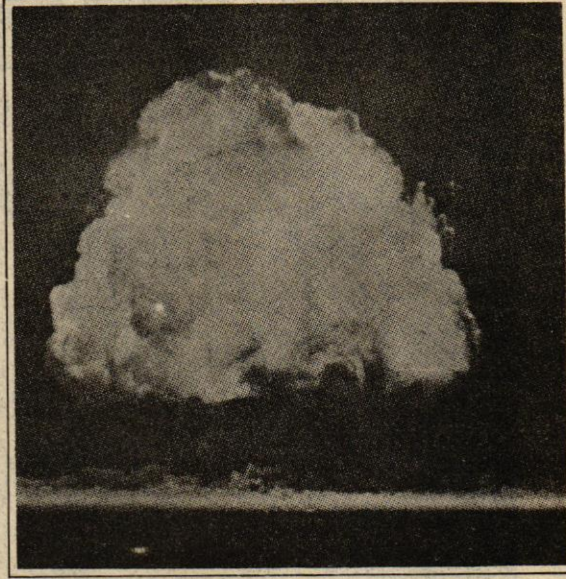
Sömürgelere gelince; dünyanın zenginliklerinin büyük güçler, hatta Belçika ve Hollanda gibi küçükler tarafından bölüşülmesini ve Almanya'nın bunlardan tümüyle yoksun bırakılmasını kabul edemeyiz. Er ya da geç bu sömürge sorunu nun çözümü gerekecektir. Ama, şu anda ilgili ülkelerin hükümetleri özgürce tartışmaya izin vermeyecek ölçüde muhalefet partilerinin baskısı altındadırlar.

Genel olarak söylersek, bu nedenden ötürü görüşmelere başlamaya hazırlıklı değiliz. Ve demokrasilerde muhalefet partileri Bolşevik ve Yahudilerin zararlı faaliyeti ile kaynaştığı sürece de, neden olalım? Ama inanıyoruz ki, o ülkelerde böyle etkiler giderek azalacak ve nihayet bastırılacaktır; ondan sonra görüşme yapmak mümkün olacak ve doyurucu çözümler herhalde bulunacaktır. Ancak şimdilik bir konferans toplanması halinde yapılacak tek mümkün işin bu konferansın dağıtılması olduğu görülecektir."

Bu monolog sırasında Herr von Ribbentrop'un belirttiği noktaları tek tek ele almaya fırsatım olmadı, konuşmasını kesmemenin daha doğru olduğunu düşündüm. Ekselanslarınızın son konuşmasının, kendisine, Fransa Hükümetinin genel tavrı üzerine kesin bilgi vereceğine işaret etmekten başka bir şey yapmamanın uygun olacağını düşündüm.

Daha sonra Herr von Ribbentrop son konuşmanızdaki Doğu Avrupa ülkeleriyle olan anlaşmalarımıza ilişkin cümleyi ele aldı. Kişi, Fransa'nın krizi gündeme getiren politikayı terketmediği izlenimini edinebilir, diyerek görüşünü belirtti, ve herhalükarda belirli ülkelerde deklarasyona öyle yorumlar getirilebilir; kısa süre önce M.Chvalkovsky'ye (o sırada Çekoslovak Dışişleri Bakanı) bazı açıklamalar yapmak zorunda kaldık, dedi. Cevap olarak Fransa'nın kıtanın hiçbir yanında ne dostluklarını ne de çıkarlarını terketmeye niyetli olduğunu; Avrupa'nın büyük güçlerinden biri olarak varlığını Avrupa'da duyuracağını söyledim. İlaveten; bununla birlikte, (dedim), Reich, Fransa'nın tavrındaki hiçbir şeyden kuşku duymamalıdır; ama,diye yineledim, Berlin Fransa'nın Alman hayati çıkarlarına anlayış göstermesini istiyorsa, bunun karşılıklı olduğunu kabul etmeli ve bunu uygulamada göstermelidir; böyle bir karşılıklı anlayış, Fransız-Alman ilişkileri ve barışın kendisinin korunmasında en iyi güvence olacaktır. COULONDRE

(The French Yellow Book, Diplomatic Documents-1938-39, Ministère des Affaires Etrangères.)

HİROŞİMA NAGASAKİ 39

Uluğ Nutku

I. Akıldışıcılığın Zaferi mi?

İçinden çıkabilmek için önümüze tuttuğumuz ışıkların henüz pek cılız kaldığı şu Karanlık Atom Çağı'nın başlangıcı, şimdi benim gibi ellisine yaklaşan, "insanlığın hizmetinde atom" masalını bunca yıldır dinlemiş ama hiçbir nimetini görmemiş, sadece biriken bombaların dünyadaki tüm canlıları üç kez, sonra altı, sonra oniki ve bugün belki de yirmi kez öldürecek güce eriştiğini öğrenmiş kuşağın doğduğu zamana rastlar. Oysa her insan gibi ben de bir kez ölürüm; yirmi kere doğmuyorum ki yirmi kere öldürülmeme gerek duyulsun. Yedi yıl önce basılmış bir kitapta, depolanmış nükleer dinamitten payıma, dünyadaki her erkek, kadın ve çocuğunki kadar, tam bir eşitlikle 50 ton düştüğünü okumuştum. Hiç tanımadığım insanların beni öldürmeleri için bu kadar zahmete katlanmalarından, masrafa girmelerinden bir böbürlenme vesilesi çıkarmamak için, dinamit rayiçli fiyatımın sonraki artışlarıyla ilgilenmedim. Ama 50 tonun da yeterli görülmediğini kimyasal-bakteriyolojik silahlara ilişkin yazılar okudukça şaşkınlıkla anladım. Bir gece, uykuya yatmış bir kentin bu tür bir savaşın o gece olduğunu hiç fark etmeden "ölü olarak uyanacağını" okuyunca uyku tutmadı; geceyarısı evden çıktım, sokaklarda dolaşıp havayı kokladım, yokladım. Zehirli gaz kaçağı ve derimde habis kaşıntı olmadığına kanaat getirdikten sonra eve döndüm, bir aspirin alıp yattım.

Bütün bunlar akıldışı değil mi? Bütün bunlar insanın özde akıldışı bir varlık olduğunu, korku ve tutkularıyla yönlendirildiğini, başarılarının ardında bilinçsiz itkilerin bulunduğunu, nereye doğru yol aldığını hiçbir zaman önceden bilemeyeceğini öne süren akıldışıcı tezi haklı çıkarmıyor mu? Çıkarıyorsa, o cılız ışığı da yitirdik ve yaklaşan nükleer felaketi beklemekten başka yapacağımız bir şey kalmadı demektir. Ama şu var: Akıldışı davranışların o nitelikte olduklarını anlayabiliyorsak, bu sonuca gene de akla uygun ölçütler kullanarak varıyoruz. Bunu yapamasaydık neyin akıldışı, neyin akla uygun olduğunu zaten ayıramazdık. Yine de bu ölçütler hazır verilmiş değildir. Yanlış ile doğru aynı bilgilenme süreci içinde birbirine dolanmış yol alırlar. Yanlışı ayıklamak çoğu kez büyük tecrübe birikimi gerektirir. Temel bir ölçütü önceden biçimsel olarak benimsemiş olsak da —örneği: bir insanı kutarmak için başka bir insanın hayatına kıyılamayacağı; yahut **Kant**'ın: Öyle eyle ki, eylemindeki kuralın bütün insanlar için geçerli olmasını isteyebilesin— bunu uygulayacağımız somut durumu yeterince açıklıkla kavrayamamış olabiliriz. Kavradıkça, bize akıldışı gibi görünen davranışların ve bunların yol açtığı sorunların, birkaç önyargının tasfiyesiyle kolayca akılcı çözüme ulaştırılabileceklerine kuşkumuz kalmaz. Bu durumda, akıldışı olduğunu artık açık-

lıkla gördüğümüz bir kararın, onu uygulayanlarca akla uygun, hatta en uygun sanıldığını hayretle anlarız. 39 yıl önce Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombaları atma kararı alan birkaç kişi, bunun yalnız kendi ulusal çıkarları açısından değil, insanlık açısından doğru ve ahlâkî olduğuna inanıyorlardı. Bilinçlerinin o denli çarpık, inançlarının o denli sahte olduğunu anlamaları için uzun süre geçmesi gerekmedi. Savaşın hemen bitiminde bu itiraf edildi. Pentagon'un ve Truman'ın "bir milyon Amerikan askerinin hayatını kurtarmak" gerekçesini, gene askerî karşı kanıt suya düşürdü. ABD Stratejik Bombardıman İnceleme Dairesi şu sonuca vardı:

> Atom bombası hücumları olmasaydı bile, Japonya'ya karşı hava üstünlüğü onu kayıtsız şartsız teslime zorlamak için yeterli baskıyı yapabilirdi ve çıkartmaya lüzum kalmazdı... Bütün gerçeklerin ayrıntılı incelenmesine dayanan ve hayatta kalmış Japon liderlerinin görüşlerinden destek alan inceleme kurulumuzun kanaati, *atom bombaları atılmamış olsa da*, Rusya savaşa girmemiş olsa da, çıkartma planlanmamış yahut düşünülmemiş olsa da, Japonya'nın 31 Aralık 1945'ten önce teslim olacağıydı.

Müttefiklerin başkomutanı ve sonraki ABD Cumhurbaşkanı Eisenhower da kesin konuşmuştu: "Onlara bu korkunç nesneyle vurmak gerekli değildi." İçimizden bir "keşke" geçiyor. Keşke bu sözler daha önce söylenip kararda baskın çıksaydı. Neden olmadı? Yorumlar çeşitlidir ama ABD'nin, dünyanın "süper gücü" olma hedefinde birleştirilebilir. ABD bir taşla üç kuş vurmak istedi. Kuşlar şunlardı:

1. Japonya: Görünürdeki düşman, ama Almanya gibi, bir an önce "vasal" statüsüne getirilerek asıl düşmana karşı kalkındırılacak potansiyel müttefik. Atomik darbe hemen, ve ne olduğunun iyi anlaşılması için iki, gerekirse üç, dört kez vurulmalıdır. Asıl düşmanın Japonya'ya saldırması için öngörülen son tarih 8 Ağustos'tur. İki gün kaldı. Asıl düşman Japonya'ya saldırırsa, Japonya teslim olabilir. Japonya teslim olmazsa, bombayı atmak için asıl düşmana danışmak gerekecektir.

Einstein ve Leo Szilard

2. Asıl düşman SSCB, soğuk savaşta soğuk terler dökmelidir. Nükleer silah kimdeyse söz hakkının onda olduğunu anlamalıdır. Tehdit altında bulundurulmalıdır.

3. Müttefik-rakip Avrupa: Savaş sonrası dönemde, ister galip Fransa ve diğer Batı Avrupa ülkeleri olsun, ister en yakın dost İngiltere olsun, mağlup İtalya ve Almanya gibi, bizim dünya siyasetimizi izlemelidirler. Onları ekonomik kalkındırmayla siyasal baskıda tutmak birlikte yürütülmeli.

Değerlendirme sırf siyasal açıdan —ABD çıkarlarının egemenliği ve yeni silahın tekeli açısından— yapılırsa, ABD'nin bu üç kuşu birden vurmak istemesinde yadırganacak bir şey yoktur. Ama o zaman "özgür dünya", "Batı demokrasisi", "ulusların yönetimlerini belirleme hakkı", "insan hakları" gibi kavramların, akıldışıcılığı akla uygun göstermek için uydurulmuş ideolojik kılıflar oldukları açıkça ortaya çıkar.

Hiroşima ve Nagasaki'de yaşanan tecrübenin hiçbir zaman hiçbir şartta tekrarlanmaması gereğini —bu "olmaması gerek"in bilincini— yüzbinlerce Japon ölerek bize ilettiler. Fakat aynı derecede kesin bir şey daha var: Bombalar atılmasaydı bile biz, bütün insanlar, insanların öldürmeyi amaçlayanları da dahil, aynı bilince eğitim sayesinde sahip olabilirdik. Okullarda, özel ve kamu kuruluşlarında verilecek konferanslar, halklara dağıtılacak broşürler atom çağının özelliğini, nükleer enerjinin yarar ve zararlarını duyurabilirdi. Bombanın neden ve nasıl yapıldığı, ilk kez nasıl denendiği, gözlemcilerin nasıl dehşete kapıldığı, *ve bunun üzerine bombayı Japonya'ya atmaktan nasıl vazgeçildiği* anlatılabilirdi. Bu hiç de olmayacak bir şey değildi. Ama olmadı. Yazımın ikinci kısmında nasıl olmadığını anlatmaya çalışacağım. Bu konunun uygun adı "fizikçilerin trajedisi"dir.

II. Fizikçilerin Trajedisi.

Aralık 1938'de Hitler savaş hazırlığının son aşamasına girmişti. Askerî planları sinsiceydi ama ırkçı siyaseti baştan beri açıktı. Bu siyasetin boy hedefi Yahudi ırkıydı. O zamana kadar yurtlarında direnen, bilim dünyasının Yahudi yahut Yahudi asıllı ünlülerinin son birkaçı da Almanya ve İtalya'yı terk ediyorlardı. Einstein ve eşi Yahudi olan İtalyan Fermi Amerika'ya göç ettiler. Max Born Edinburgh'a, Schrödinger Dublin'e yerleşmişti. Lise Meitner Stockholm'a kaçmıştı. Max Planck daha 1933'te araya girmeye çalışmış ama Hitler'in öfkesini çekmekten başka bir şey başaramamıştı. İyi niyetli Planck Almanya'da kaldı ama ötekilerin ayrılması, değişik yerlere gitmelerine rağmen aralarında sürekli haberleşmeleri ve anti-faşist Avrupa'daki meslektaşlarıyla faşizme karşı bilimsel bir cephede birleşmelerine yol açtı. Bu durum tarihî bir dönüm nok-

tasıdır. Bu bilimciler Almanya'nın 20 yıldır fizik dünyasında başı çektiğini çok iyi biliyorlardı. Üstelik Hahn ve Heisenberg Almanya'da kalanlar arasındaydı. Naziler onları atom bombası yapmaya zorlayabilirdi. Uranyum araştırmaları için Almanya'da yeni laboratuvarlar kurulduğu söylentileri çıkınca dehşete kapıldılar. Nazilerin bomba yapımı girişiminde kendilerinden ileri olduklarına 1944'e kadar gerçekten inanmışlardır. Nazilerin atom bombası konusunu değerlendiremediklerini, ciddi bir girişimlerinin hiç olmadığını bilselerdi, bu fizikçilerin hiçbiri konunun üzerine gitmezdi.

Atomun bölünmesinin yıkıcı gücünü önceden gören Amerikalı bir fizikçi daha vardı: Macar asıllı Leo Szilard. Roosevelt hükümetiyle ilk bağlantıyı kuran, bomba yapıldıktan sonra da, kullanılmasına ilk karşı çıkan odur. Szilard, hükümetin kulak vereceği tek fizikçinin Einstein olduğunu düşünüyordu. Onu ikna etti. Roosevelt'e aşağıdaki uyarı mektubu gönderildi.

2 Ağustos 1939

Efendim;

E.Fermi ve L.Szilard'ın son zamanlarda yaptıkları ve bana elyazmasıyla ilettikleri çalışmalar, bende, uranyum elementinin yakın gelecekte yeni ve önemli bir enerji kaynağına dönüşeceği beklentisine yol açtı. Ortaya çıkan bu durumun bazı yönleri dikkatle izlenmeyi ve, gerekirse, yönetimce hızla harekete geçilmesini talep ediyor. Bu yeni olgu bomba yapımına da yol açacaktır ve —çok daha az kesin olmakla beraber— yeni tip, son derece kudretli bombaların yapılabileceği düşünülebilir. Bir botla taşınan ve rıhtımda patlatılan bu tip bombanın bir teki bütün rıhtımı ve çevresinin bir kısmını yıkabilir. Ama bu bombalar havadan nakledilmek için pek ağır gelebilirler. Almanya'nın, devraldığı Çekoslovak madenlerinden uranyum satışını durdurduğunu öğreniyorum. Böyle erken davranması, Alman Dışişleri Bakanı Yardımcısının oğlu Von Weisacker'in Berlin'deki Kaiser-Wilhelm Enstitüsü'ne bağlantısıyla açıklanabilir. Amerikalıların yapmış olduğu bazı çalışmalar bu enstitüde şimdi tekrarlanmaktadır.

Roosevelt mektubu okuduktan sonra gülümseyerek yanındakilere, "dikkat edin *bizi* uçurmasınlar" dedi. Einstein'ın uyarısı önemsendi ama savaş daha başlamamıştı ve çalışmalar yavaş gitti. 7 Mart 1940'ta yine Szilard'ın girişimiyle Einstein daha uyarıcı bir mektup yazdı. Aynı yılın yazında bomba yapımının ana fikri bulundu ve Amerika henüz savaşa girmemiş olduğundan yayımlanmasından çekinilmedi. Ancak Aralık 1941'de, Japonların Pearl Harbor baskınından bir gün önce bombanın üretimine karar verildi. Los Alamos'ta kurulacak tesislerin başına Yahudi asıllı Amerikalı Robert T.Oppenheimer getirildi. Geniş kültürlü, Hint felsefesine içten bağlı, bu felsefenin Ahimsa —sürekli huzur ve şiddete başvurmama— kavramına uygun yaşamak isteyen bir insandı. Ama Nazilerin barbarlığına nefreti yüzünden işi kabul etti; atomun tetiğini ilk çeken o oldu. Projede hemen hemen bütün fizik devleri çalışıyordu: Enrico Fermi, Leo Szilard, Niels Bohr, Hans Bethe, Joseph Rotblatt.

Oppenheimer

İlk deneme New Mexico Çölünün Alamagordo bölgesinde 16 Temmuz 1945 sabah 5.30'da yapıldı. Fizikçiler 20-30 km. uzaktan, alev topunun göğü sarışını seyrettiler. Evrenler yaratan çekirdeğin gücü karşılarındaydı. Sonra, bütün dağlardan daha yüksek bir bulut, ısı, ses ve 250 km. boyunca sarsılan toprak. Salıverdikleri doğal gücün bu denli vahşi olacağını düşünmemişlerdi. Kimi ağladı, kimi sinirden güldü. Gördükleri manzara gözlerinin önünden hiç silinmeyecekti. Oppenheimer Baghavad Gita'dan şu sözleri mırıldanıyordu: "Ben ölüm oldum artık, dünyaları yıkan." Yaratan şefkatli Krişna o bulutun içinde miydi?

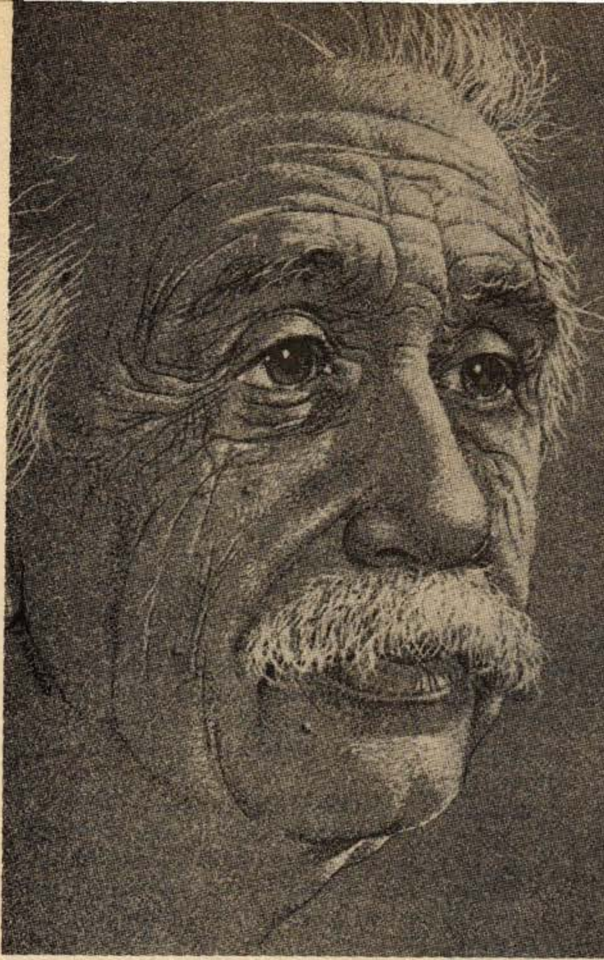
Almanya 8 Mayıs 1945'te teslim olduktan sonra 2.000 milyon dolarlık projeden henüz bir harcama olmamış, bomba yapımına geçilmemişti. Vazgeçilebilirdi, çünkü Japonya'da uranyum olmadığı biliniyordu. Rottblatt Aralık 1944'te guruptan ayrılmıştı. 1945 Martında Einstein ve Szilard Roosevelt'e bir mektup daha yazmışlardı, ama bu kez sözler değişik bir tondaydı. Atom enerjisinin geliştirilmesinin savaş sonrası dünya için tehlikelerine dikkati çekmişlerdi. Roosevelt cevap veremeden öldü. Bohr'un kişisel çabaları da boşa gitti, çünkü yönetimde, düşüncesinde hiçbir esnekliğe yer veremeyen bir Truman vardı artık. Bombalar atıldı.

Faciadan hemen sonra Pentagon, Los Alamos fizikçilerinin başarısını överken Oppenheimer şu cevabı verdi: "İnsanlığın Los Alamos ve Hiroşima adlarını lânetle anacağı bir zaman gelecektir." Ve fizikçilerin trajedisini şöyle özetliyordu:

Hiçbir kabasabalığın, hiçbir şakacılığın. hiçbir abartmanın bütünüyle söndüremeyeceği bir çeşit dobra anlamda fizikçiler günahı anladılar; ve bu onların hiç kaybedemeyeceği bir bilgidir.

Artık ne vatanseverlik ne de çekirdeğin cazip sırları onları Los Alamos'ta tutamazdı. Bombalarının saçtığı ısı, bir insanı bütünüyle buhara dönüştürmüştü. Vücudu betonla birlikte eriyen bu insanın şekli, beton yeniden katılaşınca ortaya çıkmıştı. Halen Hiroşima'da saklanmaktadır. Yüzbinlerin ölümü yanı sıra, dünyaya henüz gelmemiş bir kuşak, genç kızların yumurtalıklarında sakat bırakılmıştı.

Her zaferde bir yenilgi payı da vardır. Bugünkü nükleer yarış, insanlığın tepesindeki bu Demokles kılıcı, Hiroşima ve Nagasaki ölülerinin aldığı öçtür. Mutlak silahsızlanma için akla uygun yolda yürümeye başladığımız zaman, o ölüler bizi bağışlayacaklar. Vicdanı ayağa kalkan dünya halklarının sesini akla en uygun biçimde Mahatma Gandhi dile getirmişti: Bombanın planlanması bile ahlak dışıdır. Öldürülmesinden birkaç saat önce Gandhi şu sözü söylüyordu: Bu bombanın mahvedemeyeceği tek şey Ahimsa'dır, Ahimsa'nın gücüdür.

Büyük Bilimadamı ve Hümanist: EINSTEIN

(Potsdam-Babelsberg Uzay Fiziği Merkezi direktörü* Hans Jürgen Treder'*in Albert Einstein'ın 100. doğum yıldönümü (1979) üzerine yazısı)

Albert Einstein 20. yüzyılın entellektüel tarihinde ve tüm bilim tarihinde önde gelen bir isimdir. Fizikçi olarak, Einstein, bilim dünyasının yapısal ve yöntemsel temelini yeniden biçimlendirdi. Onunla gelen bilimsel

Almanya'nın utancı

Albert Einstein

Almanya'nın ebedi utancına, Avrupa'nın yüreğinde gözler önüne serilen görünüm trajik, kaba ve çirkindir; ve kendine uygar diyen uluslar topluluğuna getirdiği hiçbir onur yoktur.

Asırlar boyu Alman halkı birbirini izleyen öğretmenlerin ve talim çavuşlarının telkinlerine hedef oldu. Almanlar güç işlerde denendiler ve onlara pek çok şey öğretildi, ama, aynı zamanda köleye yakışır teslimiyete, askeri alışkanlık ve gaddarlığa da talim ettirildiler. Savaş sonrası Weimar Cumhuriyeti'nin demokratik anayasası, Alman halkına, devin giysilerinin Parmak Çocuk'*a yakıştığı kadar uydu. Sonra enflasyon ve depresyon geldi, herkesi korku ve gerilim içinde yaşatarak.*

Entellektüel yetenekleri sınırlı ve herhangi bir yararlı çalışmaya yakışmaz bir adam, Hitler, koşulların ve doğanın kendinden üstün kıldığı herkese karşı kıskançlık ve acımasızlıkla patlayarak ortaya çıktı. Orta sınıfın alt tabakasından yetişen bu adamın, yaşama koşullarında daha ileri bir eşitlik için mücadele eden işçi sınıfından da nefret etmeye yeterli sınıf kibiri vardı. Ama her şeyden daha fazla nefret ettiği, ondan ebediyyen esirgenmiş olan kültür ve eğitimdi. Iktidar için onulmaz ihtirasında keşfetti ki, konuşmaları, kafa bulandırıcı ve yalan dolu konuşmaları, durumu ve ortamı kendine benzeyenlerce çılgın bir alkışla karşılanıyor. Bu insan enkazını caddelerden, tavernalardan topladı ve kendi etrafında örgütledi. Politik kariyerini böyle başlattı.

Ama onu gerçekten liderliğe getiren, yabancı olan her şeye duyduğu amansız nefreti, özel olarak da savunmasız bir azınlık olan Alman Yahudilerine duyduğu tiksintiydi. Onların entellektüel duyarlığı Hitler'i rahatsız etti ve bazı gerekçelerle, bunu, Alman-olmayan bir şey varsaydı.

Bu iki ''düşmana'' karşı ardı arkası kesilmez kötülemeler, ona şanlı başarılar ve altın bir çağ vaadettiği kitlelerin desteğini sağladı. Almanların yüzlerce yıldan gelen talim, emir, körü körüne itaat ve kabalığını, kendi amaçları için açgözlülükle sömürdü. Böylece Führer *oldu.*

Kasalarına bolca para aktı; bu paranın önemli kısmı, onu, halkın Weimar Cumhuriyeti sırasında başlayan sosyal ve ekonomik kurtuluşunu önlemek üzere bir araç olarak gören mülksahibi sınıflardan geldi. Halkın karşısına, onların, Dünya Savaşından önceki dönemden aşina olduğu romantik, sahte yurtsever türden lafazanlıkla ve anti-semitikler tarafından fesat amaçlarını daha geliştirmek üzere icat edilmiş, ''Aryan''ya da ''Kuzeyli'' ırkın kanıtlanmış üstünlüğü efsanesine dayalı sahtekârlıkla çıktı.

Onun parçalanmış kişiliği, yaydığı bu saçmalığa gerçekte ne derece inandığını bilmeyi olanaksız kılıyor. Ama onun çevresinde toplananların ya da Nazi dalgasıyla su yüzüne çıkanların büyük çoğunluğunu kendi vicdansız yöntemlerinin yanlışlığından tümüyle haberdar olan köpeksi zalimlerdi. (Princeton, 1935)

(Albert Einstein - The Human Side, Princeton University Press, 1979)

devrimin önemi ve etkisi, fiziğin alanını aşmış, Copernicus ve Galileo'nun getirdiği bilimsel ilerlemeyle kıyaslanır bir yankı bulmuştur. Einstein'ın izafiyet teorisinin yaratıcısı olarak başarısı, klasik fizikte Galileo ve Newton'un, alan teorisinde Faraday ve Maxwell'in buluşlarıyla aynı sıraları paylaşır. Einstein, bize, bir taraftan fizik ve doğa bilimleri arasındaki, diğer taraftan matematik ve bilgi teorisi arasındaki ilişkiyi yeniden kurmayı öğretti. Buluşları, fiziğin yüzyılımızda bir disiplin olarak gelişmesini büyük ölçüde etkiledi.

Fakat Einstein'ın bize verdiği, dünyaya değgin yeni kavram bunlardan daha da anlamlıdır. Bu kavram, çağımızın felsefe ve dünya görüşünde izlerini bırakmıştır. Copernicus gibi, Einstein da evrenin ve onun içinde yer alan insanın bilimsel ve felsefi yorumunda bir dönüm noktasını simgeler. Dış dünya üzerinde bilimin egemenliğini devrimcileştirmede Galileo'nun; bilime, doğanın yasalarını kavrayacağı entellektüel araçları sağlamakla Newton'un yanı başında yerini alır.

Yine de Einstein yalnızca bir bilim öncüsü değildir. Büyük ölçüde bilimsel otorite konumuna dayansa da, sosyal ve politik eylemleri bilimsel çalışmasından ayrı olarak, çağdaş tarih için büyük anlam taşıyan bir hümanisttir. O, dünyaya ilişkin bilimsel kavrayışın devrimci yenilenmesi ve yaratıcı reformculukla, toplumsal ahlakçılık ve militan hümanizmin felsefi bir birleşimini temsil ediyordu.

Einstein'ın politik eylemleri, Birinci Dünya Savaşı sırasında, kişiliği, artan bilimadamı ünü ve yurtiçi ve dışında kişisel temaslarıyla, hükümetlerin savaş politikalarına karşı halklar arasında barış için çabalamasıyla başladı. Kimi meslektaşlarının imzaladığı milliyetçi çağrıya karşı, C.F.Nicolai'nin *Tüm Avrupalılara* çağrısını imzalamıştı (1914). Aktif uğraşı onu Walter Rathenau'dan Karl Liebnecht'e kadar çok çeşitli inançlardan siyasetçilerle yüz yüze getirdi.

1920'lerde ve 30'ların başlarında, Einstein'ın politik düşünce ve eylemine hakim olan düşünce, radikal bir barışseverlik, silahlanmaya karşı ve dünya çapında bir barış için silahsızlanma kampanyası idi. Ta ki, Almanya'da Hitler faşizminin patlayışı, onu, barış için mücadeleyi yeniden tanımlama zorunluğu duyan ilk barışseverlerden biri olmaya yöneltene dek.

Einstein'ın, insan toplumunun ilerlemesinden yana uğraşı Almanya'da faşizme karşı mücadele verdiği yıllarda doruğuna ulaştı. "Yeni Rusya" ile iyi ilişkiler kurulmasını barış mücadelesinde önemli bir unsur olarak görüyordu. "Yeni Rusya'nın Dostları Derneği"nin merkez yöneticilerinden biri olarak Haziran/Temmuz 1923'te kuruluş çağrısını imzalayanlardandı ve Kasım 1926'da Berlin'de ilk Rus Bilimadamları Haftası'nı düzenleyenler arasındaydı.

Almanya'nın ileriye dönük gelişmesinde, 1919 Kasım Devrimi'nden sonra Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un öldürülmesi, 1920 Kapp Putsch'u ve Walter Rathenau'nun 1922'de öldürülmesiyle yaşadığı büyük gerileyişler, onda eylemlerinin

Einstein yalnızca bir bilim öncüsü değil, çağdaş tarih için büyük anlam taşıyan bir hümanisttir.

geleceği üzerine anlık duraksamalar yarattıysa da, Einstein Almanya'da demokrasinin gelişmesine ilişkin umudunu yitirmemişti.

1932'ye gelindiğinde, Almanya'da olayların seyrettiği vahim yönü ve Nazilerin iktidarı ele geçirmesi tehlikesinin çok yakın olduğunu anlamıştı. Alman yetkilileri ve yargısı da bu iktidara hazırlanıyordu. Şubat 1932'de Einstein Alman Yüksek Mahkemesi'nin, Carl von Ossietzky'i ihanetle suçlayarak yargıya leke sürmesini protesto etti.

Berlin'de son yılı olan 1932 yazında, Einstein, Nazi diktatörlüğünü önlemek üzere tek umudun iki büyük işçi partisi ve sendikaların birlikte hareketi olduğunu görenlerdendi. Kathe Kollwitz ve Heinrich Mann'la birlikte, bu iki partinin önderlerine —Ernst Thalmann, Otto Wels ve Theodor Leipert— iki işçi partisinin ortak aday listesi hazırlaması çağrısında bulundu. Çağrıda, "işçiler birlik olma konusundaki açık isteği —ki nüfusun geri kalanı için de hayati bir adımdır—" belirtiliyordu.

Yaklaşmakta olan faşist diktatörlüğe karşı mücadelesi nedeniyle, faşistlerin iktidara gelişi ve Hitler diktatörlüğünün kuruluşundan hemen sonra, Einstein, Berlin Akademisi'nden atıldı.

Einstein'ın radikal barışçılığı, artık militan bir anti-faşizme ve ortak güvenliği desteklemeye dönüşmüştü. Artık görüyordu ki, Alman faşizminin dünya çapında barışa, insan onuruna ve insanlığa yönelttiği tehdit karşısında, insanlığın ve barışın çıkarı ancak barış için aktif biçimde savaşmakla korunabilir.

Alman faşist emperyalizminin yayılmacı niyeti konusundaki uyarılarının ardından, Einstein, o sıralar ABD Başkanı ve Alman faşizmine karşı önemli müttefik olan Franklin D.Roosevelt'e ünlü mektubunu gönderdi. Eski öğrencileri ve meslektaşları L.Szillard ve E.P.Wigner'in açıkladığı bilgilere dayandırdığı mektubunda, nükleer fizik alanındaki son gelişmelerle ortaya çıkan Nazilerin atom silahları kullanma tehdidine karşı koruyucu önlemlerin alınmasını istedi.

Roosevelt'e gönderilen bu mektup, ABD hükümetinin askeri amaçlara yönelik bir atom araştırma ve geliştirme programı başlatmasında rol oynadı. "Manhattan Projesi" denilen bu programın gelişmesi gizli tutuldu ve 1940'tan sonra Einstein'a danışılmadı.

Roosevelt'in ölümünden sonra Truman hükümetinin Japon kentlerine iki atom bombasını, hem de Sovyet güçlerinin bölgeye yönelebilmesiyle savaşın neredeyse bittiği bir sırada atması, Einstein'a yıkıcı bir darbe oldu.

Bu felaketten sonra Einstein faşist eğilimlerden ve ABD'nin emperyalist politik amaçlarından giderek daha fazla rahatsız ve kaygı duyar oldu. Sosyalist ülkelere karşı "soğuk savaş", ek olarak atom tehdidi, ABD'de McCarthy döneminde liberal ve ilerici aydınların yargılanmasıyla birleşmişti.

Aktif bir hümanist olarak Einstein, ahlakî değerlerini uygulamada göstererek, birey olarak yüzde yüz aynı fikirde olup olmadığına bakmaksızın, yargılanan ve kara listeye alınanlara yardım etti.

Hidrojen bombasıyla insan soyunun devamına yönelik artan tehdit; bilimadamlarını, barış içinde birlikte varolma ve nükleer silahsızlanma için dünya çapında bir kampanyaya yöneltti. Einstein, bu kampanyanın temellendiği odak kişiydi. Bu aktif barış mücadelesi, somut ifadesini Einstein-Russell çağrısında buldu. Einstein'ın bu belgeyi onaylayan mektubu Russell'a, Einstein'ın ölüm haberini alışından birkaç gün sonra ulaştı.

Eski Naziler ve Mossad'ın "İmkânsız İttifak"ı!

(The Middle East dergisinin Eylül 1981 sayısından özetlenerek çevrilmiştir.)

*(....) 1 Nisan günü Federal Alman Şansölye Helmut Schmidt, Münih'in hemen güneyinde Keilmannstrasse Pullach'ta, 1942'de Waffen SS'lerinin merkezi olarak inşa edilmiş sığınaklar labirentinde bir törene katıldı. 1979'da Federal Alman istihbarat örgütü **Bundesnachrichtendienst** (BND)'in başına getirilen Klaus Kinkel, örgütün kuruluşunun bu 25. yıldönümü törenine katılan Şansölyeyi sıcak biçimde karşıladı. (....)*

BND'nin kökeni, ABD Merkezi Haberalma Örgütü'nün (CIA) önayak oluşunda yatar. CIA 1950'lerin sonlarında pek çok eski Nazi istihbarat adamını istihdam etti. Örneğin 1979'da ölen BND'nin baş mimarı, "yüzsüz general" Reinhard Gehlen bunlar arasında kayda değerdir.

*1945'te savaş sona erdiğinde Gehlen, ordunun Sovyet bloku ülkeleriyle ve özellikle Sovyetler Birliğiyle ilgili istihbaratıyla görevli **Oberkommando des Heeres**'in başındaydı ve komünistlere karşı özel Ukrayna komando birlikleri kullanıyordu. Geniş bir tanıdık, meslektaş ve ajanlar ağını korumuş, gizli dosyalarını, Sovyet parti, ordu ve istihbaratı üzerine bilgileri sağlama alabilmişti.*

Teslim olduğu ABD güvenlik örgütü için Tanrının gönderdiği bir armağan gibiydi. Daha sonra CIA'ye dönüşecek OSS'nin yöneticisi Allen Dulles, Gehlen'i istihdam etmekte hiç tereddüt göstermedi ve Gehlen Frankfurt yakınlarındaki Oberursal'da "Gehlen'in Örgütü" diye bilinen bir Amerikan istihbarat bölümünün başkanlığını yaptı. Hitler'in alaşağı edilmesinden 10 yıl sonra da yeni Alman istihbaratı BND'nin başı oldu.

Gehlen'in istihbarat örgütündeki etkisi, İngiliz istihbaratı MI6'nın himaye ettiği karşı-istihbarat şefi Otto John'u safdışı ettiğinde iyice güçlendi. Eski bir Nazi düşmanı olan John, Gehlen'in neo-Nazi'leri işe almasına karşı kampanya yürütmekteydi.

1963'te yapılan bir araştırma BND'nin o sıradaki 5 bin full-time işbirlikçi ve 12 bin ajanından yüzde 57'sinin ordu istihbaratı (Abwehr) eski üyesi olduğunu, yüzde 25'inin ise eski istihbarat örgütü SD ya da Gestapo'dan olduğunu ortaya çıkarmıştı.

1968'de General Gehlen'in yerine geçen yardımcısı Gerhard Wessel de eski Nazilerdendi. Yaşlanan Nazi subayların emekli olmasına rağmen BND Gehlen'in damgasını taşımaya devam etti.

Kuruluşundan bu yana BND Federal Şansölyeliğe doğrudan bağlıdır ve yapısı hemen hiç değişmemiştir. Başlıca dört bölümü vardır. Ülke içinde ve dışında 10 binden fazla "temas adamı" ve muhbiri olduğu sanılmaktadır. F. Almanya'nın her şehrinde ticari bir paravana ile vardır, ancak yurtdışında diplomatik mevkileride kullanılmaktadır. Yine de BND görevlileri daha çok sanayi ya da ticaret şirketlerinin ardında gizlenmektedir.(....)

Gehlen (ön sırada yuvarlak işaretli) ve yerini alacak Wessel (ikinci sırada çarpı işaretli) 1942'de Nazi üniformalarıyla.

Gehlen

Almanya'nın Arap ülkelerine üstü kapalı politik müdahaleleri 1950'lerin sonuna kadar 2. Dünya Savaşı öncesi Nazi istihbaratının eylemleri ve İsrail istihbarat örgütü Mossad'ın savaşın hemen sonrasında eski Nazilere karşı başlattığı gizli savaştan etkilenmişti. (....)

"Ama Araplara karşı BND ve İsrail istihbaratının yeni bir ittifak oluşturduğunu öğrenmek bizim için sarsıcıydı" diyor Richard Christmann (eski Abwehr ajanı 1956'larda Zeiss firmasında görevli gözükerek Tunus'ta BND'ye çalışıyordu), "bu ittifak 1958'de Eisenhower ile Ben Gurion'un CIA/Mossad ortak kaderini çizmeleriyle oluştu."

O zamandan 1974'e kadar İsrail'le ilgili tüm operasyonlar ABD karşı-istihbarat başkanı James Angleton'a devredildi. İsrail karşı-istihbarat örgütü Shin Beth, Gehlen'le temas ediyordu, yakın işbirliği başlamıştı. Bunu kolaylaştıran bir etken de Reinhard Gehlen'in, Nasır'ın yeni müttefiki Sovyetleri "yahudilerden daha beter düşman" olarak görmesiydi.

1960'lara gelindiğinde BND ile Mossad arasında tam

bir işbirliği vardı. Cezayir'in bağımsızlık savaşı bittiğinden şimdi asıl hedef Nasır'dı.

1961'de Mossad ajanı Major Zeev (takma adı Wolfgang Lotz), İsrail örgütünü yönetmek üzere F. Almanya üzerinden Kahire'ye gönderildi; Mısır istihbaratı Mukhabarat tarafından açığa çıkarıldığı 1965 yılıysa Alman-İsrail operasyonları açısından kötü bir yıl oldu.

Mayıs'ta İsrail'in Suriye'deki baş ajanı Eli Cohen yakalandı ve asıldı. Cohen sahte belgelerini Münih'te oturan ve BND'yle irtibatı olan bir başka Mossad ajanı İsrael Salinger'den sağlamıştı. Cohen, İsrail'deki merkeze raporlarını Münih Mossad istasyonundan geçiriyordu.

Ağustos'ta iki Alman vatandaşı, Mannesmann şirketi için çalışan Franz Kiesow ile Quandt için çalışan Gerhard Bauch, Kahire'de Lotz ile birlikte tutuklandılar. Lotz 25 yıl hapse mahkum olurken, Kiesow hüküm giymedi ama Mısır'dan sınırdışı edildi. Diplomatik baskılar sonucu Bauch yargılanmadan Almanya'ya geri gönderildi. ***Suddeutsche Zeitung****'a göre, Bauch gerçekten de Gehlen'in ajanlarından biriydi. Kahire'deki BND'nin başındaydı ve kurtulması BND'de Gehlen'in yardımcısı olan kayınpederi general Worgitzky'nin doğrudan girişimleriyle mümkün olmuştu.*

Mossad ile BND arasındaki yakın işbirliğinin bir başka örneği 1966'da Frankurt'ta planlanan Irak Starfighter uçağının kaçırılmasıdır.

BND 1967 Haziran Savaşında Mısır'ın hareketini önceden bilerek itibar kazanmış ve 1960'ların sonlarında BND'nin II. Bölümü Tel Aviv'e elektronik savaş donanımı sağlamıştır.

Fakat savaşın önceden kestirilmeyen bir sonucu oldu: Filistin direniş hareketi doğdu.

CIA-Mossad ilişkileri oldukça iyi gidiyordu. CIA, İsrail'e yönelik istihbarat yapmayacağını vaad etmişti, Mossad da ABD'de CIA'nin doğrudan bir bölümü gibi görünecekti. Anlaşmanın "vaftiz babası" Angleton, Mossad'ın başındaki Meir Amit ve İsrail askeri istihbaratının (Modiin) başkanı general Yariv'le görüşerek Filistin hareketi üzerine istihbarat toplamayı örgütledi. F. Almanya da bu anlaşmayı destekledi. (...)

Geçen on yılda BND-Mossad ilişkileri daha güçlendi. Almanya'da ortaya çıkan bir skandal bu işbirliğinin bir yansımasıydı. Ekim 1979'da haftalık ***Der Spiegel*** *dergisi Münih'te bir hapishanedeki Filistinli bir tutukluyu sorgulamak üzere İsrail ajanlarına izin verildiğini yazdı. Bavyera'nın Hıristiyan Demokrat Başkanı Franz Josef Strauss bir basın toplantısında bunu doğruladı ve birkaç ay önce dört Filistinlinin tutuklandığını bildirdi. BND görevlilerinin "İsrailli tercümanların" (iki ajandı) yardımıyla Filistinlilerden birine Lübnan'a dönüp Fateh Lideri Salah Khalaf (Abu Iyad)'ı öldürmek üzere şantaj yaptığı ortaya çıktı. Beyrut'a giden Filistinli Yussef olayı açıkladı, aynı zamanda kendisine İsrail işgalindeki Batı Kıyısında oturan ailesine yönelik tehditlerle şantaj yapıldığını söyledi ki, hemen sonra ailesini korumak üzere Beyrut'ta intihar etti.*

Olay, BND'nin Mossad ajanlarına Alman hapishanelerinde sorgulama izni vermesi, F. Almanya'da kızgınlığa yol açtı. Dahası olaydan daha üç ay kadar önce aynı şekilde bir İsrail-Alman işbirliğiyle Beyrut'ta Abu-Hassan öldürülmüştü.

BND-Mossad ilişkileri Camp David görüşmeleri ve Mossad'ın başındaki General Hofti'nin CIA'yla olan "soğuk savaşı" sonucu daha güçlendi.

BND ve İsrail istihbaratı (Mossad, Modiin, Shin Beth) CIA'nin etki alanından çabucak çıktılar. CIA'nin güvenilmezliği konusunda dedikodular yaymaya başladılar-bu dedikodular İran devrimiyle doğrulandı; Şah'ın Savak'ı ve CIA'nin tersine, Mossad, Şah'ın gideceğini tahmin etmişti.

Başka olaylar ilişkileri iyice gerginleştirdi, bunlar arasında Amerika'nın BM Büyükelçisi Andrew Young'un 1979'da Filistin Kurtuluş Örgütü temsilcileri ile görüşmesi ve ABD basınının Mossad'ın ABD'de telefonları dinlediğini ortaya çıkarması vardı.

CIA de İsrail'in nükleer silahları ve karşı-istihbarat örgütü Shin Beth'in Filistinli belediye başkanlarına karşı terörist saldırıları hasıraltı etme girişimleri üzerine bilgiler sızdırdı. (...)

Bununla birlikte, Ronald Reagan'ın seçilmesi ve CIA-nin Bill Casey'in başkanlığında yeniden örgütlenmesi, CIA-Mossad ilişkilerinin yeniden düzelmesine yol açacak gibi gözükmektedir.

Diğer yandan F. Almanya Arap ülkeleriyle geniş ticaret ilişkilerine girmiştir ve AET, FKÖ'ye karşı tavrını ılımlılaştırmaktadır. Yine de Fransız istihbaratının Mitterand hükümeti altında yeniden düzenlenmesi, İngiliz MI6'nın nispeten Arap yanlısı tutumu, İsrail'i F. Alman istihbarat ilişkilerini korumaya ikna edebilir. Böylece, eski Nazi ajanlarının İsrail'i güçlendirmesi için yaratılan bu imkansız ittifak devam edebilir.

Eski Naziler İşbaşında

SS subayı Walter Rauff

SS Subayı Walter Rauff 1945'te yakalandıktan bir süre sonra "kaçmayı başardı" ve savaştan sonra "Gehlen Örgütü"nde çalıştı... Daha sonra Şili'ye yerleşti. Avrupa'nın doğusunda 200.000 insanın katledildiği seyyar gaz odasının mucidi Rauff, ismini saklamaya bile gerek görmeden, geçtiğimiz Mayıs ayında 77 yaşında ölene dek açık kimliğiyle yaşadı. Rauff'un yaptığı tasarımla, çoğu kez Kızıl Haç ambülansları olan araçlar aynı anda 50 kişiyi öldürebilen gaz odalarına dönüştürülmüştü. Şili'ye yerleştikten sonra Lyon kasabı Barbie ile sıkı işbirliğini sürdüren Rauff, Pinochet yönetimi altında işkence ve katliamı örgütledi.

Rauff'un cenazesinde Nazi selamı (Şili, 1984).

BARBIE
DOSYASINDAN SAYFALAR

Klaus Barbie La Paz'da neo-nazi selamı verirken.

LYON KASAPLIĞINDAN ULUSLARARASI TERÖR KUNDAKÇILIĞINA

İki yıl önce Bolivya'da, halkın özgür iradesini yansıtan demokratik bir hükümetin kurulması sadece Bolivya'da demokrasinin inşa edilmesi açısından önem taşımakla kalmadı. Bu küçük Latin Amerika ülkesindeki demokratik değişim, II. Dünya Savaşında Lyon Kasabı olarak ün yapmış Nazi Savaş suçlusu Klaus Barbie'nin çeşitli defalar Batılı büyük ülkeler eliyle kapatılmış olan dosyasının tüm dünya kamu oyunda yeniden açılmasına da olanak verdi.

Günışığına çıkan, Gestapo kasabı bu SS subayının işlediği savaş suçları değildi. Bu suçlar zaten bilinmekteydi. Yeniden açılan Barbie dosyasıyla birlikte dünya kamuoyunun gözleri önüne serilen gerçeklik, son zamanlara kadar sadece çeşitli ilgili ülkelerin gizli servisleri ve hükümetleri, ya da belli basın çevreleri tarafından bilinen bir gerçeklikti: Savaş suçlusu Klaus Barbie, savaşın bitiminde Amerikan gizli servisi tarafından himaye edilmiş, Amerikan CIC ve CIA adlı istihbarat servislerinin hizmetine girmişti. Dahası da, Barbie, 1951 yılından bu yana CIA emrinde Bolivya'da görev yapmaktaydı; askeri cuntaların akıl hocası Barbie, 1980'de ülkenin demokrasiye geçmesini önlemek için gerçekleştirilen askeri darbenin politik ve askeri planlayıcısı idi. Barbie Nazi kamplarında doymadığı işkence zevkini Bolivya'ya da taşımış ve birçok işkenceci yetiştirmişti.

Barbie olayıyla ortaya çıkan gerçekler bundan da ibaret değildi. Barbie, uzun yıllardır Latin Amerika'daki birçok faşist terör çetelerinin, faşist komando örgütlerinin mimarı ve bu çetelerin düzenlediği çeşitli katliamların baş tertipçisiydi.

Dahası da, Barbie, uluslararası faşist terör örgütleriyle, silah tüccarlarıyla ve uyuşturucu madde kaçakçılarıyla içiçe, işbirliği halinde çalışmaktaydı. Örneğin İtalyan neo-faşistleri'nin Bologna istasyonuna saldırısında 85 kişinin ölümüne yol açan bombalı eyleminin şefi Pierluigi Pagliai adlı faşist cani de Barbie'nin en önemli adamlarından biriydi. Nihayet Barbie'nin Avusturyalı silah tüccarlarıyla yakın ilişkisini de anarsak —ve Papa suikastinin tetiği Ağca'nın da bu Avusturyalı bir silah tüccarıyla ilişkisini hatırlarsak— günümüzde CIA'nın Mafia'nın (silah ve uyuşturucu kollarının) ve çeşitli ülkelerin faşist terör gruplarının hep birlikte sürdürdükleri uluslararası terör ve komplo işbirliğinde Klaus Barbie'nin, onun hayatta olan diğer bazı Nazi arkadaşlarının işledikleri suçların savaştan bu yana geçen 40 yıldan beridir devam etmekte olduğu, hatta uluslararası terör olaylarının arttığı şu son yıllarda bu en eski Nazi'lere bir hayli görev düştüğü daha iyi ortaya çıkar.

Dergimizin bu sayısında, II. Dünya Savaşının başlamasının 45'inci yıldönümü vesilesiyle hazırladığımız özel sayfalara Klaus Barbie dosyasını da eklemeyi uygun gördük. Barbie ve kafadarlarının uluslararası eylemlerinin sürmesi, konuyu II. Dünya Savaşıyla sınırlı (tarihte kalmış bir olay) olmaktan çıkardığı gibi, geçtiğimiz Haziran ayında, Bolivya'da Başkan Zuazo'ya karşı —demokrasiden sonra çıkarları bozulan— asker-polis karışımı bir "kokain cuntası"nın başarısız girişimi de konumuzu güncelleştirdi.

İki bölüm halinde sunacağımız bu küçük yazı dizisi Stern Dergisinin geçtiğimiz günlerde yaptığı ilgili yayından, Le Monde'un ve Newsweek'in yazılarından ve nihayet konuya 12 yıl önce parmak basan ***Historia*** *isimli Fransız tarih dergisinin* ***La Gestapo en France*** *başlığıyla verdiği özel yayından yararlanılarak hazırlandı.*

BİR NAZİ'NİN HEZEYANLARI

1982 yılının Haziran ayının güneşli ve serin bir öğleden öncesinde, La Paz'da bir kahvede 4 kişi oturuyor. Bunlardan birisi, kendini Bolivya'da Klaus Altmann Hansen olarak tanıtan "Lyon Kasabı" Klaus Barbie, ikinci kişi Barbie'nin uzun yıllar sekreterliğini ve koruyuculuğunu yapan Alvaro de Castro, üçüncü kişi İtalyan ve Bolivya neo-faşistlerinin ideoloğu Dr. Emilio Carbone, dördüncü kişi de masada misafir olarak bulunan bir silah tüccarı. 68 yaşındaki Barbie'nin elinde bir Spiegel dergisi var. Kapak konusu yeni bir salgın hastalık olan Herpes'le ilgili. Barbie bu hastalığın Hippi gençlerden yayıldığını iddia ediyor ve konuşmasına şöyle devam ediyor: "Almanya'daki şu sefil gençliği her gördüğümde tuhaf oluyorum. Almanya'da o kadar çok kötü şeyler var ve hala başka ülkelere akıl vermek gerektiğini iddia ediyorlar. Milyonlarca açık var. Bunlardan hoşlandıkları için Almanlar aptal. Strauss iyi. O bizim adamımız. Nüfusun %80'i namuslu insanlar ve iş istiyorlar. Fakat hala Türkleri getirmeye devam ediyorlar." O sırada yaşlı bir adam selam vererek geçer. Barbie adam uzaklaşınca şöyle der: "İyi bir yahudi. Bana çok kereler, eğer yahudi olmasaydım, bir SS olurdum dedi."

Yaşlı yahudi Barbie'nin ticaret yaptığı birisiydi. Barbie'nin birçok Yahudiyle ticari ilişkisi vardı. Barbie devam etti: "İsrailli askerler arasında iyi Yahudiler var. Onlar ırk olarak muhtemelen tam Yahudi değiller. Çoğu gerçekten bizim takıma tam uyarlardı."

Biraz sonra masaya başka bir İtalyan daha geldi. Kendini Mario Bunomi olarak tanıtan Pierluigi Pagliai'ydi bu. Kendisini tanıyanların tanımlamasına göre, Barbie'nin en cani ve işkence yapmaya doymayan adamlarından birisi. Kendisi bundan 4 yıl önce Bologna'da 85 kişinin ölümüne neden olan bombalı saldırının esas sorumlusu olarak biliniyor.

Konuşmalar daha sonra masonluk üzerine kaydı. Barbie: "Stalin masondu. Hatta Churchill de. Masonlar hala ciddi tehlike teşkil ediyorlar. Yapılabilecek tek şey, onları gülünç duruma düşürmektir. Berlin'de bir zamanlar bir locada iskelet bulmuştum. İskeletin ağzına bir alarm düdüğü yerleştirdim. Daha sonra masonlar geldiğinde, bendeki alarm düdüğünü bütün şiddetiyle öttürdüm. Korkudan öldüler." "Tek yol onları gülünç duruma düşürmektir. 1940 yılında Amsterdam'ı işgal ettiğimizde, bana bir locayı ele geçirme emri verilmişti. Locada sadece tek bir mason vardı. Bu en yetkili masondu. Bir yahudi. Bana öteki masonların listesini vermek istemedi. Ben de onu duvarın yanına getirdim ve kurşuna dizecekmişim gibi yaptım. Yahudi listeyi hala vermiyordu. O sırada orada büyük bir yazı makinası gördüm. Yazı makinasını aldım ve adamın kafasına indirdim." Barbie daha sonra gülmeye başladı. Bu Fransa'daki görgü şahitlerinin ve kurbanların tarif ettiği gülmenin aynısıydı. Eski Fransız direniş savaşçısı Mario Blandon şöyle diyor: "Barbie adamın üç basamak gerisindeydi. Adamın kafasının arkasına ateş etti. Kafa tamamen parçalandı. Adam bir tavşan gibi merdivenden aşağı yuvarlandı ve Barbie güldü. Televizyonda kendisiyle yapılan bir konuşmada onu yine aynı şekilde gülerken gördüm." Café La Paz'daki bu ve daha başka konuşmalar gizlice yerleştirilmiş bir teybe kaydedilmişti.

LYON KASABINI ABD KURTARMIŞTI

Yukarıda aktardığımız sözleri söyleyen, yeni çömezlerine (katillerine) parlak fikirlerini ve cinayet anılarını aktaran Klaus Barbie kimdi?

Jean Moulin 1943'te Barbie tarafından işkenceyle öldürüldü.

Birkaç kelimeyle Barbie'nin özgeçmişine değinelim.

1903'de Almanya'nın Bad Godesberg kasabasında doğmuş olan Barbie genç yaşında Nazilere katılıp daha sonra SS subayı olarak görev yapan, dehşetengiz SD örgütünde, Gestapo'da, görev alarak *Hauptsturmführer* rütbesine dek yükselen, vasat maaşlı bir profesyonel caniydi.

Klaus Barbie'nin III. Reich ve onun "der Führer"i emrindeki en önemli görevi işgal altındaki Fransa'daydı. Gestapo'nun Lyon-KDS kolunda IV.cü Büro Şefi olarak tüm bölgedeki Gestapo faaliyetlerini 1944 Ağustos'una kadar yürütmüş, sonra da ortadan kaybolarak Almanya'ya geçmişti.

Barbie, Nazi işgali altındaki en azılı Gestapo şeflerinden birisi olarak LYON KASABI adıyla şöhret yapmıştı. Bu yörede çok sayıda direnişçinin katledilmesinden birinci derece sorumlu olan Barbie'nin Fransızlar açısından önemi sadece binlerce kişiyi katletmesi değildi.

Klaus Barbie, Nazi işgaline karşı Fransız direniş hareketinin unutulmaz lideri Rezistans Ulusal Konseyi (CNR) Başkanı Jean Moulin'i yakalamış, işkence etmiş ve öldürmüş bir Naziydi.

Burada bazı sayfalarını açacağımız Barbie Dosyasının ilgili sayfasına gelince daha ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi, Barbie, Lyon'dan Almanya'ya geçtikten bir süre sonra, Almanya'nın batısındaki Amerikan birlikleri ile irtibat kurmuş ve savaş yıllarında ABD'nin kurduğu Karşı İstihbarat Örgütü (CIC) (Counter Intelligence Corps) adına çalışmaya başlamıştı. (1945)

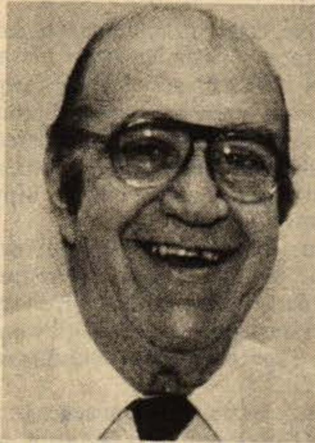
Böylece Nazi Almanyasının yenilgisi Klaus Barbie'nin sonunu getirmemiş, tersine -yakayı sıyırmasını bilen(!)- birçok Nazi savaş suçlusu gibi, Barbie'ye yeni ufuklar açılmıştı. Barbie kısa zamanda seçkin bir Amerikan gizli servis ajanı olarak kalmadı, aynı zamanda, bugünkü F.Alman istihbarat örgütü BND'nin ilk şekli olarak kurulan *Gehlen* gizli servisinde de, Demokratik Almanya bölgesinde F.Alman ve Amerikan casusu olarak büyük hizmetlerde bulundu. Sadece bu kadar da değil. ABD kendi müttefiki Fransa'ya karşı Barbie'ye önemli görevler verdi.

ABD gizli istihbarat örgütü CIC eski ajanı Eberhard Dabringhaus'un

1983 Şubatında Klaus Barbie'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra CIC'in önemli bir adamı olduğunu şeklindeki açıklaması, dünya çapında büyük yankılar yaptı.

★ CIC'ın 11 Mayıs 1950 tarihli bir memorandumunda şunlar yazıyor: "Daha 1946'da Barbie, CIC tarafından Kassel, Marburg ve Fulda bölgelerinde kullanıldı."

★ Klaus Barbie 1948 yılında CIC'in çoktan önemli ajanlarından biri haline gelmişti. ABD gizli istihbarat örgütünün bir memorandumunda Barbie'den artık ayrılmanın mümkün olmadığı tesbiti yapılıyordu. Memorandumda şöyle yazıyordu: "Barbie

1951'de Barbie'yi İtalya'ya kaçıran CIC ajanı George Neagoy bugün Amerikan televizyon şirketi NBC'dedir.

1946'dan beri CIC'de anahtar pozisyonda görev yapmaktadır... Çünkü o, önemli bir ajan olarak ve CIC'le uzun zamandan beri varolan bağlantısı nedeniyle CIC'in amaçlarını ve çalışma tarzını diğer CIC ajanlarından çok daha iyi bilmektedir." Barbie ve 70'den fazla kişiyle oluşturduğu casusluk ağı, CIC'in IV. bölgesi için "en verimli haber kaynağı" olarak görülüyordu.

★ Amerikalılar Klaus Barbie ve yeni bir Nazi olan Kurt Merk ile müttefikleri Fransa'ya karşı bir casusluk örgütü kurarlar. Bu, gerçi müttefik devletlerin aralarındaki anlaşmaya tümden aykırıydı, ama ABD müttefiki Fransa'ya güvenmiyordu.

Barbie'nin görevleri şunlardı:

"Sovyet ve Fransız istihbarat örgütlerinin işbirliğinin boyutları hakkında bilgiler. Fransız gizli istihbarat örgütüne komünist sızmanın boyutları. Komünist Partisi'nin Fransa'da ve Fransız kontrolündeki bölgelerdeki faaliyetleri. Fransız gizli istihbarat örgütünün ABD'nin kontrolündeki bölgede Sovyetler için yaptığı faaliyetle ilgili tüm bilgiler."

★ Aşağıda da göreceğimiz gibi Fransız istihbarat örgütü, ta 1948'de Barbie'nin Amerikan işgal bölgelerinde ikamet ettiğini biliyordu. Fransız istihbarat örgütü Barbie'nin ABD gizli istihbarat örgütünde çalıştığını da biliyordu. Barbie'nin 1948'de Fransızlar tarafından ifadesi de — Amerikalılar vasıtasıyla— alınmıştı. Ama Paris kendi birtakım nedenlerinden ötürü Barbie'nin iadesini talep etmemişti.

Savaştan sonra Barbie bu hizmetlerinin mükâfatını gördü. Avrupa'da artık işi bitmiş —ve fazlaca deşifre olmuş— bir ajan haline geldiğinden Barbie 1951 yılında ABD ajanlarınca Bolivya'ya götürülür ve orada yeni görevlerine devam eder. Barbie'nin 1945 sonrasındaki kariyerinin devamını Amerikan gizli servislerinin sağladığı, Amerikan istihbaratçılarının onu bir savaş suçlusu olarak vicahen yargılanmaktan kurtardıkları ABD tarafından uzun yıllar inkâr edildi. Hatta Klaus Barbie'nin demokratik Bolivya hükümeti tarafından Fransa'ya verilmesi sırasında bile ABD önce bu suçunu inkâr etti, sonra da Reagan yönetimi Fransa hükümetinden *resmen* özür dilemek zorunda kaldı.

Çünkü Klaus Barbie, Fransız mahkemeleri tarafından gıyabında yargılanmış ve Lyon Kasabı olarak işlediği müsbit suçlardan dolayı iki kez ölüme mahkûm edilmişti. (16 Mayıs 1947 ve 28 Ekim 1954).

SOLICITUD DE INGRESO A BOLIVIA
CONSULADO GENERAL DE BOLIVIA EN ITALIA
Génova, 16 de marzo de 1951.-
Klaus
NOMBRE
APELLIDO MATERNO
APELLIDO PATERNO
FOTOGRAFIAS

Barbie ve ailesine 1951'de Altman adıyla verilen Bolivya vizesi. Bu sahte belgeyi ABD gizli istihbarat örgütü CIC temin etmişti.

BARBIE DOSYASINDAN İLGİNÇ NOTLAR

Demokratik Bolivya hükümeti göreve başladığında Klaus Barbie Bolivya'da ne yapmaktaydı ve Avrupa'da ne gibi ilişkiler içindeydi?

★ Barbie Bolivya'da askeri istihbarat örgütü G2'de yarbay rütbesinde görev yapmaktaydı. Kendisi aynı zamanda çeşitli cunta yönetimleri altında içişleri bakanlığında *"yıkıcılarla mücadele"* için baş danışman olarak çalışmıştı.

★ Barbie Bolivya'da çeşitli askeri darbelerin planlanmasından sorumludur. 1980 yılında General Meza yönetimindeki askeri darbenin sadece stratejik değil, aynı zamanda politik planlayıcısıdır da. Bilindiği gibi General Meza yönetimindeki cunta, *kokain mafiasıyla işbirliği içindeydi.*

★ Barbie *işkenceyi* Bolivya'ya bir sorgulama metodu olarak yerleştirmekle kalmadı, aynı zamanda politik katliamlar için bizzat emir de verdi. Bu katliamların en sonuncusu, 1981 yılında sosyal demokrat MIR partisinin 8 yöneticisinin bir gizli toplantı yaparken öldürülmesi olayıdır.

Sosyolog Gloria Ardaya Ocak 1981'de La Paz'da Harrington sokağındaki katliamdan sağ olarak kurtulan MIR partisinin tek yöneticisi. MIR partisi (Movimento de la Izquierda Revolutionaria) 70'li yıllarda üniversitelerde hıristiyan demokratların sol kanadı olarak şekillendi. Önceleri beyaz orta katmanlar ve aydınlar arasında taraftar buldu, daha sonra şehirlerin yoksul semtlerinde ve kızılderili köylüler arasında hatta askerler arasında güçlendi. Bütün diğer demokratik partiler gibi MIR de askeri diktatörlük altında gizli çalışmak zorundaydı. Parti yönetimi buna rağmen katliamın yapıldığı gizli toplantı için yeteri kadar güvenlik önlemi almadı. Zaten kokain mafiası olarak deşifre olmuş diktatörlerin partiye karşı ciddi bir girişimde bulunamayacağına inanılmakta idi. Ama profesyonel cani Barbie işinin ehli bir faşistti.

Ocak 1981'deki sosyal demokrat 8 MIR partisi yöneticisinin öldürüldüğü Harrington katliamı, Barbie'nin 40 yıl boyunca işlediği cinayetlerin en sonuncularından birisiydi.

★ Barbie düzenli olarak sadece ABD'ye, Avusturya'ya, İspanya'ya ve İtalya'ya seyahat etmekle kalmadı, ayrıca F.Almanya'ya da geldi. F.Almanya'ya daha çok Bolivya diktatörlerinin resmi görevlisi olarak, terörizmle mücadelenin en yeni metodlarını öğrenmek amacıyla geldi. Barbie bu arada Alman firmalarıyla ticari ilişkiler içine de girdi, eski ve yeni Nazi gruplarıyla kontakt kurdu. F.Almanya'yı Kasım 1981'deki en son ziyaretinde *kendi yönetimindeki paramiliter komando örgütü için gönüllü asker topladı.*

Klaus Barbie'nin bugün de herşeyi ifşa etmesinden korkan çok kişi var. Bu nedenle eski Gestapo şefini kurtarmak için çaba gösteren arkadaşları var. Barbie böyle bir arkadaş çevresini BND'den emekli olmuş F.Alman istihbaratçıları arasında buldu. Bu arkadaş çevrelerinin koordinasyonunu sağlamak için canla başla çaba gösterenlerden birisi Münih yakınlarındaki Gauting'de yaşayan Herbert Kukuk. Kendisi, daha sonra BND'ye dönüşen eski *Gehlen* Muhafız Kıtası'ndan, Afrika uzmanı ve en son, yabancı ajanların eğitildiği Pullach'daki okulun sorumluluğunu yapmış. Yine Barbie'yi kurtarmaya çalışanlardan bir diğer kişi de, Barbie'nin eski sekreteri ve koruyucusu, Bolivya istihbarat örgütünün ajanı, CIA'nın adamı, Nazi terör örgütü "Bolivia Joven"in (Genç Bolivyalılar) üyesi, çokuluslu Avusturya devlet silah tekeli Steyr-Daimler-Puch'un maaşlı lobisti tanınmış işkenceci Alvaro *de Castro.*

MIR Partisi yöneticisi
Gloria Ardaya.

de Castro, Barbie'nin *"Ölümün Nişanlıları"* adlı komando birliğinin eski kumandanı Alman Joachim Fiebelkorn'un karısı ile buluşur. Fiebelkorn aylardan beri Frankfurt'da bir mahkeme tarafından yargılanmaktadır. Fakat sadece Bolivya'da uyuşturucu madde kanununu ihlal ettiği için!

Alvaro de Castro, iki kez Avusturya'ya Kufstein'de Barbie'nin kızı Ute Messner ile konuşmak için gider.

de Castro'yla Münih'te Barbie'yi kurtarma planı üzerine de konuşan Stern muhabirlerine, haydut şöyle yanıt verir: "Bu iş için gerekli araç ve paraya sahibim. Bana, Alvaro, bu iş için neye ihtiyacın varsa alacaksın diyen insanlar var. Herşeyi tek başına finanse edebilecek silahlı Lady de hazır. Bu Lady intikam almak istiyor. Zira solcular general kardeşini bir zamanlar Paris'te öldürmüşler."

Tabancalı Lady, de Castro'nun La Paz'da komşusu olan ve —Mafia benzeri örgütlenmiş kahve ticaretiyle— epeyi para yapmış ve devamlı silahla gezen birisi. Kardeşi General Anaya, askeri diktatör Barrientos döneminde gerilla lideri Che Guevara'nın öldürülmesinden sorumlu. General Anaya Paris'te, kızkardeşinin iddia ettiği gibi solcular tarafından değil, *aksine sağcı komandolar tarafından öldürüldü.* General, Che Guevara'nın öldürülmesi olayının perde arkasıyla ilgili bir de kitap yazmıştı.

de Castro konuşmasına şöyle devam etti: "Barrientos, Klaus Barbie'yle en sıkı biçimde birlikte çalışan devlet başkanıydı."

de Castro sadece efendisini kurtarmak için çaba göstermekle kalmıyor, onu ayrıca pazarlamaya da çalışıyordu. Nitekim 50 bin dolar karşılığında Stern'e şunları satmak istedi:

★ Barbie'nin yıllarca yürüttüğü faaliyetleri içeren hizmet defteri.

★ Üst dereceden eski Nazi yöneticilerine ve neofaşist enternasyonalin bazı üyelerine ait yaklaşık 40 mektup.

★ Barbie'nin yönettiği yaklaşık 40 kadar operasyona (operativos) ait belge.

★ Barbie'nin CIA ve BND ile işbirliğini belgeleyen yaklaşık 50 yazı parçası.

HÜR DÜNYANIN SAVAŞ SUÇLULARI

ABD ise bir yandan Nurnberg'de müttefikleriyle bir savaş mahkemesi kurarken, öte yandan işine yarayan önemli Nazileri de birer ikişer hizmetine alarak, müttefiklerinden koruyor, hatta onları müttefiklerine karşı espiyonaj (casusluk) faaliyetlerinde kullanıyor, yani Nazi savaş suçlularına yardım ederek onlarla fiilen suç ortağı oluyordu.

Dahası da, Klaus gibi bir caniyi kurtarmakla kalmıyor, onu yeni görev alanlarına sevkederek Latin Amerika cuntalarının emrinde işkencecibaşı olarak istihdam ediyor, ona yeni yeni cinayetler işletiyordu.

Ve bütün bunlar, "Hür Dünya" adına yapılıyordu.

"Hür Dünya" dedik de, aklımıza geldi. Bilindiği gibi ABD'nin şampiyonluğunu yaptığı Hür Dünya'nın bir de "Hür Avrupa"sı var. Kırk yıla yakın zamandır "Hür Avrupa Radyosu" adıyla yayın yapan bu radyoda Barbie gibi savaş suçluları görev almıştı. Örneğin Nazilerin Doğu cephesinde işgal edilen Sovyet topraklarında düşmanla işbirliği yapan bir kaç yüz hain, resmen savaş suçlusu ve vatan haini olarak arandıkları halde, Amerikan himayesine girmişler ve resmen Amerikan vatandaşlığına kabul edilmişlerdi. İşte bu işbirlikçi savaş suçlularının çoğunun CIA ajanı olarak görevlendirildikleri biliniyor.

Sovyet yahudileri katledilirken.

Bu noktayı belirten Stern dergisi, ayrıca bu suçlulardan Stanislav Stankievic adlı bir katilden de sözediyor. 20 Ekim 1941'de işgal altındaki Borissova'da (SSCB) 42 bin Sovyet yahudisinin topluca katledilmesinin baş suçlularından olan Stankievic'in bu korkunç katliamı ABD sayesinde sadece yanına kâr kalmadı. Stankievic, Batı'da CIA hizmetindeki görevini uzun yıllar —emekliye ayrılıncaya değin— ünlü "Hür Avrupa Radyosu"nun önde gelen yetkililerinden birisi olarak sürdürdü. Tekrar edelim: "Hür Dünya" adına yayın yapan "Hür Avrupa Radyosu"nun şeflerinden birisinin bir Nazi uşağı ve yahudi kasabı olduğunu söyleyen, ABD liderliğindeki "Hür Dünya"da yayınlanan ünlü dergilerden Stern'dir.

Hiç kuşkusuz, ABD'nin "Hür Dünya" adına hürriyete kavuşturduğu faşist savaş suçluları Barbie'den ya da Stankievic'den, yurttaşlığa aldığı sözkonusu Nazi işbirlikçilerinden ibaret değildi. Bu sayımızdaki özel sayfalarımızda yer verdiğimiz *inanılmaz işbirliği*'nde İsrail gizli servisi Mossad'la birlikte çalışan birtakım eski Gestapo ajanları da buna dahildi. Gene CIA'nın Avrupa'daki en sadık dostlarından F.Alman istihbarat örgütü BND'de (ve onun ilk biçimi Gehlen örgütünde de) kimi Gestapo ajanları görev almıştı.

İşte kanıtı:

Bir CIC memorandumunda şunlar yazıyor: "Bu elemanlar arasında (SS'ler kastediliyor) yönetici nitelikte ve entellektüel yapıda hırslı adamlar vardı. Avrupanın gelecekte kaçınılmaz olarak doğu tarafından tehdit edilmesi tehlikesine karşı fanatik bir ilgi duyuyorlardı. Bu SS elemanları Avrupa'nın yönetici güçlerinin, Rusya'yla kaçınılmaz savaş günü geldiğinde yokolmayı önlemek için politik ve ekonomik olarak birleşmesinin hayati önem taşıdığına inanıyorlardı. Eğer fanatik anti-komünist ve anti-Rus değillerse, hepsi samimi insanlardı."

Gene bu dizide bulacağınız, Fransa'daki belli başlı Gestapo suçlularından ele geçmeyen —hatta listenin açıklandığı yıllarda bazılarının nerede yaşadıkları bile bilinen— Gestapo ajanları ve işbirlikçileri de onca yıl —hayatlarının sonuna kadar— ellerini kollarını sallaya sallaya Hür Dünya'da yaşamış değiller miydi?

Kuşkusuz ki, bunca savaş suçlusunun "paçayı kurtarması"nın tek suçlusu ABD değildi. Onları himaye eden kimi ülkeler de suçluydular. Ve kabul etmek gerekir ki, bu suçlu hükümetler arasında F.Alman hükümeti de vardı. F.Alman gizli servisi ve resmi polis örgütü birçok eski Nazi'ye görev vermişti.

Böyle bir hükümetin Barbie'ye de göz yumması normaldi. Nitekim, F.Alman adliyesi Barbie'nin Bolivya'da Klaus Altmann adıyla yaşadığını 1961'de haber alarak bu konuda bir soruşturma açar. Ne var ki, —Stern dergisinin belirttiğine göre— F.Alman adliyesi Barbie'nin CIA ve B N D (Bundesnachrichtensdienst = F.Alman Haberalma Örgütü) için çalıştığını öğrenir soruşturmayı durdurur.

Barbie'nin verilmesinin sözkonusu olduğu 1983 başında ise F.Alman hükümetinin çeşitli bahanelerle sanığı almaktan nasıl kaçındığını ise aşağıda göreceğiz.

İşin ilginç yanı, Fransa hükümeti de, mahkemece gıyaben ölüme mahkûm edilmiş Barbie'yi Amerikalılardan almak için kayda değer bir çaba sarfetmediği gibi, hükümetin sağ kanadınca F.Almanya'ya atanmış Fransız yüksek komiseri de Barbie ile işbirliğine girmişti.

BİR PROFESYONEL KATİLİN YÜKSELİŞİ

Barbie'nin bağlı olduğu Büyük-Führer'in yükselişi 1933'de Hindenburg'un Adolf Hitler'e şansölyelik görevini vermesiyle başlamış ve 12 yıl sonra Berlin'de Büyük Şef'in şakağına sıktığı bir kurşunla bu yükselişin düşüşü noktalanmıştı. Böylece dünya tarihinin kapkara ve kapkanlı bir sayfası kapanmış oluyordu. Hitler ve cellatlarının bir kısmı intihar ediyorlar, bir kısmı yargılanıp ölüme ya da ömür boyu hapse mahkûm ediliyorlardı.

Ne var ki, Barbie ve benzeri kimi SS subayları, Gestapo şefleri için III.Reich'ın nihai hezimeti bir düşüş ve son olmadı. Bunlar dünya halklarına karşı *Gamalı Haç* bayrağı altında katıldıkları Haçlı Seferlerinde harcadıkları yıllardan daha fazlasını *Stars and Stripes* bayrağı altında sürdürdüler.

İşte Barbie Dosyası'nın savaşı izleyen yıllara ait sayfalarından birkaç pasaj:

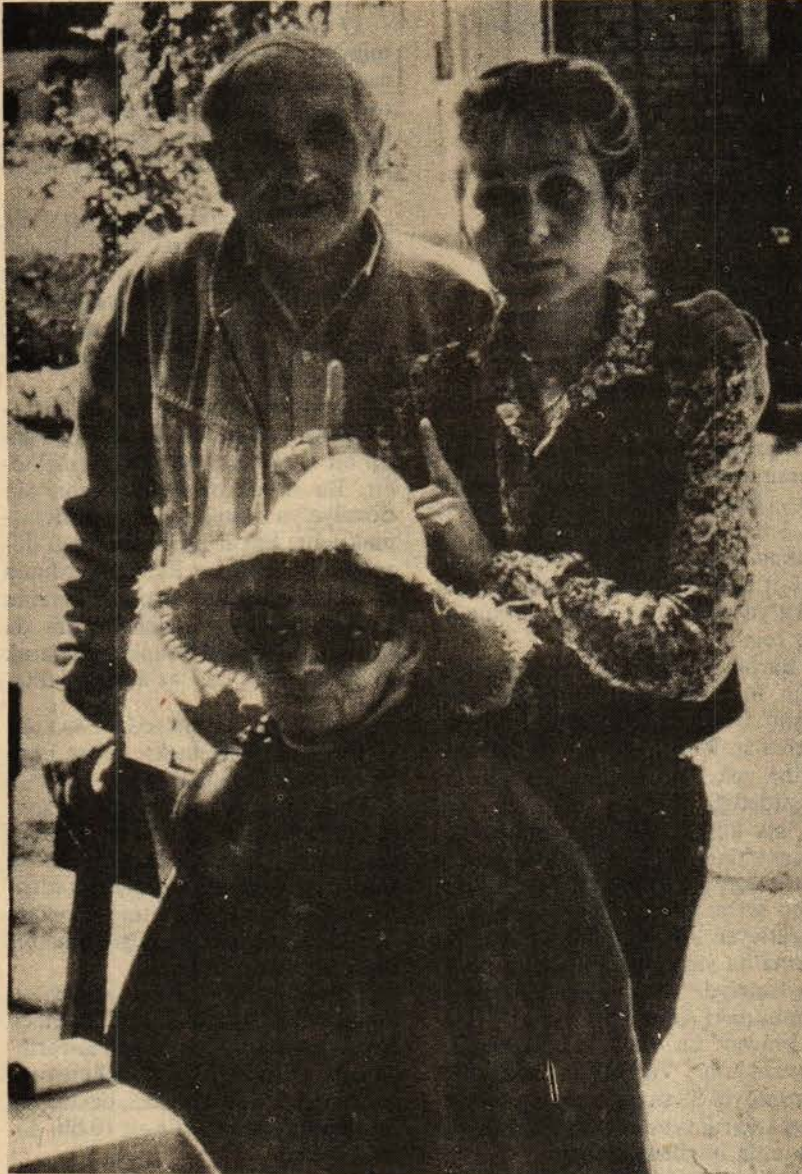
Barbie'nin Lyon'un Gestapo şefi olarak işlediği cinayetler en ufak detaylarına kadar CIC tarafından biliniyordu. Buna rağmen CIC'de hiç kimse, bir gün Fransızların "Lyon Kasabı"nı soracaklarını akıl etmiyordu.

Nitekim 1949 yılında eski direnişçi René Hardy, savaş sırasında Fransız direniş hareketinin efsanevi lideri Jean Moulin'i Barbie'ye ihbar ettiği

için yargılanmaya başladı. Fransız ulusal kahramanı Moulin, Gestapo şefi Barbie tarafından işkenceyle öldürülmüştü. Hardy'nin duruşmasının en önemli şahidi Barbie'ydi. Fransız gizli haber alma örgütü 1947 yılında Barbie'nin CIC ajanı olarak yeniden Fransa'ya karşı çalıştığını tespit etmişti.

Fransızlar Baden-Baden'deki "Savaş Suçlarını Aydınlatma Bürosu" vasıtasıyla Amerikalılara Barbie'nin şahit olarak Paris'e gönderilip gönderilemeyeceğini sorarlar. CIC hangi şartlar altında olursa olsun, Barbie'nin Fransa'ya teslim edilmemesi, zira bundan ABD'nin *"ulusal çıkarları'nın tehlikeye gireceği"* talimatını verir. Öte yandan Amerikalılar Fransızların resmi bir başvurusunu uluslararası bir skandala neden olacağı için geri çeviremeyeceklerini de biliyorlardı.

Fransız tarafından görüşmeleri Baden-Baden'deki "Savaş Suçlarını Aydınlatma Bürosu"ndan teğmen Jean Whiteway yürütüyordu. CIC ve Whiteway hemen anlaşmakta gecikmediler. Fransızlar ABD'nin "ulusal çıkarları"nı tehlikeye sokmayacak bir teklif getirdiler. Barbie'nin Hardy duruşması için ifadesi Almanya'da alınacaktı. En az dört kez Barbie'nin CIC'in bürosunda Whiteway ve daha birkaç kişi tarafından ifadesi alındı. Fakat her seferinde yüksek rütbeli bir CIC ajanı, Barbie'ye geçmişiyle ve savaş sonrası faaliyetleriyle ilgili soru sorulmasını önlemek amacıyla ifadede hazır bulundu.

Barbie karısı ve kızıyla La Paz'da (1981).

Fakat Lyon askeri hakimi Michel Poignet, "Lyon Kasabı"nı mahkeme huzuruna çıkarmakta kararlıydı. Bu nedenle 25 Kasım 1948'de Barbie'nin işlediği cinayetlerle ilgili bir listeyi Whiteway'e gönderdi ve ondan Barbie'nin teslim edilmesi için resmen başvurmasını istedi. Whiteway gönderdiği cevabî yazıda, Barbie'nin Sovyetlerin kontrolündeki bölgede yeraltına geçtiği haberini iletti. Whiteway bu haberi ilettiği 10 Ocak 1949 tarihinden 11 gün sonra 21 Ocak'ta Barbie'yle CIC'in Münih'teki bürosunda bir kez daha görüştü.

Barbie bu olaydan bir yıl sonra 3 Nisan 1950'de Augsburg polisinde çalışan eski arkadaşı Josef Walter'i ziyarete gider ve orada arananlar listesinin 13. sayfasında kendi ismine rastlar. Gerçi CIC'in fikrince, Alman polisi, yeniden "güvenilir anti-komünist elemanların", hatta Hamburg'da olduğu gibi Barbie'nin SS çevresinden kişilerin elindeydi. Ama buna rağmen tatsız şeylerin olmasından çekiniliyordu. Kısa bir müddet sonra Barbie'nin ismi arananlar listesinden çıkmıştı bile.

Bir CIC memorandumunda şunlar yazıyordu: "Şu teslim edilmelidir ki, Fransızlar hiç bir zaman Barbie'nin teslimi için resmen başvurmadılar. Açıktır ki, Fransa'da iki fraksiyon mevcut. Komünistler Barbie'yi isterlerken, diğerleri onun Almanya'da kalmasını tercih ediyorlar. İkincilerin uygun gerekçeleri var. Bunlardan şu anda üst pozisyonda bulunan birçok etkili Fransızın, Barbie zamanında ifadesi alınmıştı". CIC'in sözkonusu raporu birçok ismin yanısıra Fransa'nın Almanya'daki yüksek komiseri André François-Poncet'yi de Barbie'nin irtibat adamı olarak veriyordu.

Klaus Barbie'nin Amerikalılar hesabına çalıştığı Fransız basınında da yer almaya başladıktan sonra, Barbie artık Amerikalıların Almanya'da işine yaramaz hale geldi. Kurduğu casusluk örgütü, yanlış enformasyon verdiği gerekçesiyle dağıtıldı. Bu örgütte çalışanlar ya CIA'da görev al-

Barbie'nin arkadaşı Otto Skorzeny 1945'te katil olarak aranıyordu. Daha sonra Amerikan gizli istihbaratı ve Alman polisinin himayesiyle yakayı kurtardı. Silah tüccarı Skorzeny faşist "Örümcek" örgütünün Örgütleyicisidir.

dılar, ya da daha sonra BND adını alacak olan "Gehlen Örgütü"ne gittiler. Barbie'nin görevine resmen 1949 yılının sonlarına doğru son verildi. Fakat kendisine Augsburg'da bir villa tahsis edildi ve yüksek maaş almaya da devam etti. Şimdi Barbie'yi kullanacak başka bir alan aranıyordu. Zira bir CIC raporunda şöyle deniyordu: "Bu kişi sadece tek bir işten anlıyor, o da ajanlık." Eğer Amerikalılar kendisini boş bırakırlarsa, o da başka bir güç hesabına çalışabilir ve bu da Amerika'nın "ulusal çıkarları"yla uyuşmayabilirdi.

Klaus Barbie savaş suçlusu birçok Nazi gibi CIA emrinde başka bir ülkede görevlendirildi. Kendisine, iki çocuğuna ve karısına Altmann adı altında bir kimlik hazırlandı. CIC ajanı George Neogoy tarafından aile önce İtalya'ya götürüldü.

Cenova garında aileyi 12 Mart 1951 günü Peter Dragonovic karşıladı. Dragonovic hırvat bir papazdı. Kendisi Yugoslavya'daki faşist Ustaşa rejimi zamanında Seelsorger toplama kampında yarbay rütbesiyle görev yapmıştı. Tito'nun yönetime gelmesinden sonra Yugoslavya'dan kaçan Dragonovic, Vatikan'a sığınmıştı. Şimdi kişi başına 1000 dolara, çocuklar için yarı fiyatına ve savaş suçluları için 1400 dolara Güney Amerika'ya seyahat için sahte dökümanlar temin ediyordu.

Barbie, Nazionale oteline yerleştirilir. Burada eski arkadaşlarıyla buluşur. Çoğu CIC'in "Fare Yolu"nu kullanarak gelmemişlerdi buraya. Daha çok, katolik din adamlarının örgütlediği "Kloster (manastır) Yolu"nu kullanarak kaçmışlardı Almanya'dan. Kitlesel katliamlardan sorumlu Nazi canilerine ve eski Gestapo şeflerine bu "dinsel yardımı" örgütleyen kişi, Graz'da doğmuş ve Roma'da yaşayan bir Alman "kutsal kişisiydi". Daha 1947 Mayısında Roma'daki Amerikan Askeri Ateşesi Vincent La Vista, ABD Dışişleri Bakanlığını, Vatikan'ın doğrudan yardımıyla SS savaş suçlularının kitlesel kaçırılmasının örgütlendiği konusunda bilgilendirmişti.

22 Mart 1951'de Klaus Barbie, Altmann takma adıyla ailesiyle birlikte bir Arjantin gemisiyle yolculuğuna başlar ve üç ay süren bir yolculuktan sonra Bolivya'ya varır. O sıralar Bolivya bir devrimin eşiğindedir. Klaus Barbie aşırı sağcılarla hemen ilişkiye geçmekte gecikmez.

Barbie'nin Bolivya'ya geldikten sonra ülkede ve bölgede oynadığı rolü ve uluslararası faşist şiddet gruplarıyla bağıntılarını gelecek sayımızda ele alacağız.

Şimdi kısaca Barbie'nin Bolivya'dan çıkarılması konusunu aktaralım.

BARBIE'Yİ ALMAK İSTEMEYENLER

17 yıl süren askeri cuntalar döneminden sonra yönetimi alan Siles Zuazo, resmen cumhurbaşkanı olduktan sonra tüm yabancı politik katillerin yurtdışı edileceğini açıkladı. Şimdi Barbie ile ilgili bundan sonraki gelişmeleri özetleyelim:

Sözkonusu açıklamadan sonra ilk olarak İtalya harekete geçer. Barbie'nin yakın arkadaşı, faşist terörist Pierluigi Pagliai İtalyan ve Bolivya polisleri tarafından ağır yaralı olarak ele geçirilir ve Roma'ya getirilir. Pagliai kısa bir süre sonra ölür.

Fakat hem Bonn'da hem de Paris'de Klaus Barbie'nin iadesiyle ilgili garip bir suskunluk hüküm sürmektedir. Bu sırada ortalıkta Barbie'nin Brezilya'ya kaçtığı söylentileri dolaşmaktadır. Fakat Barbie her gün düzenli saat 9'da La Paz'daki Alman hastanesinde yatan kanserli karısını ziyaret etmekte ve daha sonra da F.Alman elçiliği mensuplarının da sık sık gittiği Café La Paz'a uğramaktadır.

Arkadaşları Barbie'ye La Paz'ı terketmelerini öğütlemekte, o ise bunları ciddiye almamaktadır.

Aralık ayında karısı öldükten sonra Santa Cruz'a gelinini ziyarete gider. Santa Cruz'dan tekrar La Paz'a gelir. Koruyucularının sayısını arttırır ve Café La Paz'a gitmeye devam eder. İade edilmekten değil, ama bir suikastten ürkmektedir.

Barbie 25 Ocak 1983'de aniden tutuklanır. Fakat tutuklanma nedeni cinayet değildir ve tutuklama kararında iade edilmekten de söz edilmemektedir. Tutuklanma nedeni, devlete ait çinko tekeli Comibol'e ait 10 bin dolar borçtur.

Barbie önce parayı ödemek iste-

mez. Daha sonra borcunu devamlı değer kaybeden Bolivya parasıyla ödemek ister. İade edileceğine hâlâ inanmamaktadır. Barbie 10 bin doları nihayet öder. Fakat bu sefer kendisinden paranın %10 üzerinden faizi talep edilir ve tutukluluğu devam eder. Barbie faizi ödemeyi reddeder.

31 Ocak günü F.Alman büyükelçisi Dr.Helmut Hoff Bolivya Dışişleri Bakanlığına çağrılır. Dışişleri Bakanı büyükelçiyi memnun edecek bir haber vereceğine inanmaktadır. Bolivya hükümeti savaş suçlusu Klaus Barbie'yi F.Almanya'ya teslim etmeğe hazırdır. Bu karara varılırken, Bolivya hükümeti Barbie'nin Alman olmasından hareket etmiştir. Zira Barbie Bolivya'da sahte dökümanlarla Klaus Altmann adıyla bulunmuştur. Barbie Bolivya'da işlediği cinayetler nedeniyle "arzu edilmeyen" yabancı haline gelmiştir ve bu nedenle sınır dışı edilmesi gereklidir.

Elçi Hoff bu karara soğuk davranır. Barbie'nin "sınır dışı edilmesi" Federal hükümet tarafından pratik bir çözüm olarak görülmemektedir. Hukuksal gerekçelerden dolayı Barbie, Hitler döneminde işlediği cinayetler nedeniyle "sınır dışı edilmemeli", "iade edilmelidir".

Hukuksal olarak *"sınır dışı etmek"* (Almanca Abschiebung) ile *"iade etmek"* (Almanca Auslieferung) arasında anlam farklılığı bulunmaktadır. Fakat Bolivya yüksek mahkemesi Barbie'nin Hitler döneminde işlediği cinayetlerin mürur-u zaman'a uğradığını ileri sürerek, onun "iade edilmesi"ni değil, "sınır dışı" edilmesi kararını alır. Büyükelçi Hoff, hükümetinin Barbie'yi "sınır dışı" etme yoluyla teslim alma imkanlarını değerlendirdiğini düşünmektedir.

Bu sırada Avrupa kamuoyunda Paris ve Bonn arasında Barbie'yi kendi ülkesinde mahkemeye çıkarmak konusunda sürtüşme bulunduğu yolunda bir izlenim uyanır. Bu izlenim doğru değildir. Aşağıda da göreceğimiz gibi F.Almanya Barbie'yi alıp, yargılamak niyetinde değildir.

18 Ocak 1982'de Augsburg sulh ceza mahkemesi sorgu hakimi Werner Gabmock, Klaus Barbie hakkında tutuklama kararı çıkarır. Hakim tutuklama kararının gerekçesinde Fransa'nın St.Claude bölgesinde Kemmler adlı bir partizanın 1944 yılında işkenceyle öldürülmesinin sorumlusu olarak Klaus Barbie'yi göstermekte ve tutuklama kararını bu olaya dayandırmaktadır. Halbuki Kemmler, "Lyon Kasabı" Barbie'nin ölümünden doğrudan doğruya sorumlu olduğu yaklaşık 5000 kişiden sadece birisiydi.

Bonn Dışişleri Bakanlığı ve La Paz'daki F.Alman Büyük Elçiliği bu kararı Bolivya makamlarına 4 ay bir gecikmeyle 18 Mayıs 1982 tarihinde, Barbie'nin iade edilmesi ricasıyla iletir.

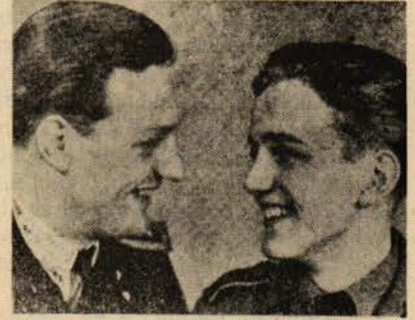
Elçiliğin 4 ay gecikmeyle de olsa harekete geçmesi, yine de hayret vericidir. Zira daha 1980 yılında, yani Barbie Bolivya'da *kokain mafiasının kanlı darbesini bizzat planlayıp, yürürlüğe koyduktan sonra,* F.Alman hükümet sözcüsü Klaus Bölling, Federal hükümetin Barbie'nin Bolivya'da ikamet ettiği hakkında bir bilgisi olmadığını açıklamıştı. Halbuki Barbie o sıralar F.Alman diplomatlarının da sık sık gittiği Café La Paz'ın müdavimlerinden birisiydi.

1983 Şubat başında La Paz'da birçok kabine üyesi Cumhurbaşkanını hemen bir karar alınması için zorlarlar. Zira Barbie kendinden istenen parayı ödeyip, hapisten herzaman çıkabilecektir. Bolivyalılar uluslararası bir skandaldan çekineceği için, F.Alman hükümetinin Barbie'yi almama gibi bir karar alamayacağına inanmaktadırlar.

3 Şubat günü Cumhurbaşkanı Zuazo ertesi gün Barbie'nin sınır dışı edilmesiyle ilgili olarak bir kabine toplantısı yapma kararına varır. Barbie kararın alındığı gün, ülkeyi terketmek zorundadır.

Bütün bu işler çok gizli tutulmakla beraber, Barbie'nin sekreteri de Castro olaydan haberdar olur ve hemen Barbie'nin ödemesi gerekli parayı temin etmek için harekete geçer ve parayı bulur.

Bu arada Büyükelçi Hoff, yapılacak kabine toplantısından haberdar edilir. Hoff kabine toplantısından önce Cumhurbaşkanı Siles'le bir kere daha görüşmek ister. Bu isteği kabul edilir. Siles bu görüşmeyle ilgili olarak kabineye şu bilgiyi verir: F.Almanya 6 Mart seçimlerinin öncesindedir. Eğer Barbie şimdi sınır dışı edilirse, bu,yönetimdeki Kohl hükümeti için seçimlerde pek avantajlı olmaz. Bu nedenle biraz zaman tanınmalı ve F.Almanya mahkemesinin yeni bir kararı beklenmelidir. Cumhurbaşkanı Siles, hemen bir kararın alınmasın-

SS subayı Wim ve Alfons Sassen kardeşler 1945'te tutukluyken, Güney Amerika'ya "kaçarlar". Barbie'nin dostu Alfons Sassen Steyr-Daimler-Puch'un temsilciliğini yapmaktadır (üstte). Steyr marka tanklar La Paz'da işçi ve öğrencileri avlarken Steyrin Bolivya'daki adamı Barbie'ydi (altta).

da ısrar eder. Bunun üzerine Büyük elçi Hoff, şu anda *Bolivya'nın görüşlerini destekleme imkanını görmediğini* ayrıca Federal hükümetin bu kadar kısa bir zaman içerisinde Barbie'yi F.Almanya'ya götürme işini organize etmesinin mümkün olmadığını, bu şartlar altında Bolivya'nın Barbie'yi bizzat F.Almanya'ya götürüp, orada yetkili makamlara teslim etmek zorunda olduğunu belirtir.

Cumhurbaşkanı Siles, Barbie'nin eskimiş Bolivya Hercules uçaklarının gidebileceği herhangi bir Latin Amerika ülkesindeki bir havaalanına götürülmesini teklif eder. Ayrıca Barbie'yi düzenli La Paz-Frankfurt seferi yapan Lufthansa uçağıyla Bolivya-Alman polisleri ya da Interpol nezaretinde gönderme imkânının da olduğunu belirtir. Alman Büyükelçi bütün bunları reddeder. Bunun üzerine Bolivyalılara Barbie'yi Fransa'ya göndermekten başka yol kalmaz.

Bolivya İçişleri Bakanlığı Devlet Sekreteri ve Mitterand'ın danışmanı Regis Debray'ın eski yakın arkadaşı Gustavo Sanchez daha sonra Stern dergisine, Fransızların da Barbie'yi teslim almakta aslında pek istekli olmadıklarını, zira o ana kadar Fransızların Barbie'yi almak için ciddi hiçbir girişimlerinin bulunmadığını, ancak Bolivya hükümetinin biraz da tehditvari girişimi üzerine buna mecbur kaldıkları için Barbie'yi teslim aldıklarını belirtti.

4 Şubat'da Barbie La Paz havaalanına getirilir ve Fransız makamlarınca teslim alınıp Lyon'a götürülür.

Daha sonra F.Alman hükümeti, Barbie'yi teslim almaya niçin yanaşmadığı yolundaki soruya Dışişleri Bakanlığı kanalıyla şu yanıtı veriyordu: *"Barbie'nin tâbiyeti açıklığa kavuşmamıştı. Ayrıca sözkonusu günlerde Barbie'nin nakline ayrılacak bir Boeing uçağı yoktu. Lufthansa uçağı ile getirilmesi halinde, uçağın bir ara inişi anında Barbie uçağı terkedebilir ve örneğin transit salonunda ortalığı birbirine katabilirdi."*

Barbie'yi getirmekten aciz olduğunu iddia eden F.Almanya, uçak baskınlarında kullandığı komando timlerini nasıl da unutmuş gözüküyor ve Barbie'yi alıp yargılamak istememesini kargaları bile güldürecek ne denli gülünç bahanelerle açıklamaya çalışıyordu.

(SÜRECEK)

MİLLİYET 4 Temmuz 1984

POLİTİKA KAZANI

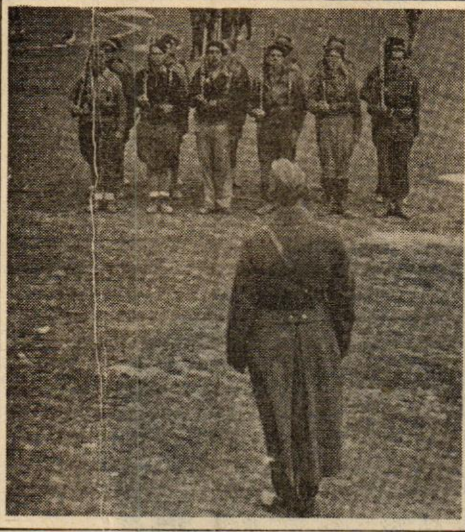
Örsan
Öymen

BOLİVYA ÖRNEĞİ

"BOLİVYA nireee, Türkiye nireee" di[illegible] düşünebiliriz. Yer-
yüzü ha[illegible]sında yerini bi[illegible]
bu L[illegible]aksız [illegible]rika ül[illegible]
Elbet[illegible] [illegible] Arjantin, işte IMF kıs[illegible] [illegible]imiz
İşte 45 milyar dola[illegible] [illegible]
dış borç batağından kurt[illegible]mayan Bolivya, Dominik, Brezil[illegible]
Uruguay. Bu ülkelerin yakın geçmişine göz atın. Askerî darbe-
lerden fırsat kalır da arada bir demokratik sivil yönetimler iş ba-
şına gelirse **"Dış borç-enflasyon ve sefalet mirasının"** ağırlığı
altında basıveriyorlar feryadı:
Suçlu IMF'dir.

* * *

IMF 'ye bayrak açmak, Amerikan bankalarının çıkar-
larına da çomak sokmak demek.
Haydi ondan sonra bir darbe daha... Sabah er-
ken kalkan generallerin gölgesinde yeniden IMF kıskacı... Borç
faizlerinin ödenmesi, ana paraların ikiye üçe katlanması, dışsa-
tım gelirlerinin Amerikan bankalarına ipotek edilmesi.
Bayrama rastlayan günlerde Bolivya'da bir darbe tehlikesi
daha atlatıldı... Eylemin ardında hangi parmak vardı, ajans ha-
berleri bu konuda ayrıntılı bilgi vermiyorlar. Ama şu sıralarda
Almanya'nın ünlü **"Stern"** dergisi ilginç bir belgesel dizi ya-
yınlıyor:
Fransa'da yargı önüne çıkmayı bekleyen Nazi kasabı Klaus
Barbie'nin Latin Amerika'da CIA hesabına giriştiği eylemler. İkin-
ci Dünya Savaşı'ndan sonra CIA tarafından Güney Amerika'ya
kaçırıldığı daha önce belgelerle kanıtlanan eski Alman Nazi ka-
sabı, 1980 yılındaki Bolivya darbesinin de baş aktörü imiş. Bar-
bie ile birlikte 147 sayfalık eylem planını uygulayan Arjantinli
bir gizli servis ajanı Alfredo Mingolla polise verdiği ifadede tüm
ayrıntıları açıklıyor.
Planın ayrıntılarından ortaya çıkan sonuç özetle şöyle: Za-
manlama olarak 1978 darbesinden sonraki demokrasiye geçiş
dönemi seçilmiştir. Yetkileri kısıtlı olan sivil geçiş hükümeti,
ister istemez bir iktidar boşluğu yaratacaktır. Bu boşluk sıra-
sında ülkede yapay olarak sol terör örgütleri oluşturulacak ve
bombalı suikast eylemleri yoğunlaştırılacaktır. Bolivyalı banker
Dr. Enrique Gracia, bir Amerikan enstitüsünün de yardımıyla eko-
nomik modeli planlayacaktır. Şili modelinin bir benzeri olan bu
plan gereğince ülkede serbest piyasa ekonomisi on yıllık bir
gelecek güvencesine kavuşturulacaktır.Ünlü Amerikan Nonsern'-
leri bu süre içinde yabancı sermaye yatırımları ve kredi güven-
cesi vereceklerdir. Klaus Barbie, daha önce CIA hesabına Şili,
Arjantin, Uruguay ve Guatemela'da operasyonlara katılan Arjan-
tinli gizli servis ajanı Mingolla ile birlikte darbenin askerî planı-
nı uygular. Almanya ve İtalya'da faşist örgütlerden komandolar
toplar. Bolivya'da aşırı sağcı ölüm komandolarını bu yabancı uz-
manların komutasına verir. Ülke çapında planlı bir **"sol terör"**
havası estirilir. Sendikacılar, aydınlar, demokrat politikacılardan
oluşan 150 kişilik bir ölüm listesi hazırlanır ve 1980 darbesi uy-
gulanarak başa kukla olarak general Garcia geçirilir.
Lyon kasabı olarak tanınan eski Nazi Klaus Barbie, şimdi
Fransa'da İkinci Dünya Savaşı sırasındaki kasaplığının hesabı-
nı verecek...
Pekiyi ama, bu kasabı savaş mahkemelerinden gizlice kaçı-
rıp da Latin Amerika'nın mazlum halklarına karşı yeni kasaplık-
lar için görevlendirenler?
Bu ensesi kalınlar hiç mi hesap vermezler?

Nazi subayları falanjistleri eğitirken

İspanya İç Savaşı

Mussolini faşizmi, 1933'te Hitler'in iktidara gelmesiyle Nazi'ler sayesinde bir öncüye kavuşmuş oldu. Sadece İtalyan faşizmi değil, Avrupa'daki ve tüm dünyadaki faşistler de Alman Führerinin şahsında güçlü bir lider edinmiş oluyorlardı.

Faşizmi tüm dünyaya yaymak, yani Avrupa'dan başlayarak tüm dünyada faşizmin egemenliğini kurmak amacı topyekûn bir savaşa varmadan önce tek tek ülkelerde faşist hareketleri güçlendirme gayreti halinde sürdü.

Bu ülkelerin başında İspanya geliyordu.

1936 Seçimlerini İspanya'da Cumhuriyetçiler (Halk Cephesi) kazanınca, İspanyol falanjistleri, Fas'taki sömürge ordusunun generali Franko liderliğinde harekete geçtiler.

Böylece İspanya'da iç savaş başladı.

Hitler ve Mussolini, İspanyol hükümetinin ve İspanyol halkının faşistlere karşı verdikleri ölüm kalım mücadelesini bastırmak için Franko'nun, onun faşist ordularının imdadına yetiştiler.

Buna karşılık dünyanın dört bir yanından sayısız gönüllü de İspanya halkının özgürlük ve egemen yaşama uğraşını desteklemek için İspanya'ya koştular.

İspanya halkı ve ona yardıma gelen uluslararası tugayların kahramanca mücadelesi, mevcut uluslararası dengelerde faşizmi yenmeye yetmedi.

Kanlı iç savaş sonucunda Franko ve falanjistler, iktidarı ele geçirerek, faşizmin uzun yıllar sürecek sultasını İspanya'ya egemen kıldılar.

La Pasionaria

Himmler İspanya'da

1934 grevlerinden

NİKOLA Y. VAPTSAROV

Türkçesi: Sennur Sezer

GİDERKEN

Karıma

Ara sıra geleceğim sen uykudayken.
Beklenmedik bir konuk gibi.
Bırakma beni sokakta.
Sürgüleme kapını!

Yavaşça gireceğim içeri, ilişip usulca
Gözümü dikip sana bakacağım
karanlıkta.
Bakacağım, bakmaktan dolunca
gözlerim
Seni öpüp gideceğim.

. . .
Kavga çetin ve acımasızdır.
Kavga destan gibidir, doğru
dedikleri.
Düşerim. Başkası alır yerimi-
Bunun adını etmeğe değer mi?

Ateş edilir sonra -mezar kurtları.
Zaten akla uygun olanı da bu.
Ama kıyamet koptuğunda seninle
olacağız,
Halkım, sevdiğimiz için seni.

Öğleden sonra 2-23.VII.1942

Vaptsarov 9 Eylül'ü Göremedi

İkinci Dünya Savaşı'nda faşist işgal orduları altındaki birçok ülkenin halkı, dişini tırnağına takarak, Nazilere ve onların içerideki işbirlikçilerine karşı özgürlük savaşı verdiler.

Bulgaristan halkı da bunlar arasındaydı. Uzun süren bir anti-Nazi savaştan sonra, Bulgaristan halkı bundan 40 yıl önce düşmana son darbeyi indirerek, 9 Eylül 1944'te kendi yönetimini kurdu.

9 Eylül'ün 40'ıncı yıldönümünde genç yaşında Nazi kampında faşistler tarafından kurşuna dizilen işçi şair Vaptsarov'un şiirini yayınlıyoruz.

Bu yıl, aynı zamanda Nikola Vaptsarov'un doğumunun 75. yılı. Vaptsarov'un 1909'da Bansko'da başlayan yaşamı 23 Temmuz 1942'de, 33 yaşında, katledilmesiyle son buldu. Büyük ozan Vaptsarov, ne yazık ki, 9 Eylül'ü göremedi. Ama o, bütün hayatı boyunca, ülkesinin ve Avrupa'nın en karanlık günlerinde bile umudunu, inancını bir an bile yitirmedi. Vaptsarov, anti-faşist savaşta, bir gün mutlaka 9 Eylül'ün geleceğinden emin olarak yer aldı. Ve bu inancını, duygularını şiirleştirdi.

"Yaratı gençliğin ta kendisidir"

Yazar - ozan Kemal Özer, *geçtiğimiz haziran ayında Bulgaristan'da düzenlenen, uluslararası düzeyde yazar ve yayıncıların çağrılı oldukları "Bulgar Edebiyatı Dostları Sempozyumu"na katıldı. Toplantı sırasında görüşme olanağı bulduğu,* Georgi Dimitrof, Hayatın Kaynağı *adlı kitapları dilimize çevrilmiş bulunan Bulgar Yazarlar Birliği Başkan Yardımcısı ünlü yazar* Kamen Kalçev*'le bir söyleşi yaptı. Romanlarında, ülkesinin anti-faşist kurtuluş mücadelesini ve yeni toplumun kuruluşunu işleyen Kalçev'in roman-öykü ve diğer türlerde kitabı bulunuyor.*

■ **Sayın Kalçev, bu yıl 70. yaşınızı kutladınız. Yazar olarak yapmak istediklerinizi ne ölçüde gerçekleştirmiş sayıyorsunuz kendinizi. Bundan sonraki yaşamınızda yazarlık çalışmalarınızı neler belirleyecek, ne gibi yapıtlar tasarlıyorsunuz?**

□ Evet, ne yazık, nasıl geçtiğini anlayamadan 70 yıl yuvarlanıp gitti işte. Ne söyleyebilirim size bu bağlamda? Açık söyleyeyim, bunu daha o kadar sindiremedim içime, bu olgu bana hâlâ gerçek değilmiş gibi geliyor, hep "Eh, bu acı bardağı da içip geçeceğiz!" diye düşünüyorum. Ve bu bardak artık bana sunulmuş bulunuyor. Eh, ne yapalım, biraz acı da olsa, başıma dikip içeceğim sonuna kadar... Böyle dememin nedeni belli: Yaşlanmaktan kimse hoşlanmaz! Biricik avuntum şu: Çok şükür, hâlâ yazı makinemin başındayım ve başladığım işi, yazarlık işini, hep o gençlik heyecanımı ve atılımımla sürdürüyorum. Yaşama ve dünyaya yönelik merakımı, tutkumu henüz yitirmiş değilim. Filozofun "bütün olanaklı dünyaların biricik olanaklısı" dediği dünyamıza hâlâ apaçık gözlerle bakabiliyorum. Ben de, yapıtlarımla, bu "bütün olanaklı dünyaların biricik olanaklısı"nı daha iyi yapmak için, onu tepesine çullanan tehlike ve facialardan, nükleer felâket bulutlarından kurtarmak ve arındırmak için ,elimden geldiği kadar yararlı olmak istiyorum. Evet, zor-zoruna mahvolup gitmekten kurtarmalıyız insanları, çocukları ve ihtiyarları; barışı kurtarmalı, kültürü kurtarmalıyız... İşte 70. yaşdönümümü bu duygu ve düşüncelerle karşılıyorum. Demek ki, sükûnetle, bilgece, gençlik yürekliliğiyle karşıladığımı söyleyebilirim onu. Öyleyse, yaratısal planlarım da geri kalmıyor demektir. Şimdi, örneğin, yakında bir üçlemenin bölümü olan *Üçüncü* adlı romanım çıkacak. İlk iki bölümü —*Uyanış* ve *Mariya'nın Şarkısı*— 4-5 yıl önce çıktı. Bu *Üçleme*'de, çağdaş yaşamımızı çiziyor, toplumumuzda morale ve insan ilişkilerine değgin sorunları ele alıyorum. *Üçleme*'nin gün ışığına çıkmasından sonra, biraz durmayı, trafik kurallarının dediği gibi iki yanıma bakınıp kulak kabartmayı, sonra seçtiğim yaratı yolumda daha öte yürümeye devam etmeyi düşünüyorum. Yıllar epey yığıldı, dilerim ki gücüm çabuk tükenmesin. Yoksa, duracak sıra değil, çünkü durmak dediğin durgunluk olur, durgunluk da düşlenmelerin sonu, gençliğin sonudur! Yaratı ise her zaman ve her koşulda gençliğin ta kendisidir. Benim 70. doğum yıldönümümü anımsayan bütün dostlarıma da bunu salık veriyorum.

■ **Yaşama ve dünyaya yönelik bu merak içinde insan'a nasıl yaklaşıyorsunuz? Özellikle, birbirini bütünleyici nitelikteki iki romanınızda...**

□ Toplumun en değerli sermayesinin insan olduğuna inanıyorum. Bunu anlatma uğraşındayım. Örneğin *Yeni Kentte İki Kişi* adlı romanımda anlattığım, şu veya bu kişinin, hele haksız yere karalanarak kötü duruma düşürülen bir insanın savunulması ve kurtarılması, toplumun dayanağı olan büyük moralin gereğidir. Bu romanımın düşün yapısının omurgası da budur. Bu kitap daha önce yayımlanan *Hayatın Kaynağında* adlı romanımla da ilişkili. Yaşamda adaleti ve insancıllığı egemen kılma uğraşı her zaman en yüksek ve en önemli ödevimiz olagelmiş bulunuyor.

■ **Bulgar Yazarlar Birliğinin başkan yardımcısı olduğunuzu biliyoruz. Birliğinizin iç ve dış etkinlikler bakımından kısaca ana karakterini çizebilir misiniz?**

□ Bulgaristan Yazarlar Birliği, ülkemizde çok büyük bir eylem geliştiriyor. Birliğin ana ödevi, her şeyden önce yazarlarımızın halka hizmet edecek, onun moral ve ahlaksal yükselişine yardım edecek, insanlığın adalet, hümanizm, özgürlük, kardeşlik ve barış gibi en yüce ideallerine omuz verecek büyük ve önemli sanat yapıtları yaratmalarını sağlamaktır. Özellikle barış düşüncesi, barışı savunma ve koruma fikri Yazarlar Birliği'mizin asal ve en önemli ödevlerinden biri olarak önümüzde duruyor. Bu böyledir, çünkü insanlığın var olup olmayacağının söz konusu olduğu gergin ve dramatik bir zamanı yaşamaktayız. Tüm dünya ülkelerinin yazarlarıyla temas olanakları gözetiyoruz. Bu bağlamda Birliğimizin en önemli etkinliği "Barış-Gezegenimizin Umudu" adıyla düzenlenen Uluslararası Yazarlar Toplantıları'dır. Sofya'da düzenlenen bu toplantılar,tümdünyadan yazarların, barış adına, ırksal ve dinsel ilişkinlikleri ne olursa olsun bütün insanların huzur ve mutluluğu adına birlik ve birlikteliğinin sağlanması bakımından büyük bir rol oynadı. Bu yıl, Birliğimiz beşinci defa olarak böyle bir uluslararası karşılaşma gerçekleştirmeye hazırlanıyor. Ümit ediyoruz ki, hümanizmine ve sanat yeteneklerine inandığımız ve büyük bir değer verdiğimiz Türk yazarları arkadaşlarımızı da, daha önceki Sofya uluslararası karşılaşmalarına katıldıkları gibi, bu kez de aramızda görebileceğiz, soylu barış uğraşında bu kez de çaba birliği yapabileceğiz.

CIA Günlüğünden: ŞİLİ-1973

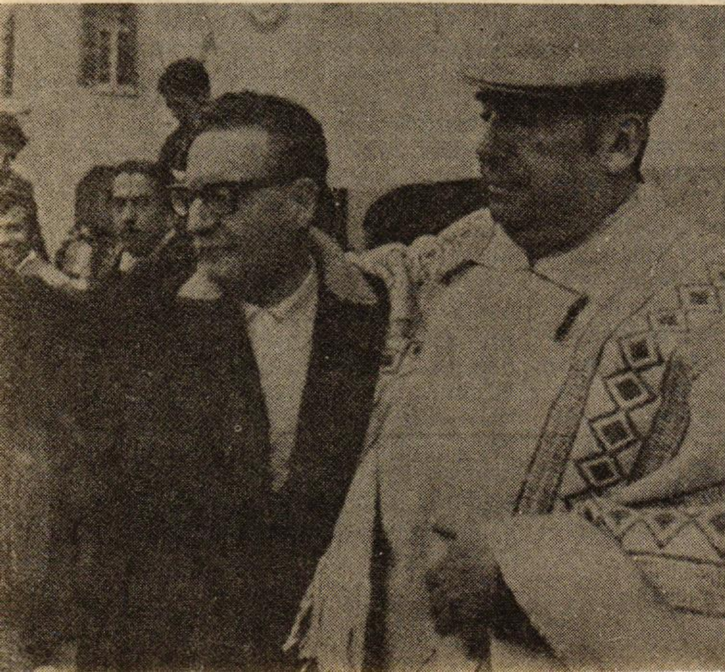
"*(Ekim 1973)* Darbe'*nin hazırlandığına ilişkin belirtiler apaçıktı. Allende'nin seçilmesinden sonra Şili'ye ekonomik yardım birden düşerken, askeri yardım sürdürüldü: 1972'de Şilili general ve amirallere yapılan askeri yardımın tutarı Latin Amerika ülkeleri arasında en yüksek tutardı. CIA istasyonunun 1970'ten başlayarak Ray Warren'in başkanlığında çalışmalarını genişletmesi General Schneider'in öldürülmesi; Patria y Libertad gibi kesesi dolgun "vatansever" örgütlerin militanlığı; ekonomik sabotaj; kamyon şoförlerinin, grevcileri çalışmaktan alıkoymaya yarayan meşhur "gün başına dolar"lı 1972 grevi; ve kamyon şoförlerinin son Haziran grevi- her iki grevin CIA tarafından finanse edilmiş olması mümkündür, bunu Uluslararası Nakliyat İşçileri Federasyonu (ITF- bu, CIA'nin işçi operasyonlarında kullandığı bir örgüttür) ya da daha o zamandan 9 bin Şilili işçiyi eğitmiş olan Özgür İşgücünün Gelişmesi İçin Amerikan Enstitüsü (AIFLD - bu, AID aracılığıyla finanse edilen, CIA'nin kontrolündeki bir işçi kuruluşudur) aracılığıyla gerçekleştirmiş olabilir. Belki de Brezilya kanalıyla yapmıştır. Mümkün olabilecek pek çok yol var. Ve nihayet Z Planı: bizim Quito'daki Flores belgelerine, Montevideo'da Sovyetlere karşı kanıtlarımıza o kadar benzeyen, CIA'nin kara belgelerinin o kadar tipik bir örneği. Bakan'ın odasına Bakanlıktaki bir ajan tarafından mı kondu? Daha akla yatkını, herhalde Şilili generaller bizim istasyondan Z Planını yazmasını istediler, tıpkı Uruguay'da irtibatta bulunduğumuz işbirlikçilerin 1965 ve 1966'da sendikalardaki Sovyet işgaline kanıt olmak üzere bir senaryo yazmamızı istedikleri gibi.*

Darbe *hazırlığına Brezilya'nın katılımı ve ardından gelen baskı, ABD hükümetinin Latin Amerika'da kapitalist hegemonyayı sürdürmedeki kararlılığında Brezilya'nın yardımcı ama kilit bir rol oynadığını açıkça göstermektedir. Şili'de tutuklanan Brezilyalı sürgünler şimdi Brezilya'daki eski işkencecileri ile bir kere daha karşı karşıyadırlar. Şili'de bugün gördüğümüz, Brezilya'daki faşizmin bir başka dallanışıdır.*

Birkaç ay sonra, Montevideo istasyonumuza Goulart'ın devrildiğini bildiren telgrafların geldiği 31 Mart'ın üzerinden on yıl geçmiş olacak. Ne mutluluk ve rahatlık! Ne biçim bir rejim yarattık. Yalnızca CIA'nin askeri yönetimin istihbarat servislerini örgütlemesi ve eğitmesi değil; yalnızca askeri yardım programları (1964'ten bu

Körü Körüne Bir Umut Değil...

(Pablo Neruda'nın Salvador Allende'nin başkanlık seçimi kampanyası sırasında hazırladığı bir yazıdan)

Halkın değerli adayı,

Adaylığın üzerine, ona anlamını, yönünü, amacını veren fikir ve idealler üzerine Şili'nin kuzeyinde, güneyinde, doğusunda, batısında pek çok konuşma yaptım. Madenciler, çiftçiler, her meslekten yurttaşlar önünde konuştum.

Bugün dostlar arasında birkaç söz söylemek istiyorum, aile arasında bir konuşma.

İlk kez, biz yazarlar ve sanatçılar, başkanlık sarayında gerçek bir dosta- hayır, daha öte, yakın bir akrabaya- sahip olacağız. Diğer adayın söylediğine göre, o binanın bir yerinde boş bir sandalye, bir tür taht kendisini bekliyor. Genellikle, biz yazar ve sanatçılar, biz sözde entellektüeller, Cumhuriyetin başkanlığından yalıtlandık; o makamı boş bir tahta, oturanı olmayan koltuğa benzettik. Arada bir, Şili'yle gerçekten, derinden ilgilenen bir insan, bir Şilili görüverdiğimizi düşündük. Ama bunun kayıtsızlığın, yüzeyselliğin ve acımasızlığın aynı eski yüzü olduğunu hemen görecektik. Burada isim vermek niyetinde değilim. Amacımız bir boşluğu göstermek değil, umut yaratmaktır.

Bu umut ifrata kaçan bir umut değil, körü körüne bir umut değil, kimseyi tehdit etmiyor. Biz yalnızca bize saygı gösterilmesini, var olmak, gelişmek ve yaratmak hakkımızın tanınmasını istiyoruz....

Bize ayrıcalıklı davranılmasını istemiyoruz. Bir saray dolusu taçlandırılmış filozof düşünmüyoruz. Ama sanatçıların ve yazarların ulusumuzun gelişimine ve onuruna katkısının tam bilincinde olarak yaşamımızın ve sorunlarımızın göz önünde tutulması, gençlerin yaratıcı gelişimine karşı çıkılmaması için güvence istiyoruz. Ama biliyoruz —ve bunun için burdayız— ki, ilk ve en önemli olarak, hal-

yana hibe, yardım, satışlarla en azından 165 milyon doların yanı sıra ABD'de özel eğitim için harcanan binlercesi) değil; yalnızca AID'in polis eğitim programı için harcanan 8 milyon dolardan fazla para ve 100 binden fazla Brezilyalı polisin eğitimi değil; ne de yalnızca ABD ekonomik yardım programının geri kalan kısmı (yalnızca 1972'de 300 milyon dolardan fazlaydı ve son yirmibeş yılda 4 milyar doları aşmıştır), ya da ABD etkisinin güçlü olduğu çok taraflı ekonomik yardım programları (1946'dan bu yana 2,5 milyar dolardan fazla tutmaktadır ve 1972'de 700 milyon doları aşmaktadır) değildir söz konusu olan. Daha da önemlisi, Brezilya'da yatırım yapan yüz milyonlarca özel ABD dolarının her biri, faşizmi destekleyen bir dolardır.

Nüfusun, yoksulluğun en ucundaki kesimi- elli milyon kadar insan-daha da yoksullaşırken küçük bir yönetici elit ve onların asker kuklalarının daha da büyük pay aldığı bir rejime tüm bu destek. Yukarıdaki yüzde 5'in şimdi toplam milli gelirin neredeyse yüzde 40'ını, aldığı nüfusun yarısının ise toplam gelirin yüzde 15'iyle yaşamak için mücadele verdiği bir rejime tüm bu destek. Kişi başına gelirin hâlâ yılda 450 dolar olduğu (hâlâ Nikaragua, Peru ve dokuz diğer Latin Amerika ülkesinin gerisindedir) ve Birleşmiş Milletler Latin Amerika Ekonomik Komisyonu'nun raporlarında bile nüfusun büyük çoğunluğuna hiçbir yararı olmadığı yazılan "ekonomik mucize" manzarası yaratmak için tüm bunlar. İç pazar yaratmak, gelir dağılımında değişikliği ve baskının hafifletilmesi gibi reformları, diktatörlüğün zayıflamasını da getirebileceğinden, ihraç pazarları gürültüsü koparan bir rejim için tüm bunlar. Aralarında rahipler, rahibeler ve bir sürü Marksist olmayan insanın olduğu binlerce siyasi tutukluya sistemli olarak barbar işkence ve insanlık dışı muamele yaparak dünyayı tehdit eden bir rejime tüm bu destek. Bu tutukluların çoğu, geçirdiklerinden sonra yaşayamıyorlar ya da doğrudan öldürülüyorlar. Brezilya'daki baskılara, ana-babayı bilgi vermeye zorlamak için onların gözü önünde çocuklarına işkence yapmak da dahil. CIA'nin, polis taliminin, askeri eğitiminin ve ekonomik yardım programlarının Brezilya halkına getirdiği işte bu. Ve Brezilya rejimi bunu yaygınlaştırıyor: 1971'de Bolivya, 1973 Şubatında Uruguay ve şimdi Şili.." (Philip Agee, CIA Diary-Inside the Company, Penguin 1983 baskısı, s.583-585)

kımız, hakkettiği onurlu insan yaşamına yükseltilmelidir. Ve bu mücadelede, bu güçlü kanıda, Salvador Allende'nin bizi temsil ettiğine inanıyoruz.

Salvador, Kuzey'in köylerine yaptığın gezide sana eşlik ettim, Paihuano' da köylü kadınların senin için pişirdiği ekmeği birlikte yedik. Elqui vadilerinin birleştiği Monte Grande'de birlikteydik. Yukarlarda taş yığınları, kayadan ve çalıların oluşturduğu duvarlar. Aşağılarda sular çağıldar, koncalar canlanır.

Ama doğadan daha etkili, yeşil, ılık ve sessiz ovalardan daha umut verici olan, halkımızdır, Şilili kadın ve erkeklerimiz,Norte Chico'nun terk edilmiş çiftçileri ve madencileridir. Ne sen, Salvador, ne de ben ellerinde küçük bayraklarla dağlardan inerek seni karşılamaya gelen halkı, o gece Vicuna'daki meydanı dolduran binlerce kadın ve çıplak ayaklı çocuğu asla unutmayacağız. Orada toplanmak üzere çok uzak yollardan gelmişlerdi;emin, güçlü, ihmalin ama aynı zamanda umudun, halkımızın simgesiydiler. Vicuna meydanında ağaçların altında heykeller gibi heybetli, Şili'nin gücünü ve şefkatini temsil ettiler....

Biz sanatçı ve yazarların Şili'nin yeni Başkanına soracağımız ve söyleyeceğimiz çok şeyi var. Yapılacak işlerimiz var ve biz bunu ona bırakmak istemiyoruz; ne de onun yalnızca bize bırakmasını istiyoruz. Bazı sorunlar bizim için hayati-bilinç sorunu. Bunlar ulusumuzun sorunlarıdır ve bizim meslek sorunlarımızdan önde gelmektedir.

İlk olarak cehaleti ortadan kaldırmalıyız! Okuyamayan bir halk için yazmayı sürdürmek istemiyoruz. Durağan ve bayağı bir geçmişin utancı ve rezaletini duymak istemiyoruz. Daha çok okul, daha çok öğretmen, daha çok gazete, daha çok dergi, daha çok kültür istiyoruz.

Uşaklar ve bilgiçlerle, yoksullarla çevrili bu efendiler rejimi süremez. Kriz, üstümüze üstümüze geliyor, bu yaşam tarzının dünyada modası geçmiştir. Bu eski yöntemleri sürdürmek isteyen partilerin olduğunu biliyoruz. Bunlar, ya alaycı bir biçimde muhafazakâr; ya da aldatıcı bir biçimde, liberal olarak adlandırılıyor. Ama biz, geçmişle sonuna kadar savaşmaya hazırız. Sürekliliğini bizim temsil ettiğimiz onurlu geçmişle değil, hayır, geçmişin en iyisini koruyacağız, ama geçmişin çürütücülüğünü yok edeceğiz; bu çürütücülük cehalet, gerilik, ihmaldir.

Biz,- biz derken, bu umudu taşıyan tüm güçleri kastediyorum- Şili halkının yaratıcı potansiyeline inanıyoruz, şiddetle inanıyoruz. Halkımızın zekâsına, ustalığına, doğruluğuna, cesaretine inanıyoruz. Şili halkı verimliliği ve çiçeklenişini hızlandırmamız gereken sınırsız bir topraktır.

Şili'nin müstakbel Başkanı: Umarım biz yazar ve sanatçıları sık sık arar ve iktidara geldiğinde bizimle konuşur ve dinlersin. Bizde, ulusumuzun kaderine en büyük bağlılığı ve en büyük özveriyi daima bulacaksın..

Burada yanınızdayız ve Şili Cumhuriyeti'nin başkanlığı için adayımız olduğunu açıklıyoruz, çünkü kesinlikle ve sevinçle inanıyoruz ki, bu yolu asla terk etmeyeceksin.

Zaferde, geçmişte yitirilenler de senin yanında olacak: sayısız kurban ve kan dökümü, ıstırap ve acı, mücadelemizi yıldıramadı. Bugün de,senden yana; —gerçeğin ve tarihin daha geniş, daha emin kavranışı bu.

Ve nihayet, şimdiden kazanılmış göz kamaştırıcı zaferler ve tüm halkların kaçınılmaz olan kurtuluşu da senden yana.

(Pablo Neruda, Passions and Impressions, 1983)

KLASİK MİTOLOJİDE SAVAŞ TANRILARI

Aşil'in Hektor'u yaralaması (Vatikan Müzesi)

Mehmet Refik

"Ya savaş çağdışıdır, ya insanlar!"

R.B.Fuller

Gerek mitolojik öykülerin anonim bir şekilde ortaya çıkmaya başladığı ilkel toplum döneminde,gerekse bunların metinler, destanlar, şiirler ve tragedyalar halinde yazılı anlatıya dönüştüğü köleci toplum aşamalarında savaşlara ve savaşlardaki kahramanlıklara, yiğitliklere, savaş kahramanlarına önemli övgüler düzülmüştür.

İster klasik mitoloji diye andığımız antik Yunan ve Roma mitolojisinde, gerekse önasya (Hitit, Asur, Babil, Sümer, Mısır, İbrani destanlarında, kitabelerinde), gerek uzak doğu efsanelerinde, gerek Nordik ya da Germen mitolojisinde ve gerekse Aztek uygarlığında, yani dünyanın dört bir yanındaki mitolojik anlatımlarında esas olarak insanoğlunun doğaya karşı mücadelesine, bu mücadelelere değgin destanlara, kahramanlara özel önem verildiği gibi, insanlar ve insan toplulukları arasındaki ilişkilerin bir parçası olarak savaşlara ve savaş kahramanlarına da önemli bir yer veriliyordu.

İlkel kabileler arasındaki ya da onu izleyen site devletleri arasındaki savaşların mitolojik yansımalarına verilen önem, adıgeçen efsanelerin kaynaklandıkları topluluklara göre derece derece değişirdi.

Bunun en somut örneğini en fazla yazılı metinlere geçmiş mitolojiler olan Yunan ve Roma mitolojilerindeki savaş tanrısının şahsında çizilen imajlarda görmek mümkündür.

YUNAN SAVAŞ TANRISI ARES

Eski Yunan mitolojisinde Savaş Tanrısı olan Ares'ti. Bu Tanrı'nın Latin mitolojisindeki karşılığı ise Mars'tır. Ne var ki, Yunan ve Roma mitolojilerinde sadece isimleri aynı olan, öyküleri ve kişilikleri ise büyük ölçüde aynı kalan tanrının ve kahramanın tersine, Yunan savaş tanrısı **Ares** ile Roma Savaş tanrısı **Mars** arasında büyük fark vardı.

Ares (Metropolitan Müzesi)

Yunan mitolojisi Ares'i hep olumsuzlamış küçümsemiştir. Sophokles Şöyle der:

Ares kördür, domuz suratının ortasındaki görmeyen gözleriyle herşeyi belaya sardırır, durur.

Kendisi Zeus'un oğlu olduğu halde, mitolojide Zeus'dan bile daha kötü gösterilmiştir. Zeus bile, Ares'in anası Hera'ya çektiğini söyleyerek, "işi gücü kavga, döğüş çıkarmak olan bu oğlundan tiksindiğini" söyler.

Eski Yunan dilinde ne kadar aşağılayıcı, tahkir edici sıfat varsa, hepsi Ares'e müstahak görülür: Kudurgan, azgın, zalim, korkak, cani, deli, uğursuz, insanların baş belası, eli kanlı... vb. gibi niteleme sıfatlarının hepsini birden taşır Ares.

Bazı mitologlar, bir tanrı olarak Ares'in Yunan mitolojisine yabancı mitolojilerden geçmiş olabileceğini ileri sürerler ve Ares sembolizasyonunun eski Yunanistan'ın kuzeyindeki kavimlerden kaynaklandığını tahmin ederler.

Homeros'un ünlü *İliada* destanı Troya savaşını anlattığı ve bu savaşta her iki taraftaki kahramanlar da (Aşil, Hektor, Agamemnon, Odysseus, Aias ....ilh) övüldüğü halde, Ares, korkak, kalleş, ikiyüzlüdür. Ares'i olumsuzlayıp, aşağılayan Yunan mitolojisi efsanede savaş tanrısını Troya'lılardan yana gösterir. Savaşı kazanan ise Akha'lardır.

Daha da ilginci, savaşın kahramanlarından ölümlü Diomedes, sa-

vaş tanrısı Ares'i yener. Diomedes tarafından karnından yaralanan Ares, Babası Zeus'a koşar ağlamaya, yalvarıp, yakarıp dövünmeye başlar.

İlyada destanında öykülenen Troya savaşında Ares'in karşı tarafta gösterilmesi, efsanede Troya'lıların haksız görülmesindendir. Bu nedenle,savaş tanrısı Ares, bir bakıma, bu savaşın çıkmasının ve nice insanın, nice yiğidin ölmesinin suçlusu gibi algılanmaktadır. Zira Troya'lı Hektor destanda kahramanlığıyla ve insanı değerleriyle yüceltilmiştir. Homeros, bu savaştan dolayı tanrıları suçlu tuttuğunu, Troya kralı —ve Hektor'un babası— Priamos'un ağzından söyletir. Priamos, Helena'yı savaştan dolayı suçlu bulmaz "asıl suçlu tanrılardır" der, "onlar açtı başıma bu kanlı gözyaşı döktüren savaşı"...

Bununla birlikte Troya savaşı efsanesi yaşanılan bir gerçeklikten doğmaktaydı: Ege denizinin batısındaki ve doğusundaki site devletlerinin çe-

Athena

şitli çıkarlara göre gruplaşarak yaptıkları savaşların mitolojiye geçmesidir.

Yunan mitolojisiyle ilgili bir nokta daha: Zeus'un başından zırhıyla ve silahlarıyla doğan *Athena* başlangıçta Savaş Tanrıçası kabul edilirdi. Sınıfsız toplumdan sınıflı topluma geçişte ortaya çıktığı anlaşılmaktadır, çünkü "devletin korunması"nı temsil ederdi ve bu anlamda Athena'nın doğuşu, devletin doğuşuyla birlikte olmuştur diyebiliriz.

Mitolojinin yüzyıllar içinde evrimi sonucunda Athena sonraları savaş tanrıçası olmaktan çok aklın, mantığın, saflığın simgesi haline geldi.

Atina site devletinin adının Athena'dan gelmesi de bu tanrıçayı devletle bağıntılı görmemizi gerektirir.

Ares sembolizasyonu ile ilgili şunları da eklemek gerekiyor.

Bu savaş tanrısı muharebe meydanında daima şürekasıyla birlikte dolaşır. Kızkardeşi Eris (Kavga), oğulları Phobos (Bozgun) ve Deimos (Korku) Ares'le birlikte dolaşırlar. Buna karşılık kızı Harmonia (Uyum) babasıyla gezmez. Ares'e refakat edenler bunlardan da ibaret değildir. Terör, Dehşet, Titreme ve Panik Ares'in peşisıra giderler. Bu takım nereye gitse yerin içinden gürültüler yükselmeye, kan fışkırmaya başlar.

Fakat buna rağmen,eski yunan efsaneleri Ares'i insanoğluna mağlup ettirmişlerdir. Sadece ölümlü Diomedes değil, aynı zamanda kahraman Herakles de Ares'i yaralamıştır.

Ve nihayet Atina'da cinayet suçlularının (katillerin) yargılandığı yerin de adı, mitolojiye göre, Ares Tepesi'dir (Areopagos).

ROMA SAVAŞ TANRISI MARS

Yunan mitolojisinde Ares'in bunca aşağılanmasına karşılık, Roma mitolojisinde savaş tanrısı Mars yüceltilmiştir.

Bunun nedeni, Romalıların, Yunanlılara nazaran çok daha büyük, çok daha etkili bir köleci devlete sahip olmaları, merkezi nitelikli bu devleti uzun süre ayakta tutabilmeleridir. Gerçekten de, Makedonyalı Büyük İskenderin Yunan site devletlerini merkezi bir imparatorluk altında birleştirmesi uzun ömürlü bir merkezi köleci devleti ortaya çıkarmazken, Romalılar gerek cumhuriyet gerekse imparatorluk dönemleri boyunca geniş topraklara hakim olmuşlardı.

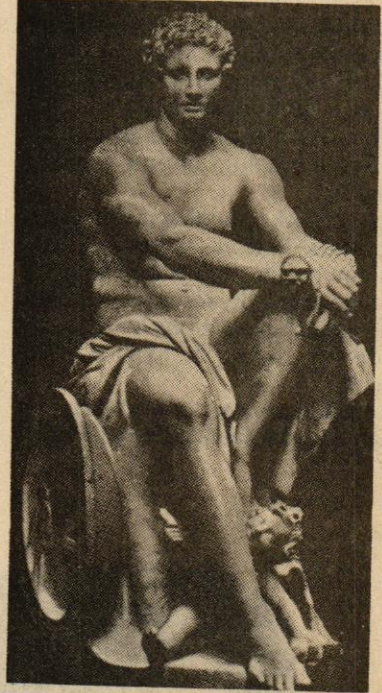
Kontrol altında tuttuğu topraklar bir ara Kartaca'dan Doğu Akdeniz'e, Galya'dan İzlanda adasına kadar uzananRoma imparatorluğu, tarihin en büyük köleci devletlerinden birisiydi.

Ayrıca, Atina'da, Isparta'da vb. yönetimin sivil kalmasına karşılık, Roma'da egemen köleci sınıf *patrisyenler* devlet yönetimine *majistra*'lığı getirerek, aynı zamanda askeri ünvan da alarak ve devletin alt kademelerine kadar majistra'lığı yayarak devleti askerileştirmişlerdir.

Daha sonra milattan önce 1. yüzyılda imparatorluk dönemine geçerken, devlet de tümüyle militaristleşiyordu. Julius Cesar ve onun yerine geçen Octavius Augustus devleti büsbütün askerileştirip, askeri bir diktatörlük kurdular. Bu sistemde, savaş kazanmış bir generalin de belli sürelerle imparatorluk yapması mümkündü.

İşte bu nedenlerden ötürü, hem Roma devletinin dışarıda yayılmacı vasfı, içeride ise askeri niteliği, mitolojideki Mars sembolizasyonunu da şüphesiz ki belirliyordu. Esasen hangi insani ögeleri içerirse içersin, hangi insan ilişkilerini yansıtırsa yansıtsın, yazılı mitolojide ifadesini bulan ideoloji ve din, köleci topluma özgüydü. Romalılar, bu mitolojiyi kendi devlet yapılarına ve siyasetlerine uygun olarak askerileştirmişlerdi. Bunun da somutu Mars'tı.

Nitekim Mars'ın çeşitli tasvirleri

Mars (Thermes Müzesi Roma)

Romalı askeri giysileri içindeydi.

Mars da tıpkı Ares gibi Jupiter ve Juno'nun (Zeus ve Hera'nın) oğluydu. Fakat Ares'in Yunan mitolojisindeki silikliğine ve adından pek sözedilmezliğine, edildiğinde de horlanmasına karşılık, Mars, önemli bir tanrıydı.

Örneğin, Mars, Roma kentinin kurucusu *Romulus* ile —öldürdüğü kardeşi— *Remus*'un (Rhea Silvia'dan olan ikiz çocukların) babasıydı.

Rhea Silvia'nın babası Alba Longa kralı Numitor, kardeşi Amilius tarafından tahttan indirilmişti. Rhea Silvia'nın amcası, yeni Kral Amilius, ikizler doğunca, bu çocukların kendi tahtı için tehlikeli olabileceğini düşünerek, ikizleri Tiber nehrine attı. Ama çocuklar bir dişi kurt tarafından emzirilip, büyütüldüler. Önce Amilius'u öldürüp, Numitor'a tahtını iade ettiler. Sonra da Roma'nın inşa edilmesi konusunda biribirlerine düştüler. Romulus, kardeşi Remus'u öldürdü. Ve Roma kentini kurdu. (Efsaneye göre M.Ö.753)

Görüldüğü gibi, Roma mitolojisi eski Yunan mitolojisinden sonra oluşmuştur, tıpkı Roma devleti gibi. Bu nedenle Olimpos mitolojisini alan Romalılar, birçok kahramanın adına Latince karşılıklar bulmuşlar, bazı öyküleri ve kahramanları kendi toplumlarına göre değiştirmişler ve kendi toplumlarının efsanelerini de ekleyerek Roma mitolojisini ortaya çıkarmışlardır.

İşte değişik tanımlanan bir tanrı olan Mars da Roma kentinin kurucusunun babası ve kutsanan bir tanrı haline gelmiştir. *Iliada*'da Ares ne denli aşağılanırsa, Roma kahramanlık destanı *Aeneid*'de Mars o denli yüceltilir.

Romalıların savaş tanrısı Mars, aynı zamanda haftanın üçüncü gününe de adını vermiştir. Batı'da haftanın üçüncü günü sayılan salı, İtalyanca'da *martedi* Fransızca'da ise *mardi*'dir.

KUZEY AVRUPA MİTOLOJİSİNDE SAVAŞ TANRILARI

Savaş tanrılarına verilen önemin, efsanelerin içinden çıktıkları toplumla ve o toplumların savaşçılığı ile yakından ilgili olduğuna diğer bir örnek Germen ve Nordik mitolojilerinde görülür.

Akdeniz'de köleci devletler varken, Germen kabileleri ve kuzeyliler —özellikle Vikingler— bitmez tükenmez savaşlar sürdürüyorlardı.

Germen kavimlerinde tanrılar tanrısı *Wodan* aynı zamanda savaş tanrısıydı da. (Yunanlılarda Zeus, Romalılarda Jupiter'in eşleniği olan Wodan, bu topluluklarda aynı zamanda Ares ya da Mars ile özdeşleşmişti.)

Daha da kuzeye gidince İskandinav topluluklarında en büyük tanrı Wodan, *Odin* adını alıyordu.

Biraz daha geriye gidecek olursak, Tunç devrinde bu kavimlerin en büyük tanrısı Tiwaz idi. Geldikleri yerlerde bu denli savaş yapmadıklarından olacak Tiwaz adaleti temsil ediyordu.

Daha sonra, yeni yerleşim bölgelerine gelince, zamanla Tiwaz yerini Wodan'a —ve kuzeyde Odin'e— terketti. Wodan ya da Odin hem baş tanrı, hem de savaş tanrısı olarak bilinirken, temsil ettikleri değerler Tiwaz'ınki kadar olumlu değildi. Bu tanrıya adaklar adanıyor, ona bağlılık eksilmiyordu, ama aynı zamanda ondan korkuluyordu. Dahası da Wodan ve Odin sahtekâr ve hilebaz olarak tanımlanıyordu.

Germen toplulukları ve daha kuzeydeki kavimler bu tanrılara bağlıyken, Romalıların oraları istila etmesiyle Mars'la tanıştılar. O döneme ait bulunan çeşitli kitabelerde ya da duvar yazılarında, tasvirlerinde Mars'a da adak adandığı, Mars'ın da adından sözedildiği anlaşılıyor.

Daha da ilginç olanı, Romalılar —ve Latinler— haftanın üçüncü günü Mars'ın adına adarlarken, indogermen kökenli İngilizce'deki salı günü *(tuesday)* sözcüğünün de Tiwaz adından geldiği çoğu etimologlar tarafından ileri sürülmektedir. Bugünkü Almanca'daki salı*(Dienstag)*sözcüğünde *"Dienst"*'in hizmet (servis, görev vb.) anlamına geldiğini düşünerek Dienstag sözcüğünün "hizmetgünü" demek olduğu bunun da kökeninde, tanrıya hizmet ,ibadet gibi kavramların yattığı (Gottesdienst) akla gelebilir.

Görüldüğü gibi Romalıların kuzeyi işgali, Romalılara karşı verilen savaşlar bir yandan Mars'tan esinlenerek o dillerin —hristiyanlık öncesinde— Salı gününü savaş tanrısına (onunla özdeş en büyük tanrıya) ayırmalarını getirmiştir.

* * *

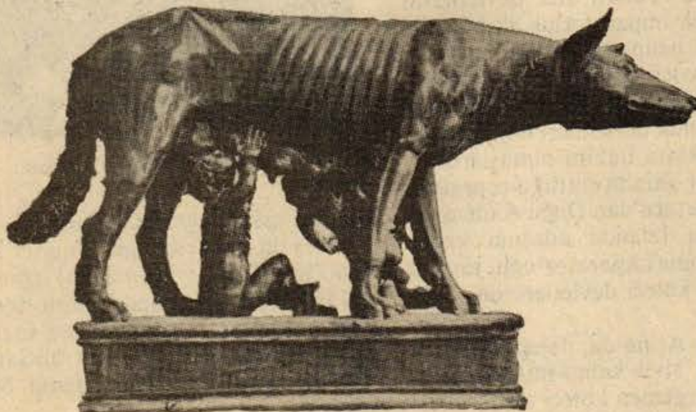
İnsanoğlu çağlar boyu savaş yapmış. Bu savaşlarda metafizik güçlerden medet ummuş. Kendi yaptığı savaşlar için savaş tanrıları yaratmış. Ya da, çoğu zaman, kitleler tanrı adına savaşa gönderilmiş.

Kimi topluluklar en büyük tanrıyla savaş tanrısını özdeşleştirmiş, kimi toplumlar ayrı tutmuş. Kimi toplumlar savaş tanrılarını yerden yere çalmış, kimileri savaş tanrılarına tapınmış. Çok tanrılılıktan, tek tanrılığa geçince de insanlar tanrıyla birlikte savaşmaktan kurtulamamışlar.

Dinsel duygular, mistik şartlanmalar çağlar boyu insanların savaşa sürülmesi için, teşvik edici bir öge, manevi bir faktör olarak kullanılmış.

Ama hangi saikle olursa olsun, insanlar istedikleri ve sevdikleri için değil, mecbur oldukları ya da mecbur edildikleri için savaşa gitmişler, gönderilmişler.

Daha ilk çağlarda bile, görüldüğü gibi, savaş tanrısının en büyük tanrıyla özdeşleştiği durumlarda dahi, o ilkel toplulukların da savaş tanrılarından hoşlanmadıkları anlaşılıyor. Mi-

Siena'daki Remus ve Romulus heykeli.

litarist Roma'da yüceltilen savaş tanrısı Mars da aradan geçen çağlar zarfında o saygı duyulan imajından uzaklaşmış, hotozlu mihferiyle, zırhıyla, Roma kılıcıyla felaket tellallığının, kara günler haberciliğinin nefret edilen bir simgesi haline gelmiş.

Uygarlığın bunca ilerlediği çağda, insanlar hâlâ savaşlarda biribirlerini öldürüyorlar. Bu savaşların kimisi haksız savaşlar, kimisi ise ulusal kurtuluş için, özgürlük ve sosyal kurtuluş için verilen haklı savaşlar.

Ama şurası kesindir ki, insanlar ve insanlık savaşların ve onları yaratan sosyal ,ulusal, ekonomik ve siyasal nedenlerin tümüyle ortadan kalktığı savaşsız bir dünyayı, engin bir barış ve kardeşlik dünyasını herşeyden fazla özlüyorlar.

Kaynaklar:

Masks of God, Oriental (II), Occidental (III), Mythology, Joseph Campbell, Penguin Books, 1982 (15. basım)

Ancient Myths, Norma Goodrich, New American Library, Mentor Books, 1972

Légendes Thraces "La Thrace Aux Rois-Prêtres, Rois Dieux", Sf. Presse, 1977

Middle Eastern Mythology, S.H. Hooke, Pelican Books, 1983 (10. basım)

Gods and Myths of Northern Europe Ellis Davidson, Pelican 1982 (13. basım)

The Greek Myths 1,2, Robert Graves, Penguin, 1983 (20. basım)

Düzeltme:

Geçen sayımızdaki Orfe yazısının son paragrafı şöyle olacak: "Cocteau *Orphée*'sinde savaş sırası ve savaş sonrası Fransa'da kendi fantazisini realiteye bağlarken, ölüler ülkesini, Almanlar tarafından bombalanmış olan bir askeri akademide çekmiştir. Eurydice'e aşık Orfe'yi ise ölüler ülkesine gittiğinde *"Ölüm Prensesi"*ne (Persephone'ye) aşık ederken, nazilere karşı Rezistans anılarını canlandırıp sembolize etmek istemiştir. Cocteau'nun fantazik ve sürrealist motifli bu "şiirsel realizmi" Marcel Carné'ninkinden farklıdır. Adıgeçen filmi Carné üslubuyla karşılaştıran André Breton, *Orphée*'de"yaşamla ölüm, gerçekle düş, dünle yarın... artık birbirlerinin karşıtı olmaktan çıkmışlar" diyor.

Fakat sinemadaki asıl önemli Orfe kurdelası Marcel Camus'nün yaptığı Rio de Janeiro'da geçen *Orphée Négro* (Zenci Orfe, ya da Kara Orfe) filmidir. Camus'nün çağdaş bir yorumla sunduğu film, Orfe imajına uygun olarak şiirsel bir anlatıma sahiptir ve sinemanın değerli yapıtları arasında sayılır."

Özür dileyerek, düzeltiriz.

BEYAZ SARAY'DAN YÜKSELEN SAVAŞ ÇIĞLIĞI

Dergimizin geçen sayısında nükleer-tehlike konusunda özel sayfalara yer vermiştik. İnsanlığın karşıkarşıya bulunduğu nükleer tehdidi küçümsememek gerektiğini ve bir nükleer savaş dünyayı mahvedeceği için hiç kimsenin buna cesaret edemeyeceğini varsayarak nükleer savaş tehlikesini ciddiye almamanın doğru olmadığını belirtmiştik. Gene bu kapsam içinde ABD Başkanı Ronald Reagan'ın bir nükleer savaşta ABD'yi koruyabilecek bir koruma perdesi üzerinde çalışıldığını söyleyerek Amerikan yurttaşlarına güvenlik güvencesi verdiğini de hatırlatmıştık.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasının 45'inci yıldönümü vesilesiyle bu sayımızda da savaş ve barış konusuna özel sayfalar ayırdık.

Bu sayımızın pikajı yapılırken Ronald Reagan'la ilgili bir haber yeraldı gazetelerde. Reagan, Beyaz Saray'da yapılan bir televizyon çekimi öncesinde mikrofon denemesi olarak şu sözleri söylemiş:

"Sevgili Yurttaşlarım, Rusya'yı ebediyyen ortadan kaldıracak bir kararı az önce imzaladığımı bildirmekten kıvanç duyuyorum. Bombardıman 5 dakika içinde başlayacaktır."

Ronald Reagan'ın bu sözleri "soğuk şaka" ya da "diplomatik gaf" olarak yeralıyor çeşitli basın organlarında. Reagan'ın sözlerinin biçimsel bakımdan "soğuk bir espri" ya da "politik gaf" diye nitelendirilmesi belki mümkün. Ama, sadece *biçimsel olarak.*

Özünde ise Reagan bir gerçek özlemi, isteği, *istenip de bir türlü gerçekleştirilemeyen* bir hülyayı dile getirmiş olmaktadır. Şayet Reagan ABD'yi bir nükleer savaşta koruyacak anti-nükleer bir perdeye teknik olarak sahip olsaydı, bu sözlerin bir "şaka" olmaktan çıkıp, gerçeğe dönüşmesi pekâlâ olasıydı. En azından Reagan ve ABD yönetimi, böyle bir tehdidi insanlığın başında Demokles'in kılıcı gibi istediğince sallandırıp, dünya jandarmalığını keyfince sürdürebilirdi. Zaten ABD'yi koruyacak böyle bir perde olmadan da ABD nükleer savaş tehdidini sürekli diri tutmaktadır. Şu halde, Reagan'ın yaptığı "şaka" bir soğuk şakaysa bile, bu soğukluğu şakada değil, soğuk savaşta aramak gerekir.

Le Monde gazetesi Reagan'ın sözleri konusunda, "Reagan'ın yaptığı bu şaka, bilinçaltı bir arzunun dışa vurulması mı, yoksa korkunç bir canavarın duası mı?" diye soruyor ve bu soruyu psikologların yanıtlayabileceğini söylüyor.

Bizce Le Monde yazarının koyduğu iki alternatif birbirini dışlamıyor, tersine bütünlüyor. Ne var ki, sorunun yanıtını psikiyatri uzmanlarında aramak boşuna. Çünkü Reagan'ın hezeyanları bir manyağın, bir maceraperestin karihasından çıkmış tekil ve kişisel bir şey değil. Tıpkı İkinci Dünya Savaşı'nın çıkış nedeninin Hitler'in manyaklığı olmadığı gibi.

Gerçi kovboy eskisi Reagan'ın eskiden Amerikan faşistlerine sempati duyduğu, bir zamanlar zenci düşmanı, ırkçı-faşist Ku-Klug Klan örgütüyle ilişkileri bulunduğu, California Eyalet Valisi olduğu sıralarda Amerikan faşistlerini, ırkçılarını himaye ettiği biliniyor. Ama gene de kendisinin mikrofon denemesinde sarf ettiği bu sözleri, Reagan'ın şahsi dileği olarak almamak gerekir. ABD'nin nükleer savaş sevdası ve tehdidi, Reagan'dan önce de vardı, sonra da olacaktır. Çünkü Reagan, Amerikan finans kapitalinin yumuşama aleyhtarı ve silahlanma yarışı şampiyonu çevrelerinin ve dolayısıyla *Pentagon militarizminin* bir kuklasından başka bir şey değildir.

Sorun Reagan sorunu değildir, ama Reagan da, adı geçen savaş yanlısı çevrelerin gerçek niyetini, tıynetini en iyi açığa çıkaran bir Beyaz Saray patronu olarak ilginç bir prototiptir.

Nükleer savaş tehdidine karşı barış uğraşında, Beyaz Saray'da oturduğu sürece Reagan somutlaması bu açıdan yerindedir kanısındayız.

DÜŞÜN

"Reagan nüfus sorununuzu çözecek" (*İngiltere*)

Kassandra'nın Çığlığı

Uğur Kökden

Sözün özü ve sözcüklerin ötesi, tek bir cümle: İsimsiz, unutulmuş, eski bir yazardan, bir payan tapınağın yıkıntıları gibi elde kalan, eskimeyecek bir parça - küçücük bir not; tarihi 23 Ağustos 1939. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından tam bir hafta önce: "Her şey bitti artık. Gerçekten bir yazar olsaydım, savaşı önleyebilmem gerekirdi." Yerine ulaşmamış bir SOS duyurusu gibi, çığlık burada sönüyor.

Sessizliğin ortasında, alçakgönüllü, ama gerçekçi bir değerlendirme; büyük bir sorumluluğun peçeli anlatımı bu, besbelli! Canetti'nin dediği gibi, yukarıdaki sözlerin sahibi, savaş patlayıncaya dek kuşkusuz gerçek bir yazardı.

Tuhaf raslantı: o notun yazıldığı tarihten üç-beş yıl önce, Hemingway de benzer bir görüşü dile getirmişti. 1935'te, Paris Yazarlar Kongresi'nde. Çanlar Kimin İçin Çalıyor*'un yazarı, "bir yazarın önemi geleceğin düşüncesini etkileme gücüyle ölçülür" diyordu. Böyle demekte de haklıydı. Çünkü o sırada, tüm çanlar, en azından Avrupa'nın yakın geleceği için çalmaktaydı. İspanya İç Savaşı ise, ufukta bekliyordu. Ama, işkencenin ve kanın kokusu çoktan duyulmuştu. Ne var ki, toplama kamplarının ve cinayetlerin adı daha konmamıştı.*

Sorumluluğun delegesi aydınlar yahut daha dar anlamda yazarlar, bir çeşit bilici*'dir denebilir. Zamanımızın talihsiz bilicileri; yeni Kassandra'nın oğulları ve kızları. Mutsuz bilincin temsilcileri. Bilinci uyandıranlar, kimse olacağı açık-seçik anlamadan, sezmeden, çağın ve kitlenin nabzını tutmayı başarır. Gölgelere kulak verirler. Güneşi koklarlar. Yanma pahasına, Lorca, Zweig, Nizan gibi bedenlerini yürekleriyle birlikte ateşe atmaktan çekinmezler.*

Niçin? Onların tek amaçları ölüme karşı çıkmak, tek görevleri insan onurunu —bedeli ne olursa olsun— diriltmek ve kutsamak mı? Temelde, onlar körleşmeye karşılar; yani buyruklara, ya da oldu-bittilere körükörüne boyun eğişe. Bir bakıma öncülük, öncüleri aşan bir istencin adı sayılabilir.

Anna Seghers'in Weimar'da dile getirdiği anlamlı sözleri anımsayalım bir kez: "Burada bulunan kimi yazarlar, çoğunlukla en gençlerimiz, son savaşta kimin tarafından, kime karşı ve neden kötüye kullanılmış olduklarını anlamayı çok sonra öğrenebildi."

Gerçi, Weimar konuşması İkinci Savaş'ın bitiminden yirmi yıl sonra yapıldı. Ama, Seghers'in büyük bir yalınlıkla parmak bastığı yakıcı gerçeği bilmeyenler —gene o gün gibi bugün de— bilenleri kat kat aşıyor.

Bu arada unutulmamalı ki, Paris Kongresi, katılan yazarlar ve ürünlerinin yadsınamayacak ağırlığına karşın, tüm namuslu insanların güçlerini bir kefeye koymaya yetmedi. Bununla birlikte Kongre, faşizme karşı açılmış geniş cephenin önemli bir öğesi durumuna dönüşmekten de geri kalmadı. Kuşkusuz, daha önce de benzeri durumlar ve koşullar yaşanmıştı. Sözgelimi Stockhom Barış Kongresi'ne —80 yaşın üstünde— katılan büyük Tolstoy, savaşın (1914/18) uzaktan uzağa duyulan uğultularını —bir bilgenin güç aşılayan deneyimiyle— kongrede dile getirmişti. "Savaşa karşı çıkan yazarın elinde bir tek, ama çok güçlü bir silah var: o da gerçek*", demişti. Troya Savaşı öncesinde olacakları bir bir anlatan Kassandra'nın çığlığı gibi, Tolstoy'un uyarıları da dikkate alınmadı. Duyulmadı.*

Hem nasıl duyulsun?

Duruşma*, örneğin 1914'te yayımlandı. Reichstag Yangını duruşması ise, 1933 yılı içinde görüldü ve sonuçlandı. Birinciden tam yirmi yıl sonra. Kafka'nın sesi zamanında kulaklara erişebilseydi, yeni nazi rejiminin böyle bir "savaş" oyunu hiç gerçekleşebilir miydi? Ne tuhaf yazgıdır ki, Leipzig duruşmasına ilişkin belgeleri yansıtan* "Kahverengi Kitap"*lar, Goethe ve Schiller (*Hermann ve Dorotha *ile* Wallenstein *üçlemesi) ciltlerine gömülmüş olarak gizlice Almanya'ya yollanabilmişti ve o yolla dağıtılmıştı.*

Tedirgin bir çağda yaşıyoruz. Açık bu! Kısa bir süre önce yitirdiğimiz Şolohov'un kaygısını hemen herkes paylaşıyor. İnsanlığın kendi kendini yok etmesine ortam hazırlayanlara, bunu özendirenlere bir yazarın karşı çıkması düşünülebilir mi? O halde görev, yazılı söz ile durdurulamaz yaşam arasındaki yakın ve dinamik bağı kurabilmek! O zaman da, "en ağır ve karanlık dönemlerde bize hangi kitaplar, hangi yazarlar yardımcı oldu?" diye sorma hakkımız —Anna Seghers ile birlikte— doğuyor. Ömrünün 39 yılını sürgünde geçirmiş olan İspanyol ozanı Rafael Alberti'nin tüm XX. yüzyıla yöneltti̇ği ağır suçlama karşısında başımız dik nasıl durabiliriz? "Yüzyıl bitmek üzere ve yine savaştan söz ediliyor. Oysa, ne çok savaş gördüm! Ve, hâlâ, buğday ekmek yerine füze ekiyor insanlar."

Sessizce, olup bitenlere kulak tıkayarak yaşanabilir mi? Yaşansa bile, neyi, ne kadar bir süre için erteleyebiliriz?

Savaşın başında, kimselerin Güney Pireneler'deki Vernet kampından haberi yoktu. Fransızlar, Vichy hükümetinden önce, Nazi Almanyası'ndan kaçan tüm yabancıları, demokratları, Almanları ve Orta Avrupalıları oraya doldurmuştu. Teslimden sonra Gestapo'ya teslim etmek için. Fransa'nın yüzkarasıydı, Vernet. Şimdi, üstünden yıllar geçti. Vernet'in öyküsünü, Toprağın Tortusu*'nu (Koestler) kimler biliyor?*

1933-ertesinde kurulmuş olan Sürgündeki Alman Yazarlar Derneği*'ni şöyle ya da böyle anımsatacak kimseler kalmadı artık. Özellikle, son canlı tanıklar, Seghers ile Manes Sperber de öldükten sonra. Ötekilerin, Leonhard, Regler, Uhse ve benzerlerinin çehreleri, hangi kalın sisin ardında eriyip yok oldu acaba?..*

Nice susmuş ve unutulmuş özveriden, çabalardan biri de, Amsterdam-Paris Hareketi. Önce Hollanda başkentinde başlatılıp, sonra Paris'te, 1933 Haziranında asıl meyvesini veren Savaşa ve Faşizme Karşı Hareket*. Pleyel Salonundaki Başkanlık Divanı'nda o gün yer almış isimlerin her biri, Troya Kraliçesi Hekabe'nin kızı* bilici *Kassandra sayılabilir: Alain, Barbusse, Breton, Eluard, Einstein, Gide, Malraux, Rolland, Russel ve Sinclair...*

Troya bir trajediydi. Dileyelim, tarih kendini yinelemesin! Kassandra'nın çığlığı yeryüzünün her köşe-bucağında duyulsun! Duyulsun ki, Troya Savaşı bir daha gerçekleşmesin!

Amerikalı psikologların tedavi yöntemindeki yeni buluşu

Savaş Oyunu

Savaş oyununun zevkli olmasının yanısıra kişilere gerçek hayatta nasıl başarılı olunabileceğini de öğrettiği ileri sürülüyor

İki yıl önce bir psikolog ile bir iş adamının birlikte tasarladıkları bir fikir, Amerika'nın en popüler oyunu haline geldi.

le çok ilgi gösterdiği savaş oyunu Amerika'da 38 eyalette yapılıyor. 6000'den fazla da kayıtlı üyesi var. Bu oyunda kullanılan "silah"

Güneş, 20 Ağustos 1983.

İnsan Öldürme Duygusunun Tatmini

ABD'deki psikiyatri şarlatanlıklarına değişik yönleriyle bu sütunlarda çeşitli vesilelerle değindik. Daha da değineceğiz.

Özellikle, otomasyon kurbanı ve tüketim toplum robotları haline getirilmiş Amerikalıların ruhsal çöküntülerine psikiyatri ve psikanaliz seanslarında, ruh doktorlarının loş odalarında çare bulabilmek için nasıl da umutsuzca çırpındıklarını ve psikiyatrinin ABD'de bir bilim dalı olmaktan çıkıp, bir madrabazlık haline geldiğini, bir aldatmacaya dönüştüğünü söyledik.

Sorunları toplumsallıkta yatan ruh hastalıklarına veya bozukluklarına, dengesizliklerine bireysel çözümler arayan milyonlarca Amerikalı için psikiyatri seansları çağdaş bir afyon haline gelirken, egemenler açısından çözümü ancak ve ancak toplumsallıkta olan bu "kişisel" gerilimleri ve bozuklukları, insanların bireysel çözümlerde aramasında *establishment*'in bekası ve çıkarları bakımından sayısız faydalar görüyorlar.

İşte size ABD'deki psikiyatri soytarılığına başka bir örnek. İnsanlara sahra savaş oyunları yaptırarak onların gerilimleri ve içlerindeki şiddet duyguları deşarj ediliyormuş. Bu savaş oyunu da son zamanlarda ABD'nin en popüler oyunu haline gelmiş.

Kovboy ve gangster filmleriyle, ya da suspanse adı verilen korku, gerilim filmleriyle, seks, şiddet ve karate filmleriyle yetişen bir toplumun bireylerinde şiddet duygularının yaşamasında ve bu dürtülerin deşarj ihtiyacının ortaya çıkmasında şaşılacak birşey yok.

Çocukluktan itibaren okunan şiddete dayalı çizgi romanlar yetmedi, yukarıda andığımız filmler de yetmedi, uzay savaşları, kötü science-fiction da yetmedi, ve nihayet TV alıcıları aracılığıyla oynanan ve yüzde doksan dokuzu savaşa ve şiddete dayanan elektronik oyunlar da kafi gelmedi, hakiki savaş

elbiseleriyle, ama oyuncak tabancalarla arazide savaş oyunları icat edildi.

Bizim bildiğimiz kadarıyla, Amerikalıların bir milyondan fazlası daha on yıl öncesine kadar Vietnam'da bu şiddet duygularını bol bol tatmin etmişler ve deşarj olmuşlardı. Halen Orta Amerika ve Orta Doğu başta olmak üzere yüzbinlerce Amerikalı şu yeni soğuk savaş koşullarında bol bol askeri tatbikatlar ve manevralar yapıyorlar.

Ama bu da yeterli gelmemiş olacak ki, yeni bir Vietnam savaşı yaratılıncaya değgin Amerikalılar demek böyle deşarj edilecekler.

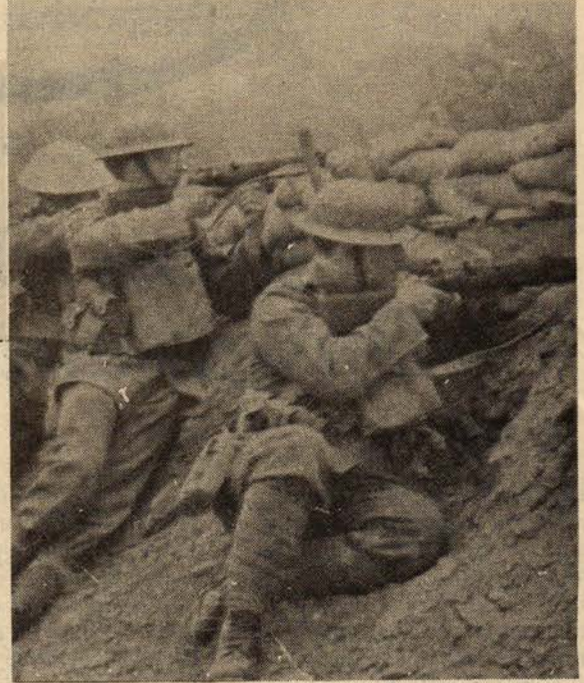
Yeryüzünde sanat gibi, okumak gibi ,estetik gibi, doğa gibi, spor gibi nice nice güzel uğraşlar varken ve bir kısım ülkelerde insanlar boş vakitlerini böyle değerlendirerek birey olarak daha da yetkinleşip zenginleşirken, Amerikalılar askercilik oynayarak hoşça vakit geçiriyorlar. Böyle bir zevk belki bir yanıyla Amerikanvari orjinal bir buluştur, ama emin olunuz ki, bu bir iş adamı ile bir psikologun karihasından çıkmış bir fantezi olmaktan ibaret değildir. Bu zevk, belki birçok Amerikalı için uygun bir deşarj oluştur, ama emin olunuz ki, bunun soğuk savaşla ve Amerikan ulusunun militarizasyonu ile yakından ilgisi vardır.

İnsanları yalancıktan da olsa öl-

dürerek gevşemek ve rahatlamak, bundan haz duymak, üstelik de bu hobi'yi iş ve meslek hayatında yükselmenin yardımcı bir ögesi saymak, ama sahra savaşı manevraları yaparken, çoğunlukla karı-koca olarak karşı saflara geçip biribirini öldürmek... İşte bütün bunlar bugünkü Amerikan toplumunun tüm görkemi ve şatafatı ardındaki zavallılığını, insansızlığını pek güzel göstermiyor mu?

Ne diyelim? Savaş oyunları Amerikalılara hayırlı uğurlu olsun. Hem bu moda uzun süre devam ederse belki faydalı da olur. Bu oyunları oynaya oynaya deşarj olacak ve insanileşecek Amerikalılar iyice çoğalırsa, belki ABD ileride yeni bir olimpiyat düzenlediğinde, olimpiyat kentinde bir hamburgerciye girip 23 kişiyi tarayarak öldüren, ya da arabayı kalabalık bir kaldırıma sürüp 21 kişiyi ezen insanların ya da son yıllarda sayıları hayli artan Amerikan Landru'larının adedi azalır belki!..

Tarih Yeniden Yazılmaz!..

"savaşçılık" oynayanlar

"Masa üzerinde 25 milimetrelik oyuncak asker tüfeklerinin namlusundan bakmak gerçekten saldıran bir düşman karşısında olmaktan çok çok uzaktır. Ya da 54 mm.lik oyuncak üniforma boyamak, giyilmek üzere gerçek bir üniforma hazırlamaya hiç benzemez. Pekçok insan için bu minyatürler artık "tarihi yeniden yaşamak" hissini vermiyor. Bunun yerine "yeniden oynamayı" yeğliyorlar.

Savaşları yeniden yaşama oyunları dünyanın birçok yerinde popüler olmakla birlikte,Sealed Knot dünya çapında bir üne sahiptir, ABD'de ise en ünlü olduğu söylenebilir. ABD'nin askeri tarihi, buna eşlik eden liberal silah yasaları bu geniş ilgiye yol açmaktadır. Bugün 10 binden fazla Amerikalı ülke tarihinin herhangi bir savaşında rol almak üzere üniforma giymekte ve "savaşmaktadır".

Bugün Amerikalılar bütün savaşları yeniden oynamaktadır. Dahası ABD hükümetinin Ulusal Park Hizmetleri bu işe esaslı biçimde girmiştir. Askeri bölgelerdeki Valley Forge, Pennsylvania ve Petersburg, Virginia gibi ulusal parklarda "yaşayan tarih" gösterileri için dönemin üniformasını giyen, silahlarını kullanan görevliler çalıştırılmaktadır. Yöresel küçük askeri bölgelerde bile böyle görevliler ve gruplar vardır. Bir yandan bu pazar, diğer yandan özel hobi grubunun pazarı ile, işleri yalnızca askeri donanım kopyaları satmak olan şirketler var olmaktadır.

Yeniden oynayanlar için en popüler savaşlardan birisi II. Dünya Savaşı'dır. Çoğu "II. Dünya Savaşı Tarihi Yeniden Oynama Ulusal Federasyonu"na bağlı olan insanlar İngiliz, Amerikalı, Alman birliklerini temsil etmekte, "Doğu Cephesi izlenimi" vermek üzere de bir avuç "Rus" bulunmaktadır. Başlangıçta tüm donanımları orijinaldi. Ama fiyatlar yükselmeye başlayınca kopyalar kullanılmaya başladı. Daha sonraları ise donanım sonraki dönemlere de kaydı, örneğin Amerikan ordusunun Kore savaşında giydiği arazi ceketleri kullanılmaya başlandı.

Donanım sorun olmaya devam ediyor. Federasyonun düzenleyici üyelerinden birisi donanımın gerçeğe uygunluğuna önem verdiklerini belirtiyor, "Oyunları denetleyen otantiklik komitelerinin raporlarına göre kullanılan üniformalar, silahlar ve donanım doğru" diyor, "nihayet saç traşları da sorun olmaktan çıktı, döneme uygun hale geldi".

Yeniden oynama konusunda bir başka gelişme, artık izleyicilere daha az izin verilmesidir. Etrafta izleyenlerin olması savaş oyununa katılanların "kendi küçük dünyaları"nı tahrip etmektedir. Çoğu durumda katılanlar ormana gitmekte, düşman kamplar kurmakta ve haftasonlarını birbirlerine karşı taktik manevralar düşünmekle geçirmektedirler. Tüm haftasonu tam bir askerin hayatı yaşanarak geçirilmektedir.

Amerika'da pekçok hobiden çok daha hızlı gelişen yeniden-oynama'nın geleceği yeniden-oynayıcıların artan sayısına bakılarak iyi görünmektedir. Yeniden-oynama işine girmek ise o kadar ucuz değildir."

(Military Modelling, Mart/1984 sayısından özetlenmiştir.)

I. ve II. Dünya Savaşlarının Bir Felsefe Akımı VAROLUŞÇULUK

Düzenleyen ve çeviren: Aziz Çalışlar

Yaygın etkisi olmuş öznel-idealist ve akıldışıcı bir çağdaş burjuva felsefe akımı.

Varoluşçuluk, kapitalist sistemin bunalım belirtilerine (dünya ekonomik bunalımına) bağlı olarak 1930'lu yıllarda Almanya'da ortaya çıkarak gelişmiş, daha sonra Fransa'ya atlayarak yaygınlaşmış, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ise, Batı Avrupa kapitalist ülkelerinde (özellikle de Batı Almanya, Fransa ve İtalya'da) geniş burjuva aydın çevreler ile küçük burjuva kesimlerin bir tür moda dünya görüşü ve moda yaşam davranışı haline gelmiştir. Varoluşçuluğun kendi sözcülerinin de belirttikleri gibi varoluşçuluk, I. Dünya Savaşı'ndan sonra burjuva insanın içine düştüğü tedirginlik ve kuşku yıllarında ortaya çıkmış, bütün o sarsıntılı dönemin izlerini üzerinde taşımıştır. Varoluşçuluğun yeniden ortaya çıkışı ise 2. Dünya Savaşı'nın sonuçlarının burjuva insanı tüm benliğinden sarsarak geçmişin manevi dünyasından tüm tarihsel bağlarını koparmasıyla bağıntılıdır.

Varoluşçuluk, düşünce tarihi açısından, fenomenolojinin, öncelikle de yaşam felsefesinin belli çizgilerini köktenleştirerek sürdürmüştür. Varoluşçuluk'un 19. yüzyıldaki öncüleri Nietzsche ile Kierkegaard'dır.

Felsefenin tüm gelişim süreci içinde ele alındığında, Varoluşçuluk'un Descartes'tan Hegel ile Feuerbach'a uzanan klasik burjuva felsefesince elde edilmiş başarılara sırt çevirdiği kadar, tarihsel ve diyalektik maddeciliğe de karşı çıkarak onu çarpıtmaya çalışan, başlıca gerici bir akım olduğu görülür.

Varoluşçuluk'un başsözcüleri, Almanya'da Heidegger ve Jaspers, Fransa'da ise Sàrtre ve Marcel'dir.

Varoluşçuluk'un daha sonraki izleyicileri arasında şu adlar da sayılabilir: Haecker, Guardini, Grisebach, Haberlin, Szilasi, Gadamer, Berdayev, Simone de Beauvoir, Mounier, J.Wahl, Mereau-Ponty, Kojeve, Grassi, vb.

Edebiyatta, "Varoluşçuluk", genellikle Fransız Varoluşçuluk'unu (özellikle de Sàrtre'ı) belirtmek için kullanılır; Alman diline bağlı varoluşçular ise "varoluş felsefesi" içinde anılırlar. Marcel, Wust, Haecker, vb. açısından Hıristiyan ya da Katolik Varoluşçuluk'tan söz edilirken, Heidegger'ın öğretisi, Varoluşsal Ontoloji ya da Ontolojik Varoluşçuluk diye bilinir.

Varoluşçuluk'un çeşitli türleri, varoluş kavramını ele alışları açısından kendi aralarında bir ayrım gösterirler. Ama, varoluş kavramını daha yakından belirlemekten de kaçınırlar. Genelinde, Varoluşçuluk'un "varoluş"tan anladığı şey, insanın bireysel varoluşudur. Varoluş yalnızca insanlarla ilgilidir, nesnelerle değil. İnsanın tipik varlık tarzıdır varoluş. Böyle bir şeyse, insanlara verili değildir, insanın gerçekleştirebileceği ya da gerçekleştiremeyeceği bir olanaktır yalnızca. İnsan, varoluşçulara göre, kendi varoluşunu kendisi yaratır; kendi tasarımıdır o.

Varoluşçuların dilinde insan; insan adıyla geçmez; "orda-oluş", "varoluş", "ben", "kendi için var olan" gibi terimler içinde gösterilir.

Varoluşçuluk'un sözcüleri, varoluş kavramını, varoluşsal yaşantı kavramı yoluyla ortaya koymaya çalışırlar. Böylesine bir varoluşsal yaşantı, Heidegger'a göre, ölüm deneyimidir; Sàrtre'a göre bulantı, Marcel'e göre insanın temel dinsel yaşantısı olarak gizemlik, Jaspers'e göre de, insanın içinde bulunduğu "sınır durumlar" olup, bütün bu kişilerin felsefeleri açıkça öznelci bir özellik gösterir.

Varoluş kavramından yola çıkan varoluşçular, madde ile bilincin (nesne ile öznenin) bilgikuramı içinde ayrıma uğrayışını bir yana bırakırlar. Felsefenin temel sorusu, varoluşçulara göre, o güne kadarki felsefi gelişimlerin bir önyargısıdır. Varoluşçuluk, böylece, insanın bilme yeteneğini dışlar, özellikle de bilimsel bilgiyi değersizleştirir. Varoluşçular için nesnel gerçeklik bilimsel anlamda bilinemez, (bireysel olarak) yaşantılaşır ancak. Burda şunu saptamak gerekir, varoluşçular "yaşantılaştırma" ile "düşünme"yi aynı kefeye koyarlar. "Bilimin olması hiçbir zaman mutlak zorunlu değildir" (Heidegger). "Tarih, sanat, şiir, dil, doğa, insan, tanrı, bilime açık değildir bütün bunlar... Sözü geçen bu alanların varlığı, düşünmeyle, yani, akıldışı yaşantıyla ilgili olan bir şeydir" (Heidegger).

Nesnel gerçekliğe ilişkin yaşantıyı ortaya çıkaran şeyse içsıkıntısıdır. İçsıkıntısı yoluyla insan tüm dünya yüzündeki sonsal konumunu edinir; kendi atılmışlığını, daha en başından ölümle belirlenmiş olan kendi varlığının inceliğini yaşar.

Varoluşçuluk, böylece, mutlak bir akıldışıcılığa bağlanır. Olaylara gerek metodolojik, gerek sistemsel olarak akıldışıcılıkla bakar, her türlü akılcı bilme yolunu dıştalar. Akılsal-olan karşısında akıldışı-olanın kendi doruğuna çıkarılışına Varoluşçuluk'ta rastlanır. Akıl, devrimci burjuvazinin feodal-klerikal topluma, onun kurumlarına ve ideolojisine karşı verilen savaşta kendi silahı olmuşken, gerici geç-burjuvazinin elinde parça parça edilmiştir.

Tüm Varoluşçuluk'ta görülen bir başlıca özellik, felsefi gelenekle, felsefi kalıtımla bağları koparmaktır. Varoluşçuluk'un felsefi-tarihsel temel savı şunu söyler: felsefi gelişme, Platon ile Aristoteles'ten bu yana yanlışa saplanmıştır. O yüzden felsefi gelenekten kopmak, bütün bütüne en yeni baştan işe başlamak gerekmektedir. Heiddegger felsefi kalıtıma böyle bir yaklaşıma "yıkma", Jaspers ise "bireşim" der.

Varoluşçuluk kendi çeşitli sözcüleri elinde farklı yollardan ele alınmış; farklı terminolojiler ve yöntemler içinde, farklı biçimlerde ortaya konmuştur. Varoluşçuluk'un çeşitleri arasındaki ayrılıklara karşın, tümü için geçerli ortak olan yanlar şöyle sıralanabilir: Büsbütün öznel yönde ele alınan bir varoluş kavramından yola çıkış; bilimsel düşünceyi, başta da bilimi küçümseme; bilinemezcilik; felsefi gelenekten bilinçli olarak kopma; içsıkıntısı, bulantı gibi bir ölçüde olağandışı psişik durumları felsefenin özsel sorularıymış gibi ele alış; metodolojik ve sistemsel açıdan akıldışıcılık; bilimsel düşüncenin yerine yaşantının konuşu; eklektizm; insanın toplumsal koşullardan kopuk davranışlarının metafizik, tarihsel-olmayan yönde, soyut olarak ele alınışı.

Varoluşçuluk, tüm çabaları sonunda, insan yaşamının ölmüşlüğün başlangıcı olduğu sonucuna varır. Kendi özelliği açısından Varoluşçuluk, ta en başından en sonuna kadar, derinden kö-

tümser ve nihilist bir öğretidir. Her türlü toplumsal sorumluluğun çözüntüye uğraması, her türlü idealin yıkılması, her türlü nesnel ölçülerin olumsuzlanması doğrultusunda işlerlik gösterir. Jaspers, insanın her türlü toplumsal ilintiden kopukluğu anlayışını şu sözlerle dile getirir: "Toplumsal ben olarak ben, ben değilimdir artık".

Varoluşçuluk'un toplumsal işlevi olumsuz bir özellik gösterir. Burjuva aydın çevreler ile okumuş küçükburjuva kesimlerin aydın serüvenciliği içinde yer almış olan Alman Varoluşçuluk'u, burjuva klasiklerin gerçek insancılık ideallerinden dönülmesiyle, Alman faşizmine bağlı ideoloji ve pratiğin kolaylıkla yerleşebilmesine kapı aralamıştır. Varoluşçuluk, bu aynı rolü, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra da oynamıştır. Varoluşçuluk'un önde gelen sözcülerinin Heidegger' den bu yana Alman faşizmine yazılmış olmaları, bugün de atom savaşı politikası yanında yer almaları hiç de rastlantı değildir.

Alman Varoluşçuluk'una benzemez olarak, Fransız Varoluşçuluk'undan bir bölüğü siyasal gericilikten yana olmuştur. Marcel, resmi Katolik öğretisi yanında karşı konumda yer alırken, Sàrtre Alman faşizmine karşı direnişe katılmış ve dünya barış hareketi içinde etkin bir rol oynamıştır.

Varoluşçuluk'un "varoluş", "orda bulunuş" ya da insanın özü olarak aldığı şeyler, aslında kapitalizmden geçiş çağında burjuva insanın kendi içinde bulunduğu çözümsüz durumdan başka bir şey değildir. Bütün sorunsallığıyla birlikte, Varoluşçuluk, burjuva insanın içinde bulunduğu tarihsel-toplumsal durumla, öbür çağdaş geç-burjuva felsefelerinde görülmeyen bir biçimde, üst üste çakışır. Varoluşçuluk'un ortaya attığı "ebedi" sorular toplumsal sistem bunalımının ideolojik bir yansısıdır sadece.

HEIDEGGER, Martin (1889-1976), Jaspers ve Sàrtre'la birlikte geç-burjuva felsefesinde geniş yaygınlık kazanmış ve etkide bulunmuş bir akım olan varoluşçuluğu kurmuş ve sözcülüğünü yapmış Alman geç-burjuva filozof.

Ortaçağ Aristoteles yorumlarına bağlı Katolik yeni-iskolastik ile yeni-Kant'çı Paden Okulu' nun Heidegger'ın ilk çalışmaları üstünde etkili olmuştur. Mantığın o günkü psikolojizm kavgasına bir katkı olan *Psikolojizmde Yargı Öğretisi* (1913) adlı doktora tezi, *Duns Sootus'un Kategori ve Anlam Öğretisi* (1915) adlı doçentlik tezi ve *Tarih biliminde Zaman Kavramı* (1915) adlı çalışması, Rickert'in kuramsal etkileri altında ortaya çıkmıştır.

1. Dünya Savaşı'ndan sonra Freiburg Üniversitesi'ne dönmüş, burda asistanı olduğu Husserl'le yakın kişisel ilişki kurmuştur (1919). 1923'te Marburg Üniversitesi'ne geçmiş, 1929'da ise Freiburg Üniversitesi'nde Husserl'in yerine ordinaryus profesör olmuştur.

Heidegger'ın önemli yapıtı *Varlık ve Zaman* 1927'de yayınlanmıştı. Felsefede o güne değin rastlanılmamış, içrek bir dili ile yeni bir düşünce tarzı oluşuna karşın, bu çalışmasıyla Heidegger, kısa zamanda ünlenmiş bulunuyordu. Yurtiçi ve yurtdışı okumuşlar çevresinde"Alman felsefesinin gizli kralı" olarak tanınıyordu. *Varlık ve Zaman* çalışmasıyla Heidegger, Jaspers'in varoluş felsefesine yakın düşen, bu arada Husserl'in fenomenolojisi ile Schleiermach'cı-Dilthey'ci hermeneutik'e dayanan kendi felsefi konumunu açığa koyuyordu. Nietzsche, Kierkegard, Schelling, Hegel, Dostoyevski, Hölderlein, Rilke ve Trakl yanı sıra, ilkçağ ve ortaçağ felsefe tarihi de Heidegger'i etkileyen şeyler arasındaydı. 1929'da Heidegger'i geç-burjuva felsefesine bağlayan iki küçük çalışması daha olmuştur: *Metafizik Sorunu ve Kant, Metafizik Nedir?* 1933'te Freiburg Üniversitesi rektörlüğüne gelen Heidegger'in o yıllarda yaptığı konuşmalarda modern kapitalist toplumlardaki kişiliksizleşme ve yabancılaşmayı romantik-tutucu bir açıdan eleştirmiş, Hitler ile Hitler'e bağlı faşist hareket karşısında bilinçlenen işçi sınıfının ilerici eylemlerinden dönülmesini istemiştir. Heidegger'in Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'ne girişi çok sayıda Alman aydınının faşizm karşısındaki güçsüzlüğünü gösterir. Faşizmin yenilgiye uğratılmasından sonra, Fransız güçleri, bu tutumu yüzünden Heidegger'in yeniden üniversiteye girmesini önlemiştir. 1958'e kadar yakın bir dost ve öğrenci çevresinde akademik bir hoca olarak etkinlik göstermiştir.

Heidegger, varoluş kavramıyla uğraşıyor olmakla birlikte, kendi felsefesini bir varoluş felsefesi olarak değil, ama, Platon'dan bu yanaki geleneksel ontolojik sistemi yıkmayı amaçlayan bir temel ontoloji olarak nitelendirmiştir. Daha öncekiler, varlık sorusunu, özsellik ve salt var olma anlamında ele almaktaydılar. Heidegger ise bu varlık sorusunu yeni bir temele oturtmak istiyordu. Bir şeyin varlığından söz edebilmek için, varlaşanın ne olduğu sorusunu sormak gerekiyordu ilk önce, çünkü, varlıkla ilintisi içinde varlığın ne olduğunu bize gösterebilecek durumda olan biricik şey buydu. Kendi çevresiyle (varlığıyla) bir ilinti içinde olan, dünyada varlaşan biricik şey, insanın var oluşuydu. Varoluşa ilişkin varlık anlayışı şuydu: "kendi varlığı içinde o varlıkla varlıksal bir ilintide olma". İnsanın varoluşu, Heidegger'in *Varlık ve Zaman*'da geliştirmiş olduğu felsefenin odak noktasını oluşturur. Heidegger'in bu felsefesi öznelci çizgiler içerir; varlığı anlamanın önkoşullarının aynı zamanda varlığın da önkoşulları olması, Heidegger felsefesindeki idealizmi bize gösterir. Burda, özne, nesnenin "temeli" haline gelmiştir. Kant ya da Descartes'a (hattâ Husserl'e) benzemez olarak, burda söz konusu olan şey, salt bilincin bir öznesi ile onun önsel-akılcı düşünme yapısı olmayıp, insanın bilim yoluyla kavranamayan, günlük benzemezlik içindeki kendi varoluşudur. Söz konusu insan, akıllı düşünen yaratık olarak insan değil; hiçbir genellendirmeye gelmeyen, tam tersine, ancak bireysel olarak yaşanabilen, somut duygulanım, kaygı ve gereksinimleriyle, günlük varlık olarak insandır. Burjuva günlük haliyle, kendi ortalaması içinde insan: Heidegger'in varoluşsal varlık çözümünün konusu budur. İnsanın bu varoluşu kendi zamansallığını içinde taşır; hep kendi sonunu kendi karşısında bulur. Ölüm, "onulmaz olanak" olarak görünür ona. Ancak "ölüme koşuş"ta birey kendi belirlenimini, kendi mutlak tikelleşmiş varoluşunu bulur. Başkasının yerine geçme kesinlikle söz konusu değildir burda. Burjuva kitle toplumu dışına sapışa, "biri" olmaya doğru kaçışa olanak yoktur artık. Burda Heidegger'in felsefesinin iki yönü açıkça ortaya çıkar. Birincisi, (Kierkegaard'a bağlı olarak), bireyin mutlak tikelleşmesi görüşünün öne çıkarılmasıdır. Burda burjuva toplum bunalımının yol açtığı kaygı duygusu, bireyin bağlı olduğu toplumsal ortamdan olduğu kadar, kendi biyolojik-psikolojik köklerinden de yalıtılmakta, toplumsal ilişkilerin ötesinde kalan bireyin "hiçlik karşısındaki" metafizik kaygısı olarak ortaya konmaktadır. İkincisi, Heidegger'in 20. yüzyıl burjuva kitle toplumunda yer alan olaylarla bu tür bir toplumun kişiliği yıkıcı yolda işleyişine karşı getirdiği eleştiridir. Ama bu eleştiri, gerçek toplumsal-ekonomik temel koşullardan olduğu kadar, onun siyasal sonuçlarından da kopuktur. Ayrıca, bu eleştiri, kendi ideallerini romantik bir biçimde gizemleştirdiği için, bu tür bir tutucu düşünce tarzı, önce faşist ideoloji tarafından, 1945'ten sonra da toplumculuk düşmanlığı tarafından kullanılagelmiştir.

Heidegger, varoluş kavramı yoluyla, felsefenin temel sorusuna yeni bir çözüm getirmeye, maddecilik ile idealizm arasında "eskiden bu yana süren kavgaları" aşmaya çabalar. Varoluş, dünyada varolma'dır. Ama özne ile nesne, öncellik öznede olacak ve felsefenin temel sorusunu son kertede öznel-idealist yolda çözecek bir biçimde, birbirine bağlanmıştır burda. Dünyada varolma'nın yanı sıra varoluş, kendi yapısıyla birlikte vardır hep, yani, bir başka insanın varlığı karşısında vardır hep.

Ama burda söz konusu olan, insanın toplumsal varlığı değildir yine, ben'in başkasının ben'iyle olan ilişkisi söz konusu olup, Heidegger, her bireyin öbür bireyle kendi arasına koyduğu uzaklıkla ilgilenir burda.

Heidegger, yeni-Kant'çılık gibi bir okul kuramamışsa da, geniş bir öğrenci çevresine seslenmiştir. Öğrencilerinin bir bölümü Heidegger'le aralarında eleştirel bir uzaklık bırakarak kendi konumlarını geliştirme yoluna gitmişlerdir. Öte yandan, Heidegger'in 20. yüzyıl geç-burjuva felsefesinin birçok eğilimi üstünde etkileri olmuş; birçok burjuva düşünür onun "dolaylı" öğrenciliğini yapmıştır. Gadamer, Lotz, Marcuse, vb. Heidegger'den doğrudan etkilenen kişiler arasındadır. Heidegger'in ayrıca Almanya dışında, Sàrtre, S. de Beauvoir, Guardini, vb. üstünde de etkileri olmuş; Zagrep "praksis felsefesi"'ne bağlı kişiler, Heidegger'in felsefesini yeni bir revizyonizm içinde ele almışlardır. 1960 yıllarının ortalarından bu yana Heidegger'in felsefesine, özellikle Japonya, ABD ve Latin Amerika'da ilgi gösterilmeye başlanmıştır.

JASPERS, Karl (1883-1969), Heidegger ve Sàrtre'la birlikte, geç-burjuva felsefesinde geniş yaygınlık kazanmış ve etkide bulunmuş bir akım olan varoluşçuluğu kurmuş ve sözcülüğünü yapmış Alman geç-burjuva filozof.

Heidelberg ve Münich'te üç dönem hukuk, daha sonra, Göttingen ve Heidelberg'de tıp okumuş, *Sıla ve Cürüm* adlı doktora tezini verdikten sonra, Heidelberg'de beyin histolojisi uzmanı Nissl'in yanında, bir psikiyatri kliniğinde çalışmış, psiko-patoloji sorunlarıyla kuramsal olarak ilgilenmiş, "Genel Psikopatoloji" yapıtıyla doçentlik tezini vermiştir. Dilthey ile Husserl'in etkisinde gitgide felsefi ve psikolojik sorunlara yakınlık göstermiş, Almanya'da ilk varoluş felsefesi yazısı olarak bilinen *Dünya Görüşleri Psikolojisi*'ni 1919'da yayınlamıştır. 1922'de, Rickert'in karşı çıkmasına karşın, Heidelberg Üniversitesi'ne felsefe profesörü olmuştur.

Jaspers'in başlıca yapıtı olan (üç ciltlik) *Felsefe,* 1932'de yayınlanmıştır. 1933'ten sonra Jaspers faşist zorunlu önlemler karşısında kalmış, 1937'de ders vermesi önlenmiş, 1938'de de yazıları yasaklanmıştır. Faşizmin yenilgiye uğratılmasından sonra yeniden Heidelberg Üniversitesi'nde 1948'e kadar profesörlük yapmış, daha sonra ise, Batı Almanya'da kendisine demokratik gelmeyen ve faşist geçmişten hâlâ bağlarını koparmamış görünen gelişmeler karşısında Basel'e geçmiş, 1961'de de emekliye ayrılmıştır. Frank furt kenti Goethe Ödülü (1947) ile Batı Alman Kitapçılığı Barış Ödüllerini (1958) almış*tır.*

1. Dünya Savaşı dolayısıyla siyasetle karşı karşıya kalan Jaspers, kavramsal açıdan Max Weber'e yönelmişti. Jaspers, 1909'da tanıştığı Weber'in çevresinde Bloch ve Lukacs gibi kişilerin de bulunduğunu söyler.

Jaspers, felsefi-siyasal görüşlerini, çok daha sonraki yıllarda, faşist yönetimin işbaşına gelişinin tam öncesinde, çağın bir çözümlenişini yaptığı *Çağımızın Manevi Durumu*'nda (1931) ortaya koymuştur. Burda, Almanya'nın güncel durumu, kendi varoluş felsefesi ile geç- burjuva liberalizmi açısından değerlendirilmektedir. Tüm varoluşçu yazında görüldüğü gibi, burda da, burjuva aydınların faşizm karşısında direniş güçlerinin kırılmasına yardımcı olma durumu vardır, çünkü, son kertede, emperyalist toplum bunalımının gerçek nedenleri atlanmakta, çözüm bireylerde aranmaktadır. Hitler diktatörlüğünün başa geçişini Jaspers hiç de hoş karşılamamıştı. Kendisi, örneğin Heidegger gibi, Hitler faşizmiyle işbirliğine girmemekle birlikte, etkin bir tavır alarak ona karşı kavgaya da girmemiş, daha çok, (ilerde kendisinin de söylediği gibi), "suçluluk taşıyan bir edilgenliğe" gömülmüştür. Irk yasasına karşın, Yahudi olan karısından da boşanmamıştır. Savaştan sonra ise, geçmişteki olayları, (geç-burjuva liberalizminin çizgilerini taşıyan bir siyasal felsefi açıdan) eleştirmiştir.

Jaspers'in demokrasi ve barış tasarıları ise düşsel düzeyde kalmış, Federal Almanya'daki siyasal sisteme karşı yönelttiği, kendi kişisel dürüst kanı ve görüşlerinden kaynaklanan eleştiriler, önünde sonunda, hiçbir zaman temelinden el atmak istemediği burjuva düzenin yozluklarına karşı bir eleştiri olmaktan öteye geçememiştir. Jaspers, gününün ilerici güçleriyle de herhangi bir ilinti kurmaktan kaçınmış olduğu için, sonunda, düş kırıklığı içinde, olaylardan elini eteğini çekmek zorunda kalmıştır. Jaspers'in siyasal-sosyolojik görüşleri M.Weber'ce etkilenmiştir. Bilimsel maddecilik ve toplumculuğa ilişkin hiçbir bilgisi olmamıştır Jaspers'in. Tarihsel maddeciliği, ancak burjuva yorumlamaları içinde tanıyordu. Toplumcu bir düzenin kuruluşu ise, Jaspers'in gözünde, kapitalist dünyaya bir almaşık olarak değil, bir güvensizlik ve gözdağı verme kaynağı olarak görünmüştür; bu konuda hiçbir ciddi düşünce ve görüş getirmemiştir Jaspers. Emekçi kitlelerin çalışma ve yaşama koşulları ile gereksinimlerine bütün bütüne yabancı kalmış olan Jaspers, seçkinci bir düşünce içinde, "kitleler"i "modern" toplumun tam karşısına koymuştur.

Bilim ve felsefenin içerik ve yöntemleri, Jaspers'e göre, kökünden farklıdır. Bilim, maddi manevi yalnızca nesnel olanla uğraşır, tikel bir anlamı vardır. Felsefi bir öz olarak insan, yaşamın ya da tarihin anlamı, bilimsel olarak kavranamaz. Jaspers, olayların bütün gidişini gösteren, ama bunu ne bir doğa yasasına, ne de bir tarih yasasına bağlayan bir belirlenmezcilik konumu içinde olmuştur. Ancak geleneksel anlamda tanımlanamaz olan gerçek felsefe dünyayı yönlendirebilir, varoluşu aydınlatıp, metafizik bir açılımla, bireyi bir an için aşkınsal olanla yüz yüze getirebilir, ama, ne her zaman için geçerli olabilecek, ne de bir kereliğine verilebilecek, kesin bir bilgiyi ortaya getirebilir.

Jaspers'in başlıca kategorilerinden biri de iletişimdir. Böyle bir şey, her şeyden önce, insanlara başkalarının varlığını gösterir. Bir başkasının özgür beni ile iletişimde kişinin kendi beni ortaya çıkar. Hakikatın ölçütü olarak yer alır iletişim: Felsefe yapmak, "iletişimin gerektirdiği kadar gerçek" bir felsefe yapmaktır. Jaspers'in öğretisi kötümser temel çizgiler taşır. Mutlu insanlık ile adaletli dünya düşüncesi, Jaspers'e göre bir yanılsamadır; yılgınlık kavramı yatar bunun karşısında. İnsana dur durak yoktur, (zihinsel ya da olgusal) hiçbir anlamda güvencede değildir insan. Bir başka kişiyle iletişime geçmek gerçek bir tasarımı, tarihi bilinçli yoldan oluşturmayı gerektirmez. Böyle bir çaba ölçüyü kaçırmaktır, insan kendini Tanrı'nın yerine koyamaz. Kişi, nesnel çapı olmayan, dar bir ölçü içinde dolanmaya yazgılıdır. Özgürlük, hiçbir gerekçesi olmayan, içsel bir yargı vermede ortaya çıkar, nesnel gerçeklik içinde bir ölçüsü yoktur. İnsanlar arasındaki gerçek varoluşsal ilişki, "sevgisel iletişim"e dayanan bir bensen ilişkisidir yalnızca. İnsanın toplumsal özü kavranamaz, daha çok, "mecazi" bir şey olarak geri çevrilir. Jaspers, inanmış bir kişi olmakla birlikte, din-dışı kalır. Tanrının kendini göstermesi, felsefi olarak ne kanıtlanabilir, ne de çürütülebilir, ancak inanılabilir ona. Jaspers filozof olarak teolojiye büyük ilgi göstermiştir. Birtakım tasarımları ve kavramları doğrudan doğruya Protestan teolojisinden almıştır; Jaspers'te varoluşçu kavramlarla Protestan teolojisi birbirini karışmıştır. Bununla birlikte, Jaspers'in varoluş felsefesi, toplumsal praksise ilişkin deneylere olduğu kadar, kendini açığa koymuş bir dine de karşıt düşer. Örneğin, Jaspers, varolan ne varsa tümünün tanrısal, aşkınsal olanın bir anahtarı, göstergesi (şifresi) olabileceğini öne sürer; böyle bir şeyse nesnel olarak doğrulanıp gösterilemez, kişinin şifreleri okuyabilme yeteneğine kalmış bir şeydir bu. Dünyayı amaçlı olarak değiştirmek için felsefeyle uğraşan biri ise, yalnızca içsel olaylarla ilgilenen felsefenin görevleri-

ni ve olanaklarını tanımazlıktan geliyor demektir.

Jaspers, tüm ağırlığı özneye yüklediği için felsefesi de baştan sona "ethikleştirilmiş"tir. Dolayısıyla, özellikle yeni-Kant'çılıkta görüldüğü üzere, felsefenin gnoseolojik ve metedolojik sorunlara yönelmesine karşı çıkar Jaspers. Jaspers'in öznel akıldışıcı ethiğinin ölçüsünü özgürlük, bağlılık, kendindelik, iletişim isteği, suç, yılgınlık gibi kavramlar oluşturur. Estetik için de benzer şeyler geçerlidir; burda verilecek tüm yargıları, akılcı ölçütler aramayı yanlış görür Jaspers. "Sanat felsefesi olarak metafizik, sanatta düşünme demektir, sanat üstüne değil". Jaspers, sanata yüksek değer biçmiştir: Sanata bakarken varlığın şifresini okur benlik. Her türlü gerçekçi estetik ile yansıma kuramını kesinlikle reddeder Jaspers. Felsefe tarihi açısından, Hegel'in tam karşısında yer alan, kendi başına bir anlayış ortaya koyar.

SARTRE, Jean-Paul (1905-1980), Aşırı öznelcilik ve akıldışıcı bireycilik gösteren bir varoluşçuluğun geniş etkiler bırakmış bir sözcüsü olan Fransız filozof ve yazar.

Husserl ve Heidegger'in düşünceleriyle tanıştığı Berlin'de Fransız Kurumu'nda, Le Havre, Lyon ve Paris'te felsefe öğretmenliği yapmış olan Sartre, yazdığı psikoloji ve edebiyat eleştirisi denemelerinden sonra, *Bulantı* (1938) romanı yanı sıra, kuramsal başyapıtı olan olan *Varlık ve Hiçlik, Fenomenolojik Bir Ontoloji Denemesi*'yle (1943) ve sahnede ilk kez başarı kazanan anti-faşist bir oyun olan *Sinekler*'le (1943) kamuoyunun geniş ilgisini çekmiştir. Fransız Ordusu'nda Alman kuşatmacılara karşı savaşta yer almış, tutsak düşmüş, 1942'de tutsaklıktan kurtularak Direniş Hareketi'ne katılmış, yaptığı çalışmalarla bu hareketin sözcülerinden biri durumuna yükselmiştir. 1946'da, küçükburjuvaca bir aydın dergisi olan "Le Temps Modernes"i yönetmeye başlamış; kurduğu "Devrimci Demokratik Birlik" adlı üçüncü yol partisi ise iki yıl ayakta kalmıştır. Sartre, yalnız felsefi çalışmalarıyla değil, ama çeşitli türde edebiyat ve edebiyat tarihi çalışmalarıyla ve siyasal bağlanımıyla da çevresinde geniş bir etki bırakmıştır. Batı Avrupa'daki savaş sonrası varoluşçuluk dalgası Sartre'ın adıyla anılır. 1974'te kendisine verilen Nobel Edebiyat Ödülü'nü almamıştır. En son felsefi-edebi çalışmasında Gustave Flaubert'le kendisini karşı karşıya koyar.

Sartre'ın siyasal gelişimi çok çelişkin olmuştur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra gitgide bilimsel maddeciliğin çekim alanı içine girmiştir. Bilimsel maddeciliği, "çağımızın vazgeçilmez felsefesi" olarak adlandırdığı *Diyalektik Aklın Eleştirisi* (1960) kitabında açıkça görülür bu. Sartre, varoluşçuluğun dünyagörüşsel temellerini elden bırakmaksızın varoluşçuluk ile bilimsel maddeciliği uzlaştırma yoluna gitmiştir. Gerek ana kaynağına bağlı bilimsel maddecilik, gerek somut toplumculuk, Sartre'a dogmatik ve katı gözükmüştür. Kendisini gününün ilerici güçleri arasında görmekle birlikte, bu tutumu, kendi küçükburjuvaca anarşizmi ve özgürlük fetişizmiyle koşullu olmuştur. Dünya Barış Konseyi'nde çalışmış, Fransız sömürge siyasetiyle çatışmış olmakla birlikte, 1956'da Macaristan'da, 1968'de de Çekoslovakya'daki karşı-devrimin özünü kavrayamamıştır. Vietnam'daki

J.P. Sartre

ABD savaş suçlarının incelenmesi için kurulan Russell Mahkemesi'nin en başında yer almıştır. 1968'de Fransa'daki Mayıs Olayları sırasında ise, kendi küçükburjuva anarşizmi doğrultusunda, Fransız solunun birliğine olduğu kadar, de Gaulle'cü sağa da karşı çıkmıştır. Daha sonra, ölümünden önceki yıllar içinde aşırı solcu, Mao'cu-Troçki'ci bölünük topluluklar yanı sıra bir siyasal konumu sürdürmüştür.

Sartre, kendisini burjuva dünyayla toplumcu dünya arasında görmüştür. Kendi çevresindeki burjuva dünyayı sürekli eleştirmiş olmakla birlikte, kapitalizm ile toplumculuk arasında yer alacak bir üçüncü yol düşüncesi, sürekli açmazlara sürüklemiştir kendisini. Küçükburjuvaca anarşist eğilimde oluşu; bireysel başkaldırıyı toplumcu devrime yeğlemesine yol açmıştır. Temelinden bakıldığında, işçi sınıfının gerçek çalışma, yaşam ve düşünce dünyasından ne filozof Sartre'ın, ne de psikolog ve edebiyatçı Sartre'ın haberi vardır.

Sartre'ın varoluşçuluğu, somut insan felsefesi olarak düşünülmüştür. Ama bunun altında yatan, emperyalizmin kitleler halinde ürettiği yabancılaşmış, tek başına kalmış olan bireydi. Bir felsefenin çıkış noktası, Sartre'ın gözünde, Descartes'ın "düşünüyorum, öyleyse varım" önermesine dayanıyordu. Sartre'ın bilgikuramı, öznelci ve bilinemezcidir. Felsefesinin temel postulası ise, varoluş özünden önce gelir'e dayanır. Her insan kendi özgür tasarısıdır. Bizler özgürlüğe yazgılıyızdır, kendi yaptığımız seçim yoluyla insanlığın içinde yer almaktayızdır. Her insan tüm insanlardan sorumludur. Özgürlük ve zorunluluk, ben ve başkaları, bireysellik ve kollektiflik, öznellik ve nesnellik, tarih ve doğa, bunlar Sartre'da bütün bütüne birbirinden ayrılır. Doğaya Sartre'ın varoluşçu ontolojisinde yer yoktur, bu yüzden her türlü doğa diyalektiğini yadsır Sartre. Doğa bilimleri, Sartre'ın gözünde alt sıralarda yer alır.

Sartre'ın geliştirdiği sanat kuramı, estetik ve edebiyat sosyolojisi kendi felsefi kuramı ile yöntemine dayanır. Sartre, edebiyatı önce her şeyin üstünde görmüş, ama daha sonra tersini öne sürmüştür. Sartre'a göre, "doğadaki güzellik ile sanattaki güzellik hiçbir zaman kıyaslanamaz". "Sanat yapıtının bir ereği vardır". "Doğasal gerçeklik, bir hayal perdesinden başka bir şey değildir".

Diyalektik Aklın Eleştirisi'nde, Sartre, 17. ve 20. yüzyıllar arasında yalnızca üç felsefi yaratıcı dönemin bulunduğunu söyler: Descartes ile Locke dönemi, Kant ile Hegel dönemi ve Marx dönemi. Bu arada, Marx'ı da varoluşçu açıdan yorumlar Sartre. Bilimsel bir felsefe tarihi yazımı ise varoluşçuluğu kaldırmaz.

Sartre, Husserl ile Heidegger'in doğrudan bir izleyicisi olarak yer alır. Bergson, Nietzsche, Kierkegaard, Comte, Kant ve Descartes'la da Sartre arasında bağlar vardır. Hegel'i baştan sona eleştirir Sartre. Marx'sa hep kendi karşıtı düşünür olmuştur; öte yandan bilimsel maddeciliğin daha sonraki gelişmelerine ilişkin bilgiye rastlanmaz Sartre'da.

Sartre'ın düşünceleri, Garaudy'nin, Ernst Fischer'in ve praksis filozoflarının estetik-siyasal anlayışlarıyla kesişen bir yol izler. Sartre kendi okulunu kurmamıştır ama, Fransız okumuş burjuva orta kesimleri, bu arada da, tüm bir Batı Avrupa'yı etkilemiştir. Varoluşçuluk dalgası 1950'lerde sönmeye başlamışsa da, Sartre günümüze değin güncel kalmıştır. Emperyalizmin genel bunalımı içindeki burjuva aydınların yaşam koşullarının bir yansımasını veren Sartre'ın felsefesi, çağımızın siyasal, ideolojik ve bilimsel karşıtlıklarına bir yönlendirim getirecek güçte olmamıştır.

Bu yazı, yazarın yayına hazırladığı *Çağdaş Felsefe* adlı kitabından yazarca derlenmiştir.

BİR RÖPORTAJ, BİR ANI:

Gölgeler Çiftliği

Mehmed Kemal

Eskileri anarken o günleri yaşamış dostlardan anılarla donatılmış mektuplar alıyorum. Her biri geride kalmış, belleklere ne denli yansımış olayların ucundan tutuyorlar. Mektupların, anlatılan anıların unutulup gitmemesi için bunları zaman zaman yazıyorum. Bilmem iyi mi, kötü mü ediyorum. Oldukça ilgi çektiği gelen mektuplardan anlaşılıyor.

O günlerin ozanlarından biri Nevzad Sudi, 1939 ve sonraki yılların *Küllük* günlerine ilişkin anılarını yazdığını söylüyor. Bu arada Cavit Yamaç'a değiniyor. Çok tuhaf bir raslantı, Nevzad Sudi'den aldığım yazıdan birkaç gün sonra Cavit Yamaç'tan da bir mektup aldım. Cavit Yamaç, mektupla birlikte *Küllük* günlerinde yapılmış bir röportajın fotokopisini de gönderiyor. Önce Nevzad Sudi, o yıllarda Cavit Yamaç'ı nasıl tanımış, onu öğrenelim, sonra Cavit Yamaç'ın anlattıklarına geliriz.

"1940-1941'de *Küllük*'de tanıdım. Esmer tenliydi. İri kahverengi gözleri, düzgün çekik kaşları vardı. Gözlerinin çevresi uzun kirpiklerinin yansımasından halkalanmış gibiydi sanki. Arkaya taralı düz, siyah saçları, beyaz dişleriyle oldukça yakışıklıydı. Cavit Yamaç, ilk bakışta Naci Sadullah'ı andırırdı. Ancak Naci Sadullah Cavit'ten daha gösterişliydi.

Cavit Yamaç, Romanya göçmeniydi. Konuşmasından da belli olurdu. Her sözcüğü, sanki seslemleyerek, hakkını verircesine çıkarırdı, dişleri arasından. İçten gülerdi dudak boyu. Hepimizle dosttu. Sultanahmet'teki benim çalıştırdığım *Park Kahvesine* de gelirdi sık sık. *Vatan* gazetesinin bulunduğu yapı yakındı kahveye. Ara yoldan kolayca çıkılırdı. Günde birkaç kez gelir, 15-20 dakika oturur, bir fincan kahve içtikten sonra giderdi. Bu kısa sürede konudan konuya geçer, günlük duyukları, duyultuları, tanışlarımıza, özellikle sanatçı arkadaşlarımıza ilişkin dedikoduları, üstelik gizli, hatta giz niteliğindeki bilgileri, nereden nasıl duyardı bilmiyorum, birbiri ardına sıralardı durup dinlenmeden. Paraca sıkıntıdaydı ama belli etmezdi. Borç alır, eli açıkça harcardı. Öyle ki, ilk çağrılısı, borç aldığı kişi olurdu. Her zaman ütülü siyah giysisi, aşınmış yakasına, parlamış pantolon dizlerine, ceket dirseklerine karşın bir soyluluk simgesi gibi dururdu üstünde. Tüm ataklığının, alaycılığının, çok konuşmasının, dilediğince davranışlarının tersine, inanılmayacak kadar utangaç, sıkılgandı. Çok duyarlıydı, içliydi. Kimi kez tek başına bırakılmış, unutulmuş, sevgiden, dostluktan yoksun olduğunu söyler, yakınırdı."

Nevzad Sudi, o yılların Cavit Yamaç'ını böyle anlatırken, Cavit Yamaç da o günleri anlatan mektubunda önce şu bilgileri veriyor:

"...1940'lı yıllardan bahsettin. Sana göndermekte olduğum fotokopi *Yeni Ses*'in ikinci sayısından. 1940'taki *Küllük*'e dair benim o zamanki üslubumda bir röportajım. *Yeni Ses* bu röportajın yayınlandığı ikinci sayıda kapatılmıştı. Hemen çıkarılan *Küllük* adı bu röportajdan esinlenmişti. *Yeni Ses*'te Yusuf Ahıskalı'nın imtiyaz sahibi olduğu bir dergiydi. Daha önce çıkardıkları ve Suphi Nuri İleri'nin de başyazarlığını yaptığı *Ses* de kapatılmıştı. Ben ona yetişemedim. *Küllük* röportajının fotokopisini çektirirken, fotokopiyi çeken zat, yazının arkasındaki sayfanın da fotokopisini çekmiş. Orda da, *Biraya Dair* bir yazı var. Yazıya bak ve sonra 45 yıl önceki telakki ile bugünkü arasındaki farkı gör!"

Bira yazısında, 1940 yılında birayı ucuzlatan, halk içsin diye özendiren Gümrük ve Tekel Bakanı Raif Karadeniz övülüyor, teşekkür ediliyor. Bugünküler gibi yasaklama yok.

Cavit Yamaç'ın röportajını olduğu gibi almayacağım. Bir çok dizgi yanlışları olduğu gibi, o yılların diliyle yazıldığından koyu Osmanlıca kokuyor. Yazıda adları geçenlerden çoğu da günümüzde unutulmuş, anımsanmayacak kişiler. Bu bakımdan dilini bugüne çevirdiğim parçalar alacağım. Araya da girip bazı kişiler için açıklama yapacağım. Yazının aslını görmek isteyenlere ben de, Cavit Yamaç da bir örneğini gönderebiliriz.

"Kahvehane", diye başlıyor Cavit Yamaç, "işte bir inci dizisi gibi Türk sanatçısının boynunu süsleyen kelime."

Ekliyor:

"Türk yazar çetesinin bütün kuşaklarını, faso fisolarını ve ağaç gölgesi çiftliklerini bir araya toplayan derebeyi. Burada yaşam dedikodudur, dedikodu da yaşamdır. Köşede garson Mustafa, bir avcı gibi müşterilerin ödemeden kaçmalarını gözetler. Masanın birinde Romalı Senatörler gibi bir eski milletvekili uyuklar

(masanın ayakları arasında iki İtalyan ipi gibi donunun makarnası sarkmış)".

Sanıyorum Cavit Yamaç'ın eski mebus dediği bu kişi Yahya Kemal olsa gerek.

"Bir köşede Necip Fazıl'ın sesi Himalaya'yı aşarak geliyor:

— Bu mu şiir? Gel şiiri bende gör... Bana Peyami Safa sen dahisin demişti de, buna ben az daha inanacaktım.

...ve şair bey bir berber makası gibi bıyıklarını açıp kapıyor. Burnunu sinirlerinin ipiyle bir marionet gibi oynatıyor.

Karşıdaki bayanı anlatıyor. Belli ki bu bayan o yılların sanatçıları ile içli dışlı ilişkileri olan Bedia Fon Statzer ya da Muvahhit'tir.

Karşısındaki bayanın sigara dumanı, burnu ve sesi 'Turan' tiyatrosunun diözleri gibi kısık kısık kıvrılıyor:

-*O mon Dieu, quele idée* bu kadar *tupée*... Şaziye sana *entre* — nous kalmak üzere *confidence*'ım var. Sen de bana *Vigni* gibi *ni vue nis connue* diyeceksin. Necip *un moment!*..

Şairin en güzel bıyıkları, kalın dudakları üzerinde yeni bir rumba oynadıktan sonra hazırol durumunda kalır.

Yanıbaşında ayak ayak üstüne atmış, saçları ile kulaklarını örtmüş, burnunun üzerinden *siiil* çıkartarak ağzını Marmara kadar açmış bir ressam, şair, resim ve sanat eleştirmeni: *Abidin Dino!*

Bütün dergilerimizin içeriğinden daha çok kesesinden milyonlar fırlatıyor:

-Bedri Rahmi'nin resmi harika!.. Fikret Mualla müthiş... Zahir Sıtkı (Güvemli) olağanüstü... İlhan Berk şaheser!...

Karşısında çiroz sırası gibi yığın şair, romancı ve ressam... Yan yana oturmuşlar kahvenin telvesinde şeker arıyorlar (İkinci Dünya Savaşı yılları şeker karneyle veriliyor, tabii telve de ararlar). Fikret Adil ipek kravatını su bardağının aynasında düzeltiyor.

Bu konuyu Türkiye'de ilk kez ben yazdım. Ona *Asmalı Mescit'*imde de değindim. Bilmem nerede yayınlanan, bilmem ne dergisinde şu karikatür var.

Masanın başında (başkanlık kürsüsünde oturan) Arif Dino da, ellerini iki ekmek gibi karnının fırını üstüne koymuş, arkasını üç sandalyeye dayamış, onu böyle Toroslar kadar uzun, beyaz saçlı ve toparlak gördüğümde çenesinin altından tutup:

— Büyükanne bana şeker versene!.. ya da... Amcabey İzmir'de ne var, ne yok?.. diye soracağım geliyor... Elinde sekiz kalem, dokuz kalemtraş...

— Ah, körolası kalem yine kırıldı, kalemtraşlarla ellerim nasır oldu.

...Zahir Sıtkı Güvemli, yalnız gülümseme, kara gözlük ve karikatür...

— Filân da roman yazmış... Alelıtlak bir adamdır.

...ve İktam karikatürleri gibi yarım kalan, tırnak kesme operasyonuna dişlerinin jiletleriyle devam ediyor. Karşısında Üniversiteli ve Fransızcalı bir bayan İskender Fahrettin'in Turakinası kadar uzun burnunu elleriyle saklıyor. Karikatüristin kaleminden korkuyor. Şair Nail V.,kadının ne olmayıp ne olacağını hiç kimseye bir şey söylemeden düşünürken dudaklarının arasından ayırmadığı nargile çubuğunu hatıranın kendisi sanarak kucaklamış.

Bedri Rahmi üniformalı ve saçsız:

— Şimdi resim yapmıyorum, şiir yazmıyorum. İlham perisi asker postallarıyla uygun adım yürüyemiyor. Bedri Rahmi'nin belli ki yedek subaylık dönemidir.

Sait Faik elini derviş gibi göğsüne götürerek susma grevinden çıkar:

— Merhaba ağalar !..

O an oradan, garsonlardan biri yüzü kahve telvesiyle fırçalanmış geçer. Herkes sırıtır, ressamlar fikir yürütür. Arif Dino: "galiba Elif Naci bir tablo bitirdi." Bedri (Rahmi), "Hayır, Çallı'ya rakı yerine kahve götürmüşler." "Abidin Dino," Ne o, ne bu. Üstat Reşat Ekrem Koçu, tarihi tefrikasını yazarken kulağının dibinde şekerli birrr diye bağırmıştır. O da sinirlidir. Tefrikayı bırakıp ressamların işine karışmış. Bir kolayını bulsa Reşat Enis'i de böyle sıvar.

Ermeni dilberi bıyıklı Maraşlı şairin (Necip Fazıl) iki adım arkasında genç ve sarışın insanlar sandalyeleri doldurmuşlardır. Saçları taranmış, cepleri mendil dolu, ayakabıları boyalı, çok solgun ve utangaç, sanki 19. yüzyıl kızlarıdır. Arada bir onlar da bir dergi çıkarırlar, çünkü onlar da romancı ve şairdirler. Birdenbire bir motosiklet ve benzin kokusu: Arif Kaptan! Ressam Joe Luis'i bir yumrukta nakavt edecek kadar atlet:

— Merhaba...

— Hoş geldin Arif !.. (Dino)

— Hoş bulduk Arif ! (Kaptan)

Motosiklet sahibi ressam, cebirci kahve içip anlatır, ona üniversiteli ve Josefin Baker rengin-

Cavit Yamaç ve Mehmed Kemal yıllar sonrası gazeteci olarak bir seçim gezisinde karşılaşıyorlar. "Dünyanın binbir hali var, bir resim çektirelim" diyorlar. Esenboğa Havaalanı'nda bu hatıra fotoğrafı çektirilmiştir. (1973)

de bir bayan ötekilerinin gözlerini uğurlayıp yaklaşır:

— Falınıza bakayım !.. diye sorar. Her gün fal çelişkilerin çekiciliği, tarihin yinelenmesi v.b. Sanki Esat Mahmut Karakurt'un bir romanıdır. Bu masaya günde üç paket onbir buçukluk (birinci sigara) ve Şalyapin gibi bas bir bayanı da ekleyiniz. Bu masa kompledir. Öteki masa başka bir âlem, kaç masa o kadar âlem! Nurullah Ataç, Yücel'cilere eleştiriden, Huxley'den, Nouvelles Literaire'den sürekli anlatıyor. Anlatıyor gülüyor, gülüyor anlatıyor.

— Orhan Veli zekidir. Orhan Veli...Onun *Bende mi Sevecektim* adlı şiiri yok mu? Eh, apojedir. Orhan Veli, Veli Orhan... Süleyman Efendi. Yücelciler bilmem kaçıncı kez içtikleri gazozla Nurullah Ataç'ın bilmem kaçıncı dâhi olduğuna inanırlar. Ankara radyosu spikeri gibi yutkuna yutkuna:

Bir taş attım ağaca
Taşımı ağaç yedi
Taşımı isterim
Taşımı isterim

O gün, raslantı rüzgârı, bitişik Siyamlı kardeşler Yusuf Ziya ile Orhan Seyfi'yi de yakın masaya atmıştır.

—Nurullah Ataç, eleştiriyi tıpkı üstat Burhan Cahit gibi yapıyor.

— Romanın taçsız kralı eleştirmen değildir ki.

— Sanki Nurullah Ataç eleştirmen mi? Ondan ötürü birbirlerine benzerler. Burhan Cahit eleştirmen değildir, eleştiri yapmaz. Nurullah Ataç eleştirmen değildir, ama eleştiri yapar. Aralarında ufacık ayrım, biri haddini bilir, öteki bilmez.

Suat Derviş, açtığı bekâr anketine cevapları fal kâğıtlarında arıyor. Arif Dino şair Nail'e:

— Sahi Nail, sen de ankete cevap versene!

Nail:

— Senin düğününden sonra yanıt vereceğim.

Saçları bir kadın gibi taranmış ve Bayan sigarası (Hanımeli) içen edebiyat fakültesi öğrencilerinden birinin uzman sesi:

— Baki... diye sunar.

— Zavallı Baki ne hale gelmiş... diye çoğu acır. Kimse, edebiyat fakültesi ne hale gelmiş demez. Küllük bizim dostumuzdur, onu Olimpos gazozu kadar severiz."

Cavit Yamaç'ın bugün için bazı yerlerini çıkardığım *Küllük*'e ilişkin röportajı burada sona erer. Röportajın adı: *Gölge Çiftliği — Küllük*-tür. Çoğu unutulmuş anıları gün ışığına çıkarmak istedim. Bunun dışında hiç bir sorum ve amacım yoktur.

Grev Kazası!

Aşağıda kupürünü gördüğümüz gazete ilanı bir sigorta şirketimize aittir. İlanda "Sigorta Poliçesi" alan yurttaşlarımızın "evlerini" sigorta ettirmiş olacakları ve evi "zarar görenlere" 1 milyon liraya kadar nakit ödeme yapılacağı belirtilmektedir.

Vaad edilen ödeme 1 milyon lira olduğuna göre, sigorta ettirilmesi istenen evler, saray yavrusu villalar değil, benim, senin, onun... yani halk çoğunluğunun sahip olabileceği cinsten mütevazi konutlar olmalıdır. Bu tür konutların öncelikle demir ve çimento noksanlığı gibi "müteahhit kazalarına" karşı sigortalanması gerekirken, sigorta şirketinin bundan kaçınması, böyle bir sigortanın, fonları kısa zamanda tüketeceğini biliyor olmasına bağlanabilir.

Deprem, yangın, sel, hırsızlık, tüp patlaması vb. "görünmez kazalar" ilanda tazminat sebebi olarak sayılıyor. Bu akla uygundur, ancak sigorta şirketimiz ölçüyü kaçırmakta ve işi gerçek bir "felaket tellallığına" dökerek öyle bir "kaza" öngörmektedir ki, insanın "küçük dilini yutmadan" okuması mümkün değil:

"—Eviniz kargaşa, lokavt, grev, halk hareketleri, kötü niyetli hareketlerden dolayı hasar görürse 1 milyon liraya kadar," ödeme yapılacak!

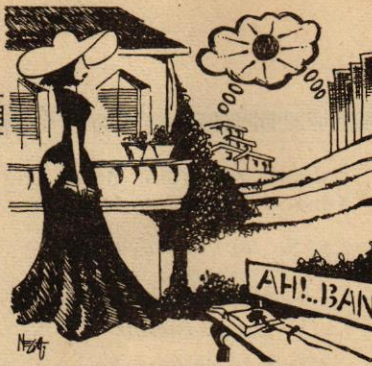
Bilebildiğimiz kadarıyla grev "yasal" bir haktır. Yasal bir hakkın kullanılması nasıl bir "hasar" doğurur, anlamak mümkün değildir. Bugüne kadar, "evi" grevden dolayı "hasar" görmüş tek bir yurttaşımız olmamıştır. Sonra "grev" hangi hakla "kötü niyetli hareketler" ve "kargaşa" gibi, neyin kastedildiği meşkuk kavramlarla aynı parantez içine alınabilir. Yoksa grev "görünmez bir kaza" mıdır?..

Değildir ve bunu sigorta şirketi bilmiyor olamaz. O halde, bir "grev korkusunun" oluştuğu varsayılmakta ve bir yandan bu korku biraz daha beslenirken, öte yandan da, kazanca tahvil edilmek istenmektedir. Hiçbir zaman ve hiçbir yerde olmamış bir muhayyel olguyu topluma, her an ve her yerde olabilecekmiş gibi sunmak, ancak o toplumun delirdiğini ve paranoyak bir topluma dönüştüğünü düşünmekle mümkündür.

Acaba deliren gerçekten toplum mudur?

DUYURU...

- Daireniz yanarsa 1 milyon liraya kadar,
- Ev eşyanız yanarsa yine 1 milyon liraya kadar,
- Hem daire hem eşyanız yanarsa ayrı ayrı 1 milyon liraya kadar,
- Evinize hırsız girerse, çaldığı veya tahrip ettiği eşya için 1 milyon liraya kadar,
- Evinizde gaz tüpü veya başka nedenle patlama olursa 1 milyon liraya kadar,
- Evinizde dıştan veya içten su basması olursa, 1 milyon liraya kadar,
- Evinizde fırtınadan, yer kaymasından, taşıt çarpmasından, dumandan zarar olursa 1 milyon liraya kadar,
- Eviniz kargaşa, lokavt, grev, halk hareketleri, kötü niyetli hareketlerden dolayı hasar görürse, 1 milyon liraya kadar,
- ...lenizden biri kazaya uğrarsa 250 bin liraya kadar, ...tedavi harcaması yaparsa 50 bin liraya kadar,

Nostalji... ve Nostaljistler(!)...

Demirtaş Ceyhun

30 Nisan 1984 günlü Cumhuriyet gazetesinde çıkan Tan'ın o güzelim karikatürünü unutmak olası mı? Gözlüklü bir aydın, eline kalemi almış, masasının başında "Aaaaaah, ah!.. Nerede o eski nostalgi'ler!.." diye inliyor.

Gerçekten, ülkemizdeki belirli bir okumuşlar kesiminin son bir kaç yıldır dilinden hiç düşürmediği sözcük, galiba "nostalji"... Nereye baksanız, nostalji... Müzikte, nostalji. Sinemada, nostalji. Filmler, *"küçük büyük zevkle izlenecek, hele o yılların sinema seyircilerinin nostaljiyle yeniden görecekleri bir serüven kordelası..."* diye tanıtılıyor. Edebiyatta, nostalji... Her şeyde, her yerde...

NEDİR "NOSTALJİ"?

Kimi okumuş'larımızın, yeni bir sihirli anahtar bulmuşçasına olur olmaz yineleyip durduğu, söylerken de ona olmadık hülyalı anlamlar yüklediğini özellikle belirttiği bu yabancı sözcüğün Türkçe anlamı ne acaba?

Türk Dil Kurumu'nun düzenlediği Türkçe Sözlük'ün 1979 tarihli 6.Baskı'sında "nostalji" sözcüğünün Türkçe karşılığı *"yurt özlemi, yurtsama"* diye verilmiş. 1983 tarihli 7.Baskı'da ise bunlara bir de *"daüssıla"* eklenmiş. Ayrıca, ikinci anlam olarak da *"Geçmiş bir zamana duyulan aşırı bir özlem"* denilmiş.

Fransızca (nostalgie) - Türkçe ve İngilizce (nostalgia) - Türkçe sözlüklerde de hemen hemen aynı karşılıklar verilmiş. Bu sözlüklerde, sözcüğün bir de sıfat hali (Fransızca 'nostalgique'; İngilizce 'nostalgic') nostaljik var.

Görüldüğü gibi, nostalji sözcüğünün patolojik anlamının dilimizdeki karşılığı "daüssıla". 19.yy. romantiklerinin yüklediği, 1970'li yıllarda Batı'da yeniden moda olan anlamı ise *"geçmişe duyulan aşırı özlem"*.

Oysa, kimi yazarlarımızın, kimi okumuş'larımızın bu sözcüğe yükledikleri anlamlar, bunlardan çok farklı.

Örneğin, Demir Özlü, Yazko Edebiyat Dergisi'nin Mart/Nisan 1984 tarihli sayısında çıkan *Güner Sümer ve Mavi Hareketi* adlı yazısında Mavi Dergisi hareketini anlatırken; *"Mavi hareketi, aslında, yazınsal anlamda romantik bir yazın hareketidir. Anlatmaya çalışayım: Nostaljiyle doluydu."* der ve bu nostaljileri sıralar:

1- Paris nostaljisi, 2- Kadın aşkı nostaljisi, 3- Yeni bir toplum nostaljisi, 4- Düşsel kentlere uzanan nostalji, vb.

Görüldüğü gibi Demir Özlü'ün bu nostalji sözcüğüne yüklediği anlam ne "daüssıla"dır, ne de "geçmişe duyulan aşırı özlem". Demir Özlü, anlaşıldığı kadarıyla nostalji sözcüğünü salt özlem veya aşırı özlem anlamında kullanmaktadır.

Milliyet Sanat Dergisi'nin 15 Temmuz 1982 tarihli "Nostalji" özel sayısında çıkan "Nostalji'nin Tarihçesi" adlı yazısında Fatih Özgüven ise, nostalji'nin günümüzde artık kişisel bir gereklilik halini aldığını vurguladıktan sonra, çağdaş nostalji'yi; *"Romantikler, Ortaçağ'ın birleştirici toplumsal düzenine özlemde buluşuyorlardı. (...)Bugün birleştiriciliği en ufak ayrıntılarda arıyor ve buluyoruz. 'Bütün kadınların beyaz eldivenler giydikleri dönemler' ya da 'erkeklerin çorapbağı taktıkları zamanlar' gibi bir ayrıntıyı hatırladığımızda hatta bunu uyguladığımızda tek bir ayrıntının bir anlık birleştiriciliğine sarılıyor ve ancak bu anlık birleştiriciliğin bizi üyesi kıldığı 'beyaz eldivenli kadınlar' ya da 'çorapbağlı adamlar' grubuna dahil olmanın hazzını yaşayabiliyoruz. (...) Çağdaş nostalji genellikle eşyalara ve mamul kişilere indirgenmiş durumda. Bugün Tokalon taş pudrası, pirinç karyolalar, Kerime Nadir'in Hıçkırık'ı, Tuti-i Mucize Guyem şarkısı, yarın Necip Bey Biryantini, Gripin ile Opon'un ısrarla değişmeyen reklamları, daha ertesi gün Ajda Pekkan... Çağdaş nostaljinin çoğulcu ve başdöndürücü mantığı bu."*'dur diye tanımlıyor.

Görüldüğü gibi, nostalji, Fatih Özgüven için de ne salt 'daüssıla'dır, ne de 'geçmişe duyulan aşırı özlem'. Nostalji'ye, 'birleştiricilik' gibi bir toplumsal anlam da yüklemektedir. Hatta kimi sosyal grup (veya tabakaların) nitelikleriyle ilgili ölçütler getirici ideolojik anlamlar yüklemektedir.

Oysa, Milliyet Sanat Dergisinin aynı sayısında çıkan gerek Michael Wood'un "Eve Dönüş Yok" adlı yazısında belirtildiği gibi, gerekse Murat Belge'nin "Artık bir geçmiş edinmenin zamanıdır" adlı başyazısında Michael Wood'a göndermeler yaparak açıkça belirttiği gibi, nostalji bir duygudur, bir duygunun adıdır. Bu duygunun toplumsallaşabilmesi için de, ilkin o toplumda "kaybetme/yitirme" duygusunun yerleşmesi ve bugünün "özelliksiz, heyecansız, boş, umudsuz" hale düşmesi koşulunun gerçekleşmesi gereklidir. Yani nostalji, "yarına umutla baktırmayan bir 'bugün'ün, 'dün'e özlemle baktırması" dır.

BİZİM NOSTALJİMİZ NEDİR?

Özetlersek, bu duygunun doğması ve gelişmesi için, önce "yitirilecek bir dün" veya "yitirildiği için hayıf-

lanılacak, özlenmeğe değer bir dün'-ün olması ve bugünün de "özelliksiz, heyecansız ,yarın umudu vermeyen" bir duruma düşmesi gereklidir.

Oysa, yukardaki örneklerde de gördüğümüz gibi, kimi yazarlarımıza göre nostalji, görmediğimiz (yaşadığımız, geçmişimiz olmayan) Paris özlemidir; kimi genç yazarlarımıza göre de toplumumuzun geçmişiyle uzak yakın bir ilişiği bulunmayan "beyaz eldiven giyen kadınlar", "çorapbağı takan erkekler" ayrıntısında birleştiricilik, bir gruba dahil olmanın hazzını yaşamak gibi ayrıntılar bulmaktır.

Okumuşlarımızın nostalji'ye yükledikleri değişik anlamlar açısından bir diğer çarpıcı örnek de, gene aynı derginin aynı sayısında yayımlanan Çelik Gülersoy'la yapılmış bir konuşmada açıklanıyor. Bu konuşmadan çıkardığımız kadarıyla, eski mimari değerleri korumak, onları restore etmek, henüz tamamen yok olmamış kimi kent parçalarını yeniden eski biçimiyle inşa etmek, hatta Çamlıca örneğinde olduğu gibi uydurarak (taklit ederek) yeniden inşa etmek de nostalji'dir.

Yani, bu anlayışa göre, doğa kirlenmesine, hava kirlenmesine bakıp, geçmişi bu açıdan örnek göstermek de nostalji sayılıyor. Oysa, nostaljinin tarihle bir ilgisi yok. Çelik Gülersoy'un eski İstanbul sevgisi, özlemi bir nostalji kuşkusuz. Ama kimi eski kent parçalarını restore etmek, yeniden diriltmek, bizce bir müze çalışması anlamında olsa gerek.

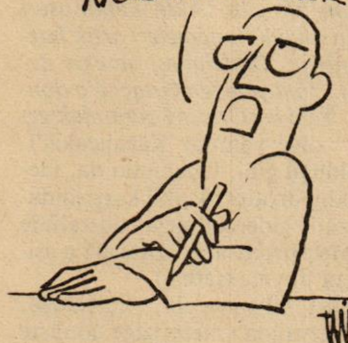
Yazarlarımız, okumuşlarımız acaba niçin, bu sözcüğe yalın anlamının dışında yeni anlamlar yükleme uğraşına girişiyorlar? Bu sözcüğe böylesine çok çeşitli ve çoğu sihirli, gizemli, açıklanamaz anlamlar yüklemelerinin nedeni, acaba yaşamlarında veya geçmişimizde "yitirilmiş değerde" bir dün bulamamaları mı?

Doğrusu, bu yazar ve okumuşlarımızın, gerek geçmişimizde "yitirilmiş değerde bir dün" bulma konusunda, gerekse yaşadıkları bugünün istedikleri bugün olup olmadığı konusunda açmaza düşüp, kendilerine başka tarihlerden geçmişler yakıştırma çabalarını toptan haksız bulmak da olanaksız, hani.

14 Mayıs 1950'de CHP tek parti iktidarından çok partili sisteme geçiş; kapitalistleşme girişimleri; bir yandan sermaye birikimini sağlama, öte yandan bir burjuvazi oluşturma çabaları; toprak burjuvazisinin sanayi burjuvazisi haline dönüş istekleri, ardından 27 Mayıs Anayasası, sendikalar kanunu, grev ve toplu sözleşme, özgürlükler, marksist klasiklerle tanışma, vb... Bu süre içinde yaşadığımız sınıflar arası geçişler ve sınıf değiştirmenin böylesine kolay ve hızlı olduğu bir başka dönem tarihimizde bulunabilsin, hiç sanmam. İşte böylesine hareketli yaşadığımız şu son çeyrek yüzyıllık süre içinde, Michael Wood'un nostaljiyi tanımlarken öne sürdüğü birinci koşul kesinlikle oluşmamıştır.

Bizce, bu süre içinde açıklığa kavuşan bir diğer önemli nokta da, nerdeyse 6 yüzyıllık bir imparatorluk dönemi yaşamamıza karşın, toplumumuzun temeldeki göçebelik karakterini tamamen yitirmemiş olduğunun ortaya çıkmasıdır. Şu son çeyrek yüzyıl içinde, yukarda özetlemeğe çalıştığımız değişimlerin yanı sıra, belki de onlardan daha önemli bir sosyal olay yaşanmıştır toplumumuzda; Göç. Köyden kente, kentten büyük kente, veya Avrupa'ya, Afrika'ya, Arabistan'a, hatta Avustralya'ya milyonlarca insan bir anda göç edebilmiştir. Gene, ekonomik değişimimiz ileri bir aşama olan kapitalizme sıçrarken, kültürel değişimimiz daha geri bir noktaya düşmüş köy kültürü (Anadolu reaya kültürü) kentlerimizde de egemen kültür olmuştur.

Bu yüzden, hangi geçmişimizin "yitirilmiş değerde dün" olduğu hususunda bir karara varabilmek gerçekten zordur. Özlememiz gereken geçmiş (altın çağ), acaba hâlâ bilinç altımızdan söküp atamamış olduğumuz göçebelik dönemimiz midir? Bilindiği gibi, gerek Selçuklular, gerekse Osmanlılar kendilerinden önceki

Türk tarihine pek de sahip çıkmamışlardır. Cumhuriyet döneminde ise, Osmanlı İmparatorluğu dışımızdaki bir olay olarak değerlendirilmiş ve sahip çıkılmamıştır. Bu nedenle, tarihimizin hangi dönemi acaba "yitirilmiş değerde dün"dür? Malazgirt mi? Osmanlı mı? Tanzimat'la başlayan Batılılaşma girişimlerimiz mi? Abdülhamit mi? İkinci Meşrutiyet yılları mı? Cumhuriyet'in ilk günleri mi? 1950 sonrası, çok partili döneme geçiş mi?

İşte, son yıllarda kimi yazarlarımızda ve okumuşlarımızda gördüğümüz Batı taklitçisi ve zoraki nostaljilerin de böylesine karmaşık, yapay, hatta birbiriyle çelişik olmasının nedeni, bizce budur. Örneğin, kimi okumuşumuz Jön Türkler hareketinden esinlenerek Paris özlemini nostalji diye değerlendirirken, kimi okumuşlarımız da aynı yıllardaki Abdülhamit yönetimini nostaljik bulmaktadır. Kimimize göre Batıcı yanı ağır bastığı için "asriliği ile, yılbaşı baloları ile, garden partileriyle" Cumhuriyetin ilk yılları nostaljiktir. Kimimize göre ise o dönemler "zındıklaşmamıza neden olduğu için" anımsanmaması gereken yıllardır.

Nostaljinin, şu son çeyrek yüzyıldaki edebiyatımıza yansıması da, doğrusu bu durumun tipik bir örneğidir. Cumhuriyet döneminin eleştirisine hâlâ izin verilmemesinden midir, kim bilir? Örneğin, ilerici olduğu savındaki yazarlarımız (kimi yazarlarımız) bile, öykülerinde, romanlarında, şiirlerinde, yarın umudunu da bir yerlere sokuşturmaya özellikle gayret ederek, kâh Osmanlı'nın son dönemindeki konak alafrangalığını nostaljik bulmuş, aşırı özlemlerle ön plana çıkarmışlardır, kâh köşk, saray, besleme, halayık, lala edebiyatı yapmışlardır, kâh bu motifleri dinsel nostaljinin öğeleri olarak kullanmışlardır.

NİÇİN, ŞİMDİ DE NOSTALJİ MODASI?

Nostalji sözcüğünün, şu son yıllarda hemen hemen bütün aydınların dilinden düşmemesi, moda olması, kuşkusuz bize özgü bir olay değildir.

Michael Wood'un da, sözünü ettiğimiz yazısında belirttiği gibi, nostaljinin yeniden moda olması Batı'da 1970'li yıllardadır. Bizde gündeme gelişi de hemen hemen aynı yıllardadır.

Çünkü, nostalji de, temelde yerleşik toplumlara özgü bir duygudur. Henüz yerleşikliğe geçememiş, göçer

bir toplumda akıp giden geçmişin nostaljik bir nitelik taşıması olanaksızdır. Çünkü, geçmişin nostaljik bir niteliğe kavuşabilmesi için, öncelikle bir takım nesneler aracılığıyla somutlanması gerektir.

Doğrusu, son yıllarda kimi yazarlarımızda, okumuşlarımızda nostalji duygusunun da doğmağa ve böylesine yaygınlaşmaya başlamasını, artık kesin bir yerleşikliğe geçişimizin işaretleri olarak yorumlamak da olanaklıdır. Ama ne var ki, gerek Michael Wood'un tanımına uygun bir duygunun doğmasını sağlayacak koşullar henüz daha toplumumuzda oluşmamıştır, gerekse ürünlerde nostaljik olarak gösterilen örnekler, böylesi bir yorumu bizce olanaksızlaştırmaktadır. Bu nedenle, bizdeki nostalji modası tamamen Batı taklididir. Batı taklitçiliğidir. Burjuvazisi ve işçi sınıfı henüz daha yeni yeni oluşmaya başlayan bir toplumda böylesi bir duygunun varlığından söz etmek, ancak nostalji sözcüğünün patolojik anlamı olan sıla özlemiyle, daüssıla ile olanaklıdır. Masallarımızda, halk türkülerimizde, halk şiirimizde bolca işlenmiş sıla özlemi (daüssıla) ise, bugün sözünü ettiğimiz yazarlarımız ve okumuşlarımızca nostalji edebiyatının örnekleri olarak kabul edilmemektedir. (Kuşkusuz, Batı'daki anlamıyla da bunlar —halk türkülerimiz, masallarımız, şiirlerimiz— nostalji edebiyatının ürünleri değildir.)

Burada üzerinde durmak istediğimiz bir başka nokta da; bu modanın ülkemize yazarlarımız ve kimi okumuşlarımızca mı getirildiği, yoksa emperyalist Batı'nın "mass kültür" politikasıyla ülkemize zorla mı girdirildiğidir?

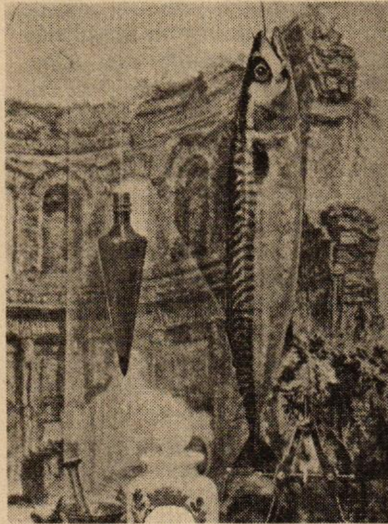
Bizce, nostalji modası da, emperyalist Batı'nın mass kültür politikasının bir uzantısıdır ve nostalji sözcüğüne, içeriğinde olmayan veya olmaması gereken bir takım ideolojik anlamlar da Batılılarca özellikle yüklenmektedir.

BUGÜNDEN KAÇIŞIN YENİ ADI: NOSTALJİ

Bilindiği gibi, yüzyılımızın dramı, önce diyalektik düşüncenin daha yüzyıl başlarında hayata geçişi ve ardından da idealist düşüncenin diyalektik düşünce karşısında kesin bir yenilgiye uğramasıdır. İdealist düşünce, özellikle 20. yy.da çağın gerçekliğinin bütününün kavrayabilmekte korkunç bir acze düşmüştür. Ne, hanedan imparatorluklarının birbirini yok etme savaşı diye niteleyebileceğimiz Birinci Dünya Savaşı'nın mantığını kavrayabilmiştir; ne de sonuçta dünyanın yarısının sosyalist olacağını bile bile İkinci Dünya Savaşı'nı niçin çıkardığını açıklayabilmiştir.

Acze düşen idealist düşüncenin yüzyılımızdaki bir başka büyük yanılgısı da, kurtuluşu (yeniden dirilişi) ya metafiziğe yeniden dönmekte bulabileceğini, ya da statik yapısını bireysel bunalım anaforunun hareketliliğiyle değiştirebileceğini sanmasında olmuştur.

Kazancakis, *İspanya-Yaşasın Ölüm* adlı kitabında İspanya İç Savaşıyla ilgili anılarını anlatırken, Unamuno'nun iki Dünya Savaşı arasındaki ortamı bir çılgınlık, insanlığın birçılgınlık dönemi olarak nitelediğini yazar. Kazancakis ise, bu çılgınlığı, kendisinden ummadığım bir

değerlendirmeyle, diyalektik aklın egemenliğine bağlar. *"Roma ve Yunan uygarlıklarının sonunda olduğu gibi bugün de çağımızın diyalektik aklı yaşama gerekli olandan çok fazla ilerlemiştir. Bana kalırsa, diyalektik aklın artık uyuması zamanı gelmiştir. İnsandaki derin yaratıcı güçlerin uyanabilmesi için, onun uyuması."* der. Unamuno'nun yanıtı ise, daha da korkunçtur. *"Ben de Valery'ye söylemiştim bir gün. Akıl, kendi eseri olan bu büyük ilerlemeleri artık hazmedemiyor. Dinlenmesi gerekir demiştim. Yani yeniden Ortaçağ'a dönmek... Yeni bir Ortaçağ yaratmak gerek..."* diye yanıtlar Kazancakis'i. (Görüldüğü gibi, Unamuno da, idealist aklın diyalektik akıl karşısındaki aczini giderebilmeyi nostaljide arar. Metafizikte arar. Ortaçağ'a aşırı özlem duymaktadır.)

İdealist düşüncenin, kurtuluşu, böyle bir yandan metafiziğe dönüşte aramasının yanı sıra, öte yandan da eski düşünce akımları; diyalektik hareketlilik karşısında bireysel hareketliliği egemen kılmaya çalışan çabalamalarla, başlarına birer (neo) sözcüğü eklenerek temcit pilavı gibi ısıtılıp ısıtılıp gündeme getirilirler. "20. yüzyıl ve Edebiyat" adlı incelememde de belirttiğim gibi; *"Yaşamın bir uyuşmaz karşıtlıklar (antagonizm) olduğu ve insanın kendisini yaşamın akışına bırakmasının zorunluluğunu savunan, giderek Egzistansiyalizmle bütünleşen YENİ HEGELCİLİK; bir anlamda bu Yeni Hegelciliğin İtalyan Faşizmine uyarlanması olan YENİ İDEALİZM; nesnel gerçekliği yadsıyıp, gerçekliği bir düşünce ürünü olarak kabul eden ve kavramları varlıklaştırmaya çalışan, ama öte yandan da metafiziği reddetme çelişkisine düşen ve bilinenin bilgiden bağımsız olarak zihinde içkin bulunduğunu savunan YENİ GERÇEKÇİLİK; diyalektik evrim anlayışı yerine mekanik evrim anlayışını koymaya çalışan YENİ LAMARKÇILIK; olaylardan başka her şeyin bilinmezliği ilkesi üzerine kurulan YENİ KANTÇILIK; gerçekliğin bütünlüğü ve görüngülerle (fenomenlerle) olguların nesnelliği yerine doyumları, tasarımları koyan, öznel idealizm YENİ OLGUCULUK (Neo Pozitivizm)"* vb. nice adlar altında bir dolu yeni düşünce akımları üretilir. Temelde birbirlerinin aynı olan bu akımların içinde, diyalektik bütünlükle ilişkisi olmayan, düzensiz, kaosal bir bireysel hareketlilik kuşkusuz vardır. Ama ana amaç, diyalektik aklı çürütmektir ve toplumları gerçeklik ve yarın umudundan soyutlamaktır. Nitekim, yirminci yüzyılın ilk yarısındaki Batı romanı da bu görüşler doğrusunda, "gerçekliğin yitirilmesinin doğurduğu bunalım" romanıdır. Onlara göre tek gerçek Dünya Savaşlarıdır. Savaşlarsa, dünyayı kolayca yıkıp, parçalara bölebilmiştir. Demek ki bütünlük zaten yoktur. Bütünlük denilen şey, parçaların geçişkin bir birlikteliğidir. Bu nedenle de aslolan, bu parçaları kavrayabilmektir. Parçaların (ayrıntıların) kavranmasıyla da gerçekliğin kendisi kendiliğinden kavranmış olacaktır. Kübizm, Fütürizm, Sürrealizm gibi resim akımları "bombalarla uçurularak milyonlarca parçaya bölünmüş dünyayı" adı bilinmeyen bir yazgı olarak alır ve parçaları (ayrıntıları) bu dağılmışlık içinde resmetmeye çalışır. Yeni Roman akımı, gerçekliği diyaletik bir bütünlük içinde değil, salt ayrıntılar halinde görür ve

ayrıntıları anlatır.

Doğrusu, son yıllarda akıl almaz kampanyalarla bütün dünyaya benimsetilen, ülkemizde de moda haline getirilen, yaygınlaştırılan şu Güney Amerika edebiyatı (romanı) da, gerçekliğin ayrıntılardan oluştuğu, bütünlüğün olmadığı, dolayısıyla gerçeği tanımanın tek yolunun ayrıntıları kavramaktan geçeceği tezini savunan yüzyılımızın birinci yarısındaki Batı romanının (edebiyatının) biraz da söylencelerle pudralanmış, nostaljik kılınmış bir yeni biçimi değil midir?

EGZİSTANSİYALİZM'DEN NOSTALJİZM'E (Mİ)

Özetlersek, bizce nostalji modası da, diyalektik akıl karşısında bu yüzyılın başında yenik düşen idealist düşüncenin egzistansiyalizmden sonraki bir yeni can kurtaran simididir. Kimi yazarlarımız ve okumuşlarımızca da bu anlamda kullanılmasını yadırgamamak gerekir.

Yani, nostalji sözcüğü artık salt bir duygunun adı olarak kullanılmamaktadır. Bugünden kaçışın yeni ideolojik adıdır. Dolayısıyla, bu yeni ideolojik içeriğinden dolayı nostalji sözcüğünden, NOSTALJİZM ve NOSTALJİST sözcüklerini üretmekte bir sakınca görmemek gerektir.

Kısacası, kurtuluşu bit pazarında arayan bir ideolojik akımdır Nostaljizm.

Yeni NOSTALJİSTLERİMİZİ de, yeni adlarıyla tanımakta artık sayısız yarar vardır. Hatta zorunludur bizce...

İSMAİL UYAROĞLU

PLATONİK

Kalkıp karşınıza geçtim
Bir şiir yazmak için size
Konuşun lütfen, konuştukça
Kuşlar konuyor sesinize

Tanışmıyoruz ama
Yemin ederim ki adınız Semra
Saçınız çünkü alnınıza düşmüş
Soracağım zaten biraz sonra

Kocanız olmalı yanınızdaki
Dövüşebiliriz az sonra sizin yüzünüzden
Getirip koyunca çılgınlığımı
Önünüze iki masa öteden

Akıp giderken şiir böyle
Araya girmeyi çok seviyorum nedense
Yer Çatı, tarih 5 Ağustos 83
Ve farkında değil ikimizin kimse

Çünkü herkes, sizi seviyorum
Herkes kendini yaşıyor, sizi seviyorum
Yaşıyor ve başka, sizi seviyorum
Başka şey görmüyor, sizi seviyorum

Ve bayıldığım bir şey daha var
Canına okumak her şeyin
Yukardaki gibi bazen
En kutsal şeyin bile, şiirin

Kırıldım birden size
Söylerken duydum, adınız Emel'miş
Madem Semra değilsiniz, özür dilerim
Burda biter bu riiş

ADNAN SATICI

PUSULA

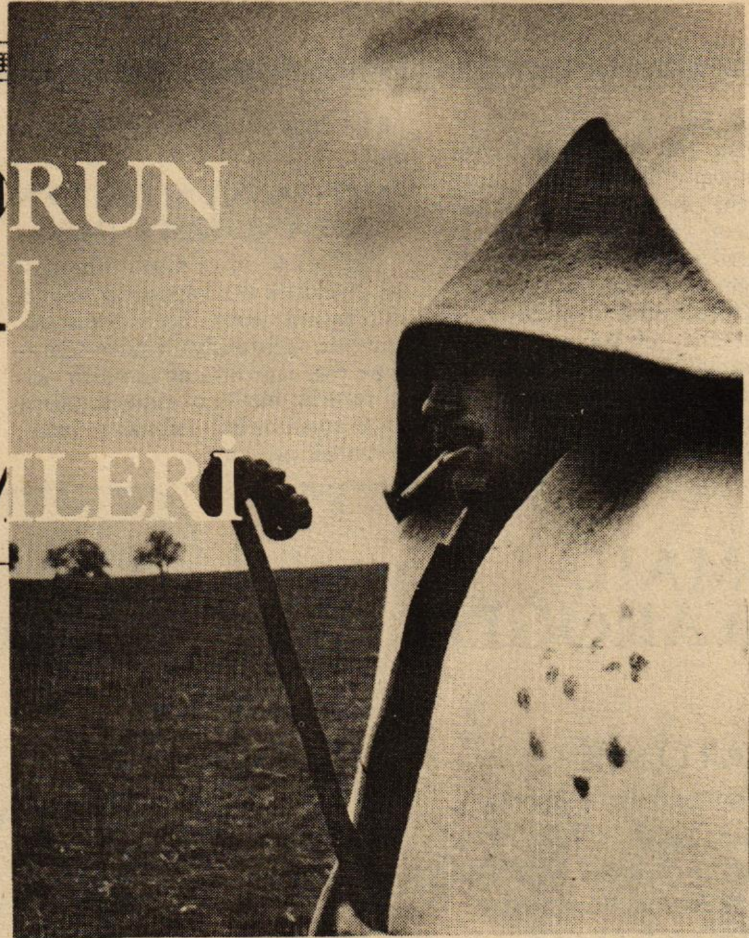
Sen göğsünü çiçeklere saklarsın
Ben savruk göçerliğini yüzümün
Öyleyse bir şarkıya başlamalı
Çiçekçilerden çalınmış bir şarkıya.
Haydi aklını zorla, başka ne söylenir ki
Ansızın doğacak bu aşk adına
Hangi çiçek yakışır yakasına
Hangi mevsim, hangi gök...

Belki de pervazında eksiksiz bir
begonya
Bu güzün sonrasını beklemek yersiz
Beyaz bir bulut olmalı göğün alnında

Durma dağıt kuşkunu bana aldırma
Gizlice boğazlarım bir kuytuda
göçerliğimi
Direnmek kolay beni götürecek yollara.
Sen aklını zorla, başka ne söylenir ki
Önü alınamaz bu aşk adına.
Hangi denizde yıkasak onu
Hangi kuşlarla duyursak uzak dağlara
Hangi ülke ses verir ilticasına...

Kıyısına yalnızca insanların vurduğu bir
deniz
İnce bir serçe uçursa yeter dağlara
Aşklar ki gurbeti olmayan bir tek
ülkesiz...

FOLKLORUN KONUSU VE YÖNTEMLERİ

Afşar Timuçin
Gülay Aydın

Folklorun ne olup ne olmadığını kavramaya yönelirken ve folklor bilgisini bize sağlayacak olan yöntemleri belirlerken çeşitli insan bilimlerinin konularına ve yöntemlerine bir göz atmak doğru olacak. Bu çalışma bize folklorun ilgi alanını belirlemekte yardımcı olacağı gibi onu başka bilimlerle ya da bilgi alanlarıyla karıştırmamamız için çeşitli kolaylıklar sağlayacak. İnsan bilimleri, bilindiği gibi, sıkı bir alışveriş içinde bulunurlar. Bir bilimin bir başka bilimden yararlandığı, bir bilime bir başka bilimden bilgiler aktarıldığı çok olur. Bu arada bu bilimlerin zaman zaman birbirleriyle karıştığını da görürüz. Folklor budunbilimden nerede ayrılır, onunla nerede işbirliği yapar, insanbilim folklora ne sağlar, budunbilgisini budunbilimden ayırmamızı gerektiren öğeler hangileridir, hangi koşullarda toplumbilim folklora yardımcı olmak gerekir? Bütün bu sorular bu çalışmanın dar çerçevesi içinde olmasa da genel olarak tüm folklor çalışmalarında ayrıntılarıyla ele alınması, enine boyuna yanıtlanması gereken sorulardır.

İnsanbilim bize tüm öbür insan bilimlerinden kapsayıcı görünüyor. Çünkü insanbilim, insanı tümüyle ele alıp kavramak ya da daha doğrusu insanı en temel, en genel sorularıyla ele alıp incelemek savındadır. İnsanbilim bu bilimlerin en eskilerindendir. XVI. yüzyılda insanbilim denilince evrenbilimden ve tanrıbilimden ayrı olarak insanla ilgilenen bilim anlaşılırdı. XVIII. yüzyılda Kant, insan, evren ve tanrı araştırmasını bilimsel araştırmadan ayrı bir araştırma olarak belirleyecektir. Ancak, deneysel araştırmaların dışında insanbilim insanın ne olup ne olmadığı sorusuna çok genel yanıtlar aramakla sınırlanacaktır. Bilimlerin, özellikle deney düzeyinde insan bilimlerinin geliştiği XIX. yüzyıldan sonra insanbilim konusunu biraz daha belirginleştirmiş ve kökenleriyle, tarihleriyle, uygarlıklarıyla, görenekleriyle insan ırklarının bilimi olma yoluna girmiştir. Böyle bir bilimin de konusu açısından ve kullanacağı yöntemler açısından çok belirgin olmayacağı, çünkü son derece kapsamlı olacağı açıktır. Bununla birlikte çeşitli düşünürler ve bilim adamları insanbilimin konusunu belirginleştirmeye çalıştılar ve ona yeni tanımlar getirmek istediler. Örneğin A.Comte insanbilimi genel olarak insanın ve insandaki yetilerin bilimi diye tanımladı. Broca, insanbilimden insan topluluğunu ayrıntılı bir biçimde ve doğayla ilişkileri içinde ele alan bilimi anlıyordu. Bu durumda gene de insanbilim deyim yerindeyse uçsuz bucaksız bir bilimdi ve insan anatomisini, tarihöncesini, kazıbilimi, budunbilimi, budunbilgisini, ayrıca toplumbilimi, folkloru ve dilbilimi kapsayabiliyordu. Hatta insanbilim insan türünün çeşitlerini ele alan bilgi alanlarını, fosilbilimini, biyocoğrafyayı da kapsıyordu.

İnsanbilim genel olarak insan bilgisiyle ilgilenirken ve tarihsel boyut içinde insan bilgisini karşılaştırmalı olarak değerlendirirken, folklor insanbilimin bir öğesi olarak karşımıza çıkar. Folklor günümüz topluluklarında insan değerlerini araştırırken eskinin yaşayan izlerini de araştırır, bu yolda zaman zaman genel anlamda insan bilgisine başvurması kaçınılmaz olur.Bu da insanbilimle folklorun canlı ilişkisini doğurur. Bu ilişki kuramsal düzeyde de kalmaz: folklor insanbilimin uygulama alanlarıyla da doğrudan ilişki içindedir, örneğin kazıbilimin uygulama alanlarıyla da doğrudan ilişki içindedir, örneğin kazıbilim ve biyocoğrafya folklor araştırmalarına büyük ölçüde yardımcı olur. Bugün bir Anadolu köyünde kullanılan bir toprak kabın gerçek işleviyle ilgili sorular ancak kazıbilimin araştırma sonuçlarına göre yanıtlanabilir ya da Anadolu

halay yöresi oyunlarının öbür yöre oyunlarından daha değişik biçimde, yan yana dizilenerek oynanıyor olması Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'nun coğrafi yapısında belirleyici öğenin sıradağlar oluşuyla açıklanabilir.

Folklorla çok yakın ilişkide bulunan iki bilgi alanı vardır, bunlar budunbilim ve budunbilgisidir. Yazık ki bu üç bilgi alanı sık sık birbirine karışmaktadır. Ancak bunların zorunlu olarak birbirine karıştığı yerleri yani ortak alanlarını belirleyerek her birinin konusunu ayrı ayrı saptamak doğru olacaktır. Bunun için budunbilgisini, folkloru, budunbilimi tanımlayarak işe başlamalıyız. Budunbilgisi, bir toplumun, bir yöre insanının, bir halkın yaşam biçimlerini açıklamak için halk ürünlerini ya da halk değerlerini iktisadi ve toplumsal açıdan ele alıp inceleyen bilgi alanıdır. Folklor, bir toplumun, bir yöre insanının, bir halkın yaşam biçimlerini açıklamak için halk ürünlerini ya da halk değerlerini iktisadi ve toplum sal açıdan olduğu kadar genel insan değerleri açısından, özellikle estetik açıdan ve ahlak açısından ele alıp inceleyen bilimdir. Budunbilim halk ürünlerini ya da halk değerlerini inceleyerek bir toplumun yaşam biçimlerini bütünsel bir biçimde açıklayan, bu açıklamalarında genelgeçer görüşler ya da yasalar ortaya koyan bilimdir. Böylece budunbilimin toplumbilime yaklaştığı görülür.

Demek ki folklor, kendisine en yakın iki bilgi alanından, budunbilim ve budunbilgisinden, halk ürünlerinin özellikle kültürel yanıyla ilgileniyor olmasıyla ayrılmaktadır. Buna göre folkloru halk kültürü olarak belirlemek olasıdır. Çeşitli yazarların belirlemeleri de bu yöndedir. Bu belirlemeler çok zaman bu gerçeği bir özdeyiş çarpıcılığıyla ortaya koymaktadır. Örneğin C.S. Burne folkloru "halkın öğrenişi" olarak belirlerken, Y.M. Sokolov onu "halkın usu, halkın bilgisi" saymaktadır. R.S. Boggs'a göre folklor "halkın bilgisi, bilinci ya da öğreticidir" J.G.Frazer'se bu bilgi alanını "halkın geleneksel inançlarının ve göreneklerinin bütünü" saymaktadır. Bayard için folklor topluluğun "ortak özelliği"-dir. A.V.Varagnac, "folklor öğretisiz ortak inanışlardır ve kuramsız ortak uygulamalardır" der. J.Rysan, "folklor saygı, korku, nefret istek gibi duyguların topluca yansıtılmasıdır" görüşünü koyar. Thomson'a göre gelenek fikri folklor terimi içine alınabilecek her şey için bir mihenk taşıdır. Boggs'a göre bir kültürde gerecin kalıcılığı yani "kuşaktan kuşağa geçirilişi" folklor araştırmalarında belirleyici duruma gelmiştir (1).

Demek ki folklorun alanına girmek halk kültürünün alanına girmektir. Folklor araştırması halk kültürü araştırmasıdır ve bu araştırmanın özünü gelenek araştırması oluşturur. Gelenek araştırması da zorunlu olarak tarihsel boyutları olan bir araştırmadır ve araştırmacıyı bugünde düne doğru yöneltir, onu bugünü kavrayabilmek adına zorunlu olarak dünün toprağına ulaşmak zorunda bırakır. Zaten folklorun başka bilimlerle ya da bilgi alanlarıyla karışması daha çok bu yönde olur. Bununla birlikte folklor araştırmacısını başlı başına bir kültür tarihi araştırmacısı saymak doğru değildir. Ayrıca her folklor araştırması bizi geçmişe yönelmek zorunda bırakmayacaktır, çünkü folklor değerlerini doğuran koşullarla sürdüren koşullar özdeş olmayabilir ya da özdeş değildir. Bu konuda Dan Ben-Amos şöyle yazar: "Folklor türleri (..) sonradan varlıklarını sürdürebilmeleri için doğdukları anın çevre koşullarına ve kültürel bağlamına gerek duymayabilirler" (2). Folklor gereci her zaman devingenliğiyle, çoğalmaya yatkınlığıyla ve kültürden kültüre geçme eğilimiyle belirgindir. Bu yüzden "halk sanatı nesneleri onların yaratıcılarından daha çok yaşayabilir ve hatta kültürleri tümden yok olduğunda bile var olabilir" (3).

Bununla birlikte bu taşınma eğilimi bir dönüşme eğilimini birlikte getirmektedir. Folklor ürünlerinin varlığını sürdürmesi dönüşümlerle olur. Özellikle bir yerden bir yere taşınma, bir kültür toprağından bir başka kültür toprağına geçiş ya da bir zamandan kültür koşulları değişik bir başka zamana geçiş folklor gerecini dönüşümlerle değişikliğe uğratır. "Masalların, şarkıların özgün yerlerinden, zamanlarından ve onu yaratan topluluklardan uzaklaşması onlarda kaçınılmaz bir biçimde niteliksel ayrılıklar ortaya çıkmasına yol açar (...) Üstelik bir kültürden öbürüne yayılma işlemi sırasında anlatılar anlatı kategorileri içindeki yerlerini de değiştirebilirler. Aynı öykü bir topluluk için mittir, bir başkası için masaldır" (4). Bu yüzden folklor araştırmacıları folklor gereçlerini toplumsal-zamansal bağlamlarıyla ve geçiş özellikleriyle görerek ve gösterek belirlemek zorundadırlar.

Şimdi folklor alanında kullanılan başlıca yöntemleri gözden geçirelim.

Öbür bilimlerde olduğu gibi folklorda da evrensel tek bir yöntemin var olduğu söylenemez. Folklor araştırmalarında birden çok yöntemin bir arada kullanıldığını ve zaten kullanılmak zorunda olduğunu söylemek yanlış olmaz. Folklorun tarihsel gelişimiyle birlikte folklor araştırmalarında geçerlilik kazanan pek çok yöntem söz konusu olmuştur. Bu yöntemlerin en genel sınıflamasını Tahir Alangu *Folklor El Kitabı*'nda şöyle yapmaktadır.

"1. Tarihi görüş açısı: kültür varlığının zamana bağlılığı.

2. Coğrafi görüş açısı (harita tekniği ile): kültür varlığının mekana bağlılığı.

3. Sosyolojik görüş açısı: kültür varlığının cemaat bağlantıları.

4. Psikolojik görüş açısı: kültür taşıyıcılarının manevi- ruhi tavırları." (5).

Bu genel sınıflama önemli doğrular barındırmakla birlikte pek yeterli sayılamaz. Burada "görüş açısı" olarak belirlenen yöntemler aslında folklor tarihine kuramsal olarak da katkıda bulunmuş düşünce ve davranış biçimleridirler ve gerçek birer yöntemdirler. Folklor yöntemleri konusunda ayrıntılı incelemelerden biri de Richard M.Dorson'un incelemesidir(6).

Folklor araştırmaları tarihinde uzun süre tek geçerli yöntem olarak benimseneni *tarihsel-coğrafyasal* yöntemdir. Buna evrensel literatürde *fin yöntemi* de denmektedir. Bu yöntemle yola çıkan folklorcu, her bir anlatıyı (bu yöntem esas olarak halk anlatılarının araştırılmasında kullanılan bir yöntemdir) yeniden ve

yeniden inceler. Amacı onun tarihsel ve coğrafyasal kökenini saptamaktır. Köken saptamak fin yöntemine göre en önemli adamdır, çünkü fin okulundan olanlar her folklor ürününün tarihte belli bir *zamanda* ve belli bir *yerde* ortaya çıktığına ve buradan dalga örneği öbür yerlere yayıldığına inanırlar. Bu yüzden de anlatıların kültür duvarlarını aşamayacağını öne süren karşı yayılmacıları yadsırlar. Onlara göre anlatılar kültürel duvarları da dil duvarlarını da kolaylıkla aşabilirler. Üstelik kanıtların anlatıların gelişmiş topluluklardan daha az gelişmiş topluluklara taşındığını gösterdiğini öne sürerler. Kuram niteliği taşıyan bu düşüncelerin ışığında fin yöntemine göre bir folklorcu bir halk anlatısının var olan yüzlerce çeşitlemesini toplayarak bir araya getirir, bunu temel özelliğine göre değerlendirir, daha alt özelliklerine ayırır, her bir özelliğin hangi bölgede kaç kez karşısına çıktığına bakıp yüzde tabloları hazırlar, haritalar çıkarır, aynı anlatının varolan tüm çeşitlemelerini karşılaştırır. Tüm bunların sonunda da bir anlatının nerede, ne zaman ortaya çıktığına ve bu noktadan öbür yörelere nasıl ve hangi yollarla yayıldığına ilişkin çeşitli bulgular ortaya çıkarır.

Folklor araştırmalarına büyük yardımı olmuş olan bu yöntemin önemi yadsınamasa da ona pek çok noktada karşı çıkılabilir. Çünkü bu yöntem anlatıdaki estetik öğeleri ve anlatının taşınmasını sağlayan insan ögesini dikkate almamaktadır. Tahir Alangu'nun aynı kitabında belirttiği toplumbilimsel ve ruhbilimsel görüş açısına bağlı yöntemler de sanırız ki bu boşluğu doldurmak amacıyla ortaya çıkmışlardır. Ayrıca fin yöntemine karşı olan pek çok folklorcu bu yöntemin öngördüğü biçimde bir anlatının tüm çeşitlemelerini bulmak gerektiği ve ancak bu yolla karşılaştırma yapabilmenin olanaklı olacağı düşüncesinin "tamamlanış" fikrine özünde karşı olduğunu ve bu yüzden bu yöntemin kendi içinde çözümsüz kaldığını öne sürerler.

Folklorda bir başka önemli yöntem de *sözsel formülleme* (*oral-formulaic*) yöntemidir. Bu yönteme göre bir halk anlatısının bileşimindeki temel öge anlatıcı ve onun tutumudur. Bu yöntemi folklor ürünlerinde anlatıcının önemini göz önünde tutmayan fin yöntemine karşı bir yöntem olarak kabul edebiliriz. Buna karşılık *halk kültürü* (*folk-cultural)* yöntemini benimseyen folklorcular bir folklor ürününü değerlendirirken her bir ögeyi dikkate alırlar. Onların incelemesinde tüm tarihsel, bireysel, kültürel, geleneksel, estetik, iktisadi ve çevresel etkenler işin içindedir.

Yukarıda saydıklarımızdan başka, yöntem denemese de, folklora belli yaklaşımları içeren birçok düşünce biçimi ve uygulama biçimi vardır. Bunların en önemlilerinden biri tarihsel yeniden kurma (*historical-reconstructional*) yaklaşımıdır. Fiziksel ve ussal yalıtım içinde çalışmalarına karşın bu okuldan olanlar bir başka kanıtın yetersiz kalacağı kaybolmuş tarihi dönemleri yeniden yakalamak için folkloru ve halk yaşamı ürünlerini kullanmışlardır. Bu yöntem özellikle Grimm kardeşleri ve Jacob'u etkilemiştir.Burada bu folklorcular önemli bir sorunla karşı karşıya gelirler; anlatı geleneklerinin tarihsel ve budunbilimsel içeriğine ne derece güvenilebilir? Bu sorunun yanıtı belli ölçütlere göre ortaya çıkarılmaya çalışılır. Örneğin söz konusu sözlü gelenek taşıyıcıları sürekli aynı bölgede mi yaşamışlardır? Bu ve buna benzer sorulara olumlu yanıt verilebildiğinde tarihsel güvenilirlik varsayımının geçerli olduğuna inanırlar.

Bir başka yaklaşıma göre de önemli olan folklorun kültürdeki *işlevidir*. Örneğin Bascom folklorun türlü işlevlerine dikkat çeker ve atasözlerinin yasal kararları çözmeye yardım ettiğini, mitlerin ilişkileri yürürlüğe koyduğunu, bilmecelerin anlayışları keskinleştirdiğini ve hicivli şarkıların bastırılmış "kötü" duyguları açığa çıkardığını öne sürer.

Ruhayrıştırması (psychoanalytical) okuluna bağlı folklorcular da folklor ürünlerine Freud geleneğine bağlı kalarak çözümlemeler getirirler. "Freud bilinçaltı üzerine söylediklerini desteklemek üzere mitlerden, anlatılardan, tabu ve kurumlardan yararlanmıştır. *Düşlerin yorumlanması* (1900) adlı kitabında düşlerin cinsellikle ilgili bastırılmış istekleri ve korkuları açıkladığını öne sürmüştür. Bundan sonraki adım da mitleri ve öbür folklor türlerini düşlerle eşleştirmek olmuştu. Abraham 'Düş bireyin mitidir' diye yazıyordu. Düşlerde ve mitlerde aynı ruhsal mekanizmalar işlerliktedir ve her ikisi de aynı biçimde yorumlanabilirler. Düş bir insanın gizli isteklerini kapsıyorsa mitler de insanlığın çocukluğunun ruhsal bastırımlarını açığa çıkarıyordur" (7).

Kitle kültürü (mass-cultural) folklorcuları ise *halk* kültürüyle *kitle* kültürü arasındaki ayrıma dikkat çekerler. İlkinin yani halk kültürünün kırsal alanlarla ilgili olduğunu, kitle kültürününse kentleşmeyle birlikte ortaya çıktığını öne sürerler. Bu folklorcuların önemle üzerinde durdukları nokta sanayileşmenin folklorun sonu anlamına gelmediği, sanayileşmiş ve uygarlaşmış bir dünyada da halk kültürünün yeni düzenlemelerle süregideceğidir. Bu folklorcuların çalışmalarına örnek olarak Indiana üniversitesinde doktora öğrencisi bir folklorcunun bir deneyini verebiliriz. Bu folklorcu sabah 6.15'ten öğlen 13.30'a değin tüm televizyon programlarını izlemiş ve tam 101 folklor ürününe raslamıştır. Bu listede örnek olarak yirmi yedi geleneksel ezgi ve şarkı, yirmi dört halk inancı, dokuz atasözü yer almaktadır.

Yarıküresel (hemispheric) folklorcularsa birtakım çözümlemeci amaçlarla eski ve yeni dünyanın folklorlarının ayrı ayrı incelenmesi gerektiği üzerinde dururlar. Bu bölümde adını andığımız ve çalışmalarından bilgiler aktardığımız Dorson'un öncülük ettiği bu folklor kuramı Avrupalıların, özellikle İspanyolların, Fransızların, İngilizlerin ve Portekizlilerin Amerika'ya yerleşmesiyle ortaya çıkan folklor değerlerinin araştırılmasına dayanır. Yarıküresel kurama göre Yeni Dünya ülkelerinin folkloru etnik-ırksal ve tarihsel bileşenleri bağlamında çözümlenmelidir. Bir ülkede Afrikalı ögesi baskın olabilirse bir başkasında Kızılderili ya da Alman ögesi baskın olabilir. Bu kurama göre Yeni Dünya folklorcularının görevi sonradan kendi folklorlarına katılan değerlerin benimsenme ve içselleştirilme gibi süreçlerini dikkatle incelemektir.

Tüm bunların dışında henüz bir okul niteliğine kavuşmasa da özellik-

le genç Amerikalı folklorcular arasında yaygın bir duruma gelen bir başka yaklaşım da *bağlamsal (contextual)* yaklaşımdır. Bu folkorcular eldeki metni bağlamından ayıran folklor anlayışlarına karşıdırlar. Tüm yakın bilimlerle alışveriş içinde olan bu folklorcular dilbilimden sözlü davranış kavramını, insanbilimden işlevcilik kavramını, toplumbilimden *rol dağılımı (role-playin)* ruhbilimden "ben" mekanizmaları kavramlarını alırlar. Öngördükleri yönteme göre bir folklorcu anlatıcının tutumlarını ya da iletişimsel eylemi tümüyle kaydetmelidir. Folklor derlemecisi bir anlatıyı yazmakla ya da teybe kaydetmekle yetinemez artık, çünkü metin özgül bir olayın yalnızca bir parçasıdır. Önemli olan bir folklor ürünündeki "sunuş ögesi, ürünün kendisi ve izleyici" arasındaki dengeyi tümüyle korumak ve araştırmaları bunlardan yalnızca birine yönelik olarak değil tümünü kapsayarak gerçekleştirmektedir.

Tüm bu yöntemler ve kuramlar bize tek bir yöntemden söz etmenin olanaksızlığını duyururken, bir folklorcunun tüm bunların farkında olarak araştırma yapmasının gerekli olduğunu ve çağa yaraşır bilimsel bir tutumun da ancak bu olabileceğini göstermektedir.

DİPNOTLAR:

(1) Dan Ben-Amos, "Toward a Definition of Folklore in Context, *Toward New Perspectives in Folklore*"dan, Américo Paredes ve Richard Bauman derlemesi, Publications of the American Folklore Society, Bibliographical and Special Series, Cilt 23, 1972, sayfa 3-15.
(2) aynı yerde.
(3) aynı yerde.
(4) aynı yerde.
(5) Tahir Alangu, *Türkiye Folkloru El Kitapı*, Adam Yayıncılık, Şubat 1983.
(6) Richard M. Dorson, *Folklore and Folklife*, Chicogo: The University of Chicago Press, 1972.
(7) aynı yerde.

OSMAN ÇALIŞKAN

BİR KIYIDA BEKLEYEN

üşürsün, denizlerle çevrilisin, yönün
hep yücelere, yükseklere, doruklara
ezgisin bu havalarda, menekşeden, gülden
karanfilden, o yanar döner ateşböceğinden
geçip gittin yorgun, bitkin, üşürsün

doğansın ışığa, suya, ateşe, havaya, toprağa
imgelerde sonsuz bir bulutsun, hüzünlü
gün selisin göllerde, ırmaklarda, çağlayanlarda
dalgalarda yakamozlanan bir ay seli
yarınlara, umutlara, sevgilere özensin sen
üstüne titrenensin, şiirli günlere doğansın

ağaçlara, çiçeklere, karanfillere
özsu olmalısın sen, soluksuzluğa, umutsuzluğa
dağların sarp kayası, dalların tomurcuk ucu gibi
titrersin ince ince ilgisizlikten, üşürsün
ayla nazlanan, günle yakansın, unutulamayan
bir kıyıda çoktandır bekleyen güzelsin sen
bir gün gelecek içleri açacaksın
karamsarlıkları, kırıklıkları dağıtacaksın.

MASALIN ASLI

Adnan Özyalçıner

Masal, sözlü geleneğimiz içinde başyeri alan bir türdür. Sözlü ve yazılı halk edebiyatımızın masalla içli dışlı olmamış, masaldan kaynaklanmamış hangi türü vardır? Halk şairlerinin, âşıkların öyküleme ve şiir tekniğiyle söyleyip sonradan yazıya da geçen *Kerem ile Aslı, Ferhad ile Şirin* gibi bilinen halk hikâyelerimiz masal kaynaklıdır hep.

Masallarda cinli, perili, devli olağanüstü anlatımlarla karşılaştığımız gibi gerçekçi anlatımlarla da karşılaşırız. Ayrıca aynı masalın bölgelere, ağızlara göre değişen çeşitlemeleri de görülür. Bir anlamda masal masalı üretir. Bir görüşe göre de masal kalıpları sanıldığı kadar çok çeşitli değildir. Belirli birkaç masal kalıbı vardır. Ama anlatıcının bu kalıplar içinde yaptığı, yapacağı değişiklikler, katkılar bambaşka bir masal üretmekte gecikmez. Dilden dile, kulaktan kulağa geçerken de masallar türlü değişikliklere uğrar. Bir yazarın eline geçince de nasıl değişebileceğini en güzel biçimde Andersen örneğinde görebiliriz. Andersen'de hem doğu, hem batı masalları birbiri içine girerek yepyeni, özgün bir masal niteliği kazanır.

XV. yüzyıl nesir yazarlarımızdan Şeyhzade Ahmet'in *Erbain-i Suph ü Mesa* (Kırk Sabah Kırk Akşam) adlı bir kitabı vardır. Yazarın II. Murat'a sunduğu bu kitapta, padişahın karısı, üvey oğlunu öldürmeye padişahı razı etmek için kırk akşam bir öykü anlatır. Kırk vezir de her sabah ayrı bir öykü anlatarak oğlanın ölümünü erteler. Yazarın *Binbir Gece Masalları*'ndan yararlanarak yazdığı bu kitap, *Binbir Gece Masalları*'ndan daha değişik, daha özgün bir biçimde yazılmıştır. Bu kitapta padişahın karısının anlattığı öykülerden birinin Andersen'in ünlü *Kralın Yeni Elbiseleri* öyküsüyle çakıştığı çok açık ve çok belirgindir. Şeyhzade Ahmet'in öyküsü şöyle başlıyor:

"Cihan Sarayında bir ulu padişah var idi. Bir gün katına bir kişi gelip eyitti ki:

—Vallahi, ben bir dülbent dokuyam ki helâlzade anı görsün ve haramzade görmesin!.."

Öykünün arkası, bildiğiniz gibi gelişir: Adam, görünmez tülbenti dokumak için bir dükkâna çekilir. Padişahtan aldığı paralarla yer, içer, akşamlara kadar sırt üstü yatar. Süre dolunca dokuduğunu söylediği var olmayan tülbenti getirip padişahın sarığına sarar. Ama ne padişah, ne vezirleri tülbenti doğal olarak göremezler. Masalın sonunda padişah da, vezirler de haramzade oldukları için göremedikierine karar vererek adama bir şey diyemezler. Bu oyunu da böylece yutarlar.

Bu bir örnek. Bu örnekleri çoğaltabiliriz de. Ama bizim asıl değinmek istediğimiz, her iki yazarın da, aralarında en az üç yüz yıllık bir fark olmasına karşılık, öykülerinin özgünlüğüdür. Ortak bir kültür oluşturan masaldan yararlanışlarıdır.

Edebiyatımızda masal ögeleriyle söylenceleri iç içe bulduğumuz bir kitap da *Kitab-ı Dede Korkut*'tur. Daha XIII. yüzyılda Dede Korkut, öykülerinde, Türklerin müslümanlık öncesi yaşamından kesitleri, Ortaasya'dan devşirdiği destanları İslâm görenekleriyle birleştirerek anlatır. XV. yüzyılda Akkoyunlular döneminde yazıya geçtiği kabul edilen bu öykülerin Türklerin yaşamlarını, inançlarını, gelenek ve göreneklerini özgün bir biçimde yansıttığı ve nesir edebiyatımızın başlıca kaynağını oluşturduğu bilinmektedir.

Pertev Naili Boratav'a göre, "Türk masalı üzerine en eski bilgileri XIII. yüzyılın Anadolulu büyük şairi Mevlana Celaleddin'in eserlerinde" buluruz.

Pertev Naili Boratav, *Az Gittik Uz Gittik* adlı kitabında, Mevlana'nın, düşüncelerini daha iyi açıklamak için yeri geldikçe öyküler, fıkralar, söylenceler, hayvan masalları anlattığını yazar. Bu masalları yazılı kaynaklardan aldığı gibi "bir yerde okuduğunu", "bir yerde anlatıldığını duyduğunu" söyleyerek sözlü gelenekten aktardığı da olur.

Boratav'a göre, Mevlana'nın *Fih-i Mafih* adlı kitabında dostu Tebrizli Şems'ten duyarak anlattığını söyledikleri bir öykü, *Türk Masalları Katalogu*'nda incelenmiş olan masallardan birinin bir epizodundan başka bir şey değildir.

Boratav, daha sonra, "Üç sakat adamın başlarından geçenler" diye adlandırılabilecek tekerleme tipinde bir öykünün de en eski biçiminin Mevlana'nın *Mesnevi*'sinde bulunduğunu yazıyor. Durumu şöyle açıklamış:

"Çok büyük, bir tabak genişliğinde, bir soğan iriliğinde bir şehir; nüfusu çok kalabalık, hepsi hepsi üç adam: biri, çok uzakları gören kör; ikincisi en hafif sesi bile duyan birsağır, üçüncüsü uzun etekleri olan bir çıplak. Bunlar sakatlıklarından, eksikliklerinden umulmayacak birtakım işler yaparlar... Bu hikâyeyi anlatırken, Mevlana, ona "çocukların masalları" arasında yer verir. Bu iki hikâye de Mevlana'nın eserlerine herhalde sözlü gelenekten gelmiştir."

XIII. yüzyıl şairlerinden Aşık Paşa da *Uluslararası Katalog*'da yer alan bir "latife"yi (fıkrayı) nazım biçiminde aktararak Türk sözlü geleneğinden yararlanmıştır.

Çeviri ya da benzetme yoluyla yazılmış olan destansı öyküleri kapsayan *Danişmendname* ile *Battalname*'nin metinlerinin XIV. yüzyıldan bize kaldığını biliyoruz.

Edebiyatımızda hayvan masallarından yararlanarak insanlara ibret dersi veren birçok şiire rastlanır. XIV. yüzyıl şairi Şeyhi'nin *Harname*'si buna en güzel örnektir. Çayırda otlayan öküzün görkemli boynuz-

larına özenen bir eşeğin başına gelenleri anlatan bu uzun şiir, edebiyatımızın toplumsal yergi örneklerinden sayılır. Bu şiirinde Şeyhi'nin sözlü gelenekten yararlandığı açıktır. *Kelile ve Dimne*'nin aynı yüzyılda Türkçe'ye çevrilmiş olması hayvan masallarına olan ilginin sonucu olsa gerektir.

Ünlü Nasrettin Hoca öyküleri olarak anlatılan öykülerin bir kısmı Lâmii Çelebi ile oğlunun XVI. yüzyılda yazdıkları *Lata'if* (Latifeler) adlı kitapta yer almaktadır. Hoca'nın "un var, yağ var, niye helva yapıp yemezsiniz?" fıkrasının aslını Lâmii'nin *Lata'if*'inden okuyabilirsiniz:

"Bir divane, bir bakkal dükkânına varır, hoş âdetçe selâm verir:

—Bakkal usta, bal, yağ ve yumurta var mıdır?

Bakkal, divaneyi müşteri sanıp:

—Tatlı bal ve nefis yağlarım ve taze gelmiş yumurtalarım vardır, der.

Divane eydür:

—Ya niçin ısıcak kaygana yapıp yemezsin?"

Eski edebiyatımızda masal ve masalın kaynaklarını Pertev Naili Boratav'ın adı geçen kitabından da yararlanarak özetlemeye çalıştım.

Anlaşıldığına göre, eski edebiyatımız, daha çok sözlü gelenekteki masalları yazıya aktarmakta, yer yer yorumlamakta etkili olmuştur. Bu konuda gittiği, gördüğü, yaşadığı yerlerin inanışını, gelenek ve göreneklerini söylenceleri ile birlikte bize aktaran Evliya Çelebi'yi de anmadan edemeyiz. Evliya, Boratav'a göre de masal ve masalın kaynakları açısından tarihsel yönde ve halkbilimi açısından incelenmeye değer bir yazardır.

Masalla modern edebiyatımızın ilişkisi konusuna gelince: Boratav, günümüzde modern hikâyeci ve romancıların masalla ilişkisini başka türlü gördüğünü söyler:

"Ahmed Mithat Efendi'nin *Kıssadan Hisse* adlı hikâyesinde yaptığı gibi, konularını halk masalından, halk efsanelerinden, fıkralardan alıp onları, hatta özlerinde de serbestçe, yeni çağların görüşlerine göre değiştirerek, modern bir uslup ve teknikle anlatan yazarların denemelerini düşünüyorum."

Bu yeni çığırın *Milli Edebiyat Akımı*'yla başladığına değinen Boratav, Ziya Gökalp'in manzum masallarının yer aldığı *Altın Işık*'tan söz ederek bu konuyla ilişkili yazarları şöyle sıralıyor: Ömer Seyfettin (Binecek Şey, Kurbağa Duası, Ali Yoz'un Kavağı, Başını Vermeyen Şehit, Yalnız Efe); Yakup Kadri (Ses Duyan Kız); Sabahattin Ali (Hasan Boğuldu, Sırça Köşk); Necati Cumalı (Boş Beşik); Necip Fazıl (Sabır Taşı); Yaşar Kemal (İnce Memet, Orta Direk, Üç Anadolu Efsanesi); Fakir Baykurt (Yılanların Öcü, Onuncu Köy); Kemal Bilbaşar (Cemo, Memo); Ahmet Kutsi Tecer (Köroğlu); Selâhattin Batu (Kerem ile Aslı); Nazım Hikmet (Kızılırmak Karakoyun, Sevdalı Bulut); Reşat Nuri Gültekin (Kızılcık Dalları); Aziz Nesin (Yeşil Renkli Namus Gazı, Memleketin Birinde, Hoptirinam); Refik Halit Karay (Ay Peşinde, Memleket Hikâyeleri); Halil Aytekin (Hayvan Masalları)...

Bu arada Nasrettin Hoca öykülerinin aktarılmasında Fuat Köprülü, Orhan Veli, Eflatun Cem Güney ve Abdülbaki Gölpınarlı'yı anılmaya değer görür. Bektaşi fıkralarını şiirleştiren Metin Eloğlu ile Oğuz Tansel'i de anmadan geçmez.

Ayrıca Eflatun Cem Güney ile Tahir Alangu'nun sözlü gelenekten yararlanarak yazdıkları masalları, "sadece bir halk edebiyatı yapıtı olarak Türk masalını okuyuculara sunmak kaygusu" olarak niteler.

Bunların ardından Boratav'ın yazar-masal ilişkisi konusunda vardığı sonuç şudur:

"Masalları, yalnız bir hareket noktası, bir atlama tahtası olarak alıp onun geleneklerine —uslup, dil, konu bağlarına esir kalmadan, onu taklit etmeden, tam bir özgürlükle ve masalı duyguda da, düşüncede de aşarak, çağımıza getirerek yepyeni yapıtlar yaratma yolunu çağdaş yazarın halk masalından en olumlu yararlanma yöntemi sayarım."

Bu anlamda Boratav'ın günümüz edebiyatından verdiği örnekleri yetersiz bulan Sennur Sezer, *Yazko Edebiyat*'ın Kasım 1980 tarihli 1. sayısında yayımlanan "Çağdaş Hikâyecilerimizde Masal Ögeleri" başlıklı yazısında konuya açıklık kazandırır.

Sennur Sezer'in günümüz edebiyatından konuya ilişkin olarak incelediği yazarlar şunlardır: Başta Sait Faik olmak üzere Orhan Duru, Ferit Edgü, Sevgi Soysal, Onat Kutlar, Bilge Karasu, Adnan Özyalçıner, Selim İleri, Tomris Uyar, Nazlı Eray.

Sezer, sözünü ettiği yazarların roman ve öykülerinden örneklerle düşüncesini kanıtlayarak yazısını bitirir.

Sennur Sezer'in bu yazısı, öykü ve romanlarında masaldan yararlanan, masal ögeleriyle çağını yorumlayan yazarlardan söz etmektedir daha çok. Boratav'ın sözünü ettiği birçok yazar da bunu böyle yapmıştır. Sennur Sezer'in de unuttuğu, anmadığı kimi yazarlar olabilir. Sözgelişi: Hakkı Özkan, Mehmet Seyda, Erdoğan Tokmakçıoğlu, Murathan Mungan, Ülkü Tamer, Yalvaç Ural gibi. Bir başkası daha başka yazarları ekleme gereğini duyabilir.

Benim asıl üstünde durmak istediğim, *masalın aslı*dır.

Nedir masalın aslı?

Masalın aslı, masalın kendisidir.

Masal, yüzyıllardır söylenegelen, anlatılagelen bir tür olduğu için onu küçümseyerek, basitleştirerek yalnız çocuklara özgü bir tür diye saymamak gerekir. Masal, asıl büyüklere özgüdür. Eskiden beri birçok kadın ya da erkek topluluklarında gecelerce anlatılırdı. Masallardaki padişah düğünleri gibi kırk gün kırk gece sürerdi. Bugün de Anadolu'da halk şairleri, kocamışlar; köy odalarında, hanlarda, obalarda masal anlatmayı sürdürüyor.

Çocukluğunun masal dinlemekle geçtiğini, hem de bir masalı "on dönüş, yirmi dönüş" dinlediğini söyleyen Ümit Kaftancıoğlu, Kars'ın Hanak ilçesinin dağ köylerinden derlediği masalları topladığı *Tek Atlı Tekiz Olmaz*'ın önsözünde masal üstüne şunları demiş:

"Masallara 'gerçek' gözüyle bakabiliriz. İyiliklerimizi, kötülüklerimizi, dileklerimizi, güçlü-güçsüz yanlarımızı masallar apaçık koyuyor ortaya. Belki de bizim boşanımımız, kursağımızdır masallar. Derlediğim bölgede, bana masalları anlatanlar, hemen hemen *-mış, -miş* ekini kullanmadılar. Masalın bizleri anlattığını, değişmeyen insanı dile getirdiğini böylelikle daha da kanıtlıyor *-dı*'lı geçmiş, geniş zaman ve şimdiki zaman eklerinin kullanılışı.

"Her ulusun masalı var. Her ulus masal yaratmıştır. Kendi açımdan derim ki: Türk halkının keskin gözü, iğneli sözüyle dile gelen masallarımız, bize, hepimize tutulmuş bir gözgüdür. İsteyen gülsün, isteyen ağlasın, isteyen bu gözgüde kendini görerek düşünsün..."

Kısacası masallar büyüklere dert anlatır. İçindeki bütün karmaşık olaylara karşılık masalın anlatımında sağlanabilecek yalınlık, masalı, çocukların da anlayıp hoşlanabileceği biçime sokar. Masal anlatmada, yazmada bütün ustalık, bir anlamda büyücülük burdadır. Düşlerin, hayallerin olağanüstülüklerin yaratımında değil de bunların anlatımında yalın-

lık, sanatın gereği değil midir zaten?

Sözlü gelenekten gelen günümüz masal anlatıcılarında çağdaş verilere sıkça rastladığımız olur. Ama masalda asıl çağdaşlaşma, ya da masalı çağdaşlaştırma bu değildir. Olmamalıdır. 1976'da TDK'nca yayımlanan *Arpaçay Köylerinden Derlemeler* adlı kitapta, Aküzüm köyünden 40 yaşındaki İskender Taşdan *Tokmak* masalını anlatırken çağdaş kavramlara şöyle yer veriyor: "Dedi,padişahım, bana bin altın lira vereceksiniz. Hemen çocuğa bin altını verdiler. Gitti sinemaya, gitti keyfe, evine yiyecek aldı, geldi kızın yanına. Kız, dedi ki, oğlan, altını aldın mı? Dedi almışım. Bin de peşin almışım. Aha cebimizde. İstediğimiz zaman bankadan çekeceğiz."

Burdan da anlaşılacağı gibi masalda çağdaşlaşma, masalı çağdaşlaştırma, konuda, düşüncede, anlatımda gerçekleşmelidir. Nazım Hikmet, *Sevdalı Bulut*'ta bu konuyu çok açık seçik belirtmiştir: "Bu kitapçıkta büyük Türk halkbilimcisi Boratav'ın ve öğrencilerinin, ağızdan dinleyip topladıkları masalları kendime göre işledim. Neden diyeceksiniz. O masalları bugünün bazı sorunlarına karşılık vermeye yöneltmek için. Masal tekniğine öykünerek değil, ama masal tekniğinden yararlanarak kendim de bazı denemeler yaptım."

Vasıf Öngören de *Masalın Aslı* adlı iki ciltlik kitabında yer alan toplam 10 masalda benzer bir yol izlemiştir. Masal tekniğinden yararlanarak dünyanın ve toplum düzeninin oluşumunu, kısacası, insanlığın öyküsünü anlatıyor. Vasıf Öngören, masalını, Almanca baskısındaki iç kapakta: "Düşünmeye başlayan çocuklar ve birlikte düşünmek isteyen anne-babalar"a sunuyor.

Aziz Nesin, aynı yolu izleyerek masalların özellikle toplumsal yergici yönlerini öne çıkararak *Memleketin Birinde, Hoptirinam* adlı kitabındaki öyküleri oluşturmuştur.

Ağa-ırgat-köylü ilişkisiyle zenginyoksul çelişkisine dayanan bir sömürü olayı gibi gerçekçi bir konuyu, bir Doğu Anadolu masalından esinlenerek yazan Sennur Sezer, *Gerçeğin Masalı* ile çağdaş bir masal koyar ortaya. Masal da yerli yerindedir. Gerçeklik de.

Kırmızı Çini Kâse ve *Sabırtaşı Çatladı* adlı kitaplarımdaki kimi masalların yazımında ben de aynı yöntemleri uyguladım dersem ayıp etmiş olmam sanırım.

Sennur Sezer'le birlikte yazdığımız Keloğlan masallarından *Köse'nin Değirmenleri* adlı geçen sayıda yayımlanan masal da konumuza örneklik edebilir. Orada, Keloğlan masallarının iki tipinden hareket ederek öyküyü oluşturduk. Ama o masal, orda kalmaz. Sürebilir. İnsanlık, doğruluk, iyilik, güzellik adına Keloğlan, Köse'yle savaştıkça da yeni yeni öykülerde sürecektir.

Onun için Vasıf Öngören'in *Masalın Aslı*'nda dediklerine kulak vermeliyiz: "Birçok çocuğun gözlerinin gerçekten açılması çok uzun sürecek. Çünkü onların gözleri eşyaları gördükçe gene bozulacak. Onlara sabırla Masalın Aslı'nı anlatmalıyız."

Buna göre, masal edebiyatımıza akılcı bir görüş ve çağdaş bir yorumla yaklaşıp eski Türk nesri örnekleriyle sözlü gelenekten yararlanarak çağdaş edebiyatımızı zenginleştirmek elimizdedir. Böylece hem şiirsel, hem fantastik, hem de çağımıza uygun somutlukta yeni ürünlerle edebiyatımız kazançlı çıkacaktır. Masalın aslını anlatmak koşuluyla.

AHMET ADA

BU ÖĞLEÜSTÜ KIR KAHVESİNDE

Yaza doyamadım diyecek kır kahvesi
Nerdeyse çocuklar hangi mahallede
Yaz yağmuruyla topraktan tüten buğu
Çocukların papuçlarına sinecek birazdan
Gecesefalarına, kuşkonmazlara, salkımsöğütlere
Ayaklarını sürüyen düğün çiçeklerine
Uzakta, sararan buğday başaklarına sinecek

Yağmur dinecek-dinsin usulca
Dağılan kalbimi toplayayım, yaz'ı okuyayım
Yaşadığım yanlışla süren aldanışı
Bu öğleüstü kır kahvesinde

İçimde yaz yaprağı ezilecek
Gönül koymuşluğum anlaşılsın diye
Düşle gerçek arasında yitirdiğim
Fırtınayla dinginlik arasında
Artık bir daha geri gelmez
Dalgalı mavilikte
Gelinlik kız gibi süzülen yelkenliye

Çocuk mahzunluğuna bürünen akşamüstü
Ansızın çıkıp gelecek pat diye
Sokağın gürültüsü dinecek kalbimde
Göğü alıp götüreceğim birazdan
Sessizce süren mutsuzluğumun
Uzun karlı kış gecelerine

Dalıp gitmişliğim küskünlüğüm uyuşmazlığım
Çıkıp gelecek yanıma tanışacağım
Yalnızlığın yalnızlık olduğuna inanacağım
Bu akşamüstü kır kahvesinde
Serin çarşılar gibi işleyen kalbim
Esecek eskimez türkülerle birlikte

Krize Ödediğimiz Bedel Nedir?

İçinde yaşadığımız ekonomik süreçlerin birey ve toplum üzerindeki etkileri yaygın biçimde ele alınmaktadır. Bu ilgi doğaldır çünkü, krizin uzayan bir sürece dönüşmesi ve giderek derinlik kazanması da hesaba katılırsa, ciddi bilimsel araştırmalar yoluyla bireyin ve toplumun bu krizden nasıl etkilendiğini ve her krizin mantıki olarak dönüşmek durumunda bulunduğu gelecekteki politik süreçlerde bunun ne gibi sonuçlar doğuracağı, bugünden bütün toplum kesimlerini yakından ilgilendiren bir sorun olduğu anlaşılır.

Varlığını kimsenin inkardan gelmediği ve kapitalist sistemin 1970'lerden bu yana devam eden genel krizinin ülkemizdeki yansısı olduğunda herkesin mutabık bulunduğu bu krizin ekonomik ve politik sonuçlarını bir kenarda bırakıp, biz bu yazımızda İNSAN faktörünün krizle ilişkileri üzerinde durmak ve buna ilişkin bir kaç noktanın altını çizmek istiyoruz. Ekonomik krizlerin salt ekonomik göstergeler olarak kalmadığı, bütün insani faaliyet alanlarını ve bu arada bizatihi insanın kendisini derinden etkilediği, politika, sanat, ahlak (toplumsal kültür) vb. insana ait bulunan her şeye yeni bir biçim vermek eğiliminde olduğu ve böylesine köklü bir etkinin de insan hafızasından kolay silinir bir şey olmadığı düşünülürse, krizle insan ilişkisinin ülkemize özgü biçimleri üzerinde durmanın önemi anlaşılabilir. Her kriz kendi yasallığıyla birlikte gelmektedir ve insandan bu yasallığa boyun eğmesini talep etmektedir. Her halükarda çevresiyle belli bir uyum içinde yaşamak durumunda olan insanın, krizle gelen yasallığa boyun eğmesi veya kriz ortamını kendi yararına değiştirmesi gibi ikisi de iradi faktörler dışında biçimlenen iki seçeneği bulunmaktadır. Güncel durumda sözkonusu olan bunlardan birincisi, yani insanımızın krizle uyuşması yani onun yasallığına uyması ve bu uyum için belli bir bedel ödüyor olmasıdır.

1929 (1932)-1945 Döneminde Oluşan Sonuçlar

"Krizle insan ilişkisine", ülkemizin somut deneyimleri arasından örnekler bulmak mümkün görünüyor. Bize göre en çarpıcı ve öğretici örnek, ekonomik göstergeleri itibarıyla 1929-1932, politik sonuçlarıyla da 1929-1945 arasında yaşanmış ve bütün dünyayı altüst ederken ülkemizi de etkilemiş olan kapitalist krizin bize dönük yüzüdür. Bu büyük krizin ülkemizde "çok ucuz atlatıldığı" fikri yaygındır ve bu nisbi bir doğrudur. Fakat, ülkemizi "şöyle bir sallayıp" geçtiği söylenen bu krizin aynı zamanda dönemın sorumlusu politik kadro ve hareketleri, bir daha bellerini doğrultamıyacak biçimde savurup attığı da unutulmamalıdır. "Milli Şef" ve "Tek Partisi" bu kriz döneminin bedelini ağır ödemişlerdir.

Burada bizce altı çizilmesi gereken nokta, kriz şartlarına boyun eğen ve bunun için belli bir bedel ödettirilen insanın, ödediği bu bedeli asla unutmuyor olmasıdır. Kullanıldıklarında bugün bile etkin olabilen "kuyruklar", "karneler" vb. imajların, bütünüyle o kriz dönemindeki insan yaşamından çıkması ve kökenleri eskiye dayansa bile, asıl olarak o kriz döneminde oluşum sürecine girmiş bir "muhalefet" hareketinin siyasi sloganları haline gelmesi kayda değer olmalıdır. Demek ki, kriz dönemlerinin etkisi insan hafızasından kolayca silinmiyor, "bir paket sigarayı ortaklaşa" satın alan, "kazması kendinden" yol kazıyan insan,hayatına yansıyan kriz görüntülerini de hafızasına kazıyor ve bundan önemli politik sonuçlar doğabiliyor. Hiç kimsenin "ucuz atlatacağız" demeye dil vardıramadığı ve 1970'lerden buyana insanımızı etkisi altında bulunduran bugünkü krizin çok daha derin izler bırakması, bu krizle "bir arada bulunabilmek için" insanımızın çok daha ağır bir bedel ödemek durumunda bulunuyor olması, fiziki ve ruhsal insan sağlığından moral ve ahlaki değerlere kadar, kategorik bütün toplumsal ögelerin kriz yasallığının zorlamasıyla aşınması akla uygundur. İnsanımızın krize ödemekte, başka bir deyimle, krizin insanımızdan alıp tüketmekte olduğu "şeylerin" dökümünü yapmak kapsamlı bir iştir, biz bir kaç örnekle yetineceğiz.

Kriz İnsani Olmayan Ortamdır

Kriz ortamı insanla ve insani olan her şeyle çelişki içindedir. Çünkü bizatihi krizin kendisi, nisbeten insani dengeleri de gözeterek varolabilen kriz öncesi ortamdan "arızi" bir sapma, bir geri çekilme niteliği taşır. Ayrıca her ekonomik (giderek siyasal kültürel, ahlaki vb.) kriz maddi ilişkilerin hukukundan doğar ve bu hukukun aynen kalmasıyla aşılacaksa diğer bütün toplumsal güçlerin belli bir oranda tüketilmesiyle aşılacaktır. Başka bir deyimle, ekonomik krizin, aynı (eski) ilişkiler (ve hukuku) temeli üzerinde aşılabilmesi, insanın verili gelişkinlik ve etkinlik durumuna acımasız bir saldırı ve onun kriz yasaları karşısında boyun eğdirilmesi ile olabilir. Adına "fedakarlık" denerek istenen "uyum", insanı ve insani değerleri tahrip etmeksizin sağlanamaz.

Dikkatlerini krizle insan arasındaki ilişki üzerine yoğunlaştıranların değişik yaklaşım biçimleri ile aynı sonuca varmaları belki mümkün olabilir. Burada önemle kaydedilmesi gereken nokta bize göre, insanın krize uyum kabiliyetinin (sabrının) bir sınırının bulunduğu, dolayısıyla uyumun mutlaklaştırılmasının ve uzayıp giden kriz sürecine "mantıki olarak" tekabül edeceği varsayılan her hangi bir "bıkkınlık" anının gelmemesinden ötürü kuşkuya kapılmanın doğru olup olmıyacağıdır. İnsan krizle "uyum" biçimleri yaratırken, her halde bunu krizi benimsediğinden değil, kendi alternatifini koyamadığı için yapmaktadır ve birey için doğru olduğuna inandığımız bu tesbit toplum için de geçerlidir.

Krizle - Uyuşma Biçimlerinden Birkaç Örnek

İçinde yaşadığımız ve 1970'lerden bu yana devam ettiği ülkemizi de derinden etkilediği konusunda hemfikir olduğumuz kriz ortamının ekonomik kanuniyetten ibaret olduğu söylenemez. Kriz kendi politik kanuniyetini de beraberinde getirecektir ki, bireyi ve toplumu kendine uyduracak güce erişebilsin. Birey yahut toplum açısından kriz ortamına uymak, bir yanıyla kendini koruma anlamı taşıyan zorunlu ve doğal, bir yanıyla da kendini koruma direncinin tükenmesi anlamında boyun eğiş biçimleriyle bir arada mümkün olur. Son tahlilde bu süreç, insan için bütünüyle bir olumsuzluğu içerir.

Krizle uyum, doğrudan ekonomik ögelerden başlıyarak, kültürel, ahlaki ve psikolojik, bir çok açıdan daha gerçekleşiyor olmalıdır ki, yaşamın bütün alanlarının etkilediğinden söz edebiliyoruz. Güncel kriz ortamında ülkemiz insanının hangi etkiler altında bulunduğunu ve hangi noktalardan tüketildiğini görebilmek için bir kaç somut gelişmeye değinmek gerekiyor.

Ekonomik yapının bilinen temel karakteri ve 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya giren kriz ekonomi-politikası, bir arada, kanıtlanması gereken şu sonuçlara yolaçmış olmalıdır:

★ Çalışarak geçinenlerin hayat standardını belirleyen ücret, maaş ve ürün taban fiyatlarında -reel olarak- gerileme olması,

★ İcra-iflas davalarının artması, on binlerce küçük işletmenin kapanması senet protestolarının ve karşılıksız çeklerin çoğalması, şirket tasfiye ve birleşmelerinin kriz öncesine göre hız kazanması,

★ Bütçe açıklarının giderek büyümesi, ihracat ithalat makasının açılması, ihracaatın giderek ucuzlamasına karşılık ithalatın pahalılaşması, dolayısıyla ödemeler dengesinin bozulmaya devam etmesi,

★ G.S.M. Hasılada belirgin bir düşüş, yatırımlarda durma ve büyüme hızında gerileme, gelirin paylaşımı açısından oransızlıkların artması,

★ Bazı sektörlerin gerileyip yokoluşa sürüklenmesi nedeniyle ulusal ekonominin derin tahribata uğramış bulunması, geçerliliğini yitirmiş bazı meslek türü ve çalışma kollarının yeniden itibar kazanması, meslek ve iş değiştirmenin hızlanması, tamiratçıların daha çok kazanır hale yükselmesi,

★ Bit pazarlarına rağbetin artmış, semt pazarlarının kalabalıklaşmış, ucuz giyim ve gıda fuarlarının sayıca ve kapasite olarak çoğalmış, protein tüketiminin azalıp karbonhidratlı besin maddeleri tüketiminin büyümüş olması,

★ Kiraların aşırı ölçüde yükselmiş, gecekondu sorununun alevlenmiş, imar ve inşa hizmetlerinin durmuş, tatil kentlerinin boşalmış, balkon ve bahçe tarımcılığının yaygınlaşmış olması,

★ Sanayi için enerji ve hammadde sıkıntısı artmış bulunması, kapasite kullanımının düşmesi, tarımda verimin ve verimliliğin azalması, işverenlerin hırçınlaşması, işsizliğin büyük boyutlara varması vb...

Bütün bu noktalara ait rakamlar, değerlendirmeler ve haberler basında sık sık çıkıyor. Biz burada sadece son günlerde günlük basının da dikkat çektiği bazı hususları bir göstergeler dizisi olarak topluca anmak istiyoruz.

Akıl Hastalıkları Alkolizm ve Genel Sağlık

Yukarıda bir kısmını özetlemeye çalıştığımız ekonomik etkileriyle krizin birey ve toplum sağlığını önemli ölçüde etkilemesi kaçınılmazdır. Her biri ve hepsi birden birey için kaçınılmaz bir yıkım getiren bu sonuçlardan insanımızın ruhsal yapısının etkilenmediği söylenemez. Aşağıdaki rakamlar Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından açıklanmış ve Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi tarafından kamuoyuna aktarılmıştır (Temmuz 1984).

Yıllar	Ülkede fiyat artışları oranı (yıllık %)	1974 fiyatları 100 kabul edilirse	Bakırköy Hastanesi'ne başvuran hasta sayısı
1975	19.2	119 TL.	18.473
1976	17.3	140 TL.	17.927
1977	27.1	178 TL.	22.136
1978	49.3	258 TL.	22.768
1979	58.7	410 TL.	23.736
1980	110.2	861 TL.	28.240
1981	36.6	1176 TL.	39.705
1982	30.9	1560 TL.	31.212
1983	32.6	2041 TL.	51.485
1984 (6 ay)	34.4	2743 TL.	38.338

Yukarıdaki tablo fiyat artış hızı ile Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları hastanesine başvuranların sayısının birlikte izlediğimiz bir başka gelişme oldu.

Bunlarda birer "uyum" noktası- paralel yükselip, paralel azaldığını söylüyor. Ekonomik süreçlerle ruhsal süreçler arasındaki bu sıkı bağlantıyı "diyalektiğin kabalığı" (!) sayıp ekonomik süreçlerden "özerk" olamıyan başka örneklere geçelim.

Fiziki İnsan Sağlığı

Yaşadığımız krizin, özellikle 1980 sonrasına sarkarak somutlaşan birikimi, insan sağlığının öteki alanlarında da önemli tahribatlara yol açmış olmalıdır. Sağlam istatistiki veriler elimizde olmadığından günlük gazete arşivlerinden toparladığımız rakamlarla yetinmek zorunda kalıyoruz.

Verem Savaş Dispanserleri Ege Bölgesi Başkanlığı *"son yıllarda ülkemizde veremli hasta sayısında artış görüldüğünü"* açıkladıktan sonra *"sürekli düşüş gösteren"* ve *"1979 yılında 3898'e inen"* veremli hasta sayısının *"1980 yılından sonra yeniden tırmanışa geçtiğini"* ekliyor ve kendi bölgesinde *"1981 yılı sonunda 4898'e ulaştığını"* belirttikten sonra, en az veremli hastanın Ege bölgesinde olduğunu belirterek *"Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde artışın daha yoğun olduğunu"* ilave ediyor. (Cumhuriyet, 23/11/1982) 1982 yılı sonunda veremli hasta sayısı bütün ülkede 80 bine ulaşmıştır. (Güneş, 6/1/1984)

6.2.1982 tarihinde sağlık bakanı *"Güney'de sıtma salgını büyük boyutta"* diyerek başka bir güncelliğe dikkati çekti. 1981 yılı içinde bulunan ve tedavi altına alınan sıtmalı hasta sayısı 55 bine ulaşmıştı. 1984'ün ilk 5 ayında Adana bölgesinde sıtmalı sayısı 12 bini geçti. (Milliyet, 17/6/1984). Kuduz hastalığının ürkütücü bir yaygınlık kazanması

dır, toplum hastalanarak ortamına uymaktadır yahut kriz toplumu bu yoldan kendine uydurmaktadır. Fiziki insan sağlığının krizle bağlantısını görmiyerek, bunun "sağlık hizmetlerinin" yetersizliğinden, yahut "insanımızın cahilliğinden" ve bireysel "korunma" kabiliyetimizin düşüklüğünden vb. kaynaklandığı ileri sürülemez.

Kriz Çocukları Daha Çok Tüketiyor

Milli Eğitim Bakanlığı 1983 yılı içinde, orta dereceli okullarda yaptığı bir sağlık taraması sonucu *"çocukların % 75'inde paraziter hastalıklar bulunduğunu"* açıklamıştı. Bu bir çırpıda 5 milyondan fazla çocuğun "hasta" olduğunu söylemek demektir. Dr. Faruk Bayülken *"400 bin geri zekalı çocuğumuzun"* bulunduğunu ve *"sakat ve hasta çocuk sayısının 3 milyondan fazla olduğunu"* açıklayarak (Cumhuriyet, 10.5.1982) sorunun başka bir yönünü vurguladı.

Konu "çocuktur" ve elbette ki bir kaç rakamla geçiştirmek doğru olmaz. İst.Üniversitesi Tıp Fakültesi dekanı Cemalettin Öner; *"0-1 yaş grubu her bin çocuktan 130'unun sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden"* öldüğünü belirtirken (23.4.1983) ruh ve sinir hastalıkları uzmanı C.Galip Nemutlu *"Türkiye'de 18 yaşından küçük her 100 kişiden dördü geri zekalı"* derken (Ankara, 23.2.1981) ekonomik kriz ortamındaki çocuk gerçeğinin değişik yönlerine ışık tutmuş oluyorlar.

Bu, çoğaltılabilecek nitelikteki örnekler, çocukların kriz ortamı tarafından fiziki tüketilişine kanıttır.

"Ülkemiz nüfusunun %75'i yetersiz kalori tüketmekte, %10'unda protein yetersizliği görülmekte, %22,5'u ise protein yönünden dengesiz beslenmektedir. DİE sonuçlarına göre nüfusumuzun %37'sini oluşturan ücretliler kötü durumdadır." (Ziraat Müh.Odası Bşk.17.10.1982)

"...kişi başına et tüketimi 1940'ların altına düşmüştür. AET'de en az ücretle çalışanların yevmiyesi 3 kilo, Türkiye'de ise yarım kilo et alabilmektedir." (Veteriner Hekimleri Bşk., 3.7.1982)

Alkol ve uyuşturucu bağımlıları tedavi merkezi, (AMATEM), *"alkole başlama yaşının 'son yıllarda' düştüğünü ve 15 yaş sınırının altına düşme eğilimi taşıdığını"* belirtirken, gençlikten çocuklara doğru uzanan bir başka tehdit üzerine dikkat çekiyor. *"15-18 yaş grubu çocuk ve gençlerin %68'inin bira ve şarap alışkanlığıyla alkole başlamaları ve bunun %68 gibi bir yaygınlığa ulaşması"* krizin ekonomik etkilerinin yanı sıra, yarattığı psikolojik ortam bakımından da çocukları ve ilk gençlik basamağı insanlarını tüketmekte ne denli hovarda olduğunu her halde hatırlatmaktadır. Çocuklar da kriz ortamıyla böyle uyuşmaktadırlar.

Moral Değerlerin Aşınması ve Kriz Değerleri

İstanbul'a ilişkin bir araştırmanın sonuçlarına verdiği açıklandı:

Ticari ilişkiler kapsamında bir önceki yıla göre,

—Protesto olan senet sayısı %146 arttı.

—Protestolu senetler tutarı %123.1 arttı.

—Kapanan şirket sayısı %127.6 arttı.

—Kapanan ferdi firma sayısı %168.5 arttı....

(Cumhuriyet, 4/5/1984)

Güneş gazetesi de 1983 yılında İstanbul'un 22. İcra Dairesinde 300 bin dosya açıldığını, bir yılda iki milyon kişinin borcundan mütevellit mahkemelik olduğunu yazdı.

23.12.1980/4.4.1983 tarihleri arasında, günlük basına intikal ettiği kadarıyla rüşvet ve yolsuzluktan 674 kişi yakalanmış. Bu rüşvet ve yolsuzluklarda "konu" olan para miktarı 600 milyar 594 milyona ulaşmış.

Böyle bir ekonomik erozyonun, alışılmış insani değerleri ne ölçüde tahrip ettiğine ilişkin rakamlar bulmak kolay olmuyor. Dolayısıyla ekonomik sürecin ahlaki tahribatı üzerine söylenenler ilk bakışta spekülatif görünebilir. Ama yine de krize tekabül eden yönüyle "fuhuş" olgusunun yaygınlaştığı, "sektörel" bir nitelik kazandığı ve son yıllarda "arap turizmine" yönelik bir "iş" alanı oluşturduğu önemle kaydedilmeli, bir milletvekilinin "polis bültenleri-ne" dayanarak ama çok olumsuz bir şekilde kullandığı rakamların, şaşırtıcı oranda büyük olması da anımsanmalıdır. Kültürel yozlaşmanın doğal bir uzantısı olarak kadın-erkek ilişkilerinin gayri insani boyutlar kazanması ve ilişkilerin bu yozlaşmasından ticari fuhuş odaklarının kolayca beslendikleri, krizin bu alandaki yansımalarından biri olarak belirtilmelidir.

Kriz yasalarının saldırıp aşındırdığı değerlerin yerine kendi değerlerini ikame etmek için istekli olacağı tabiidir. Bu, en güzel ifadesini, genel bir toplumsal alışkanlık haline gelmiş "köşeyi dönme" vb. deyimlerde bulmaktadır. Kumar ve talih oyunlarının ürkütücü bir kitleselliğe ulaşması, spekülatif "para oyunlarının" artması ve bu yönelimin kendi doğal kanallarını bularak "bankerlik", "borsacılık" vb. kurumlaşması ve bu sürecin bankalar sistemine kadar uzanıp bütün bir toplumun ekonomik can damarlarını ele geçirmesi, çaplı bir krizin doğal sonuçları olduğu kadar, krizi doğrudan derinleştiren faktörler olarak anılmalıdır. Bu atmosferden insani ilişkilerin göreceği zarar elbetteki büyük olacaktır, "para" esasen bir "fetiş" iken, bu kez "tapınılır" bir simge olacak ve böylece bir kat daha "fetişleşip" her "değerin" yerine ikame edilebilir bir mertebeye ulaşacaktır.

"Uyumun" Korunma Olduğu Unutulmamalı

Kriz yasaları karşısında da insan, şu veya bu yoldan, ya kendini bu ortama uyduracak, ya da ortamı kendine göre etkileyip değiştirmek suretiyle toplumsal varlığını sürdürmeye çalışacaktır. Hiç bir kriz, toplumun bu varolma ve yaşama iradesini yok edememiştir.

Bireyin ve toplumun henüz kriz yasalarına hükmedecek krizi aşıp esenliğe çıkacak durumda olmadığı koşullarda, kendini krize uydurması, yukarıdan beri işaret etmeye çalıştığımız ve benzeri biçimler kazanarak belli bir "uyuma", krizle bir arada varolma durumuna ister istemez ulaşacaktır. Bu durum bir yandan adeta mistik ve çaresiz bir tevekkülü getirirken, öte yandan maddi hayatta bütün ilişkilerin yozlaşması, yeni durumun kurumsallaşması ve bir yaşama tarzı olarak benimsenmesi, kısaca eskisinden farklı bir toplumun ortaya çıkması gibi olguları da beraberinde getirmektedir.

Ancak, bu kurumlaşma "nisbi"dir ve belli sınırlar içinde gerçekleşebilir, toplumun tarihsel olarak tükenmeyen güçleri ve bu güçlerin toplumsal kudreti "uyumun" sınırını tayin eder. Ne ki, toplumun olumsuz anlamda "krize uyum" yeteneği, kriz hükümranlığına "kendi kendisini" aşması için verilmiş bir avans gibidir, çünkü İNSAN, er veya geç kendini kurtaracak kadar yetkindir.

İzlenimler Yorumlar

Adnan Cemgil

FEMİNİZM'İN İÇYÜZÜ

Ülkemizde zaman zaman ortaya çıkan, bir süre çalkantılar yarattıktan sonra, küllenen bir ateş gibi sönükleşen akımlar var.

Bunlara çeşitli alanlarda rastlarız: felsefe alanında, sanat alanında, sosyal ilişkiler alanında. Düşünür ve yazarlarımız birçok konuda olduğu gibi batıdan ithal ederler bunları. Batının, kendi kültürlerinin kaynağı olan ülkelerden: elli yıl kadar öncesinde düşünce yaşamımıza Bergson'culuk, Freud'culuk sokulmuştu. Bunların da belirli öncüleri ve onların çevresinde kümeleşen yandaşları vardı. Bunun yanı sıra örneğin bir zamanlar Gide'cilik moda oldu. Gide'den söz etmek, kitaplarını övmek "aydın" olmanın başlıca belirtileri sayıldı. Son yıllarda psikoloji ve psikiyatri teorileri de düşünce ve yazı piyasasında çok rağbet görmeye başladı. Elbette bu arada "Varoluşçuluğu" da unutmamak gerek. Bütün bu akımların birleştikleri başlıca nokta: bireyin özgürlüğü, toplum baskısına karşı bireyin savunulması, aklın çiğ aydınlığına karşı "sezgi"nin derin ve gizemli gücünün benimsenmesi...

Özellikle, sıkıntılı, bunalımlı evrelerde nedense bu akımlar gerçekten kaçan birçok aydınlara sığınak olmakta, onların toplum sorunlarına, acılı gerçeklere sırt çevirmesini sağlayarak bilinçlerini (daha doğrusu vicdanlarını) rahata kavuşturmaktadır.

Son zamanlarda bunlara, İslamcılık, gelenekçilik akımları da eklendi. Bunun üstünde ayrıca durmak gerek...

Son birkaç yıl içinde bir de "feminizm" dalgası çıktı ortaya, çıkıverdi demek daha doğru: Feminizm konusunda açık oturumlar, konferanslar, röportajlar düzenlendi, gazetelerde, dergilerdeçoğu kadın yazarların yazıları yayınlandı. Bu akımın ateşli öncüleri Türkiye'nin bugün birinci sorunu "feminizm"mişçesine canla başla savundular düşüncelerini ve soyut bir erkek-kadın eşitliği davasını herkese benimsetmek için ellerinden geleni yaptılar... Bunlar arasında profesör, yazar, romancı, şair, avukat kadınlar da var. Bu konuda ileri sürülen savların hemen hepsi bilimsellikten uzak, duygusal, kadının erkeğe karşı duyduğu cinsel eşitsizlik temeli üzerine kurulmuş "hak" istekleriydi. Bu konuda bilimsel anlayışla, tarihsel maddecilik yöntemiyle "feminizm", gerçek adıyla "Türkiye'deki kadın sorunu" ve bu arada "feminizm" hareketlerini irdeleyenlerden biri de Aytunç Altındal olmuştur.(1)

Bu kitap, ülke sorunlarının, bilimsel ve gerçekçi olarak, nasıl ele alınacağını göstermesi bakımından da öğretici bir değer taşımaktadır.

Bir ay önce yayına giren bir başka kitap, bu yöndeki çalışmalara yeni ve özlü bir katkı olmuştur. (2)

Bu 64 sayfalık "kitap"çıkta (aslında yükte hafif pahada ağır dediklerinden), I. Bölümde: Batıda kadın hakları sorununun gündeme gelişinin tarihi üzerinde durulmaktadır.

"Feminizm"in Türkiye'ye Ge(tiri)lişi başlığını taşıyan II. Bölümde Osmanlı İmparatorluğunda 19. yüzyıldan başlayarak batıdan aktarılan kadın sorunu niteliği açıklanıyor.

Kitabın III.bölümünün başlığı: *Feminizm'den Kadınların Özgürlüğü Hareketine.*

Sibel Özbudun bu bölümde kitaba adını veren *Niçin Feminizm Değil?* sorusuna yine tarihsel verilere dayanarak yanıt veriyor, ABD'de ve Avrupa'daki feminist hareketlerin sınıfsal niteliklerini gün ışığına çıkartıyor.

Ve Yerli Özgürlükçüler başlığını taşıyan IV. bölümde Türkiye'de son yıllardaki kadın erkek eşitliğini savunanların düşünce ve davranışlarındaki gerçek dışı yüzeyselliği eleştirmektedir.

V. Bölüm: "Niçin Feminizm Değil?" sorusunun yanıtını içeriyor.

Sibel Özbudun bu bölümün son paragrafında "Kadın hakları" gerçeğini şöyle dile getirmektedir:

"... bizce kurtuluş, *Soyut Kadın'ın Cinsel Özgürleşmesi*"nden değil, iktisadi bağımsızlaşma, *siyasal özgürleşme, toplumsal mücadeleden geçer.* Doğal olarak bu mücadele ne tek başına kadınların, ne de tek başına erkeklerin mücadelesidir. Bu, tüm üretimci kafa ve kol emekçilerinin mücadelesidir. Kanımızca insanlığının bilincinde, kişilikli, bağımsızca duyup-düşünüp davranabilen kadın ve erkekler ancak böyle bir mücadelenin içinde oluşabileceklerdir. Ve onların *feminist* nitelenmesine hiç mi hiç ihtiyaçları yoktur."

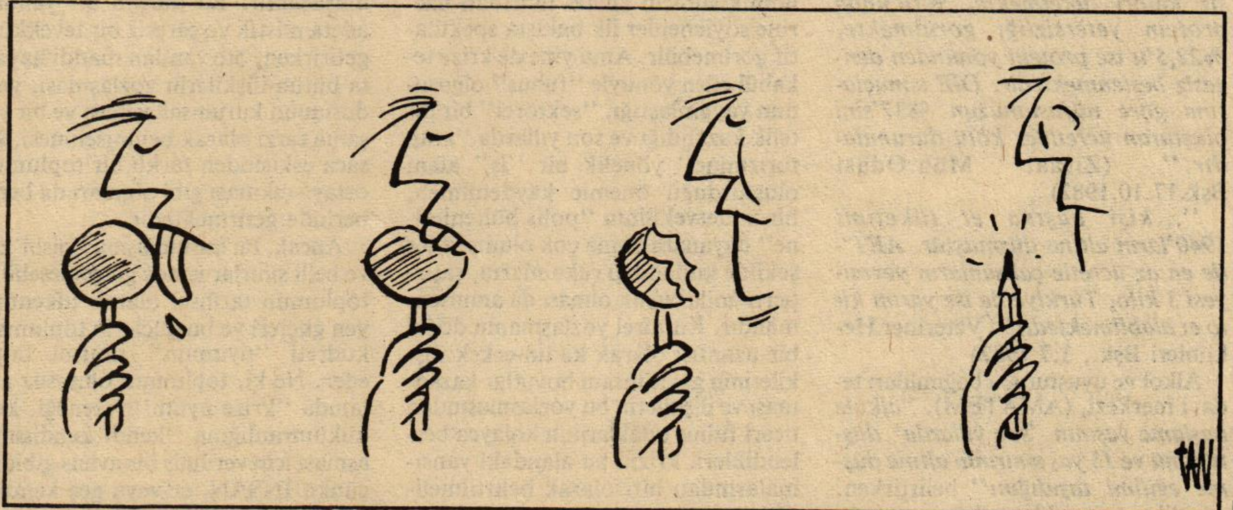
1.Aytunç Altındal, *Türkiye'de Kadın.*

2.Sibel Özbudun, *Niçin Feminizm Değil?* Süreç Yayınları 1. kitap, birinci baskı: 8.6.1984, İstanbul.

AYDIN(LIK)

Son zamanlarda (ya da yıllarda) "Aydın"lar konusunda yayın organlarında sık sık ayrı boyutlarda incelemelere rastlıyoruz. Bu konudaki yazıların ortaklaşa yanı, "Aydın" kişinin tanımını yapma, niteliğini saptama ya da aydın kesiminin öznel ve nesnel durumunu saptama çabası oluşu.

Diderot'nun ölümünün 200'üncü yıl dönümü dolayısıyla 1984 boyunca, yayınlanan yazılar, kitaplar, konuşmaların da odak noktası "Aydınlar (ya da aydınlık) Çağı"nın özelliklerini açıklama doğrultusundaydı. Bu yapılırken, XVI-

II. yüzyıla bu niteliği kazandıran düşünce ve sanat adamlarının, yapıtlarının başlıca nitelikleri belirlenmeye çalışılmaktaydı. Bütün bu çalışmaların birleştikleri sonuç, "aydınlık" sıfatının kucakladığı gerçekler şunlardı: akılcılık, bilime dayanarak her türlü batıl inançların, dinsel dogmaların kenara itilmesi, insanın mutluluğu yolunda, toplumsal ilerlemeye duyulan inanç.

Varılan bu sonuç, ülkemizdeki "Aydın"ların durumlarına, sorunlarının saptanmasına elbet ışık tutmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'ye özgü tarihsel ve güncel koşullardaki özel durumların da açıklanmasına gereksinme duyulmaktadır. "Aydın" sanına layık olanlar salt okumuşlar, diplomalılar mıdır? Afşar Timuçin buna olumsuz yanıt veriyor: "Aydınlarımızın kendisine aydın sıfatı yakıştırılan ve çoğu ünü ya da ünvanıyla seçilenler, çoktandır edilgenlik içinde oluşundandır." Bunlar A.Timuçin'in *Aydınlar Sınıfta Kaldı* yazısına (Aydan Aya, Haziran 84 seçmeleri) konu olan kişilerdir dediğine göre. Burada bir nokta üzerinde durmak gerek: Sorumluluğunun bilincinde olarak "Aydın" (latma) ödevini yerine getirerek "ün" ya da "ünvan" edinmiş aydınlar yok mudur? Düşünce, yazı, bilim, sanat adamlarımızdan "üne" ve "ünvana" sahip olup da "aydın(lık)" sorumluluklarını yerine getirme yüzünden çeşitli sarsıntılara, kahırlara uğrayan ama onurlarından zerresini feda etmeyenler yok mu?

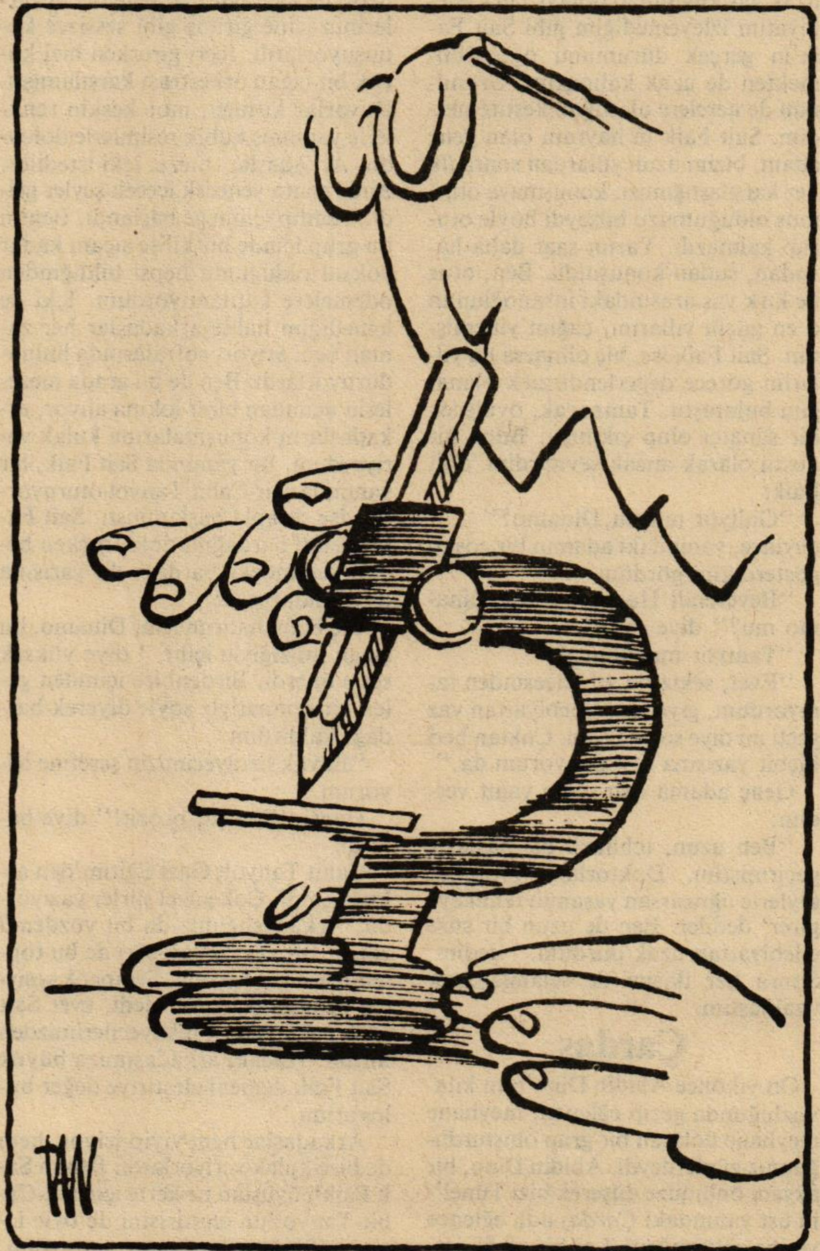
Bilim ve Sanat'ın 44. sayısında Özdemir İnce de bu konuyu işliyor: "....sorumluluk işe karıştığına göre bağlanma, aydınca bağlanma da ilke konumu kazanıyor. Bağlanmadan amaç herhangi bir programa bağlanma değildir. Bu bağlanma, eksiksiz bütünsel gerçeğe bağlanma, bir veri olarak öne sürülen gerçek parçalarına karşı çıkma, gerçekleri tarihsel ve toplumsal bağ ve ilişkilerinden soyutlamama tavrıdır. Gerçek ve bağlanmış (engagé) bir aydın için edebiyat, sanat, politika, ekonomik düzen, bilim, bireylerin kültürel ve ruhsal durumları birbirinden bağımsız, özerk, yalıtkan parçalar değildir, hepsi birden bir toplumsal dizge oluştururlar. Bu nedenle de aydının eylemi 'tarihsellik' özelliği taşır. Bu tarihsellik özelliği ve bütünsel gerçeğe bağlanmanın zorunluluğu çağdaş aydının eylemini biçimlendirip yönlendiren onun 'aydınca' duygu ve düşüncelerini hayata geçiren olanaklardır."

Buraya kadar aydının niteliği konusunda böylesi berrak ve özlü düşünceler ileri süren Özdemir İnce yazısının bir yerinde yanlış anlamaya yol açabilecek şu savı da ileriye sürüyor: "Aydın, Gorgias, Protogoras, Diderot, Russel ve Sartre kadar kendi çağının politik hayatına derinlemesine katılmış, ancak kendini her zaman güncel politikanın dışında tutmuştur.... Aydının görevi söz ve yazı ile mevcut gerçeği eleştirmektir. *Özgürlük* adına eleştirmektir."

Topluma, insanlığa karşı derin yükümlülüğü, Ö.İnce'nin deyimiyle bağlılığı bulunan gerçek aydın sadece bu gözlemleyici, saptayıcı ve eleştirici rolüyle yetinebilir mi? Politika kötü, kurulu düzenin, çıkarcı sınıfların egemenlik aracı olarak kabul edildiği zaman "Aydın"ın bu politikanın dışında olması elbet doğaldır. Ama buna karşı olması da politik bir tavırdır. Bununla yetinmeyerek toplumun, ileriye yönelik güçlerinin eylemlerine katılması da "aydın" olmanın temel koşullarından değil midir?

Özdemir İnce, yazısının başlarında: "Büyük bir şair olmasına karşın faşist ideolojiyi savunan Ezra Pound ile birer büyük romancı olmalarına karşın aynı savaş sırasında, nazizmle işbirliği yapmış olan Fransız romancıları L.F.Céline ve Drieu la Rochelle çağdaş anlamda birer aydın değildir." Doğru. Bunun karşıtı olarak da gerçek aydına örnek olarak faşizm ve nazizm barbarlığına karşı halk yığınlarıyla birlikte savaşan; savaş kışkırtıcılarına yalnız eleştirileri ile değil, eylemleriyle de karşı çıkan; bu yolda birçoğu canlarını veren, açlığa, işkencelere uğrayan, işlerinden atılan bilim adamları, sanatçılar has aydının parlak örnekleri değil midir? Neruda, Robert Desnos, Joliot-Curie, Protestan rahibi Martin Niemöller, Jacques Decour, Paul Gangermi, E. Hemingway, Aragon, Eluard, Romain Rolland.. gibi "Aydın"larla ilgili sorunları çözüme kavuşturabilmek için Gramsci'nin ileri sürdüğü şu soruyu yanıtlamak gerekiyor:

"Aydınlar, Özerk ve bağımsız bir sosyal grup mu oluşturur, yoksa her sosyal grubun kendine özgü, uzmanlaşmış aydınlar kategorisi mi var?"

Tan Oral

Sanatçının Sağlığında Değeri

Hasan İzzettin Dinamo

Ben, ıssız dağ başlarında her türlü kültür ortamından ve olanağından uzak yaşadığımdan dolayı Türk edebiyatını izleyemediğim gibi Sait Faik'in gerçek durumunu öğrenebilmekten de uzak kalmıştım. Ürününün de nerelere ulaştığını kestiremezdim. Sait Faik'in hayranı olan genç adam, bizim uzun yıllardan sonra ilk kez karşılaştığımızı, konuşmaya oturmuş olduğumuzu bilseydi böyle oturup kalmazdı. Yarım saat daha havadan, sudan konuşuldu. Ben, otuz ile kırk yaş arasındaki insanoğlunun o en güçlü yıllarını, çağını yitirmiştim. Sait Faik ise, hiç olmazsa bu yıllarını görece değerlendirmek olanağını bulmuştu. Tanınacak, övülecek bir sanatçı olup çıkmıştı. Buna bir dostu olarak ancak sevinirdim. Sait Faik:

"Gidiyor musun, Dinamo?" deyince, yanındaki adamın bir coşku gösterdiğini gördüm.

"Beyefendi Hasan İzzettin Dinamo mu?" diye sordu.

"Tanıyor muydunuz?"

"Evet, sekiz-on yıl öncesinden tanıyordum, gıyaben. Edebiyattan vaz geçti mi diye soracaktım. Çoktan beri hiçbir yazısına rastlamıyorum da."

Genç adama ben şöyle yanıt verdim:

"Ben uzun, tehlikeli bir hastalık geçirmiştim. Doktorlar 'heyecanlı şeylerle uğraşırsan yaşamın tehlikeye girer' dediler. Ben de uzun bir süre edebiyattan uzak durdum." dedim. Sonra her ikisini de selamlayarak uzaklaştım.

Çardaş

On yıl önce Abidin Dino'nun kılavuzluğunda gezip eğlenen, meyhane meyhane dolaşan bir grup oluşturduğumuz günlerdeydi. Abidin Dino, bir akşam önümüze düşerek bizi Tünel'in üst yanındaki *Çardaş* adlı eğlence yerine götürmüştü. Loş bir yerdi, içeri girdiğimizde masalarda ikişer üçer kişilik kadınlı erkekli gruplar gördük, hepsi de ağır ağır demleniyor, birbirlerinin içine girmiş gibi sessizce konuşuyorlardı. İçeri girerken bizi küçük bir çigan orkestrası karşılamıştı. Duvarlar kırmızı, mor keskin renklerle yapılmış kübik resimlerle doluydu. Arkadaşlar, meze, içki istediler. Biraz sonra yenecek içecek şeyler geldi. Yenilip içilmeğe başlandı. Benim bu grup içinde bir kilise sıçanı kadar yoksul olduğumu hepsi bildiğinden ödemelere katılamıyordum. İçki de içmediğim halde arkadaşlar her zaman beni arıyor, sofralarında bulunduruyorlardı. Ben de bu arada mezelerin ucundan birer lokma alıyor, arkadaşların konuşmalarına kulak veriyordum. Bir yanımda Sait Faik, bir yanımda şair Cahit Tanyol oturuyordu. İşe şarapla başlanmıştı. Sait Faik, kendi bardağını doldururken benim önümdeki bardağı da yarısına dek doldurarak:

"İç bunu hatırım için, Dinamo, bu çigan müziğiyle içilir." diye yüksek sesle önerdi. Birdenbire içimden gelen bir sempatiyle şöyle diyerek bardağı kaldırdım:

"Büyük hikâyecimizin şerefine içiyorum."

Hepsi: "Prozit, prozit!" diye bağırdı.

Cahit Tanyol, Gazi Eğitim'den arkadaşımdı. Çok güzel şiirler yazıyordu. Arkadaşlığımız da bu yüzdendi zaten. Bir zamandan beri de bu topluluklara katılıyordu. Sempatik sesiyle: "Dinamocuğum, dedi, evet Sait Faik bugün en iyi hikâyecilerimizden biridir. Ancak, arkadaşımıza büyük Sait Faik demeni eleştiriye değer buluyorum."

Arkadaşlar hem yiyip içiyor, hem de bize kulak veriyorlardı. Benim Sait Faik'i övüşüm ne kerte içtense, Cahit Tanyol'un eleştirisini de öyle içten bulduğumdan yanıt vermedim. Bir sanatçı grubu olduğumuzu anlayan küçük orkestranın adamları kimi zaman filmlerde gördüğümüz gibi kemanlarını alarak çevremize geldiler, bütün çoşkunluklarıyla çalmaya başladılar.

Cahit Tanyol, sözünü şöyle sürdürdü:

"Bizimki gibi ülkelerde bir sanatçının büyüklüğü ancak öldükten sonra anlaşılır. Sağlığında ona deha, büyüklük vermek, biliyorsun, hem büyük cürettir, hem de tehlikelidir" dedi.

Cahit Tanyol'un bu son sözlerini ben de doğrulayabilirdim. Evet, bizde bir şairin, bir hikâyecinin büyük olabilmesi için ancak ölmesi, artık kinden, düşmanlıktan uzak bir yansız ülkeye geçmiş olduğunu ispatlamış olması gerekti. Sağlığında bir sanatçıyı övmek, yağcılık yapmaktan başka bir şey değildi.

Benim İstanbul'da bulunmadığım sekiz on yıl içinde Sait Faik kendi işinde olsun, ün alanında olsun çok ilerlemişti. Artık, on yıl önceki Sait olmadığı belliydi. Çok tanınmıştı. Demek ki büyük hikâyeciliğe doğru güvenceyle ilerliyordu. *Semaver* adlı ilk hikâye kitabında denize atılmış ölü tekirin kocaman başı dalgaların ileri geri gidip gelişiyle rıhtımın taşlarına çarpıp duruyordu. Hikâye yazmaktaki bu kolaylıktan başka, onun doğaya bakışı da bir güzeldi. Tekirlerin başları gelip giden dalgalarla taşlara çarpıp duruyordu. Onu sempatimin kollarına alarak eve doğru yürüdüm.

Kemal Sülker

Kemal Sülker'i 1940 yıllarının netameli günlerinde tanımıştım. Hâlâ bir gazetede çalışıyordu. Bir mektup yazarak kendisiyle görüşmek istediğimi bilirdim, randevu yeri olarak da cennet bahçesini verdim. Geldi, *Tan* gazetesinin sayılı yazarlarındandı. Biz

İslahiye'ye sürüldükten sonra onun yerinde kaldığını ve bu felaketi atlattığını sanıyordum. Yalnız Kemal Sülker bizim gibi uğursuz sürgünlerden değildi. Sürüldüğü Tokat vilayetinde geçici bir memurluğa bile atanmıştı. Vaktiyle Abdülhamit'in yaptıkları usuma gelmişti. Padişah kimi sürgünlere ya gittikleri yerde bir memurluk veriyor, ya da ona aylık bağlıyordu. Bizim arkadaşımız Kemal Sülker de böyle bir lutfa uğramış olanlardandı. Böylece o korkunç yılların açlığından, perişanlığından kurtulmuştu. Kaç sürgüne bu lutuf gönderildi bilemem. Kemal Sülker, Hatay sorunu çıktığında henüz bir lise öğrencisiyken çok genç yaşta ön planda bir rol oynamıştı. Bir Hatay devleti kurulmuş, Sülker de bu Meclis'te mebus olmuştu. Fransızlara kafa tutanların başında bulunan adamın adamlarındandı. Kemal Sülker'in maaşlı bir sürgün olmasını sağlayan kişi odur sanıyorum.

Benim Kemal Sülker'i görmek isteyişimin başlıca nedeni o sıralarda elimde bulunan *Altın Acı* adlı romanımı bir yerlere sokabilmesini sağlamaktı. Sürgünde yalanın şerrinden korunarak yazmış olduğum bu dört yüz sayfalık roman benim için çok duyarlı sayfalar taşıyordu. On yedi-on sekiz yaşında yetenekli bir şairin başından geçmiş acı olayların sıralanmasından oluşuyor; bunlardan kurtulup çıkan genç adam, her acının kendisini şiirde biraz daha ilerlettiğini, ruhunu yükselttiğini anlıyor, bunlara *altın acılar* adını veriyordu. Bu yüzden de bu romanımı çok seviyordum, onda epeyce de güzel laflar ettiğimin de ayrımındaydım. Kemal Sülker'le Cennet Bahçesi'nde dondurmalarımızı yerken kitabın bu konusu üstüne de biraz konuştum. Bu, şimdiye dek yazıp da türlü nedenlerle yitirdiğim kitaplarım belki de onuncusu olacaktı. Bu yüzden onu her şeyden ve herkesten kıskanıyordum. Bu romancığın serüvenini de ilerde göreceksiniz.

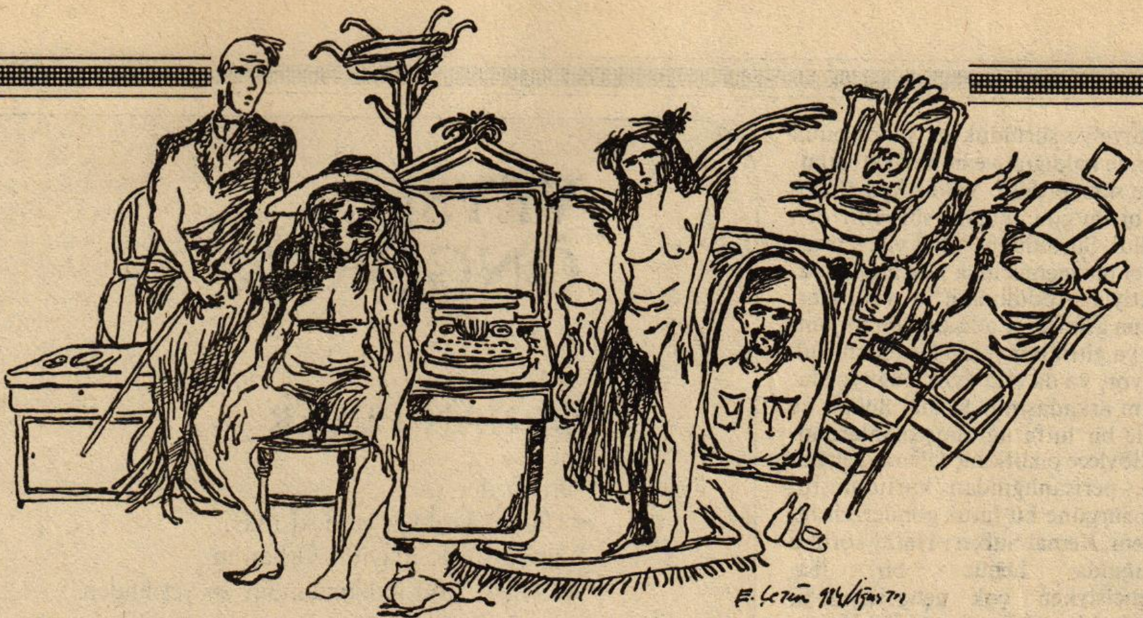
"Şu romana bir de sen bak!" dedim.

Çevremiz cıvıl cıvıldı. Kız-erkek yığınla genç oturulacak yerleri doldurmuştu. Kemal Sülker, romanımı koltuğunun altına vurarak benden müsaade istedi. O gittikten sonra arkadaşımı buraya dek boşuna yorduğumu anladım. Benim romanımı güzel bulsa bile gazetelere koydurması olanaksızdı. Hasan İzzettin Dinamo'nun yeni bir umacı olduğunu da ne çabuk unutmuştum.

VEYSEL ÖNGÖREN

ORHAN PEKER

Orhan der ya
"Camın kırıldığı yerdeki mavi"
Yürüyüşü de mavidir Orhan'ın
Maviliği karın aklığındandır, su yeşilinden
At yelesi'nde
Manda'da
Kedi'de
Toprağın itfaiyecilerinde
Kül beyazlığına karar, ay aydınlık karanlığa
Orhan bilir damarda ılık kanı
Öfke, seçilmiş sevgi
Yalnız insanda delişmen yalnızlık
Hepsini güzel yaşar Orhan
Çünkü yaşadı resmi
Sadece acılar yordu Orhan'ı
İnsan soyunun acıları
Yani Orhan yenerek acıların kimsesizliğini
Öyle ilerliyor şimdi.

Emin Çetin Girgin

Yaşlı Adam, Güvercin ve Genç Kız

Hüseyin Akyüz

Turgut Bey'in o kat kat olmuş gözkapaklarının üstüne gün ışığı çöker, zorlamalarla uyanırdı. Bir uykunun derinliklerinden mi, yoksa ölümcül bir yorgunluğun içinden mi gelirdi anlayamazdı. Her gecenin bitiminde kendisi değil, yıpranmış, bıkmış bedeni artık uyanmayı istemiyordu.

Kalkar, titreyen ellerinin becerebildiğince kavradığı yorganını katlayıp, yatağını toplamaya çalışırdı. Bedeninin bir gecelik dinlenmeyle topladığı gücü yitirerek yaptığı bu işle sığıntılığının izlerini silerdi.

Uzun bir yolu yürümüşçesine, yaptığı yatağının bir kenarına hemen çöker, bir süre uzun soluklamalarla dinlenirdi. Ardından tedirgin olur, fazla oturamaz, yeleğini, ellerinde dura dura sayfaları iyice kabarmış kitabını, kırık kollarının ucuna lastik geçirilmiş gözlüğünü ve içi sünger doldurulmuş minderini alıp dışarıya, arka balkona çıkardı.

İlkyazda güneşin sıcaklığının artık sürekli duyulmaya başlandığından bu yana günlerini iki adımlık bir balkonda geçiriyordu. Kendi bulduğu bir çözümdü. İki odalı, küçük bir evin içinde gelinine ayakbağı olmamalıydı.

Bacakları onu çoktan beri sokaklarda taşıyamıyordu. Ağaç bir dayanak da işe yaramıyordu. Geçen bütün bir kışı hiç dışarıya çıkmadan, geliniyle aynı odada geçirmek zorunda kalınca istenilmeyen biri olduğunu anlamıştı. Gelininin gülümsemesiz yüzlerle çevresinde dolanmalarında, oğlunun gün batımlarında iş dönüşü gösterdiği yakınlıklarda, nasılsın baba demelerinde artık sevgi yoktu. Yalnızca bir acıma... Belki de bir korku... Giderek yatalak olacak bir ihtiyara aylarca, yıllarca bakmak zorunda kalınması korkusu. Böyle bir olasılık hem gelinini hem oğlunu ürkütüyordu. Gece gündüz bir yorganın altında inleyecek olan adamın başında kim bekleyebilirdi, çorbasını ağzına kim kaşıklardı, kim işemeye götürürdü, altını kim temizlerdi?... Kurtulunması gereken bir fazlalıktı işte, bunu biliyordu.

Oturup düşündüğünde çocukluğunu, gençliğini açık seçik anımsayamıyordu bile. Bir takım olaylar, sayısız insan yüzleri, kırık dökük yaşam parçaları. Bir ilkokul öğretmeni olarak yıllarca köy köy, kasaba, kent kent dolaşmakla geçmiş bir yaşam. Şimdi, içindekileri saymak pek kolay oluyordu. Önce yoksul bir çocuk olmuştu, sonra genç bir öğretmen. Askere gitmişti, evlenmişti, bir çocuğu olmuştu, çocuğunun evlenmesinden sonra karısı ölmüştü, öğretmenlikten emekli olmuştu ve birkaç emeklilik yılından sonra tutmayan bir çift bacakla arka balkona sığınıvermişti... Oturup düşününce, işte her şey böylesine yalındı. Yalnızca, emekli olduktan sonrasını iyi anımsıyordu. Karısının erken ölümü onu çok sarsmıştı. Hem bu şaşkınlığı üzerinden atmak, hem de işe yaramaz bir emekli memur olmadığını kendisine kanıtlamak için yaşama yeniden sarılmıştı. Küçük bir kasabada öğretmenlik yaparken özendiği gazete muhabirliği günlerinden kalma daktilosunu eline alır, sabahları erkenden yollara düşerdi. Günün ilk ışıklarında sokaklarda yürümek, işine giden insanların arasında olmak onu sevindirirdi. Adliye duvarının gölgesine dizilmiş dilekçecilerin arasındaki yerine bu sevinçle oturur, yüzündeki gülümsemeleri hiç eksiltmeden gün geçirirdi. Kazancı da iyiydi. Emekli aylığına yakın para geçiyordu eline. Bu paranın bir kuruşunu bile bir kenara ayırmadan çarşıda, pazarda harcar, eve kucağı dolu giderdi. Gelini kapıda karşılar, yıkadığı ellerine havlu tutar, ayaklarına terlik uzatır, yorgunluk

kahvesini hiç eksik etmezdi. Günlük sevinçlere ortak edilir, evin içinde söyleşi yapabilecek birisi gibi görülürdü. Tüm bunlar dün gibiydi. Iyi anımsıyordu.

Odanın balkona açılan dar kapısından çıkar ve kendisini hemen duvara yaslanmış, eski koltuğun içine atardı. İki adımlık betonu adımlamaya bile gücü yetmiyordu. Balkon, evin arka bahçesine bakıyordu. Zaten orada bir sürü arka bahçe birbirine karışmıştı. Uzaklardan denizin kokusu duyulur, kendisi görülemezdi. Kiminin pencereleri tahta kafesli, kiminin balkonları çamaşırlarda iplerle örtülmüş bu eski evlerin tahta ve taş duvarları arasında yükselen incir ağaçları, dalları kırılmış iğdeler, gönlünce büyüyememiş bademler ve hiç meyva vermemiş malta erikleriydi ortalığı kaplayan. Görüntüsünü kanıksadığı bu bahçelere artık ilgisizdi. Balkona ilk çıktığı günler bahçelerdeki çıtaları sökülmüş asmalı çardaklara, içleri taş-toprakla doldurulmuş, çıkrıklı su kuyularına bakınca, nedense çocukluk günlerinin bir duygusunu anımsar gibi olmuştu. Yüreğini ve usunu birkaç gün oyalayan bu duygu daha sonra kaybolmuştu.

İlkyazın son günleri de tek tek geçip gidiyordu. Artık, yaz günlerinin sıcaklığı duyuluyordu. Balkon gölge oluyordu, pek de şikayetçi olmadığı güneşten korunabilirdi. Takvim sayfaları yazın ardından eylülü, ekimi, kasımı gösterecekti. Sonbahardan da epeyi gün çalabilirdi. Tozlu rüzgarlara, gökgürültülü yağmurlara gücü yettiğince dayanabilirdi. Ama kış... Kış gelmeden işi bitmeliydi...

Böyle duyguların etkisinde düşünceden düşünceye sürüklenirken yaşamına genç bir kız girdi. Bunaltıcı sıcakların daha ortalığı basmadığı güzel bir gündü. Dalları tozsuz yapraklarla örtülü ağaçların canlılığı ve papatyalı çimenlerin yeşilliği yaşanıyordu. Genç kız, o arka bahçeler kalabalığının tam ortasında uzanan daracık sokaktan koşarcasına geçmişti. Ufacık tefecik ama körpe bedeninden on sekiz yaşlarının tüm güzelliği fışkırıyordu. Omuzlarının üstünden beline doğru inen kumral saçları sarı dalgalanmalarla ağaç dallarına ve masmavi gökyüzüne doğru savruluyor, birer avuç içi büyüklüğündeki diri memeleri beyaz gömleğinin içinden dışarıya fırlayıvereceklermişçesine kıpırdanıyorlardı. O saydam, pürüzsüz yüzü ağaç dalları arasından vuran güneş ışıklarıyla daha da aydınlanıyordu.

Bu görüntü gecelerin ağır uykularında, gündüzlerin karmaşık düşüncelerinde gelip kendisine artık konuk olmayan çok eski bir düştü. Kızı, başını balkon demirinden aşağıya uzatarak seyretti. Zaten bir zorlanma duygusuyla alıp vermeye çalıştığı nefesini tutmaya çalışıyor, gözünü bir an olsun kırpmıyordu.

Genç kız, daracık yolun sonundaki iki katlı evin yıllardır boya yüzü görmemiş, penceresiz, ağaç kapısını vurmuştu. Durduğu yerde duramayışından, ürkek ama parıltılı gözlerle çevresine bakmasından coşkulu duygular içinde olduğu belliydi. Ona kapıyı açan genç adam ise daha orada, kapı aralığında kollarını uzatmış, büyük bir özlemi giderircesine kızın kumral saçlarını okşayıp, ellerinin arasına aldığı o saydam yüzü ve boya nedir bilmemiş pembe dudakları sevgiyle öpmüştü. O, az sonra bir mutluluğa dönüşecek deli sevinciyle gözlerini yumuvermişti.

Genç kız o günden sonra Turgut Bey'in gözleri önünden sık sık geçmeye başladı. Kimi yerleri ağaç dalları ve evlerin gölgeleriyle karaltılanmış, kimi yerleri gün ışığı ile aydınlık yolun tozlanmış taşları üstünde küçük ayaklarıyla koşup, saçlarını savura savura kendini genç adamın kollarına atıyordu.

İşte bu anın, genç kızın daracık yolu bulutlar üstünde uçuyormuşçasına geçtiği anın adı Turgut Bey için, gerçekten yaşamaktı. Daha yolun başında görür görmez, onun güzel görüntüsünü alır, yüreğindeki gizli dünyaya götürdü. Adım atışını, saçlarının savruluşunu, memelerinin kıpırdanışını, yanaklarındaki mutlu pembelikleri, küçük gözlerinin gün ışığını emişini ve o an görebildiği, duyabildiği her şeyi beyaz bir kâğıda okunaklı bir yazıyla yazar gibi seyrediyordu.

Sonra, genç kızla genç adamın üstlerine kapattıkları kapıya gülümseyerek bakıyordu. Her şey olağanüstü bir güzellikteydi. Koşan genç kız, kollarını açan genç adam, kapanan kapı, çekilen perdeler, sessizlik ve geçen zaman... Dakikalar saatleri kovalardı ya, o seneler geçsin isterdi. İki genç insanın seviştiğini bilerek eski bir evi seyretmekten çok mutlu oluyordu.

Kızla genç adam haftanın bazı günleri buluşuyorlardı. Turgut Bey onların sevilerinden öylesine etkilenmişti ki, kızın gelmediği günler onun için çekilmez olmaya başlamıştı. O zamanlar kendisini çok bitkin ve yorgun hissediyor, gün boyu büyük bir isteksizlikle ve kırıklıkla koltuğuna yığılıp kalıyordu. Canı ne gelininin bazen asık bir suratla, bazen bir şeyler mırıldanarak kapı aralığından sürdüğü, ya da atarcasına bıraktığı tepsideki yemeği yemek istiyordu, ne de kitabından birkaç satır okumayı. Boş gözlerle durağan bir noktaya bakıp duruyordu.

O yavru güvercin yaşamına böyle günlerden birine girdi. Altındaki sünger minderin artık aldırmadığı yumuşaklığında uyuduğu ya da çok derin bir düşünceye yuvarlandığı bir andı. Yanıbaşında duyduğu bir tıkırtıyla yumulu gözlerini açtı. Baktı, gri kanatlı yaban bir güvercin yavrusu. Gelininin yere bıraktığı, onunsa hiç el sürmediği tepsideki üzümlü keki pembe gagasını kimi tepsinin demirine vurarak, takırtılı bir acemilikle yemeye çalışıyor. Şaşırdı. İyi gördüğü halde, yalnızca kitap okurken kullandığı gözlüğünü lastiğinden başına geçirip öyle baktı. Sevindi. İçten gelen bir duyguyla birden gülümsedi.

Güvercin hemen yanıbaşındaydı. İçinden onu kucağına alıp, kurşun rengi tüylerini okşamak, küçük pembe gagasını öpmek geçti. Bu istekle elini uzattı. Yetişemedi. Koltuğundan hafifçe doğruldu ama ağır, yaşlı gövdesi kıpırdayana kadar ürküp balkon demirine sıçradı güvercin. Sonra da bir anda kendini ağaçların gölgeli dalları arasında atıp, gözden yitti.

Turgut Bey buna üzüldü. Koltuğundan güçlükle doğrulup, balkon demirine yaslandı. Çevresine bakınıp, arandı. Güvercin ortalıkta yoktu. Uzun süre böyle bakındıktan sonra, uflayarak yeniden koltuğun içine yığıldı.

Zaten genç kızın gelmediği bir gündü. Sıkkınlık içini boğazına kadar doldurmuştu. Bir şeyler yapmak istedi. Düşünüyor, hep güvercin usuna geliyordu. Bu düşüncelerle tepsiye uzanıp, kekten iri bir parça kopardı. O parçayı tam balkon demirinin dibine attı. Güvercini yeniden balkonda görmek istiyordu.

Güvercin, saatler sonra, Turgut Bey'in artık çevresin gözlemekten bıktığı, umudunu yitirdiği bir sırada küçük kanat çırpmalarla gelip balkon demirine kondu. Turgut Bey sevindi. Bu kez onu koltuğunda hiç kıpırdamadan oturarak seyretti.

Güvercin balkon demirinden aşağıya atlayıp, birkaç ürkek adımla kekin başına geldi. Durmadan kıpırdanan gözleriyle çevresini kollayarak açtı gagasını. Çok korkaktı. İkide bir pır diye balkon demirine uçuyor,

sonra uzun bir süre çevresini gözleyip, koltuğunda kıpırtısız durmaya çalışan yaşlı adamı süzüyor, kendini güven içinde hissettikten sonra ancak yeniden kekin başına geliyordu.

Ertesi gün yeniden geldi. Turgut Bey gelininden bir güzel azar işitmeyi de göze alarak, onun getirdiği peynirli böreği ufak parçalara bölüp balkona serpiştirmiş, ardından koltuğuna gömülüp, uyuyor numarası yaparak güvercini beklemeye başlamıştı. Güvercin bu börek parçalarını gün boyu usanmasız gidip gelmelerle gagalayıp durdu. Her gidip gelmesinde ürkekliğini biraz daha yeniyor, hiç kıpırdamadan oturmaya çalışan Turgut Bey'in varlığını yadırgamaz oluyordu.

O günden sonra genç kız ve güvercin birlikte arkadaş oldular Turgut Beye. İkisi de böyle bir işbirliği yaptıklarının farkında değillerdi. Genç kız kendi mutluluğunun sarhoşluğu içinde sokakta koşarken, güvercin, kolay yiyecek bulabilmenin rahatlığı ile bahçelerde uçuyordu.

Turgut Bey, şimdilik, o iki adımlık balkonda geçen yaşamından oldukça hoşnuttu. Yüreğinde at koşturan kaygıların ve ardı arkası kesilmeyen kuruntularının yerini sessiz, duru, güzel düşünceler alıyordu.

"Şu balkonu" diyordu kendi kendine konuşarak, "acaba, bizim oğlana söylesem, camla örttüremez mi?... Ona fazla yük getirmez sanırım. Belki benim üçaylığımla bile olur..."

Giderek böyle bir düşünceye varıyordu. Balkon, yağmur falan görmese, rüzgarları tutsa, biraz da soğuğu kırsa ona yeterdi. İki kalın kazağını giyer, gerekirse sırtına paltosunu da çekerdi. Buraların kışı çok çok üç ay olurdu zaten, yıllar boyu ne kışlar atlatmıştı o, bu da gelip geçerdi. Sonrası yazdı. Yeniden mavi bir gökyüzü, sıcak, bol güneş ışığı, ağaç kokusu, kuş sesleri...

Usunda sık sık, bahçelerin ve daracık sokağın bembeyaz karlar altında kalacağı bir kışı kuruyordu. İncir ağaçları, iğdeler, malta erikleri, kırık dökük çardaklar ve eski su kuyularının tahta kapakları bir karış karla kaplıydı. Genç kız karların üstünde bir kuş hafifliği ile uçar gibi koşuyor, çıtırtılarla yanan bir sobanın sıcaklığında genç adamla sevişmeye gidiyordu. Güvercin ise genç kızın geride bıraktığı küçük ayak izlerinin oyuklarına bakarak delice taklalar atıyor ve yoruldukça balkona konup, kendisine sunulan kek parçalarını, peynirli börekleri hiç ürküntüsüz gagalıyordu. Kendisi balkonda, koltukta oturuyordu yine. Balkonun çevresini örten camın ardından mutlu gözlerle onları seyrediyordu.

Artık sabahları daha erken uyanıyordu. O ölümcül yorgunluktan daha kolay sıyrılıyordu. Yatağını çabucak yapıp, kendini hemen coşkuyla balkona atıyordu. Güvercini kimi zaman balkonun betonunda kıpırdanır buluyor, kimi de balkon demirinin dibine koyduğu yiyecek parçalarına gelmesini bekliyordu. Güvercin de artık alışmıştı. Balkona konan yiyeceği bir ağacın dalında hemen fark ediyor, sanki bekliyormuşçasına hızla kanat çırparak oraya uçuyordu. Turgut Bey ise onu beğeni ile seyrediyor, kucağına alıp, pembe gagasından öpebileceği ve gri kanatlarını uzun uzun okşayabileceği günleri özlüyordu.

Akşamları güneş, ağaçların ardında kızıl bir buluta dönüşüp yitiyor; onun canı balkondan hiç ayrılmak istemiyordu. Ortalığa çöken karanlıkla birlikte, bahçelerden gelen serinliğe gözlerini yumuyor, genç kız ile güvercini usunda canlandırmaya çalışıyordu. Bir süre sonra, oğlunun kendisini çağıran sesiyle sıçrayarak gözlerini açardı.

— "Baba ! Bıkmadın mı daha balkonda oturmaktan? Gel artık içeriye.Üşüyeceksin... Elin ayağın tutmuyor zaten..."

Bazen oğlunun, bazen gelinin yardımıyla, çoğunlukla da kapıya duvara tutuna tutuna içeriye kendisi girerdi. Önce oturma odasındaki sessiz bir yemek masasına, oradan da başka bir koltuğun yumuşaklığına yeniden. Hep oğluyla gelini konuşur, o dinler görünürdü. Artık söyleşilere konuk edilmiyordu. Birkaç gereksiz soru, birkaç da yarım yamalak yanıt. Alışmıştı. Umurunda da değildi. Eli ayağı tutan arkadaşlarının kendisini hiç aramamalarına da boşveriyordu. Önceleri oldukça üzülmüştü ya, gözünde üzülmenin de bir anlamı kalmamıştı. Televizyonun ışıklı camında insanlar kıpırdanır, o gözlerini hemen yumardı. Az sonra, git yat baba, denileceğini çok iyi bilirdi. Gider, ikiletmeden, hemen yatardı. Başını yastığına koyar koymaz gözlerini yumar, günün doğmasını, güvercinle genç kızı görmeyi özlerdi.

Yaz aylarının son günlerinden birine kadar her şey böyle sürüp gitti. O gün, bunaltıcı sıcakların yerini almaya başlayan ılık bir esintiye gözlerini kapamış, yarı uyur bir iç geçmesiyle koltukta oturuyordu. Bir ara gözlerini açtığında, az önce ayaklarının dibinde kıpırdanıp duran güvercini göremedi balkonda. Gözleriyle uzun süre arandı. Çatıların rengi solmuş kiremitlerine, iyice tozlanmış ağaç dallarına, pencere kenarlarına, bahçelere baktı. Sonunda yandaki evin bahçesinde buldu onu. Yere dökülmüş bir şeyleri gagalıyordu.

Onu çabucak bulduğuna sevinmişti. Bu sevinç duygusuyla güvercini, bahçeleri, ağaçları, gökyüzünü seyretti. Gözleri böyle çevreyi tararken kediyi gördü. Güvercinin iki metre ilerisinde iri yapraklı bir çiçeğin arkasına gizlenmiş, sinsice pusuya yatmıştı. Birden yüreği ağzına geldi. Oturduğu yerden kalkıp, olanca gücüyle "piissst, piiissssstt!" diye aşağıya bağırdı. Oysa hırıltılı sesini kendi bile duyamamıştı. Daha hızlı, daha ağız dolusu bağırmaya çalıştı. Yine olmadı. Balkona doğru sarkan ağaç dallarından öteye geçiremiyordu sesini.

Şaşkın, korkulu çevresine bakındı. Güvercine daha iyi yaklaşabilmek için toprağa sindikçe sinen kediye atacak bir şeyler ararken genç kızı gördü. Sevindi. Tam güvercinin bulunduğu bahçenin önündeydi. Buluşmadan dönüyordu. Bu kız bugün neden bu kadar çabuk dönüyor acaba, diye düşünemedi o an. Coşkuyla seslendi:

—"Kızım şu kediyi..."

Sözünü tamamlayamadı. Kızın gözlerinden yanaklarına süzülen yaşları gördü. Yanlış gördüğünü, ağaç dalları arasından gözüne vuran gün ışığının aldattığını sandı. Balkon demirine sokulup, daha yakından bakmaya çalıştı. Ağlıyordu kız. İkide bir burnunu çekip, yanaklarına biriken yaşları elinin tersiyle siliyordu. Birden usu karışmıştı. Kızın ağladığına bir türlü inanamıyordu.

Yüreğine çöken üzgünlükle yolun sonundaki evin penceresine bakışlarını çevirdi. Genç adam penceredeydi. Garip bir gülümseyişle sigarasının dumanını pencerenin tozlu camına üflüyor, artık bıktığı kızdan kolayca kurtulmuş olmanın verdiği rahatlığı yaşıyordu.

Genç kız başı önünde, küçük ayaklarını yerde sürüyerek sokağı geçti. Turgut Bey, onun bir daha buralara hiç gelmeyeceğini çok iyi biliyordu. Bu yüzden dokunsalar ağlayacak denli bir üzgünlükle arkasından baktı kaldı. Güvercini ve pusuya yatmış kediyi unutmuştu.

TOPLUMSAL DEĞİŞMELER VE EDEBİYAT AKIMLARI

GERÇEKÜSTÜCÜLÜK

Erdoğan Alkan

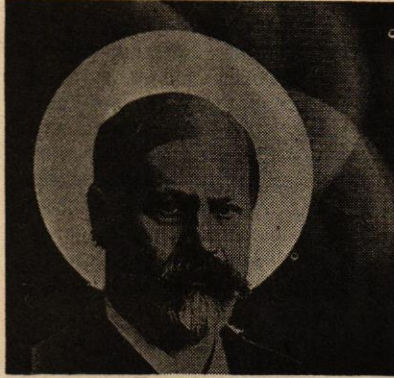
Ölümsüze ve ölümsüzlüğe tutkun ozan, çağlardır ürününü veriyor, ama, "neyi niçin ve nasıl yazdığını" yani kendini araştırmıyordu. Bir anlatıcıydı o, yarattığı kişilerle özdeşleşen bir anlatıcı. Açıklayamadığı değişmelerle karşılaştığında, bu değişimlerin kendinde değil de doğada olduğunu sanıyor, gizemi doğada arıyor, büyüye, tılsımlara, fala, fetişlere yöneliyordu. Oysa doğada "değişmezlik" ve gerekircilik (determinisme)" vardır. Aynı yerde ve benzer zaman koşullarında doğa olayları birbirini yineler. Aynı orman, çeşitli ozanların şiirlerinde değişikse, değişer orman değil, ozanların her birinin iç dünyaları, gözlemleridir. Baudelaire, *Füzeler*'de şunu yazıyor: "Ruhun doğaüstü diyebileceğimiz belli durumlarında yaşamın derinliği bütünüyle gördüğümüz bir şeyde, ne kadar sıradan olursa olsun, gördüğümüz bir şeyde ortaya çıkar. Ve bu gördüğümüz şey yaşamın simgesi olur"(1). Şu sözcüklerin üstünde duralım: "...ruhun doğaüstü durumlarında..."

Ruhun doğaüstü durumu nedir? Yanıtını yine Baudelaire'den alıyoruz: *Bilinmeyen* (Inconnu): "Bilinmeyenin derinliğinde yeniyi bulmak için"... Ve işte bu Bilinmeyen, ozanın, Baudelaire'in en iyi bilmesi, tanıması gereken biri: *kendisi*, kendi *ben*'i, *bilinçaltı*.

"BEN" ARAYIŞI

Ben'i arayış, surrealisme'in serüveni, elbette Baudelaire'in *surnaturel*'iyle (doğaüstü) başlamaz, en azından Sade Markisi Alphonse François'ya (1740-1814), Kont Lautréamont adıyla bilinen Isidore Ducasse'a (1846-1870) ve Gérard de Nerval'e (1808-1855) dek uzanır. Nerval *supernaturaliste* bir rüya halinden sözeder: "Yukarda sözünü ettiğiniz olayı açıklayacağım size sevgili Dumas. Bilirsiniz, öykü anlatıcıları vardır, yarattıkları kişilerle özdeşleşirler, yoksa o kişileri yaratamazlar. Yaşlı dostumuz Nodier, Devrim sırasında, başı kesildiğinde duyduğu acıyı öyle inanarak anlatıyor ki, insanın nerdeyse, peki kesilen başı yerine nasıl yapıştırdın, diye soracağı geliyor.

...Madem supernaturaliste bir rüya halinde yazılmış sonelerden birine değindiniz, o halde ötekilerini de okumanızı isterim. Cildin sonunda onlar. Hegel'in fizikötesini, ya da Swedenborg'un Mémorables'larını anlamaktan daha güç değil onları anlamak, ama mümkün olsa bile, onları açıklamaya kalksalar bütün çekiciliklerini yitirirlerdi..."(2)

Sigmund Freud

Nerval'deki *supernaturalist*, Baudelaire'deki *surnaturel*, giderek Apollinaire'de *surréaliste* adını alır.

ÖZGERÇEKÇİLİK

André Breton, Apollinaire'in ilk kez kullandığı bu sözcüğü benimseyip bir sanat akımı kurmaya çalıştı. Ancak, sözcük hayli tartışıldı ve tartışılıyor; Breton surréalisme sözcüğünün anlamını saptırdı, deniyor.

Surréalisme dilimize *gerçeküstücülük* olarak aktarıldı. Ancak, Breton ve bu akımı benimseyenlerin surréalisme'e "asıl gerçekçilik" ya da "özgerçekçilik" anlamı verdikleri de söylenebilir.

Breton ve arkadaşlarının kaleme aldığı, 1924 tarihli, birinci *Gerçeküstücülük Bildirisi*'nde surréalisme şöyle tanımlanıyor: "Gerçeküstücülük, yalın ruhbilimsel otomatizm ile gerek sözlü, gerek yazılı, gerekse daha başka bir tarzda, düşüncenin gerçek işleyişini anlatım biçimidir. Aklın denetimi olmadan, estetik ya da aktörel her tür çabadan uzak bir şekilde düşüncenin yazılmasıdır.

"Gerçeküstücülük, şimdiye dek ihmal edilmiş belli çağrışım biçimlerinin yüce gerçeğine, rüyanın büyük gücüne, düşüncenin özgür oyununa inançtır. Tüm diğer ruhbilimsel mekanizmaları yıkmak ve yaşamın temel sorunlarının çözümünde, başka ruhbilimsel mekanizmaların yerini almak amacını güder."(3)

AMACI ve YÖNTEMLERİ

Şimdi bu söylenenlerden, gerçeküstücülüğün, bu akıma bağlananların amacını ve yöntemlerini çıkarmaya çalışalım:

a. Amacı: Düşüncenin gerçek işleyişini aktarmak, düşüncenin ürününü *katıksız* bir biçimde vermek.

b. Yöntemi:

• Gerçeküstücülük kuramsallaştırılıncaya dek gözden kaçmış ya da kaçırılmış belli *çağrışım biçimleri*'ni kullanır.

• Bu çağrışım biçimleri içinde *rüya*'nın çok büyük bir payı vardır.

• Düşüncenin özgür *oyun*'u da bu yöntemlerden biridir.

• Düşünce gerek sözlü, gerek yazılı, gerekse bir başka tarzda uygulanan ruhbilimsel otomatizmle, yani anında aktarılır.

• Aktarılanı, akıl kesinlikle denetlemez, hiçbir estetik amaç güdülmez, toplumsal kurallar, özellikle *aktöre* hesaba katılmaz.

Böylece, *bilinçaltı* ürünlerini özgürce verebilir.

Bilinçaltı, sanatta neden birden ağırlık kazanıyor? Çünkü gerçeküstücülüğün doğduğu ve süregeldiği, içinde yaşadığımız yüzyıl *bunalımlı*, çelişkiler keskinleşmiş.

BUNALIMLI YÜZYIL

Yüzyılın 1924'e kadarki özelliklerine bir göz atalım:

Üretim ve pazar yarışı: Yeni makinaların bulunması, sömürgelerden akan hammadde, maliyeti düşürme çabası, özgür yarışma sanayi üretimini sürekli artırıyordu. Bu artan üretim için gerekli hammadde ve yeni pazarlar bulma yarışı çelişkileri ağırlaştırmıştı. Yavaş yavaş birbirine düşman iki grup ortaya çıktı: Gruplardan birinin başında İngiltere, diğerinde Almanya bulunuyordu. Pazar ve sömürge sorunlarının bir an önce çözülmesi gerekiyordu. Ama yeryüzünde artık "yararlanılabilir" topraklar kalmamıştı. Toprakların sömürgeler katma siyasetine öteki-

lerden sonra atılan büyük devletler, başta Almanya, ABD ve Japonya, hammadde kaynakları, pazar bakımından kendilerini, hakları yenmiş ve horlanmış sayıyorlar, bu yüzden de sömürgelerin ve etki alanlarının yeniden paylaşılması sorununu ortaya atıyorlardı..."(4) Sömürge sahibi olmak isteyen Almanya, karşısında sürekli İngiltere ve Fransa'yı buluyordu. Ayrıca, bir türlü çözümlenmeyen Alsace-Lorraint sorunu, Fransız-Alman ilişkilerini gittikçe gerginleştiriyordu.

Petrol sorunu: Ülkesinde petrol çıktığı için Amerika, üretimini daha ucuza mal ediyor, hem üretimini, hem pazarlarının sayısını artırıyordu. Amerika ile yarışabilmek için İngiltere'nin Ortadoğu petrollerini ele geçirmesi, bunun için de Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması gerekiyordu. Almanların koltuğuna giren Abdülhamit İngiliz-Amerikan petrolcülerine, petrolün ne işe yaradığını bilmediği halde, salt işkillendiği için, Ortadoğu'dan tek karış toprak satmadı, ayrıca, bir fermanla, petrol bölgelerindeki, özel kişilerin mülklerini de "miri arazi", yani hazine arazisi sınırlarına aldı.

"İngilizler için tek çıkar yol Abdülhamit'in devrilmesiydi. Kendilerini para ve danışmanlarla donanmış bulan Jön Türkler, bir hükümet darbesiyle Abdülhamit'i tahttan indirdiler. Bu darbe, Gülbenkyan ve Entelijans Servisçe imzalanmıştı."(5)

Abdülhamit'in düşüşüyle Türkiye'de Almanlar da gözden düştü. Bu durum İngiltere ile Almanya arasındaki gerilimi daha da artırdı.

Balkanlar: Balkanları ele geçirme konusunda da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Rusya arasında sürekli bir yarış vardı. Ayrıca Güneydeki Slavlar konusunda da Sırbistan'la sürekli sürtüşülüyordu.

Silahlanma giderleri: Bu anlaşmazlıklar nedeniyle ülkeler boyuna silahlanıyor, ulusal gelirlerinin önemli bir bölümünü silahlanmaya harcıyordu. Öyle ki, silahlanma giderleri artık çekilmez bir hal almıştı. Halkların yaşam düzeyleri boyuna düşüyordu.

Birinci Dünya Savaşı: Böylece savaş çıktı. Ardından yıkımlar bıraktı. Yenenleri de, yenilenleri de yıprattı, bezginlik, yılgı, korku, yoksulluk ve yoksunluklar ve acılar doğurdu. Yakınlarını yitirenler, ölümle burun buruna gelenler, yaşama karşı güvenlerini yitirdiler, yaşam bir hiçtir, *insan bir hiçtir* duygusuna kapıldılar.

Burjuva tanrıtanımazlığı: Gerçeküstücülük akımının doğduğu Fransa'da yirminci yüzyıl başları, Kilise ile laik burjuvalar, burjuva cumhuriyetçiler arasındaki savaşıma tanık oldu. Din, gücünü hayli yitirdi. Maddeciliği de benimsemeyen kentsoylu tanrıtanımazlar, Tanrıdan kalan boşluğu dolduramayınca bu kez yaşamın *saçmalığı*'nı ileri sürdüler.

Sovyet Devrimi: Rusya'da gerçekleştirilen devrim, Avrupa'daki ekonomik, toplumsal, hukuksal ve dinsel tüm kuruluşları ve inanışları sarstı. Tüm burjuva değer yargıları sınava çekildi.

Böylece *gerçeküstücülüğün* kurulduğu yıllarda, *Birinci gerçeküstücülük bildirisi*'nin yayınlandığı yıllarda, Avrupa iki büyük olaya tanık oldu: Birinci Dünya Savaşı ve Sovyet Devrimi.

"Ve bu iki büyük olaya koşut olarak da sanatta başlıca iki eğilim ortaya çıktı: Çağın bunalımından, eşitsizliklerinden, dengesizliklerinden örgütlü ürün ve davranışlarla kurtulmak isteyenlerin yöneldiği yazında *toplumcu* sanat, *devrimci* sanat, *güdümlü* sanat adlarıyla geçen örgütlü sanat ve bunalımlardan kendini,kendi *ben*'ini, bilinçaltını araştırarak kurtulmak isteyenlerin yöneldiği *bireyci sanat*."(6)

Sanatçının, kişinin doğasıyla toplum ve çevre koşulları birbirinden soyutlanarak böyle bir ayrım yapılabilir mi? Baudelaire, bir gün, bir sokağın bir yanından öteki yanına geçerken, at arabaları yüzünden telaşlanır ve üstünde Meryem'in başı bulunan madalyonunu düşürür. Eğilip güçlükle madalyonu alır ama o gün bir fikir bir türlü yakasını bırakmaz: Madalyon düştü, bunda bir uğursuzluk var. Yirminci yüzyılın işbölümlü, zamanlamalı, ivedi makinalaşmış yaşamı bireyi her an sıkıştırır, cendere içinde tutar. Çevre koşullarının birey üstünde elbet büyük etkileri var. Öte yandan, bireyin doğasından gelen, bebek dönemlerde, küçük yaşlarda edinilmiş özlem ve korkular da onun toplum içindeki davranışlarını etkileyebiliyor.

Bu tartışmaya uzun boylu girmeksizin, diyebiliriz ki, gerçeküstücülük bunalımlardan kendini; kendi benini, bilinçaltını araştırarak kurtulmak isteyenlerin yöneldiği bir sanattır.

Sigmund Freud ve Psikanaliz

Ozan, ilk kez, sembolizm ile kendini arar gibidir. Sembolist ozan, örtülü güzellik dediği kendi güzelini, düşü ve bir tür ulusal ve uluslararası düşler olan mitolojik efsaneyi, masalı, destanı, büyüyü, fetişi, tılsımı, falı, gizemliyi, kısaca bilinmeyen'i, o, kendi evinde rahat edemeyen ev sahibini, kendi ben'ini aramaya başlar. Ancak onun, ruhbilim alanındaki bilgileri henüz yetersiz ve önünde aktörenin büyük surları var. Sigmund Freud Nerval'in *supernaturaliste*, Baudelaire'in *surnaturel*, Apollinaire'in *surréaliste* dediği bilinçaltını, yani o bilinmeyeni, karşı kıyıdaki *ben*'i, köprüler kurup ulaşmaya, tanımaya çalıştığımız beni, rüyalardan kalkarak açıklamaya başlar, surları, özellikle aktörenin surlarını yıkar. Yıllar yılı kilitli kalmış gerçeği, gerçeküstünü, yani asıl gerçeği, özgerçeği açabilmemiz için, Freud'a göre, tek anahtar rüyadır.

Birinci *Gerçeküstücülük Bildirisi*'ndeki, gerçeküstücülüğün amacını ve yöntemini açıklayan kavramları şimdi bir kez daha ele alalım:

- Gerçeküstücülüğün amacı düşüncenin ürününü katıksız bir biçimde vermek. Yöntemi: Çağrışım biçimleri, rüya ve düşüncenin özgür oyunu. Üç kavram büyük önem kazanıyor: Çağrışım biçimleri, rüya ve özgür oyun.

Gerçeküstücülüğün bütünüyle Freud'dan kaynaklandığını kanıtlamak için, Freud'un edebiyat konusundaki düşüncelerini en iyi yansıtan *Yazınsal Yaratış ve Uyanık Rüya* yazısını özetleyelim.

Çocuk ve Oyun

"Şiirsel eylemin ilk izlerini çocukta arayabiliriz. Çocuğun en sevdiği, en çok uğraştığı şey oyundur. Kendine özgü bir dünya yarattığına, içinde yaşadığı dünyanın eşyalarını kendine en uygun şekilde yeni bir düzene soktuğuna göre, oynayan her çocuk ozan gibi davranıyor diyebiliriz. Çocuk oynadığı oyunu çok ciddiye alır ve tüm duyarlığını koyar ona. Çocuk oyunun gerçek olmadığını bilir, bunun için de, hayal ettiği şeyler ve durumlarla gerçek dünyanın somut ve görülür şeyleri arasında bağlantı bulunmasına özen gösterir."

"Ozan da çocuğun yaptığını yapar. Hayali bir dünya yaratır kendine, bu dünyayı çok ciddiye alır, onu, gerçekle bir tutmadığı halde, hayal ettiği dünyaya tüm duyarlığını koyar. Şiirsel dünya gerçek dışıdır, bu yüzden de zevk yaratır. Zira, gerçek olduğu zaman zevk uyandırmayan çok şey, düşgücünün yarattığı oyunda zevk uyandırır. Özünde üzücü olan nice şeyler, sanat yapıtında, dinleyici ve izleyici için zevk kaynağı haline gelebilir."

Hayal oyunun yerini alır

"Büyüyüp çocukluktan çıkan yetişkin, oyun oynamayı bırakır, oyundan aldığı zevklerden görünüşte vazgeçer. Ama, insanın ruhsal yaşamını tanıyan herkes, bilir ki, bir kez tadılmış bir hazzı terk etmekten güç şey yoktur. Aslında, hiçbir şeyden vazgeçmeyiz, sadece, bir şeyin yerine başka bir şeyi koruz. O halde, yetişkin de oyunu bırakınca kendini düşgücü ürününe, fanteziye verir. İspanya'da şatolar kurar, uyanıkken rüya görür."

"İnsanlardaki hayal gücünün işleyişini gözlemlemek, çocuğun oyununu gözlemlemek kadar kolay değildir. Kuş-

kusuz, çocuk da oyununu yalnız kendisi için oynar, ya da, diğer çocuklarla birlikte, oyun gereği kapalı bir ruhsal sistem oluşturur. Oyununu yetişkinler için oynamasa da, en azından, oyun oynamak için saklanmak gereğini duymaz. Yetişkin ise, tersine, kurduğu hayallerden utanır, onları başkalarından gizler. Kusurlarını bile söylemekten çekinmez de, hayallerini kimseye söyleyemez."

Doyumsuz insan düş kurar

"Çocukların oyununa arzuları, özellikle 'büyük olmak', yetişkin olmak arzusu yön verir. Çocuk hep 'büyük olmak' oyununu oynar, oyunlarında, büyüklerin yaşamından öğrenebildiklerini yineler. Böyle bir arzuyu saklaması için hiçbir neden yok. Düş kuran insan için durum böyle değil. O, kendisinden beklenenin artık, oyun ya da düş olmadığını, gerçek bir dünyada yaşadığını bilir. Ayrıca, hayallerini oluşturan arzularından bazıları gerçekten saklanması gereken şeylerdir, doyuma ulaşmamış, baskı altına alınmış cinsel isteklerdir. Bazıları da gerçekleşemeyecek, gözü yükseklerde bencil tutkulardır. Bu nedenle yetişkin, çocukça, ya da yasak şeyler olduğu için hayallerinden utanç duyar."

"Denebilir ki, mutlu insanın hayalleri yoktur, yalnız doyumsuz insan düş kurar. Doyuma ulaşmamış arzular hayallerin öncüleridir, her hayal bir arzunun gerçekleştirilmesidir. Düşgücünü işleten arzular, kadına, erkeğe, kendini hayale kaptıranın doğasına ve yaşam koşullarına göre değişir. Ama, bunları iki temel grup içinde toplayabiliriz: Kişinin ayağını yerden kesip coşturan, gözü yükseklerdeki bencil tutkular ve cinsel arzular. Bu iki grup arzular hayalde birbiriyle karışmış biçimdedir. Hayaller, uyanık düşler, hep ayrı kalan, değişmeyen şeyler değildir. Bunlar yaşamın ardarda gelen izlenimlerine ayak uydururlar, kişinin durumundaki inişçıkışlara göre değişir, zamanın damgasını taşırlar."

Uyanık düş ya da hayal nasıl oluşur?

"Hayal üç zaman arasında dalgalanır. Ruhsal eylem, günün bir izleniminden, şimdiki zamanın sunduğu, kişinin büyük özlemlerinden birini uyarmaya elverişli bir olanaktan kalkar; ordan, geçmişteki bir olaya, çoğunlukla, bir özlemin gerçekleştirilmiş olduğu çocukluk döneminin bir olayına uzanır; ve o zaman, ruhsal eylem, geçmişle ilişkili ve geçmişteki bir arzunun gerçekleşme biçimi altında ortaya çıkan bir durum oluşturur. Halihazırdaki olanak ve anının izlerini taşıyan uyanık düş ya da hayal böyle meydana gelir. Ve, geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman, arzu teli boyunca sıralanır."

Rüya ve Hayal

"Gece gördüğümüz rüyalar da bu tür hayallerden farklı şeyler değiller. Dildeki, "gözü açık rüya görüyorsun" deyimi bu durumu anlatmıyor mu? Ancak, rüyalarımızın anlamı, çoğu zaman, bize belirsiz, karanlık gelir. Şundan doğar bu: Gece, utanç duyduğumuz, kendimizden bile gizlemek zorunda kaldığımız, bastırılmış, bilinçaltına itilmiş bazı arzuları da uyarır. Bu tür arzular ve filizleri rüyada hayli şekli bozulmuş bir anlatım kılığına bürünür, simgeler halini alır. Bilim bu simgeleri çözdüğünde, gece rüyalarının da, gündüz düşleri gibi, çok iyi bildiğimiz bu hayallerle aynı nitelikteki arzuların gerçekleştirilmesinden oluştuğunu görürüz.

Şair 'gündüz rüya görendir',
Şiir 'gündüz rüyasıdır'.

"Şairi 'gündüz rüya gören'e, ürünlerini de 'gündüz rüyaları'na benzetebiliriz. Tüm hayallerin olduğu gibi, edebiyat ürünlerinin de kahramanı majesteleri *ben*'dir. Sanatçı yapıtına hayallerini aktarır. Bu hayalleri okura ustalıkla, sanatçıyı sanatçı yapan teknik ve estetikle, örtülü bir görünüm içinde sunar. Okur, bu hayaller hem kendi hayalleri olmadığından, hem de bir estetik güzellik ve teknikle sunulduğundan artık utanç duymaz, tepki göstermez, tersine onlardan zevk ve kıvanç duyar. Sanat yapıtındaki, tüm kadınların aşık olduğu, tüm tehlikelerden sağ salim kurtulan, insanların hep hayranlık duyduğu kahramanla özdeşleşir, bastırılmış cinsel arzular, gözü yükseklerdeki bencil tutkular doyuma ulaşır ve ruh gerilimlerden, *bunalım*'dan kurtulur."(7)

Freud bu yazısında, mitolojilere, efsanelere, destanlara ve masallara da değinir, bunların da, genç insanlığın çağlardır süregelen düşleri, tüm ulusların arzularını yansıtan hayaller olduklarını söyler.

Freud'un söylediklerini şimdi maddeler halinde sıralayalım:

a. Çocukken en çok sevdiğimiz ve en çok yaptığımız şey oyun oynamaktır.

b. Büyükleri öykündüğümüz, eşyaları kendi arzularımıza en uygun biçimde yerleştirdiğimiz, kendimize özgü bir dünya kurduğumuz bu oyunlar bize büyük tad verir.

c. Büyüyünce artık oyun oynayamayız. Ama bir kez tadılmış zevkler bir daha terk edilemeyeceğinden, ancak, terk edilmiş bir zevkin, bir tadın yerine bir başkası konabileceğinden, oyunun yerini hayaller alır.

d. Yaşam çocuk dünyamızın yaşamı değildir. Orda eşyaları kendi arzumuza en uygun bir biçimde sıralayamayız. Karşımıza ekonomik ve başta aktöre olmak üzre nice engeller çıkar. Düşler kurmaya başlarız. Bu düşler gerçek yaşama uymadığı için de onları gizler, onlardan utanç duyarız.

e. Özlemlerimiz hayallerde ve hayallerden pek farklı olmayan gece rüyalarında kalır.

f. Utanç duyulan, anlatılamayan, gizlenen ve gerçekleşemeyen özlemler gerilim ve bunalım yaratır.

g. Rahatsız eden, kimsenin anlatmaya cesaret edemediği bu hayalleri, çok şükür, ciddi bir tanrıçanın —zorunluluğun— buyruğuyla anlatabilenler de vardır, bunlar nevrozlulardır.

h. Nevrozluların en yeteneklileri olan yaratıcılar, edebiyatçılar ise *ars poetica* denen şiir sanatıyla, esin perilerinin bağışı, estetik ve teknik becerileriyle, örtülü anlatım inceliğiyle, hayallerini, rüyalarını, tıpkı çocukların oynadığı bir oyun gibi, kâğıt üstüne dökerler, böylece bazı gerilimlerinden, bunalımlarından kurtulurlar.

ı. Okur, kimseye söylemediği, utanç duyduğu hayallerin, bastırılmış cinsel zevklerin, gözü yükseklerdeki bencil tutkuların, kendisine bir başkasının zevkleri ve tutkularıymış gibi sunulduğunu ve doyuma ulaştığını görünce, yapıtla özdeşleşir ve bazı gerilimlerinden, bunalımlarından kurtulur.

Görülüyor ki yazar, Birinci Gerçeküstücülük Bildirisi'nde de belirtildiği gibi, özgür bir oyun oynuyor, belli çağrışım biçimleri kullanıyor, bir tür uyanık rüya olan hayallerden ve rüyalardan yararlanarak yapıtını ortaya çıkarıyor.

Ancak, esinini Freud'dan almasına rağmen Breton çok önemli bir yerde Freud ile çelişiyor. Freud'a göre rüyayı ve hayalleri sanat yapıtına dönüştüren estetik ve sanatçının kullandığı tekniktir, denetimdir, aklın ürünleridir. Oysa Breton, düşüncenin işleyişinin aktarılmasında aklın denetiminin, estetik çabaların bulunmamasını ister. Bu durumda düşüncenin işleyişinin, yani ürünlerinin bir kısmı ortaya çıkar ama bunlar şiir değildir. Aklın süzgecinden ve estetikten geçerek sanat yapıtına dönüşebilirler.

Belki bu nedenledir ki, hâlâ gerçeküstücülüğün bir sanat akımı olmadığı tartışılıyor.

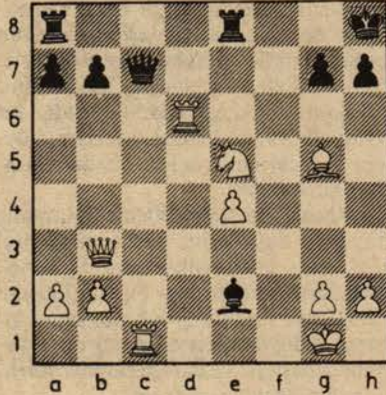
(1) LES FUSEES, Charles Baudelaire, l'Ant Romantique, Sulliard.
(2) MANIFESTES DU SURREALISME, André Breton, Idées / Gallimard, p: 36-37
(3) Aynı yapıt, p: 37-38
(4) KAPİTALİST TOPLUM, Zubritski, Mitropolski, Kerov, s: 143-144)
(5) TÜRKİYE'YE PETROL TRÖSTLERİ NASIL GİRDİLER, Erdoğan Alkan, s: 19-20
(6) XX e siệde, Collection littéraire, Lagardeer Noichard, Bordas, p: 341
(7) ESSAIS DE PSYCHANALYSE APPLIQUEE, Freud, Idées / Gallimard, p: 69-81

SATRANÇ Serdar Çelik

Ani taktik vuruşlar karışık ve kötü konumlarda çoğu kez oyunu kurtarır. Büyük ustalar bu silahı çok dikkatli şekilde kullanırlar. Kötü durumlara düştüklerinde veya karışık konumlarda hep böyle, oyunu kurtaracak ve rakibi şaşırtacak ani taktik hamleler ararlar. Bulduklarında da hamleyi çok uygun bir zamanda yaparlar; hamlenin gücünü değerlendiremeyen rakip dağılıp gider.

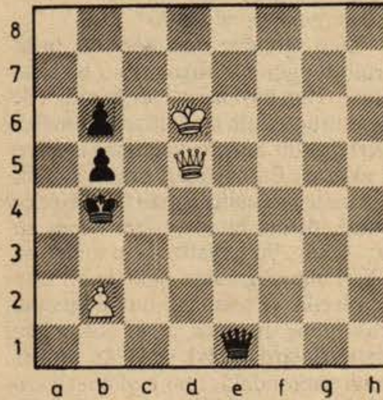
Alyehin - Verlinski

Diyagramdaki oyunda Beyazlarla oynayan bireşimin büyük ustası A. Alyehin rakibinin güçlü **1... Kf8!** hamlesine karşı (Siyah şimdi V x c1 ve Kf1 + mat ile tehdit ediyor) beklenmedik bir hamleyle karşılık veriyor ve rakibin tüm tehditlerini bu hamleyle yok etmiş oluyor. **2. Vd1!!** Şimdi d6 ve c1 kaleleri savunuldu, f1'deki mat önlendi; aynı zamanda K x c7 ve V x e2 ile tehdit ediyor. Siyahın 2... F x d1 hamlesi 3. K x c7 ile yanıtlanır, siyah fil artık e2'de olmadığından f1'den mat yoktur. Oyun şöyle devam etti: **2... Va5 3. V x e2 V x e5** 4. Kd5 terk.

Etüd Nr: 6

L. Kubbel 1929

Beyaz oynar, kazanır

Geçen sayıdaki etüdlerin çözümleri

Etüd Nr. 4'ün çözümü:

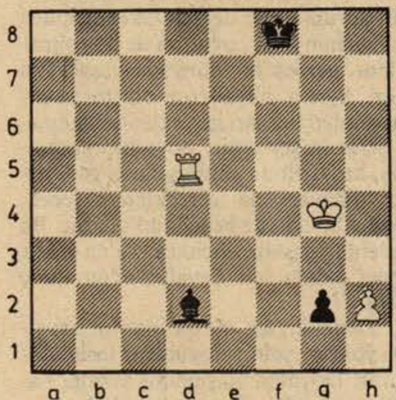
1. Ka5 + b5 (1... Şe4 2. Kf5!! Ş x f5 3. Fg4 +) 2. K x b5 + V x b5 (2... Şc6 3. Fa4) 3. c4 + ! V x c4 (3... Ş x c4 4. Fe2 +) 4. Fb3 ve Beyaz kazanır.

Etüd Nr. 5'in çözümü:

1. Şb7 Kb2 + (zorunlu, çünkü K x h2 tehdidi var) 2. Şa7! Kc2 3. Kh5 + Şa4 4. Şb7 Kb2 + 5. Şa6! Kc2 6. Kh4 + Şa3 7. Şb6 Kb2 + 8. Şa5! Kc2 9. Kh3 + Şa2 10. K x h2! Kxh2 11. c8V ve Beyaz kazanır.

Etüd Nr: 7

A. Troitzki 1895

Beyaz oynar, berabere yapar

BRİÇ

Problem Nr: 7

Pik	♠ D V 10 9 7 4
Kör	♡ A D V 9 2
Karo	◇ 10
Trefl	♣ 3
	K B D G
Pik	♠ A R 5
Kör	♡ 8 7 6 5
Karo	◇ R V
Trefl	♣ D 8 7 6

Kuzey 4 kör oynuyor. Doğu trefl rua çıkıyor, sonra pik 2'liyi dönüyor. Eli alan Kuzey nasıl devam etmelidir?

Geçen sayıdan çözümler

Pr. Nr. 6'nın çözümü:

a) Trefl R ve trefl 4
b) Karo 3 ve karo R
c) Trefl 10 ve pik 3

Doğuda pik olmadığı açık. Batı üçüncü trefliye katılırsa, elinde baştan en fazla iki karo vardır (7 pik, 1 kör, 3 treflisi belli). O zaman Kuzey, karo asını çeker ve Batıdan dam düşmezse Doğuya vale empası yapar. Batı üçüncü trefliye katılmazsa elinde 3 karo vardır; o zaman karolar 3-3 dağılmıştır. Batının elinde tek trefli olsaydı, elinde 4 karosu olacaktı (Vale empas dışı). Kuzey bu durumda bir el bağışlayarak Batıyı pik ve karodan squeeze'e sokacaktır.

Diğer bir çözüm: 6. elde Kuzey elden ve yerden ufak pik oynar (squeeze için zorunlu kaybedilecek eller baştan verilmeli) her iki tarafı çifte squeeze sokar. Muhtemelen Batı pik ve karoda, Doğu da karo ve treflide squeeze olacaktır.

GÜNÜMÜZDE KİTAPLAR

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

9

EYLÜL 1984
200 LİRA

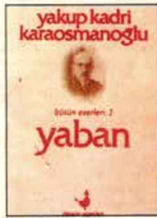

LATİFE TEKİN
SÜREYYA BERFE
TARIK DURSUN K.
TOMRİS UYAR
ŞÜKRAN KURDAKUL
RECEP BİLGİNER
YÜCEL YAMAN

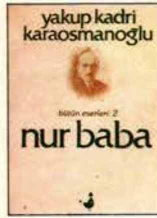
AHMET CEMAL
HAMDİ KOÇ
İBRAHİM YILDIRIM
SENNUR SEZER
MUZAFFER UYGUNER
MUSTAFA BALEL
VAHDET GÜLTEKİN

VEDAT GÜNYOL
KENAN BULUTOĞLU
FEYYAZ KURŞUNCU
ÖMER FARUK
KÜRŞAT BUMİN
SÜLEYMAN BULUT
CEM SOFUOĞLU

İletişim Yayınları İletişim Yayınları İletişim Yayınları

Roman

Roman

Roman

YAKUP KADRİ

Roman

Roman

Anı

Roman

Anı

Biyografi

Roman

Anı

Roman

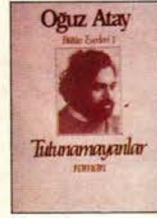
Hikâyeler

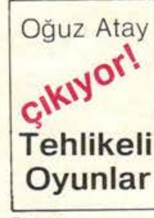
Hikâyeler

Oyunlar

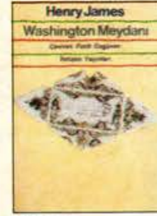

Roman

Roman

ROMAN

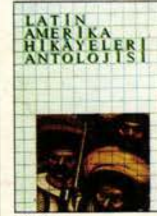
Roman

Hikâyeler

Roman

Hikâyeler

Roman

İNCELEME

İnceleme

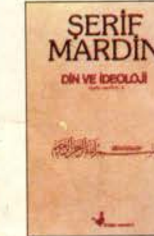
İktisat Yazıları

İnceleme

İnceleme

İnceleme

İLETİŞİM YAYINLARI: Klodfarer Cad. İletişim Han Tel: 520 14 53 - 54 - 55
TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI: İstanbul: YA-DA A.Ş. Dr. Şevki Bey Sok. Divanyolu Tel: 520 74 72
Ankara: YA-DA A.Ş. Konur Sok. 17/5 Kızılay Tel: 18 90 99 **İzmir:** DATİC İkinci Beyler. Numanzade Sok. 27/A Konak. Tel: 13 87 86